

Chulalongkorn University

Chula Digital Collections

Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)

2021

พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยอง

มุกดา การินทร์

คณะศิลปกรรมศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [Music Commons](#)

Recommended Citation

การินทร์, มุกดา, "พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยอง" (2021). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 5162.

<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/5162>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยอง

น.ส.มุกดา การินทร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

RITUALS AND BELIEFS OF RUM SUAD PERFORMANCE BY ORACHUN LUKSUNTHORNPHU
TROUPE IN RAYONG PROVINCE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Thai Music
Department of Music
FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS
Chulalongkorn University
Academic Year 2021
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน
โดย	ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยอง
สาขาวิชา	น.ส.มุกดา การินทร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดุริยางค์ไทย
	ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร ปิณฑสันต์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร ปิณฑสันต์)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร ปิณฑสันต์)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์)	
.....	กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ขำคม พรประสิทธิ์)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.พรประสิทธิ์ เผ่าสวัสดิ์)	
.....	กรรมการ
(อาจารย์ ดร.วราภรณ์ เชิดชู)	

มุกดา การินทร์ : พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่
จังหวัดระยอง. (RITUALS AND BELIEFS OF RUM SUAD PERFORMANCE BY
ORACHUN LUKSUNTHORNPHU TROUPE IN RAYONG PROVINCE) อ.ที่ปรึกษา
หลัก : ศ. ดร.บุษกร ปิณฑสันต์

วิทยานิพนธ์เรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่
จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวดและศึกษาพิธีกรรม
และความเชื่อการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ผลการศึกษาพบว่า หัวหน้าคณะอรชุน ลูก
สุนทรภู่ คือ ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ คณะรำสวดนี้ได้รับว่าจ้างไปแสดงในงานสวดหน้าศพและงาน
แสดงในวาระอื่น ๆ บทสวดเป็นเรื่องราวในวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ ในด้านดนตรีพบว่าเพลงที่
นำมาใช้มีความคล้ายคลึงกับทำนองเพลงไทยและเพลงลูกทุ่งในปัจจุบัน การแสดงมีเครื่องดนตรี
ประกอบจังหวะ 4 อย่าง คือ ตะโพน กลองบองโก ฉิ่งและกรับ พิธีกรรมที่ปรากฏรวมถึงบทร้องรำ
สวดสะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติ การสวดสังเปรตเป็นพิธีที่สำคัญของ
การแสดงรำสวดในงานศพ โดยเชื่อว่าจะช่วยชี้นำให้วิญญาณผู้ตายได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี และเป็นกุศโล
บายให้กับคนที่มีชีวิตอยู่ได้รู้จักบาปบุญคุณโทษ การไหว้ครูประจำปีของคณะ ฯ สะท้อนความเชื่อ
ด้านความกตัญญูรู้คุณ เมื่อได้มาเข้าพิธีไหว้ครู จะทำให้เกิดสิริมงคลกับตนเอง มีการใช้เครื่องบูชา
และเครื่องสังเวยในพิธีกรรมสะท้อนความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ การถวายสิ่งของที่มี
ความหมายดีจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลและการอยู่รอดปลอดภัย ขนบของพิธีกรรมและความ
เชื่อของคณะรำสวดอรชุน ลูกสุนทรภู่อยังคงได้รับการสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สาขาวิชา   ดุริยางค์ไทย
ปีการศึกษา   2564

ลายมือชื่อนิสิต .....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

6282005835 : MAJOR THAI MUSIC

KEYWORD: Rituals and belief, Rum Suad, Funeral music, Funeral performance,
Thai chanting

Mukda Karin : RITUALS AND BELIEFS OF RUM SUAD PERFORMANCE BY
ORACHUN LUKSUNTHORNPHU TROUPE IN RAYONG PROVINCE. Advisor: Prof.
BUSSAKORN BINSON, D.Phil.

The aims of this study focused on the basic elements including rites and beliefs of Rum Suad Performance by Orachun Luksunthornphu Troupe in Rayong Province. The results of the study found that Master Shongsak Banjongkit was the leader of Orachun Luksunthornphu troupe. This troupe was hired to perform in funeral ceremonies and on other occasions. The lyrics of the chanting were mostly referred to stories in Thai literature, and the songs that used were similar to the melodies of the original Thai classical and country songs. The content of lyrics were related to the worship of their sacred beliefs; Buddhism and the supernatural. There were 4 musical instruments found in the performance; Tabhon, bongo drums, cymbal and clappers. Regarding performance in the funeral, it was believed to guide the deceased to a better world as well as being a guidance to the participants to understand goodness and sin. In addition, the troupe also had an annual Wai Kru ceremony regarding their beliefs that when one came to the ceremony to pay respect to the teacher, this would bring prosperity to oneself. Each of the sacrifices was meant to protect and support the quality of life of participants according to their beliefs. The rites in the performance have been passed down from generation to generation within the members of the troupe until now.

Field of Study: Thai Music

Student's Signature .....

Academic Year: 2021

Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยความอนุเคราะห์จากอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีพระคุณหลายท่านที่ให้ความเมตตา อำนวยความสะดวกทั้งการให้ข้อมูล คำแนะนำและให้คำปรึกษา ตลอดจนให้การสนับสนุนผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างดี ซึ่งประกอบด้วย ผู้มีอุปการคุณ ดังนี้

ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่ท่านได้ให้ความรู้ คำแนะนำตั้งแต่เริ่มต้น ผลักดัน เป็นต้นแบบในการทำงานที่ดี คอยตรวจทานชี้แนะแนวทางในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความใส่ใจเสมอมา จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ และสมาชิกคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ที่อนุญาตให้ศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดและงานไหว้ครูประจำปี ตลอดจนให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลอันมีความสำคัญยิ่งต่องานวิจัยในครั้งนี้ และขอบคุณบุคคลผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ร้อยตรีทองคู่ จันทิกา อาจารย์ไอยเรศ งามแฉล้ม ครูวิชัย เวชโอสถ และอีกหลาย ๆ ท่าน ที่คอยอธิบายความรู้เรื่องรำสวดให้ผู้วิจัยเข้าใจมากยิ่งขึ้นในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้กรุณาอบความรู้ ให้คำแนะนำให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการศึกษา และให้คำปรึกษา เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยด้วยความเมตตาโดยตลอดการศึกษา ณ สถาบันอันทรงเกียรติแห่งนี้

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อสันต์ การินทร์ คุณแม่แสงสว่าง การินทร์ และนางสาว อินทรา สีเหลืองสวัสดิ์ ผู้อุปการคุณในเรื่องของค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ขอขอบพระคุณ เพื่อน ๆ พี่ ๆ น้อง ๆ ทุก ๆ คน ที่คอยช่วยเหลือผู้วิจัยในทุกด้าน ทั้งยังเป็นกำลังใจสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยก้าวผ่านปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ จนประสบความสำเร็จลงได้ในที่สุด นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณกัลยาณมิตรที่ดีของผู้วิจัยทุกท่าน ที่คอยช่วยเหลือ แนะนำ เป็นกำลังใจ จนทำให้งานวิจัยเล่มนี้ประสบความสำเร็จไปได้ด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณ ณ โอกาสนี้

มุกดา การินทร์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญรูปภาพ.....	ฌ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	2
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
บทที่ 2 มุลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวด.....	10
2.1 มุลบทที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยอง.....	10
2.2 ประวัติความเป็นมาของการแสดงรำสวด.....	17
2.3 มุลบทที่เกี่ยวกับการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่.....	28
2.4 สรุปท้ายบท	67
บทที่ 3 พิธีกรรมที่ปรากฏในคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่.....	70
3.1 ความหมายของพิธีกรรม	70
3.2 ความหมายของความเชื่อ	72
3.3 พิธีกรรมของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่.....	76

บทที่ 4 บทวิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อ.....	157
4.1 วิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่.....	157
4.2 วิเคราะห์พิธีกรรมความเชื่อในงานไหว้ครูประจำปีของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่.....	164
4.3 วิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวย.....	170
4.4 วิเคราะห์ความเชื่อในเนื้อเพลงที่ใช้ในแสดงรำสวด	179
4.5 สรุปท้ายบท	182
บทที่ 5 บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	185
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	185
5.2 อภิปรายผล.....	186
5.3 ข้อเสนอแนะ	187
ภาคผนวก.....	188
(ก) โน้ตเพลงรำสวด 10 บทเพลง บันทึกโน้ตโดย นางสาวมุกดา การินทร์	189
(ข) รายชื่อนักแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่.....	242
บรรณานุกรม.....	243
ประวัติผู้เขียน.....	247

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางพิธีกรรมที่ปรากฏในการแสดงสดหน้าศพ	101
ตารางที่ 2 ตารางพิธีกรรมที่ปรากฏในการแสดงวาระอื่น ๆ	108
ตารางที่ 3 ตารางแสดงพิธีกรรมที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูประจำปี.....	154
ตารางที่ 4 เปรียบเทียบความแตกต่างของพิธีการแสดงรำสวดที่มีศพกับการแสดงวาระอื่น	164

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่ภูมิประเทศแสดงอาณาเขตและที่ตั้งจังหวัดระยอง	11
ภาพที่ 2 ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจและคณะ	29
ภาพที่ 3 ครูทรงศักดิ์เปิดร้านขายกล้วยเดี่ยวชื่อว่า “กล้วยเดี่ยวเรืออรชุน”	30
ภาพที่ 4 ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ และแม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ (ศิลปินแห่งชาติ).....	33
ภาพที่ 5 ครูทรงศักดิ์และสมาชิกคณะได้ไปบรรยายความรู้เกี่ยวกับรำสวดให้กับนักเรียน.....	34
ภาพที่ 6 ลักษณะการคล้องผ้าที่ลำคอของผู้แสดง	35
ภาพที่ 7 ลักษณะการคล้องผ้าที่เอวของผู้แสดง	36
ภาพที่ 8 ลักษณะการแต่งกายในการแสดงวาระอื่น ๆ	37
ภาพที่ 9 ลักษณะการแต่งกายในการแสดงหน้าศพ	37
ภาพที่ 10 ตะโพนที่ใช้ในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่	38
ภาพที่ 11 ฉิ่งที่ใช้ในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่	40
ภาพที่ 12 กรับที่ใช้ในการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่	41
ภาพที่ 13 กลองบองโกที่ใช้ในการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่.....	43
ภาพที่ 14 คณะได้รับเกียรติจากกระทรวงวัฒนธรรมจังหวัดระยอง บันทึกเทปการแสดง “เพลง พื้นบ้านเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า พระชนนีพันปีหลวง เนื่องด้วยสถานการณ์โควิด”	65
ภาพที่ 15 แสดงรำสวดในงานที่จัดขึ้นโดยองค์กรท้องถิ่น.....	65
ภาพที่ 16 แสดงรำสวดในงาน “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” จังหวัดระยอง.....	66
ภาพที่ 17 พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง	78
ภาพที่ 18 หีบพระอภิธรรมและการจัดวางเครื่องดนตรี	78
ภาพที่ 19 เครื่องประกอบพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงรำสวดหน้าศพ	79
ภาพที่ 20 หีบพระอภิธรรมที่ใช้ในการแสดงรำสวด.....	85

ภาพที่ 21 พิธีการสวดพระมาลัย	89
ภาพที่ 22 นักแสดงรำสวดรำเพลงไหว้ครู	90
ภาพที่ 23 นักแสดงรำสวดรำเพลงขอขมาหน้าศพ	92
ภาพที่ 24 การบันทึกบทร้องกลอนลำทั่วไปลายมือครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ	93
ภาพที่ 25 บรรดาญาติพี่น้องของผู้ตายมารวมกันที่หน้าโลงศพ	97
ภาพที่ 26 ตัวแทนญาติของผู้ตายจัดรูปและอธิษฐานต่อผู้ตาย	97
ภาพที่ 27 ญาติผู้ตายนำเงินใส่ในหีบพระอภิธรรม	98
ภาพที่ 28 เครื่องบูชาครูที่ใช้ในการทำพิธี	103
ภาพที่ 29 พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง	103
ภาพที่ 30 การสวดพระมาลัยในการแสดงวาระอื่น ๆ	106
ภาพที่ 31 การรำไหว้ครูในการแสดงวาระอื่น ๆ	107
ภาพที่ 32 นักแสดงรำสวดร้องเพลงลาเพื่ออำลาผู้ชมการแสดง	107
ภาพที่ 33 เครื่องบูชาครูในพิธี	115
ภาพที่ 34 เครื่องสังเวยที่ใช้ในงานไหว้ครูประจำปี	117
ภาพที่ 35 ประรำพิธีไหว้ครูของรำสวดคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่	119
ภาพที่ 36 การจัดวางหน้าโขนและเครื่องดนตรีหน้าปะรำพิธี	119
ภาพที่ 37 บทสวดที่ใช้สวดในการทำพิธีและชั้นน้ำมนต์ในพิธี	120
ภาพที่ 38 การไหว้ศาลพระภูมิในพิธี	121
ภาพที่ 39 การไหว้เจ้าที่เจ้าทางในพิธี	121
ภาพที่ 40 ครูทรงศักดิ์จัดรูปบูชาครูอาจารย์	122
ภาพที่ 41 ครูทรงศักดิ์ยกพานกำนัลขึ้นพร้อมบริกรรมคาถา	122
ภาพที่ 42 ครูทรงศักดิ์ยกขันเพื่อเริ่มทำประกอบพิธีทำน้ำมนต์	123
ภาพที่ 43 ครูทรงศักดิ์จุดเทียนพร้อมบริกรรมคาถา	124
ภาพที่ 44 ครูทรงศักดิ์ใช้ใบพูลร่วมใจพรมน้ำมนต์ไปที่ปะรำพิธี	129

ภาพที่ 45 ลูกศิษย์มานั่งหน้าแท่นพิธีเพื่อบริการมคาก่อนการแสดง.....	131
ภาพที่ 46 รูปที่ปักบนเครื่องสังเวย	142
ภาพที่ 47 สมุดบันทึกคำสวดในพิธีไหว้ครู	142
ภาพที่ 48 สมุดบันทึกบทสวดในพิธีไหว้ครูลายมือครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ	143
ภาพที่ 49 ครูไพเราะ รุ่งเรืองกล่าวอวยพรให้นักแสดงรำสวด	143
ภาพที่ 50 นักแสดงมาฝากตัวเป็นศิษย์กับครูไพเราะ รุ่งเรือง	144
ภาพที่ 51 นักแสดงรำสวดแสดงถวายครูหน้าปะรำพิธี.....	144
ภาพที่ 52 ครูทรงศักดิ์นำบายศรีซ้ายขวามาวนขวา 3 ครั้ง.....	147
ภาพที่ 53 ครูทรงศักดิ์นำใบพลูร่วมใจมาพรมตัวผู้เข้าพิธี.....	147
ภาพที่ 54 ครูทรงศักดิ์นำบายศรีซ้ายขวามวนที่ศีรษะของตนเอง	148
ภาพที่ 55 บายศรีเวียนซ้ายขวา.....	148
ภาพที่ 56 ใบพลูร่วมใจ.....	149
ภาพที่ 57 ครูทรงศักดิ์นำเศียรมาครอบที่ศีรษะตนเอง	150
ภาพที่ 58 ครูทรงศักดิ์นำเศียรมาครอบให้กับผู้เข้าร่วมพิธี	150
ภาพที่ 59 ครูทรงศักดิ์ครอบเทริดให้กับผู้วิจัย.....	151
ภาพที่ 60 ครูทรงศักดิ์นำใบพลูร่วมใจมาพรมทั่วบริเวณปะรำพิธี	152
ภาพที่ 61 ผู้เข้าร่วมพิธีมายกเครื่องสังเวยหลังเสร็จสิ้นพิธี.....	152
ภาพที่ 62 รูปแบบการนั่งสวดพระมลัย.....	160
ภาพที่ 63 แผนผังการนั่งในการสวดพระมลัย	160
ภาพที่ 64 รูปแบบการนั่งรำไหว้ครู.....	161
ภาพที่ 65 แผนผังการนั่งในการสวดเพลงรำไหว้ครู.....	161
ภาพที่ 66 รูปแบบการนั่งขอขมาหน้าศพ.....	162
ภาพที่ 67 แผนผังการนั่งในการสวดขอขมาหน้าศพ.....	162
ภาพที่ 68 รูปแบบการจัดวางปะรำพิธีและการนั่งของผู้เข้าร่วมงาน.....	166

ภาพที่ 69 แผนผังการจัดวางปะรำพิธีและการนั่งของผู้ที่อยู่ในพิธีไหว้ครูประจำปี.....	166
ภาพที่ 70 รูปแบบการจัดวางเครื่องสังเวยในพิธี.....	178
ภาพที่ 71 แผนผังการจัดวางเครื่องสังเวยในพิธี.....	178

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อเป็นสำนึกที่เป็นนามธรรมอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งมักจะได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ความเชื่อนั้นประกอบด้วยความคิดที่มีต่อจินตนาการตามที่มนุษย์แต่ละสังคมเห็นพ้องและยอมรับร่วมกันแล้วถ่ายทอดต่อกันมา สังคมแต่ละยุคมีความเชื่อที่แตกต่างกันไป เพราะวิวัฒนาการความเชื่อจะแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของสังคม และปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งคงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องก็คือ ผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอด ดังนั้นพิธีกรรมก็คือภาพสะท้อนแห่งความเชื่อของสังคมมนุษย์ซึ่งแสดงออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีรูปแบบมีขั้นตอนในการปฏิบัติที่มนุษย์ในสังคมยอมรับร่วมกัน มีการถ่ายทอดปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นประเพณี (บุษกร ปิณฑสันต์, 2549, น.47)

การสวดหน้าศพหรือการสวดพระอภิธรรม เป็นขั้นตอนหนึ่งของประเพณีการทำศพ มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องการสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท โดยให้พิจารณาภวนานุสสติกรรมฐาน คือ ให้มีสติระลึกถึงความตายอยู่เสมอ เป็นบทสวดที่กล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ตามปกติการสวดหน้าศพนิยมสวดตลอด 7 คืนหรือ 3 คืน ขึ้นอยู่กับความสะดวกของเจ้าภาพ สมัยก่อนจะมีการสวดหน้าศพกันเกือบตลอดทั้งคืน แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะสวดเพียงไม่กี่ชั่วโมงเท่านั้น

การเล่นรำสวด เป็นการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการสวดหน้าศพของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยสมัยก่อนชาวบ้านนิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศลกันหลายวัน หลังจากการสวดพระอภิธรรมจบแล้ว พระจะสวดบทพระบาลีต่อ เสมือนการอยู่เป็นเพื่อนศพ ซึ่งคนนิยมฟังกันมาก เนื่องจากท่วงทำนอง สีสัน และจังหวะของการสวดจะเป็นแบบละครที่มุ่งสื่ออารมณ์แก่ผู้ฟังด้วยลีลาน้ำเสียงที่ฟังสนุก แต่มีเนื้อหาเน้นการสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษ ครั้นต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงการสวดพระบาลีจากพระเป็นฆราวาสทำหน้าที่สวดแทน และเรียกว่า “สวดคฤหัสถ์” ซึ่งบางแห่งมีการปรับใหม่และเรียกว่า “การเล่นรำสวด” แทน ดังที่ปรากฏในจังหวัดระยอง ถือเป็นการเล่นพื้นบ้านที่ใช้เล่นในงานศพหลังจากพระสวดอภิธรรม เพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพให้คลายความโศกเศร้า (ปรารธนา มงคลธวัช และ สายสมร งามล้วน, 2557, น.2)

รำสวดในจังหวัดระยองนั้นนับวันยิ่งจะสูญหายไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ความนิยมของเพลงพื้นบ้านได้ถดถอยลงไปจากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้วงดนตรีรำสวดบางคณะต้องถูกยุบไปหรือแยกย้ายกันไปทำอาชีพอื่น และด้วยการไม่มีผู้สืบทอดให้การแสดงนี้ยังคงอยู่ จึงเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้การเล่นรำสวดในจังหวัดระยองนั้น มีผู้สืบทอดน้อยมาก ด้วย

เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงและความต้องการของผู้บริโภค ในปัจจุบันนี้การแสดงรำสวดตามคณะต่าง ๆ ที่ยังคงอยู่ ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการเล่นที่มุ่งเน้นลีลาในการรำรำ ประดับประดาไปด้วยเครื่องแต่งกายที่เป็นชุดเครื่องพระนาง โดยนางรำไม่จำเป็นต้องร้องเอง มีนักดนตรีนั้นทั้งร้องและบรรเลงให้ ซึ่งบทเพลงที่ใช้ในปัจจุบันมีบทเพลงที่ร่วมสมัย เช่น บทเพลงลูกทุ่ง เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป (อนุวัฒน์ บิสสุริ, 2558, น.114-117)

คณะแสดงรำสวดอรชุน ลูกสุนทรภู่ เป็นคณะรำสวดที่มีอัตลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่นคณะหนึ่งในจังหวัดระยอง มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่น สมาชิกส่วนใหญ่มีหลากหลายช่วงอายุ บทร้องเพลงประกอบส่วนใหญ่มาจากเรื่องราวในวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นในจังหวัดระยอง และคงทำนองร้องเป็นลักษณะเพลง มีลักษณะของจังหวะและทำนองของเพลงพื้นบ้านไทย ทั้งที่เป็นการดัดแปลงและเป็นแบบดั้งเดิมที่นำมาใช้โดยไม่เปลี่ยนแปลง การรำสวดเป็นการแสดงที่ปรากฏน้อยลงและมีความเสี่ยงต่อการสูญหายไปจากสังคมไทย ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อ ตลอดจนการศึกษาทำนองเพลงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้และทำนองเพลงรำสวดตลอดจนการอนุรักษ์สืบทอดและเป็นข้อมูลสำหรับใช้ในระบบศึกษา วิเคราะห์การวิจัยสำหรับผู้สนใจศึกษาต่อยอดต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 ศึกษามูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่
- 2.2 ศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอนและวิธีการศึกษาดังต่อไปนี้

1.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการรำสวดโดยมีรายละเอียดดังนี้

1.3.1.1 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ผู้วิจัยทำการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา รายงานการวิจัย แนวคิดและข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ โดยได้ทำการศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1. ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ห้องสมุดสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดระยอง
3. ห้องสมุดสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง
4. ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
5. ห้องสมุดคณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา
6. เอกสารจากกลุ่มศิลปินคณะรำสวด

1.3.1.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ(Informal Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ โดยขออนุญาตในการบันทึกเสียงระหว่างการสัมภาษณ์ด้วย เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มานั้นสมบูรณ์ถูกต้องมากที่สุด โดยใช้เวลาการสัมภาษณ์ครั้งละ 1 ชั่วโมง 30 นาที โดยแบ่งช่วงประมาณ 20 นาที และให้เวลาพัก 10 นาที โดยผู้วิจัยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยพิจารณาจากความสามารถในการเป็นผู้รู้และเชี่ยวชาญเรื่องดนตรีและการแสดงพื้นบ้านเป็นอย่างดีโดยเฉพาะเรื่องการแสดงรำสวด โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลเป็น 2 กลุ่มคือ

1.3.1.2.1 กลุ่มนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 2 คน คือ

- ร้อยตรีทองคู่ จันทิกา อนุศาสนาจารย์ มลทลทหารบกที่ 16 จังหวัดราชบุรี
- อาจารย์ไอยเรศ งามแฉล้ม อาจารย์พิเศษคณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขานาฏกรรมไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง

1.3.1.2.2 กลุ่มศิลปินคณะรำสวด - ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 2 คน

- ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ หัวหน้ารำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง
- ครูวิชัย เวชโอสถ หัวหน้ารำสวดคณะวิชัย ราชันย์ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี
- ผู้แสดงในรำสวดที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

1.3.1.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าร่วมในการแสดงรำสวดด้วย และทำการสังเกตพิธีกรรมและบทสวดต่าง ๆ ที่ใช้ในการสวดก่อนการแสดงรำสวด จากนั้นจดบันทึกรวมถึงบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวในระหว่างการสวด ซึ่งการสังเกตในแต่ละขั้นตอนของพิธีเป็นไปตามบริบทของผู้แสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวด

1.3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลด้านพิธีกรรมความเชื่อและบทเพลงที่เกี่ยวข้อง (Data Analysis) นำเอาข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่ จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์และนำมาประกอบกับข้อมูลด้านเอกสารที่ได้มีการจัดระบบวิเคราะห์เบื้องต้น

1.3.3 การสรุปผลการวิจัย (Conclusion) นำเอาข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์มาสรุปผลและอภิปรายผลการวิจัยร่วมกับงานวิจัยที่ผ่านมาเพื่อตีพิมพ์บทความวิจัยในวารสารทางวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัยและนำเสนอเป็นรูปแบบวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ต่อไป

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทราบมูลบทที่เกี่ยวข้องของการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

1.4.2 ทราบพิธีกรรมและความเชื่อของการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รำสวดคณะครูสาคร ประจง อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง โดยอนุวัฒน์ บิสสุริ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษา ประวัติความเป็นมา เครื่องดนตรี วิธีการบรรเลงรวมถึงศึกษาลักษณะเฉพาะของกระสวนจังหวะกับทำนองการร้องรำสวดคณะครูสาคร ประจง อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง พบว่ารำสวดเป็นการแสดงพื้นบ้านที่พัฒนารูปแบบมาจากการสวดพระมาลัยของพระภิกษุ ต่อมาฆราวาสได้นำรูปแบบการสวดของพระภิกษุมารำทำการแสดง จึงเรียกว่าการสวดคฤหัสถ์ การสวดพระมาลัยมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี รำสวดเป็นการแสดงพื้นบ้านที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในระยอง จันทบุรีและตราด ใช้แสดงเฉพาะงานอวมงคล มุ่งเน้นสร้างสรรค์อารมณ์ให้เจ้าภาพและผู้ที่ได้คลายความโศกเศร้า

การแสดงรำสวดคณะครูสาคร ประจง พบว่าเป็นคณะเดียวในอำเภอบ้านค่ายที่มีการสืบทอดและรับงานแสดงจนถึงปัจจุบัน มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ การนำบทสวดกับบทร้องในวรรณคดีหรือบทร้องที่ประพันธ์ขึ้นใหม่มาใส่เป็นทำนองให้มีสีสันในการร้อง ทำนองที่นำมาใช้ในการร้องรำสวดเป็นทำนองที่มาจากเพลงไทย ผู้รำต้องมีความสามารถในการร้องและรำไปด้วยได้ ในงานทุกงานจะรับเฉพาะงานอวมงคลหรืองานศพ การแสดงจะเกิดขึ้นมาจากหลังพิธีบำเพ็ญกุศลศพ ในการสวดพระอภิธรรมของพระสงฆ์เสร็จในยามค่ำคืน ก็มีการเล่นรำสวดกัน การแสดงที่สมาชิกบอกว่าเป็นงานใหญ่ก็จะมีระดับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านถึงแก่กรรม ทางเจ้าภาพก็จะมาเชิญไปเล่น มีคนมาจำนวนมาก ทำให้สมาชิกในวงได้เป็นที่รู้จักของคนมากขึ้น (อนุวัฒน์ บิสสุริ, 2558)

สวดพระมาลัย: กรณีศึกษานางรำหน้าศพ ตำบลทางเกวียน อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โดย นิรุช นิลิตศาสตร์ ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสวดพระมาลัยของคณะนางรำหน้าศพ รวมไปถึงศึกษาเทคนิควิธีการสวดพระมาลัย ผลการวิจัยพบว่า คณะนางรำหน้าศพก่อตั้งมาเป็นเวลามากกว่า 20 ปี มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และสืบสานประเพณีการสวดพระมาลัย ปัจจุบันคณะนางรำหน้าศพมีสมาชิกทั้งสิ้น 12 คน มีทั้งที่เป็นเด็กวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ และมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย จนหนังสือพิมพ์

ต่าง ๆ มาขอสัมภาษณ์เพื่อเขียนลงเป็นคอลัมน์ นอกจากนี้ยังเคยได้รับเชิญไปออกรายการทางโทรทัศน์ ชื่อเสียงของคณะนางรำหน้าศพจึงยิ่งแพร่หลายมากขึ้น ทำให้การว่าจ้างไปสวดพระมาลัยมีอยู่เป็นประจำในทุกอำเภอภายในจังหวัดระยอง ต่างจังหวัดก็ติดต่อว่าจ้างบ่อยขึ้นกว่าเดิมมาก การสืบสานประเพณีการสวดพระมาลัยในงานศพของชาวระยองจึงยังคงมีอยู่ต่อไป แม้ว่าการสวดแบบเก่าจะเหลือน้อยลงก็ตาม (นิรันดร์ นิรุติศาสตร์, 2551)

ทำนองลำสวดพระมาลัยของชาวบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี โดย ประสาน ธัญญะชาติ ในการวิจัยมีจุดประสงค์เพื่อการศึกษา ประวัติความเป็นมาของการลำสวดพระมาลัยของชาวบางสระแก้ว ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2520 มีสมาชิกเริ่มต้น 10 คน แต่เดิมเป็นการสวดพระมาลัยโดยร่วมอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตายโดยไม่มีค่าตอบแทน ปัจจุบันมีการรับค่าตอบแทน คั่นละ 3,500 บาทขึ้นไป สมาชิกทุกท่านสามารถรับงานแสดงได้ ประเพณีการแสดงลำสวดมีขั้นตอนการแสดง คือ เริ่มจากพิธีไหว้ครูสวดบทพระมาลัยกรณิบทัน บทพระมาลัย และบทเปรตสัง ความเชื่อของการแสดงลำสวด คือ ห้ามฝึกหัดลำสวดในบ้าน ห้ามนำพระมาลัยเข้าบ้าน ยกเว้นมีงานศพเท่านั้น (ประสาน ธัญญะชาติ, 2561)

พิธีกรรมและความเชื่อดนตรีกาหลอ ครูสมพงศ์ บุญมาเกิด โดย ปานตา ศรีคง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาประวัติชีวิตของครูสมพงศ์ พิธีกรรมความเชื่อ บทเพลงที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อ พบว่ากาหลอเป็นวงดนตรีที่ใช้บรรเลงในงานศพมาโดยตลอด โดยขนบธรรมเนียมของแต่ละท้องถิ่น พิธีกรรมศพจะมีความแตกต่างกัน กาหลอได้เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีศพ และพยายามทำให้ญาติของผู้ตายคลายความทุกข์ตั้งแต่เริ่มงานจนสำเร็จเสร็จสิ้น ภารกิจที่นักดนตรีกาหลอเรียกว่าคลุมศพ และจะใส่ใจขั้นตอนสำหรับคนตายทุก ๆ ขั้นตอน เพื่อให้พิธีกรรมออกมาอย่างสมบูรณ์ เป็นการส่งดวงวิญญาณไปสู่ภพภูมิที่ดีตามความเชื่อ อีกทั้งยังได้บรรเทาความทุกข์ใจของเจ้าภาพ ที่ยังอาลัยอาวรณ์ต่อศพ เพราะเนื่องจากมีกาหลอเป็นสื่อกลางนำวิญญาณไปส่งให้กับพระคิ่วหรือพระกาล แล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ต่อไป (ปานตา ศรีคง, 2560)

การศึกษาวัฒนธรรมทางดนตรีบทเพลงลำสวดโบราณ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี โดย พิสุทธิ การบุญ และชวัลรัตน์ สมนึก เป็นการศึกษาวัฒนธรรมทางดนตรีบทเพลงลำสวดโบราณ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี โดยลงพื้นที่สัมภาษณ์ประวัติความเป็นมาของคณะลำสวดวิชัยราชันย์ และรวบรวมบทร้องลำสวดโบราณมาวิเคราะห์องค์ประกอบทางดนตรี จำนวน 10 เพลง โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาประวัติ บทร้องลำสวดโบราณและเพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบทางดนตรีลำสวดโบราณ ซึ่งพบว่า คณะลำสวดวิชัยราชันย์ เป็นคณะที่ได้รับความนิยมจากประชาชนในพื้นที่มากที่สุด ก่อตั้งโดยนายวิชัย เวชโอสถ ซึ่งรับงานแสดงลำสวดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปีพ.ศ. 2549 โดยมีบทร้องจากการนำเนื้อเรื่องในวรรณคดีต่าง ๆ มาใส่ทำนองที่ได้รับมาตั้งแต่โบราณ และพบว่าทุก

บทเพลงมีลักษณะเป็นทำนองเดียว โดยมีลักษณะการแสดงร้องโต้ตอบกันระหว่างนักร้องลูกคู่ ส่วนมากจะมีการร้องขึ้นต้นเพลงในรูปแบบอนาครุชชี 5 รูปแบบ ซึ่งบทเพลงส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเสียงตัวโน้ต 5 เสียงของบันไดเสียงเพนตาโทนิค (Pentatonic Scale) ส่วนทำนองมีช่วงเสียงกว้างที่สุดในระยะขั้นคู่ 11 เพอร์เฟกต์ ซึ่งมีการเคลื่อนที่ในทิศทางคงที่และทิศทางขึ้นแล้วลงจบที่โน้ตโทนิคทุกบทเพลง สำหรับรูปแบบของบทเพลงอยู่ในรูปแบบรอนโด (Rondo Form) และรูปแบบธีมและแวริเอชัน (Theme and Variations) (พิสุทธิ์ การบุญ และชวัลรัตน์ สมนึก, 2561)

การเล่นรำสวดในจังหวัดตราด โดย ประรณนา มงคลธวัช และสายสมร งามล้วน พบว่าการเล่นรำสวดในจังหวัดตราด มีประวัติความเป็นมายาวนานเกือบ 200 ปี พัฒนามาจากการสวดพระมาลัยโดยฆราวาส ซึ่งใช้สวดในงานศพ คณะรำสวดที่เก่าแก่ที่สุดของจังหวัดตราดคือ คณะญาติมิตร ศิษย์ครูแคล้ว ตำบลบางปิด อำเภอแหลมงอบ ซึ่งมีประวัติการรวมเป็นคณะและการถ่ายทอดองค์ความรู้มานานกว่า 75 ปี และยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่หัวหน้าคณะในตำบลอื่น ๆ ของจังหวัดตราดอีกด้วย การเล่นรำสวดจะเล่นในคืนสุดท้ายของงานศพ หลังพระสวดอภิธรรมเสร็จเวลาประมาณ 21.00 น. จนถึงเวลาประมาณ 04.00 น. ของวันรุ่งขึ้น มีเนื้อเรื่องในการเล่นรำสวดเป็นเรื่องวรรณคดี เช่น พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน ลักษณะวงศ์ ไกรทอง สังข์ทอง (ประรณนา มงคลธวัช และสายสมร งามล้วน, 2547)

การสืบทอดทำนองสวดและประเพณีสวดพระมาลัยที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี โดย ประมินท์ จารูร พบว่าประเพณีสวดพระมาลัยในงานศพ เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับประเพณีสวดพระมาลัยอย่างชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งทรงออกกฎหมายให้พระสงฆ์สวดพระมาลัย จากนั้นประเพณีสวดพระมาลัยก็เลื่อนความนิยมลงเรื่อยมา ประเพณีสวดพระมาลัยที่ยังหลงเหลืออยู่ที่บ้านหนองขาว ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนานมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ผู้สวดคือฆราวาส สวดโดยใช้อุปกรณ์ชุดเดียวกับที่พระสงฆ์ใช้สวดอภิธรรม มีขั้นตอนในการสวดที่ดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ใช้บทสวดจากคัมภีร์สวดพระมาลัยฉบับ ส.ธรรมภักดีเป็นหลัก ประกอบด้วยคำประพันธ์ที่มีรูปแบบคล้ายกาพย์ต่าง ๆ หลายชนิด มีเนื้อหาเกี่ยวกับบาปบุญและนรกสวรรค์ (ประมินท์ จารูร, 2541)

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีไทยภาคเหนือ โดย บุษกร บินทสันต์ พบว่าดนตรีที่มีชื่อเสียงของภาคเหนือ ได้แก่ วงสะล้อ ซอ ซึ่งมีการขับร้องแบบภาคเหนือเรียกว่า การขับซอ นอกจากนี้ยังมีวงกลองสะบัดชัย วงกลองปู้จา และวงปี่พาทย์พื้นเมือง ซึ่งมีการเรียกชื่อต่างกันไป เช่น วงพาทย์ค้อง วงเต่งถึง วงปาด หรือวงปาดก้องบ้าง แล้วแต่ความนิยมของแต่ละท้องถิ่น ดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ ได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งโดยวิธีมุขปาฐะ การเรียนการสอนมักดำเนินที่บ้านของครู ทำให้ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน ผู้เรียน

มิใช่จะได้รับเพียงวิชาความรู้ด้านดนตรีเท่านั้น แต่ยังได้เรียนรู้การวางตนในการประกอบวิชาชีพนักดนตรี การดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม ศิลปินที่เชี่ยวชาญจะถ่ายทอดความรู้เรื่องพิธีกรรมการบูชาครู ไปยังอนุชน ซึ่งพิธีกรรมนี้ถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญสำหรับผู้เริ่มเรียนและผู้แสดง ขั้นตอนของการไหว้ครูมีการบูชาพระรัตนตรัยก่อนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพุทธ ที่เข้าไปมีบทบาทในการประกอบพิธีกรรม เครื่องบูชาครูสะท้อนความเชื่อของศิลปิน ซึ่งมีเรื่องเหนือธรรมชาติเกี่ยวกับเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ภูมิปัญญาล้านนาที่ชาวลาวตมซึ่งแฝงอยู่ในข้อห้ามต่าง ๆ สอนให้ผู้ปฏิบัติมีความละเอียด รอบคอบ และประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม มีความเคารพนบถนอบต่อผู้เป็นครู การสืบสานวัฒนธรรมดนตรี นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ดนตรีที่งดงามแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นล้านนาที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นของไทยให้คงอยู่สืบไปอีกด้วย (บุษกร บิณฑสันต์, 2549)

การศึกษาประเพณีสวดพระมัลลย์ของชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดย อร่าม รัศมี ด้วงชนะ ผลการศึกษาพบว่าประเพณีอันเกิดจากความเชื่อพื้นบ้าน ที่เกี่ยวกับความตายเป็นเรื่องที่น่าสนใจประเพณีหนึ่ง เพราะความตายเป็นวาระสุดท้ายของชีวิต ที่มนุษย์กลัวและหาคำตอบไม่ได้ว่าเหตุใดจึงต้องตาย และตายแล้วจะไปไหน มนุษย์จึงพยายามสร้างความเชื่อหลายประการเพื่อช่วยขจัดความกลัว เพราะหลังจากที่พยายามใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยหรือบุคคลที่รกรอดพ้นจากความตายแล้วแต่ก็สุดวิสัย จึงเชื่อว่าผู้หนึ่งถึงคราวชะตาขาดหรือหมดบุญ และเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้ววิญญาณก็จะรอการเกิด เมื่อถึงเวลาที่จะเกิดไปเป็นสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เวียนว่ายอยู่อย่างนั้น หากผู้ใดบรรลุนิพพานเท่านั้นจึงจะไม่ต้องมาเกิดอีก พิธีกรรมที่สำคัญเมื่อมีคนตายก็จะต้องมีการจัดงานศพ และในงานศพนั่นเองจะมีประเพณีซึ่งเกิดจากความเชื่อพื้นบ้านประการหนึ่งปรากฏอยู่ด้วย เป็นประเพณีที่น่าสนใจเพราะเป็นประเพณีที่นอกจากเป็นกิจกรรมเพื่อคนตายแล้ว ยังมีผลเกี่ยวเนื่องอันยังประโยชน์ให้แก่คนที่มีชีวิตอยู่ด้วย

แต่เดิมคณะมานำบทสวดมาจากหนังสือพระมัลลย์ ผู้ฝึกสวดจะต้องฝึกนอกบ้านเพราะถือว่าการฝึกในบ้านไม่เป็นสิริมงคล ต่อมาเมื่อนำบทนอกเหนือจากบทสวดจากหนังสือพระมัลลย์มาใช้สวดแทนเรื่องพระมัลลย์ ความเชื่อและข้อห้ามดังกล่าวจึงคลี่คลายลง คณะมานำต่างมีความเชื่อว่าการสวดพระมัลลย์เป็นการบำเพ็ญบุญประการหนึ่ง ผู้ที่ฟังสวดพระมัลลย์ก็จะมีความเชื่อว่าการได้ฟังการสวดพระมัลลย์ก็ได้บุญด้วยเช่นกัน บทสวดพระมัลลย์มีที่มาจากหนังสือพระมัลลย์ จากวรรณกรรมอื่น ๆ และเป็นกลอนสดที่คณะมานำคิดแต่งขึ้นเอง บทสวดที่คณะมานำนิยมใช้ในปัจจุบัน คือบทสวดนอกเหนือจากหนังสือพระมัลลย์ ซึ่งไม่มีรูปแบบฉันทลักษณ์ชัดเจน เนื้อหาในบทสวดมีหลายลักษณะ เช่น นรกร สวรรค์ แนวทางการดำเนินชีวิต ความรักของชาย หญิง ไสยศาสตร์ การชมธรรมชาติ เป็นต้น (อร่ามรัศมี ด้วงชนะ, 2538)

ผลการศึกษาพบว่าประวัติความเป็นมาของบทเพลงไหว้ครูรำสวด เกิดจากการประพันธ์ขึ้นเองจากหัวหน้าคณะรำสวด ซึ่งปัจจุบันในจังหวัดจันทบุรีมีคณะรำสวดจำนวน 8 คณะ คือ คณะป่าเกื้อ คณะผู้ใหญ่แพน คณะมงคล มรรคผล คณะมานะ ตากมัจฉา คณะแม่บังอร และคณะเจียะ อายุการก่อตั้งคณะรำสวดยาวนานตั้งแต่ 7 - 30 ปีขึ้นไป วัยของสมาชิกประกอบด้วยเยาวชนนักเรียน นักศึกษา ตลอดจนถึงผู้สูงอายุ ขั้นตอนการแสดงรำสวดเริ่มจากหลังพิธีสวดพระอภิธรรม ซึ่งเป็นลักษณะครุพักลักจำสืบทอดกันมา บทร้องไหว้ครูรำสวดในแต่ละคณะมีบทร้องคล้ายกัน แต่มีทำนองเพลงรำสวดสำเนียงต่างกัน คือ สำเนียงมอญ พม่า ไทย และลาว อัตราจังหวะส่วนใหญ่มักใช้อัตราจังหวะ 2 ชั้น ใช้รูปแบบทำนองเพลงแบบมีสร้อยสลับกับทำนองร้อง และรูปแบบทำนองร้องสลับกับทำนองรับ การวิเคราะห์คุณค่าบทร้องไหว้ครูรำสวด ฉันทลักษณ์ที่ปรากฏเป็นคำประพันธ์ที่ผสมผสานกลอนลิเกและกลอนสุภาพเข้าด้วยกัน คุณค่าของบทเพลงทางด้านวัฒนธรรมมีลักษณะคล้ายกัน มีการใช้คำสัมผัสระหว่างวรรคและภายในวรรค บางคณะได้ใช้คำภาษาพื้นบ้านแบบโบราณซึ่งมีความคล้องจองและมีความหมายคู่กัน (พิสุทธิ การบุญ, 2555)

วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ โดย ตรีศิลป์ บุญขจร พบว่า กลอนสวดมีความสัมพันธ์กับประเพณีการสวดอ่านของไทย และเกี่ยวข้องกับการสวดมหาชาติ การสวดพระมาลัย การสวดโองาวิหาราย และการแสดงทางศาสนาอื่น ๆ ได้แก่ จำอวดพระ การสวดคฤหัสถ์ การสวดลำ จากการศึกษาเปรียบเทียบประเพณีการอ่านของภาคกลาง ประเพณีการอ่านในภูมิภาคอื่น ๆ สรุปได้ว่า ประเพณีการอ่านวรรณกรรมของไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ในอดีตมีลักษณะร่วมกัน คือ มีกำเนิดจากวัด ต่อมาจึงแพร่หลายออกไปยังบ้านเรือนเมื่อมีพิธี เช่น งานศพ ผู้สวดเดิมเป็นพระ ต่อมาจึงมีฆราวาสซึ่งเคยบวชเรียนและสามารถอ่านหนังสือออกเป็นผู้สวด วรรณกรรมที่นำมาสวดเป็นร้อยกรอง ทำให้การสวดมีท่วงทำนองที่ไพเราะ ฉันทลักษณ์ของกลอนเพลงก็มักนิยมแต่งกันตามท้องถิ่น ภาคอีสานนิยมกลอนอ่าน ภาคเหนือนิยมคำขอ ภาคใต้และภาคกลางนิยมกาพย์ วรรณกรรมที่นิยมอ่านเดิมนิยมชาดกที่มุ่งให้คติธรรมและนิทานพื้นบ้าน กลอนสวดของภาคกลางมีทั้งประเภทที่สอนคติธรรมโดยตรง และคติธรรมโดยอ้อม มีกติกาวรรณกรรมได้แก่ การเป็นวรรณกรรมคำสอนของวัด การดำเนินเรื่องแสดงว่าชีวิตถูกกำหนดแล้วด้วยบุรพกรรม การเล่าเรื่องโดยให้ผู้ฟังรู้เรื่องล่วงหน้าของตัวละคร การใช้กลวิธีให้ผู้สวดเป็นผู้เล่าเรื่องและเล่าเรื่องโดยสลับไปมาระหว่างโลกจินตนาการและโลกแห่งความจริง (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2530)

พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตายของชาวบ้านไทยพุทธ ในอำเภอสายบุรี และอำเภอบะนาระ จังหวัดปัตตานี โดย อารีย์ ธรรมโคร่ง และอ้อมใจ วงษ์มณฑา พบว่า พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการตาย แบ่งออกเป็น 3 ช่วงคือ ช่วงใกล้เสียชีวิต ช่วงทำศพ ช่วงหลังเผาศพ ในช่วงใกล้เสียชีวิตมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการจำเริญอายุ และความเชื่อที่เกี่ยวกับความฝันและลางสังหรณ์ต่าง ๆ

ส่วนในช่วงทำศพมีข้อห้ามระหว่างการจัดศพ การจัดงานศพ อาหารสำหรับเชณศพ การเคลื่อนย้าย และการเผาศพ ความสัมพันธ์ระหว่างศพกับญาติ อาหารในงาน คนป่วยกับการไปร่วมงาน ของใช้ส่วนตัว การมัตตราสัง การสวดพระอภิธรรม การบวชน้ำศพ การบวชน้ำไฟ การชักผ้าบังสุกุล การหว่านกำพลิก การวางดอกไม้จันทน์ รวมถึงความเกี่ยวข้องกับสัปเหร่อ และในช่วงหลังเผาศพมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและสวัสดิภาพ จึงมีการประกอบพิธีดับธาตุ พิธีเก็บอัฐิ การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายและทำบุญอัฐิ เพื่อให้ผู้ตายได้ใช้ชีวิตอย่างสุขสบายในภพภูมิใหม่ (อารีย์ ธรรมโศภิต และอัมมใจ วงษ์มณฑา, 2562)

จากการทบทวนวรรณกรรม เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของทั้งหมดนี้ เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นได้ว่า ณ ปัจจุบัน พิธีกรรมและความเชื่อของการแสดงรำสวด ยังไม่ปรากฏเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง รวมถึงบทเพลงที่เกี่ยวข้องในเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อ ยังไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก ซึ่งคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ เป็นคณะรำสวดที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นในเรื่องของการสวดพิธีกรรมแบบโบราณ และเพลงที่ใช้ในระหว่างการแสดงรำสวดก็มีจังหวะและทำนองของเพลงพื้นบ้านไทย มีการใช้บทร้องเพลงประกอบส่วนใหญ่มาจากเรื่องราวในวรรณคดี และแต่งเนื้อร้องขึ้นเองตามสมัยนิยม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ให้มีความเข้าใจในรายละเอียดของพิธีกรรมมากขึ้น ซึ่งคาดว่าความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการแสดงรำสวดในจังหวัดระยองและผู้สนใจศึกษาทำการวิจัยในอนาคต

บทที่ 2

มูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวด

งานวิจัยเรื่อง พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยองนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยองและมูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวดทั้งหมดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำวิจัยดังหัวข้อต่อไปนี้

2.1 มูลบทที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยอง

จังหวัดระยองอยู่ในภาคตะวันออกของประเทศไทย เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ด้านยุทธศาสตร์ ที่ตั้งอาณาเขต ภูมิประเทศ และมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก ผู้คนมีวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วชีวิตคน การแสดงพื้นบ้านของจังหวัดระยองที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นการร้องเล่นกันที่มีความเกี่ยวพันกับพิธีกรรม ความเชื่อ ความเคารพศรัทธา ทั้งยังเป็นการร้องเล่นกันเพื่อความบันเทิง สนุกสนานในงานเทศกาลต่าง ๆ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน ชุมชน การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดมีรูปแบบที่มีการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตลอดกาลเวลา มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เอนก นาวิกมูล ได้กล่าวถึงจังหวัดระยองไว้ในหนังสือ สมุดภาพเมืองระยองความว่า

จังหวัดระยองเป็นจังหวัดชายทะเลในภาคตะวันออก ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอย่างยิ่ง ในภาคการอุตสาหกรรม มีนิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ในภาคการเกษตรมีผลไม้รสเยี่ยม ผลิตภัณฑ์จากอาหารทะเลหลากหลาย มีแหล่งท่องเที่ยวทั้งด้านประวัติศาสตร์ เช่น วัดลุ่ม ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่พักทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บ้านกร่ำ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นบ้านเดิมของบิดาของสุนทรภู่ (เอนก นาวิกมูล, 2561, น.8)

2.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดระยองมีตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ในเขตภาคตะวันออกของประเทศไทย ตามการแบ่งภูมิภาคประเทศไทยโดยใช้เกณฑ์ด้านภูมิศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งจากการคำนวณเนื้อที่ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์พบว่า จังหวัดระยองมีเนื้อที่ 3,671.48 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,294,675 ไร่ ตั้งอยู่ระหว่าง พิกัดเหนือ 1,383,450 เมตร ถึง 1,456,730 เมตร หรือ ละติจูด 12 องศา 30 ลิปดา 12 พิลิปดา ถึง 13 องศา 09 ลิปดา 48 พิลิปดา และ พิกัดตะวันออก 715,500 เมตร ถึง 807,270 เมตรหรือ ลองจิจูด 100 องศา 59 ลิปดา 04 พิลิปดา ถึง 101 องศา 49 ลิปดา 50 พิลิปดา โดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอศรีราชา อำเภอหนองใหญ่และอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับ อ่าวไทย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอแก่งหางแมว และอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอบางละมุง และอำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี (กรมพัฒนาที่ดิน, สำนักเทคโนโลยีการสำรวจและทำแผนที่, 2562, น.6-7)

ภาพที่ 1 แผนที่ภูมิประเทศแสดงอาณาเขตและที่ตั้งจังหวัดระยอง

ที่มาภาพ: กรมพัฒนาที่ดิน, สำนักเทคโนโลยีการสำรวจและทำแผนที่, 2562, น.7

เมื่อพิจารณาแผนที่ในปัจจุบันจะเห็นว่าประชากรส่วนใหญ่นั้น อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ตอนกลางหรือตอนล่างของจังหวัด ส่วนอำเภอที่ได้รับจัดตั้งขึ้นมาใหม่นั้น จัดตั้งขึ้นในบริเวณตอนบนและด้านทิศตะวันตกของจังหวัด ตามการพัฒนาพื้นที่และเศรษฐกิจ ซึ่งเติบโตขึ้นจากการเพิ่มเส้นทางคมนาคมทางบกหลายสาย ทั้งสายหลัก และถนนสายรองอื่น ๆ ซึ่งทำให้เกิดการเข้าถึงเขตตำบลต่าง ๆ ได้สะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผลมาจากการที่เศรษฐกิจการค้าเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม

2.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศของจังหวัดระยองส่วนใหญ่จะเป็นที่ลาดสลับเนินเขาและภูเขาคิดเป็นร้อยละ 70 ของพื้นที่ ในแต่ละพื้นที่จะมีลักษณะเป็นลอนลูกคลื่นสูงต่ำสลับกันไปตามเทือกเขาที่ทอดยาวอยู่ทางตะวันออกและตอนกลางของจังหวัด ได้แก่ เขาจะเมา เป็นพื้นที่ติดกับจังหวัดจันทบุรีซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,035 เมตร ส่วนบริเวณตอนเหนือเป็นแอ่งลุ่มน้ำระยองอยู่ในอำเภอบ้านค่ายและอำเภอเมือง ส่วนใหญ่จะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา และผลไม้ ส่วนสภาพทางภูมิอากาศนั้นจัดได้ว่าอยู่ในอากาศที่อบอุ่นไม่ร้อนจัด ส่วนใหญ่จะมีฝนตกทุกช่วงเดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงที่มีปริมาณน้ำฝนมาก มีแม่น้ำไหลผ่าน 2 สาย ความยาวประมาณ 50 กิโลเมตร

ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาของของเขพนมศาสตร์ ซึ่งจะไหลผ่านออกสู่ทะเลที่ตำบลปากน้ำระยอง และตำบลปากน้ำประแสร์ อำเภอแกลง ทำให้หลายพื้นที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุที่สำคัญคือ แร่ทรายแก้ว รongลงมา ได้แก่ ดินขาวพลวงเฟลด์สปาร์ หินอ่อน หินปูน ลิกไนต์ทองคำและหินประดับแกรนิต พื้นที่ทางภูมิศาสตร์รวมทั้งทรัพยากรที่สมบูรณ์ทำให้มีผู้คนและประชากรมาตั้งถิ่นฐานอยู่มากมาย กรมพัฒนาที่ดิน สำนักเทคโนโลยีการสำรวจและทำแผนที่ ได้กล่าวไว้ว่า

จังหวัดระยองพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับลูกคลื่นลอนลาด พบมากบริเวณพื้นที่ตอนเหนือถึงพื้นที่ตอนใต้ของจังหวัด ส่วนที่ราบชายฝั่งทะเลพบบริเวณพื้นที่ทางตอนใต้ด้านทิศตะวันออก ถึงพื้นที่ด้านทิศตะวันตกของจังหวัด และพื้นที่ภูเขาพบบริเวณพื้นที่ด้านทิศตะวันออกและพื้นที่ตอนกลางของจังหวัด โดยทั่วไปแบ่งสภาพภูมิประเทศออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ที่ราบสลับลูกคลื่นลอนลาด พบมากในพื้นที่ตอนเหนือถึงตอนใต้ของจังหวัด 2) ที่ราบชายฝั่งทะเลเป็นที่ราบแคบ ๆ ชายฝั่งทะเล มีภูเขาลูกเล็ก ๆ พบบริเวณพื้นที่ตอนใต้ด้านทิศตะวันออกถึงด้านทิศตะวันตกของจังหวัด และ 3) พื้นที่ภูเขา ซึ่งมีทิวเขา 2 แนว คือ ทิวเขาชะเมาทางด้านทิศตะวันออก และทิวเขาที่อยู่ตอนกลางของตัวจังหวัดทอดตัวเป็นแนวยาว (กรมพัฒนาที่ดิน, สำนักเทคโนโลยีการสำรวจและทำแผนที่, 2562, น.8)

จากข้อมูลพบว่าสภาพภูมิประเทศของส่วนใหญ่จะเป็นที่ลาดสลับเนินเขา ส่วนใหญ่ปลูกพืชเศรษฐกิจ มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสายทำให้หลายพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุ เหมาะกับการปลูกพืช ทำให้จังหวัดระยองมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก

2.1.3 ประวัติความเป็นมา

จังหวัดระยองเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ระหว่างสองเมืองใหญ่ คือจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรี เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ยุทธศาสตร์ และการเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ อีกทั้งประเพณีวัฒนธรรมและภาษาที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง เรียกกันว่า “ภาษารายอง” (ภาษาถิ่น) ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ไม่เพียงเท่านั้นยังเป็นแหล่งอาหารและพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสมในการปลูกผลไม้มานาน ได้แก่ เงาะ มังคุด และทุเรียน เป็นต้น มีพื้นที่ชายฝั่งทะเลในการประกอบอาชีพ มีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ได้รับความนิยมทั้งในประเทศและต่างประเทศ อันได้แก่ เกาะเสม็ดหรือเกาะแก้วพิสดาร ซึ่งเป็นชื่อใช้เรียกเกาะแห่งนี้ตามที่ปรากฏขึ้นในนิทานเรื่องพระอภัยมณี ที่ท่านสุนทรภู่กวีเอกในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ได้ประพันธ์ขึ้น จังหวัดระยองได้รับการขนานนามว่าเป็นเมืองแห่งกวีเอกตามคำขวัญว่า “ผลไม้รสล้ำ อุตสาหกรรมก้าวหน้า น้ำปลารสเด็ด เกาะ

เสม็ดสวยหรู สุนทรภู่วีเอก” ซึ่งในหลักฐานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองระยองในอดีตกล่าว
ว่า

จากสภาพแวดล้อมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ทำให้เชื่อได้
ว่าเมืองระยองน่าจะตั้งขึ้นมาในพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นสมัยที่ขอมกำลังเรือง
อำนาจในดินแดนสุวรรณภูมิ และมีชนเผ่าชองเป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิม จาก
หลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองระยอง เริ่มมีชื่อปรากฏในอัยการตำแหน่ง
นายทหารหัวเมือง เมื่อปี พ.ศ. 1998 ในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ระบุว่าเมือง
ระยองเป็นหัวเมืองชั้นตรี มีเจ้าเมืองตำแหน่งออกพระราชภักดีสงคราม และเริ่ม
ปรากฏชื่อในพงศาวดาร เมื่อปี พ.ศ. 2113 ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรม
ราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา ภายหลังเมืองระยองได้ย้ายจากตำบลบ้านเก่า มาตั้งอยู่ที่
ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมือง ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้น
จัตวา เป็นหัวเมืองชั้นนอก ขึ้นสังกัดกับกรมท่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2449 เปลี่ยน
ระบบการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล เมืองระยองขึ้นกับมณฑลจันทบุรี ต่อมา
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2459 ได้เปลี่ยนชื่อ
เมืองระยองมาเป็นจังหวัดระยอง และขึ้นต่อมณฑลจันทบุรี ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2474
ยุบมณฑลจันทบุรี จังหวัดระยองย้ายไปขึ้นกับมณฑลปราจีนบุรี ต่อมาใน ปี พ.ศ.
2476 ยกเลิกการปกครองระบบ เทศาภิบาล มณฑลต่าง ๆ ถูกยุบและให้ถือจังหวัด
เป็นเขตการปกครองใหญ่ในส่วนภูมิภาค จังหวัดระยองจึงขึ้นต่อ
กระทรวงมหาดไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2484 มีการจัดตั้งภาคขึ้นมาควบคุมดูแล
รูปแบบเดียวกับมณฑล จังหวัดระยองขึ้นอยู่กับภาค 2 ในจำนวน 5 ภาค ที่ทำการ
ภาคตั้งอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรี ต่อมาได้ย้ายมาอยู่กับภาค 1 เมื่อปี พ.ศ. 2486
ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 ยกเลิกการปกครองระบบแบ่งเขตการปกครองเป็นภาค คง
ให้จังหวัดเป็นหน่วยราชการส่วนภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุดจนถึงปัจจุบัน (กรมพัฒนาที่ดิน
, สำนักเทคโนโลยีการสำรวจและทำแผนที่, 2562, น.6)

จากข้อสันนิษฐานด้านบนพอจะอนุมานได้ว่า เมืองระยองได้ย้ายจากตำบลบ้านเก่ามาตั้งอยู่ที่
ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมือง ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้เปลี่ยนชื่อเมืองระยองมาเป็นจังหวัด
ระยอง และขึ้นต่อมณฑลจันทบุรี ต่อมาได้ยุบมณฑลจันทบุรี จังหวัดระยองจึงได้ย้ายไปขึ้นกับมณฑล
ปราจีนบุรี ต่อมามณฑลต่าง ๆ ได้ถูกยุบตัวลงให้ถือว่าจังหวัดเป็นส่วนปกครองใหญ่ในส่วนภูมิภาค
จากนั้นก็ได้ออกแบบภูมิภาค คงให้จังหวัดระยองเป็นส่วนราชการที่ใหญ่ที่สุดในปัจจุบันนี้

เมืองระยองถือว่าเป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งที่กองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้เสด็จตามแนวเส้นทางจากกรุงศรีอยุธยา ลงมาทางด้านทิศตะวันออกของไทย และได้เสด็จประทับ ณ เมืองนี้ก่อนเสด็จยกทัพไปตีเมืองจันทบุรี (จังหวัดจันทบุรี) ซึ่งจากการค้นพบหลักฐานต่าง ๆ สามารถอธิบายประวัติศาสตร์การยกทัพและความสามารถของพระเจ้าตากได้ดังนี้

พอถึงปลายกรุงศรีอยุธยาก็มีเหตุการณ์สำคัญ คือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระนามเดิมสิน) เมื่อครั้งเป็นพระยาตาก มีตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชร ได้มาตั้งพักทัพที่เมืองระยอง ก่อนตีเมืองจันทบุรี ได้รวบรวมพรรคพวกประมาณ 500 คน มีทั้งไทยและจีน รวมถึงข้าราชการต่าง ๆ ได้ปะทะกับชาวพม่า สามารถตีฝ่าวงล้อมไปได้ พระยาระยองได้ทราบข่าวว่าพระยาตากยกทัพมาก็เกิดความเกรงกลัวจึงให้คณะกรรมการเมืองออกไปเชิญให้พระยาตากเข้ามาพักในเมือง พระยาตากจึงได้พาไพร่พลมาที่ท่าประคู้และพักแรมอยู่วัดลุ่มสองคืน

การยกทัพมาของพระยาตาก ทำให้กรมเมืองระยองระแวงว่าพระยาตากจะคิดร้ายต่อบ้านเมือง พระยาตากจึงสั่งให้ทหารคุมตัวผู้รั้งเมืองไว้ และเตรียมการที่จะรับมือกับศัตรูต่อไป พวกกรมการเมืองซึ่งไม่ทราบข่าวพระยาตากรู้ตัว จึงคุมทหารเข้าโจมตีค่ายทางด้านเหนือ (ด้านวัดเนิน) พระยาตากจึงสั่งให้ทหารระดมยิงปืนพร้อมกัน ทำให้กรมการเมืองและทหารถูกอาวุธบาดเจ็บล้มตายไปตามกัน พระยาตากจึงระดมไพร่พลไล่โจมตีและยึดเมืองระยองได้คืนนั่นเอง (สำนักงานจังหวัดระยอง, 2525, น.15-17)

ในอดีตเคยมีชาวชองอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดระยอง แต่ในปัจจุบันชนเผ่าชองไม่มีในจังหวัดระยองแล้ว แต่จะมีหลงเหลืออยู่ทางแถบป่าเขาในจังหวัดจันทบุรีซึ่งจะกล่าวได้ว่า ชาวระยองมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองคือ สำเนียงการพูดและการใช้ชีวิต ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากชาวชอง อิทธิพลของภาษาของที่ยังฝังรากลึกและส่งผลมาจนถึงปัจจุบันนี้ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตเดิมของคนในท้องถิ่นแถบจังหวัดระยอง ที่สามารถเชื่อได้ว่าคนท้องถิ่นเดิมนั้น มีเชื้อสายมาจากชาวชองวัฒนธรรมของรากภาษาที่ส่งผลต่อการออกเสียงคำแบบภาษาชอง ที่เราเห็นได้ชัดเจนนั้นก็คือ ชื่อของจังหวัดระยอง อำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดระยอง ถ้วนแล้วแต่เป็นคำที่มีรากศัพท์การเรียกชื่อมาจากการพูดแบบชาวชองสันนิษฐานได้ว่า

ระยองเป็นคำที่มาจากภาษาชองซึ่งมีภาษาพูดคล้ายคลึงกับภาษาเขมร เป็นชนพื้นเมืองท้องถิ่นของภาคตะวันออก ดังปรากฏชาวชองอาศัยอยู่ในแถบจังหวัดระยอง จันทบุรี ตราด ไปจนถึงไพลินและก่าปอดในประเทศกัมพูชา โดยแปลว่า ต้น

ประดู่ ซึ่งสอดคล้องกับบริเวณบ้านท่าประดู่ อันเป็นสถานที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ แต่เดิมนั้นมีต้นประดู่ขึ้นอยู่มาก

คำว่า “ระยอง” นั้นมีอีกความหมายหนึ่งของชาวช่อง หมายถึงบริเวณที่เป็นเขตแดน ด้วย เมื่อเลยเขตตัวเมืองระยองไปทางทิศตะวันตกนั้น จะไม่พบชื่อสถานที่ ๆ เป็นคำในภาษาของเลย ส่วนทางด้านทิศตะวันออกของอำเภอเมืองระยองไปทางอำเภอแกลงและจังหวัดจันทบุรีนั้น จะพบสถานที่ ๆ เป็นภาษาของ เช่น “เพ” ที่แปลว่า นาก “ประแสร์” ที่มาจากคำว่า ฟรีแซร์ หรือ ปรีแซร์ ซึ่งหมายถึง ทุ่งนา รวมถึงคำว่า “แกลง” ที่บางท่านแปลว่า แหวน และบางท่านแปลว่า ปลาตุก

เพราะฉะนั้นความเป็นเมืองระยองที่เก่าสุดคือชุมชนวัดบ้านค่าย แล้วค่อย ๆ ขยายไปหาปากน้ำ ออกทะเลกลายเป็นเมืองใหญ่ ประกอบด้วยชุมชนคนจีน ซึ่งพัฒนาขึ้นมาหลัง พ.ศ. 1700 เพราะจีนเอาสำเภาออกมาค้าขายใหญ่โต แล้วมาหนุนสุพรรณภูมิ สุพรรณบุรียึดละโว้ออกจากเขมรเพื่อเป็นกรุงศรีอยุธยา (องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง, 2561, น.10)

ประเด็นที่มาของชื่อ “ระยอง” ซึ่งเป็นชื่อดังเดิม พบหลักฐานเก่าสุดอยู่ในนิราศเมืองแกลง ของสุนทรภู่ โดยมาจากภาษา “ช่อง” ของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร แปลว่า “ต้นประดู่” โดยสุจิตต์ วงษ์เทศได้เคยให้สัมภาษณ์ไว้ในรายการโทรทัศน์ “ขรรค์ชัย-สุจิตต์ ทอดน่องท่องเที่ยว” ตอน “ระยอง โยงโลกกว้าง เส้นทางแห่งความสุข” ได้กล่าวถึงประเด็นชื่อที่มาของจังหวัดระยองไว้ว่า

เมืองระยองไม่ได้เกิดอย่างโดด ๆ แต่เกี่ยวข้องกับเมืองที่อยู่เหนือขึ้นไป คือเมืองพญาเร่ อยู่อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี และเมืองพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเก่าแก่กว่า ที่นี้เป็นเหมือนสถานีการค้าให้เมืองเหล่านั้น ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปข้างใน คือเมืองพญาเร่และเมืองพนัสนิคม ระยองมีพัฒนาการเกิดขึ้นจากบ้านเมืองที่มีมาก่อนแล้ว ค้าขายทรัพยากรกับภายนอก จากนั้นจึงค่อย ๆ ก่อตัวเป็นชุมชน สถานีการค้าชายฝั่ง เมื่อราว 2,000 ปีมาแล้ว คนดั้งเดิมมีทั้งกลุ่มของ ซึ่งพูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร และกลุ่มมลายู ซึ่งเปลี่ยนมาพูดภาษาไทยในภายหลัง เพราะเป็นภาษากลางทางการค้าของภูมิภาค แล้วกลายเป็นคนไทยในที่สุด

หลักฐานทางโบราณคดีที่นักโบราณคดีกรมศิลปากรเคยมาพบ มีพระพุทธรูปหินทรายในสมัยทวารวดี ชิ้นส่วนพระพิมพ์ดินเผา ร่องรอยนี้จึงเป็นความสืบเนื่องมาจากเมืองบ้านค่าย ก่อตัวมาเป็นชุมชนใหญ่ ประกอบไปด้วยชุมชนคนจีน ส่วน “สำเนียงระยอง” อันเป็นเอกลักษณ์ของคนระยองนี้ สำเนียงระยองเป็น

สำเนียงหลวงของกรุงศรีอยุธยา คือ สำเนียงลาว หลวงพระบางปนสำเนียงเขมร เป็นสำเนียง “เหนือ” ตรงกับสำเนียงโคราช สำเนียงตราด ระยอง ปราจีนบุรี ชลบุรี ตรงกันหมดตามหลักภาษาศาสตร์ ซึ่งใช้สำเนียงเดียวกันหมด (สุจิตต์ วงษ์เทศ, รายการโทรทัศน์ ชุด ระยอง โยงโลกกว้าง เส้นทางแห่งความสุข, 2562, ออนไลน์)

จากข้อมูลข้างต้นพบว่าชื่อระยอง มาจากภาษาของ ซึ่งแปลว่าต้นประดู่ ซึ่งภาษาพูดคล้ายคลึงกับภาษาเขมร การพูดและการใช้ชีวิตได้รับอิทธิพลมาจากชาวของ ระยองยังเป็นเมืองที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เสด็จมาประทับก่อนยกทัพไปตีเมืองจันทบุรีอีกด้วย

2.1.4 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ผู้คนจังหวัดระยองมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ ที่มีเอกลักษณ์ทั้งภาษาพูด และรูปร่างลักษณะของรูปพรรณการแต่งกาย ที่มีความแตกต่างไปจากคนในภาคกลาง ชอบความสันโดษ มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใกล้กับเชิงเขา ดังที่ปรากฏข้อมูลในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดระยองกล่าวว่า

ชนเผ่าของเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมเผ่าหนึ่ง ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่แถวอาณาบริเวณชายทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ในท้องถื่นของจังหวัดจันทบุรีและระยอง ปัจจุบันชนเผ่านี้ ชอบอยู่และมีความชำนาญในป่าเขาลำเนาไพร มีภาษาพูดของตนเอง เป็นชนพื้นเมืองที่นิยมใช้ลูกปัดสีต่าง ๆ และทองเหลืองเป็นเครื่องประดับ พระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ) ปราชญ์สำคัญคนหนึ่งเคยกล่าวว่า พวกของเป็นชาวป่า จัดอยู่สายตระกูลมอญ-เขมร ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แถวระยองและจันทบุรีเป็นเวลายาวนานมาแล้ว เชื่อว่าในสมัยสุโขทัยก็ได้เข้ามาอยู่แล้ว จึงมีอิทธิพลภาษาสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ แต่ในปัจจุบันแทบไม่มีชนเผ่าของเหลืออยู่ในจังหวัดระยองแล้ว ไปมีหลงเหลืออยู่ตามแถบเขาในเขตจังหวัดจันทบุรี เพราะชนเผ่านี้ไม่ชอบอยู่ในย่านชุมชนที่มีผู้คนอยู่กันพลุกพล่าน เมื่อบ้านเมืองเจริญพัฒนาเข้าสู่สมัยใหม่ พวกเขาก็ไม่อาจทนอยู่อีกต่อไปได้ ต้องอพยพลอยหน้าหันเข้าป่าอยู่เรื่อยไปจนแทบจะหมดสิ้นเผ่าพันธุ์ การสูญพันธุ์ของพวกของน่าจะเกิดจากการถูกคนไทยเรากลืนชาติ เช่นเดียวกับชนเผ่าโบราณอีกหลายเผ่า ที่เคยอาศัยอยู่ในถิ่นนี้มาก่อนแล้ว (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542, น.19)

ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระยาสุนทรโวหาร (ภู่) หรือที่เรารู้จักโดยทั่วไปในชื่อสุนทรภู่ ได้เดินทางผ่านเมืองระยอง เพื่อไปพบบิดาที่ เมืองแกลง หลังจากนั้นจึงได้แต่งกลอน

“นิราศเมืองแกลง” ขึ้น ซึ่งเป็นกลอนที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเส้นทางและการดำเนินชีวิตของผู้คนในยุคนั้น โดยสุนทรภู่ได้บรรยายไว้ดังนี้

แล้วไปชมกรรมกรบ้านดอนเค็ด   ล้วนเลี้ยงเปิดหมื่นอุลือเชื่อง
ยกกระบัตร์คัดชั่นทุกเช้าเย็น   เมียที่เป็นท่านผู้หญิงนั่งปิ้งปลา
(องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง, 2561, น.11)

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า จังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่มีความน่าสนใจทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ตอนกลางหรือตอนล่างของจังหวัด ส่วนอำเภอที่ได้รับการจัดตั้งมาใหม่นั้นได้จัดตั้งขึ้นในบริเวณตอนบนและด้านทิศตะวันตกของจังหวัด สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ลาดสลับเนินเขาและภูเขา ผู้คนส่วนใหญ่ปลูกพืชเศรษฐกิจ มีน้ำไหลผ่านออกสู่ทะเล ทำให้หลายพื้นที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุที่สำคัญ การที่เมืองระยองมีทรัพยากรที่สมบูรณ์ ทำให้มีประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่มากมาย ระยองเป็นเมืองเล็กอยู่ระหว่างสองเมืองใหญ่คือจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรี และยังมีภาษาที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองเรียกว่า “ภาษารายอง” ซึ่งในอดีตได้มีชาวขอมมาอาศัยในแถบระยอง คนระยองจึงมีเอกลักษณ์ของตน คือ สำเนียงการพูด ที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวขอม ชาวระยองจึงมีเอกลักษณ์ทั้งภาษาพูด รูปร่างลักษณะ รูปร่างการแต่งกายที่มีความแตกต่างไปจากคนภาคกลาง อีกทั้งเมืองระยองยังเป็นเมืองที่กองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เสด็จประทับ ณ เมืองระยอง ก่อนยกทัพไปตีเมืองจันทบุรีอีกด้วย

2.2 ประวัติความเป็นมาของการแสดงรำสวด

วัฒนธรรมสะท้อนสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวันตาย พิธีกรรมที่ถือปฏิบัติกันมาปรากฏให้เห็นตามวงจรชีวิตของมนุษย์ ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตายมีพิธีกรรมอันเป็นแบบแผนการปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ได้แก่ พิธีเกี่ยวกับการทำศพ พิธีการทำบุญร้อยวัน พิธีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ พิธีกรรมงานศพในประเทศไทยเกิดขึ้นตามความเชื่อ เพื่อเป็นการมอบบุญกุศลให้กับชีวิตหลังความตายของผู้ที่จากไป ความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อเชื่อมถึงกัน การสวดอธิษฐานถือเป็นหัวใจสำคัญของการบำเพ็ญกุศลแก่ผู้ตาย เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา นอกจากนี้ยังมี “พิธีสวดหน้าศพ” ให้กับคนตายโดยผู้สวดเป็นพระ เรียกว่าการสวดพระมาลัยอีกด้วย

ประเพณีการสวดพระมาลัยมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและแพร่หลายเป็นอย่างมาก มีการนำไปใช้อย่างขาดความสำรวมและละเมิดวินัยของสงฆ์ รัชกาลที่ 1 จึงทรงตรากฎพระสงฆ์ไว้ เพื่อห้ามภิกษุสามเณรประพฤตินิสัยที่ไม่ควร และผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลงโทษ ทำให้ความนิยมเรื่องพระมาลัยเริ่มเสื่อมลงตามลำดับ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงยึดมั่นในความเชื่อตามที่กล่าวถึงไว้ในเรื่องพระมาลัย

เช่น การทำบุญสร้างกุศลกรรม เพื่อจะได้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย ประกอบกับการสวดพระมาลัยได้ปรับเปลี่ยนจากคณะผู้ชายล้วนมาเป็นคณะที่มีแต่ผู้หญิงล้วน ทำให้เป็นอุปสรรคในการเรียนอักษรขอมจากพระผู้ใหญ่

นิรุช นิรุตติศาสตร์ ได้สรุปประวัติความเป็นมาของการแสดงรำสวด ไวโนวิจัยเรื่อง สวดพระมาลัย กรณีศึกษาคณะนางรำหน้าศพ ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยองไว้ว่า

จากการศึกษาเอกสารของผู้ที่เคยศึกษาประเพณีการสวดพระมาลัยที่อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เมื่อปี พ.ศ. 2524 พบว่า ผู้สวดพระมาลัยนั้นมักเป็นคนที่มียุอายุประมาณ 50 - 70 ปีขึ้นไป และสามารถอ่านตัวอักษรขอมได้คล่องมาก เนื่องจากเคยเรียนอักษรขอมจากพระผู้ใหญ่ ทั้งการเขียนและการอ่านจนคล่องแคล่วมาตั้งแต่เด็ก ซึ่งสาเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงจากการสวดเฉพาะเรื่องพระมาลัยเพียงอย่างเดียวมาเป็นการสวด “บทในกาล” เพียงเล็กน้อย และใช้บท “ลำนอก” หรือ “ลำสวด” มากขึ้นเป็นลำดับได้ดังนี้

1. หนังสือสวดพระมาลัยจารึกด้วยตัวอักษรขอม คนรุ่นหลังมีความรู้อักษรขอมน้อยลง การอ่านหนังสือพระมาลัยจึงเป็นเรื่องยุ่งยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคณะมาลัยได้ปรับเปลี่ยนจากคณะผู้ชายล้วน มาเป็นคณะที่มีแต่ผู้หญิงล้วน ทำให้การเรียนอักษรขอมจากพระผู้ใหญ่ลำบากยิ่งขึ้น

2. การสวดพระมาลัยในสมัยก่อน จะสวดตามทำนองที่กำกับไว้ในทำนองหนังสือพระมาลัย จากการศึกษามาจากเอกสาร พบว่าทำนองสวดพระมาลัยที่อำเภอแกลงใช้สวดมาแต่เดิม เรียกว่าทำนอง “ฉันท 8 บท” ได้แก่ ทำนองฉันทพิเศษ ฉันทธรรมดา ทำนองราบ ทำนองเปรตล้ง ทำนองเอกบท ทำนองมังกร ทำนองเชิด และทำนองวงลันต์ ซึ่งผู้สวดพระมาลัยจะต้องมีความชำนาญมาก การฝึกจึงต้องฝึกอย่างจริงจัง จึงมีผู้สนใจฝึกน้อยลง

3. เนื้อหาบทสวดจากหนังสือพระมาลัย เป็นการสั่งสอนเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ ประกอบกับมีทำนองสวดที่โหดครวญ ทำให้น่าเบื่อหน่าย ผู้ที่นิยมฟังจึงมีแต่คนเฒ่าคนแก่เท่านั้น ภายหลังเมื่อคนเฒ่าคนแก่มียุอายุมากขึ้น จนไม่สามารถมาฟังการสวดพระมาลัยได้ จึงเหลือเพียงคนรุ่นหนุ่มสาวที่มักจะไม่นิยมฟัง คณะมาลัยจึงนิยมนำบท “ลำนอก” หรือ “ลำสวด” มาใช้ในการสวดเพื่อดึงดูดผู้ฟัง (นิรุช นิรุตติศาสตร์, 2551, น.25-26)

การสวดพระมาลัยพระสงฆ์จะสวดบทมาลัยหลังจากสวดมนต์แล้ว พระผู้สวดมีจำนวน 4 รูป เรียกว่า 1 เติง ใช้ตาลปัตรบังหน้าในขณะสวด พระที่สวดพระมาลัยต้องมีความชำนาญในการสวด โดยต้องฝึกหัดสวดโดยเฉพาะ และยึดเอาเรื่องพระมาลัยมาสวดเท่านั้น นอกจากนี้ การสวดพระมาลัย

ได้พัฒนารูปแบบจากขยล้นมาเป็นหญิงล้น เนื่องจากสะดวกในการฝึกสวดพระมาลัย ดังที่อรรคม รัศมี ตัวขณะ ได้กล่าวถึงประเด็นถึงการฝึกสวดพระมาลัยไว้ในงานวิจัยเรื่อง การศึกษาประเพณีสวดพระมาลัยของชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ความว่า

การสวดพระมาลัยในท้องถิ่นนี้มีมาเป็นร้อย ๆ ปีแล้ว โดยชาวอำเภอไชยาจะมีการสวดพระมาลัยเฉพาะในงานศพ ซึ่งชาวอำเภอไชยาที่เป็นคนเฒ่าคนแก่จะมีคำใช้เรียกงานศพอยู่หลายคำ เช่น การผี การชาก เป็นต้น ต่อมาภายหลังจึงนิยมใช้คำว่างานศพ เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ชาวอำเภอไชยาจะถือเป็นประเพณีว่า การสวดพระมาลัยใช้คู่กับงานศพเท่านั้น จะไม่สวดในงานอื่น ๆ โดยเฉพาะงานมงคลเป็นอันขาด นอกจากนี้ยังมีการเล่าต่อ ๆ กันมาว่าแต่เดิมพระสงฆ์เป็นผู้สวดพระมาลัย โดยสวดตามบทสวดที่เรียบเรียงไว้ในสมุดข่อยหรือสมุดไทย บทสวดที่เรียบเรียงไว้นี้เรียกว่า “หนังสือมาลัย” หรือ “พระมาลัยคำสวด” พระสงฆ์จะสวดบทมาลัยหลังจากสวดมนต์แล้ว พระผู้สวดมีจำนวน 4 รูป เรียกว่า 1 เติง ใช้ตาลปัตรบังหน้าในขณะที่สวด พระที่สวดพระมาลัยต้องมีความชำนาญในการสวดโดยต้องฝึกหัดสวดโดยเฉพาะและยึดเอาเรื่องพระมาลัยมาสวดเท่านั้น โดยเนื้อหากล่าวถึงพระมาลัย ซึ่งเป็นพระอรหันตรูปหนึ่งมีฤทธิ์มาก ได้เสด็จไปโปรดสัตว์นรก แล้วเสด็จไปบูชาเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ รวมทั้งกล่าวถึงเรื่องยุคนของพระศรีอาริย์ เนื้อหาทั้งหมดมุ่งอบรมจิตใจของผู้ฟังให้หันมาปฏิบัติคุณงามความดี รวมถึงการปฏิบัติตนให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข แต่ในสมัยต่อมาการสวดพระมาลัยได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้สวดโดยเปลี่ยนจากพระสงฆ์มาเป็นฆราวาสเป็นผู้สวด โดยสวดหลังจากพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมจบแล้ว

การสวดพระมาลัยต้องอาศัยความรู้ความสามารถของผู้สวดโดยเฉพาะ มิใช่ว่าใครก็สวดได้ โดยเฉพาะการสวดพระมาลัยในอดีตที่ต้องสวดจากหนังสือพระมาลัยด้วยเหตุนี้ผู้ที่สวดพระมาลัยได้ดี จะต้องได้รับการฝึกสวดมาเป็นอย่างดี การฝึกสวดพระมาลัยในอดีตมีข้อยึดถือปฏิบัติเคร่งครัดมาก การฝึกสวดพระมาลัยจึงมีข้อห้ามว่าห้ามฝึกสวดบนบ้านบนเรือนเป็นอันขาด เพราะเชื่อว่าจะไม่เป็นสิริมงคล และเป็นเสนียดจัญไรแก่บ้าน เมื่อผู้ใดสนใจจะฝึกสวดพระมาลัยก็จะไปหาครูมาลัยที่ตนชื่นชมนิมนต์บิณฑบาต โดยนำดอกไม้ธูปเทียนไปขอฝากตัวเป็นศิษย์ ครูมาลัยจะนัดแนะสถานที่และเวลาในการฝึกสวดพระมาลัย ซึ่งมักจะเป็นกลางทุ่งนาหรือที่ที่ห่างไกลจากบ้านเรือน ส่วนเวลาในการฝึกสวดจะเป็นเวลากลางคืน ตามความเชื่อในลักษณะดังกล่าว จึงส่งผลให้การสวดพระมาลัยของคณะมาลัยที่เป็นผู้หญิงล้น ๆ ไม่มีการสวด “บทในกาล” ซึ่งเป็นเนื้อหาจากหนังสือพระมาลัย เพราะบทสวดพระมาลัยฝึก

บนบ้านบนเรือนไม่ได้ต้องไปฝึกไกลจากบ้านจึงไม่สะดวกและไม่ปลอดภัยแก่ผู้หญิง ที่จะออกไปไกลบ้านในยามวิกาล คณะมาลัยที่เป็นคณะผู้หญิงล้วน ๆ จึงไม่ได้ฝึกสวด บทในกาล การสวดพระมาลัยของผู้หญิงส่วนใหญ่จึงเป็นการสวดโดยตั้งนะโม 3 จบ ไหว้ครู เบิกโรงและดำเนินเรื่องที่เป็นบทลำนอกเท่านั้น (อร่ามรัศมี ดวงชนะ, 2537, น.62-65)

การสวดพระมาลัยในสมัยก่อนจะนั่งล้อมวงโดยมีหนังสือพระมาลัยอยู่ตรงกลาง ใช้ ท่วงทำนองการสวดเหมือนพระ คือ ทำนองคฤหัสถ์ ห้ามยกหัวเข้าสูงกว่าหีบพระอภิธรรม ห้ามรำ หรือยกแขนขา เพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นานเข้าทำให้เกิดความเบื่อหน่าย จึงเกิดการประยุกต์ใหม่ ให้มีการนั่งคุกเข่าร่ายรำตามบทสวดนั้นขึ้นมา เกิดเป็นรำสวดแทน ดังที่ปรารณา มงคลวัชและ สายสมร งามล้วน ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการแสดงรำสวดในจังหวัดตราดไว้ในวิจัย การ เล่นรำสวดในจังหวัดตราด ความว่า

การสวดในสมัยเริ่มแรก จะนั่งล้อมวงโดยมีหนังสือพระมาลัยอยู่ตรงกลาง ใช้ ท่วงทำนองการสวดเหมือนพระ คือ ทำนองคฤหัสถ์ ห้ามยกหัวเข้าสูงกว่าหีบพระ อภิธรรม ห้ามรำ หรือยกแขนขาเพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นานเข้าทำให้เกิด ความเบื่อหน่าย จึงเกิดการประยุกต์ใหม่ ผู้สวดจึงไปนำบทจากนิทานพื้นบ้าน มา ร้องรำเป็นทำนองคล้ายสวดพระมาลัย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาสมัยก่อน ทำให้เกิดการ นั่งคุกเข่าร่ายรำตามบทสวดนั้นขึ้นมา จึงเป็นที่มาของรำสวด โดยผสมผสาน ระหว่างทำนองสวดกับคำกลอน โดยที่ไม่เสียคุณลักษณะของเดิม แต่เพิ่มสีสันใน การชมยิ่งขึ้น (ปรารณา มงคลวัชและสายสมร งามล้วน, 2547, น.83)

จากการรวบรวมข้อมูลในการสอบถามและการสืบค้นงานวิจัยนั้นจะเห็นได้ว่า แต่ก่อนที่จะมี การแสดงรำสวดได้ในปัจจุบันนี้ ก็มีวิวัฒนาการมาจากการสวดพระมาลัยก่อน ซึ่งประเพณีการสวด พระมาลัยนี้ได้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและแพร่หลายเป็นอย่างมาก การนำไปใช้โดยฆราวาส จน ขาดความสำรวมและละเมิดวินัยของสงฆ์บางประการ เป็นเหตุทำให้ความนิยมเรื่องพระมาลัยเริ่ม เสื่อมลงตามลำดับ และต่อมาได้ปรับเปลี่ยนจากคณะผู้ชายล้วนมาเป็นคณะที่มีแต่ผู้หญิงล้วน เนื่องจากบทสวดพระมาลัยต้องฝึกสวดนอกบ้าน ไม่ปลอดภัยกับผู้หญิงที่ต้องเดินทางไปฝึกในยาม วิกาล จึงทำให้คณะสวดพระมาลัยที่มีผู้หญิงล้วนไม่มีการสวดบทในกาล การสวดพระมาลัยใน สมัยก่อนจะนั่งล้อมวงโดยมีหนังสือพระมาลัยอยู่ตรงกลาง มีข้อจำกัดในทำนองและการเคลื่อนไหว เพื่อ แสดงความนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นานเข้าทำให้เกิดความเบื่อหน่าย จึงเกิดการประยุกต์ใหม่ให้ มี การนั่งคุกเข่าร่ายรำตามบทสวดนั้นขึ้นมา เรียกว่าการสวดคฤหัสถ์

การสวดของคฤหัสถ์จะสวดกันไปตามเนื้อหาบทสวดในหนังสือเล่มเดียวกับที่พระสงฆ์ใช้สวด แต่การสวดแตกต่างกับพระมาก คือ สวดคฤหัสถ์จะสวดไปพร้อมกับออกท่าทาง มีลูกเล่นหรือลูกคอ เอื้อนเป็นทำนองเพลงอย่างโลดโผน บางครั้งจัดการแสดงละครร่วมด้วย โดยกำหนดเวลาสมมติให้เป็นตัวละครต่าง ๆ แล้วร้องเพลงออกท่าทาง ดังที่อนันท์ รอดแจ่ม ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการสวดคฤหัสถ์ไว้ในหนังสือประเพณีไทย จากสารคดีของกรมประชาสัมพันธ์ ความว่า

ประเพณีการสวดศพของคนไทย เราได้กระทำโดยพระภิกษุจำนวน 4 รูปนั่งเรียงลำดับอยู่ใกล้กับโลงศพ ในเบื้องหน้าพระลำดับนั้น มีตู้พระธรรม (หีบพระอภิธรรม) ใบเล็ก ๆ ตั้งอยู่ใบหนึ่ง ภายในตู้บรรจุไว้ด้วยพระคัมภีร์หรือเรียกว่าสมุดข่อยที่เขียนคำสวดต่าง ๆ ไว้ เวลาพระท่านสวดท่านจะเปิดตู้เอาสมุดนั้นออกมาวางไว้ข้างหน้า เพื่อจะได้ดูสวดไปตามนั้น แต่ถ้าบทใดพระท่านจำได้แม่นยำแล้วก็ไม่ต้องดู การสวดของพระ ท่านจะสวดเป็นตอน ๆ ตอนหนึ่งใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที เมื่อจบตอนเรียกว่าจบหนึ่ง ในคืนที่สวดนั้นเจ้าภาพจะนิมนต์พระให้สวดจบได้ แล้วแต่ความต้องการของเจ้าภาพเอง ที่เคยเห็นมาส่วนมากนิมนต์พระสวด 4 จบ คือ เริ่มตั้งแต่เวลา 19.30 น. เลิกประมาณ 21.30 น. ใช้เวลาสวดประมาณ 2 ชั่วโมง หลังจากพระสวดจบและกลับไปแล้ว ตอนนี้เป็นเรื่องของทางเจ้าภาพบ้าง คือ จัดให้มีสวดคฤหัสถ์ โดยบรรดาญาติพี่น้องของผู้ตายที่มาร่วมงานอยู่นั้น จะรับหน้าที่สวดต่อไปอีก โดยจัดคณะขึ้นรวม 4 คน เท่ากับจำนวนพระที่สวดไปแล้วเหมือนกัน เข้านั่งเรียงลำดับและถือตาลปัตรของพระที่ใช้สวดก่อนหน้านั้น ซึ่งพระท่านวางไว้ให้ลักษณะการนั่งของการสวดคฤหัสถ์ ก็นั่งเหมือนกับพระทุกอย่าง และนั่งเรียงลำดับในที่เดียวกันกับพระที่เคยนั่งนั่นเอง แต่มีบางเจ้าคฤหัสถ์จะไม่ยอมนั่งลงไปยังที่ที่พระเคยนั่ง เพราะเกรงว่าจะบาป จึงจัดที่นั่งของคณะคฤหัสถ์ขึ้นใหม่ใกล้ ๆ กับที่พระเคยนั่ง

การสวดคฤหัสถ์นี้ ก็สวดกันไปตามเนื้อหาบทสวดในสมุดข่อยเล่มนั้นเหมือนกัน แต่การสวดแตกต่างกับพระมาก คือ คฤหัสถ์จะสวดไปพร้อมกับออกท่าทาง มีลูกเล่นหรือลูกคอเอื้อนเป็นทำนองเพลงอย่างโลดโผน ในจำนวน 4 คนนั้น แบ่งหน้าที่กันให้เป็นคอกหนึ่ง 1 คน และคอสอง 3 คน หมายถึงว่า ถ้าคอกหนึ่งขึ้นคำใดแล้ว คอสองจะต้องรับพร้อมกันเสมอ หรือสวดต่อจากคอกหนึ่งเป็นจังหวะไป บางทีก็จัดเป็นการแสดงละครขึ้นเลย โดยสมมติกันให้เป็นตัวละครต่าง ๆ แล้วร้องเพลงออกท่าทาง มือถือตาลปัตรชูขึ้นตามจังหวะสวด และใช้ตาลปัตรโบกไปมาเป็นจังหวะบ้าง ตอนที่เน้นจังหวะหนัก ๆ ผู้สวดจะใช้ด้ามตาลปัตรกระทุ้งลงบนพื้นอย่างแรง จนเกิดเสียงดัง ทำให้ผู้ฟังตื่นเต้นสนุกสนานไปด้วย ในบางแห่งจะเห็นว่าคฤหัสถ์

สวดกันเสียจนด้ามตาลปัตรหัก หรือบางทีก็แผ่นตาลปัตรหลุดลุ่ยหมด เพราะตาลปัตรสมัยก่อนทำด้วยใบตาลเมื่อกระทบกับพื้นแรง ๆ จะทำให้พังได้โดยง่าย ระยะเวลาที่คฤหัสถ์สวดศพ จะเริ่มหลังจากพระกลับแล้วไปจนดึกดื่นค่อนคืน หรือสวดเรื่อยไปจนสว่างคาคาก็มี ระหว่างที่สวดอยู่นั้น เจ้าภาพจะจัดอาหารการกินมาให้อย่างดี ทั้งของคาว ของหวาน แต่คณะสวดแต่ละคณะไม่มีใครไยดีกับอาหารเหล่านั้นเท่าใดนัก สนใจเฉพาะเครื่องดื่มเท่านั้น เครื่องดื่มที่ว่านี้ก็คือ เหล้า ซึ่งเป็นเครื่องย้อมใจให้สวดอยู่ได้นาน ๆ และสนุกสนานเพลิดเพลินตลอดทั้งคืน กล่าวกันว่า การสวดของคฤหัสถ์นั้นนอกจากจะแสดงออกเพื่อเป็นเพื่อนกับศพแล้ว ยังเป็นการสวดเพื่อเป็นเพื่อนเจ้าภาพอีกด้วย เพราะมีฉันทะนั้นพอพระสวดและกลับหมดแล้ว เจ้าภาพก็จะหยอหยางเคร้าใจมาก คณะคฤหัสถ์ที่สวดศพ นอกจากจะเป็นญาติของเจ้าภาพแล้ว ยังมีคนอื่นที่ตั้งคณะของตนขึ้นเพื่อรับจ้างสวด และคณะสวดคฤหัสถ์เหล่านั้นจะฝึกหัดกันไว้อย่างดี จนเป็นที่นิยมของบุคคลทั่วไป บางคณะมีชื่อเสียงโด่งดังจนมีคนหาไปสวดอยู่เสมอ ๆ เรียกกันว่า นักสวดอาชีพ ในสมัยก่อนมักเรียกชื่อคณะสวดแต่ละคณะ โดยออกชื่อหัวหน้าคณะ เช่น ถ้าหัวหน้าคณะชื่อข้า ก็เรียกว่าคณะตาข้า และที่ยังเรียกติดปากคนรุ่นหลัง ๆ อยู่ขณะนี้ก็ได้แก่คณะตาพลอย คณะตาเป คณะตาพุ่ม เป็นต้น และเหตุที่ใช้คำว่า “ตา” นำหน้าชื่อหัวหน้าคณะ ก็เพราะพวกนักสวดส่วนมากเป็นคนที่มียายุแล้วทั้งนั้น อย่างน้อย ๆ 50 ปีขึ้นไป สวดคฤหัสถ์ตามที่กล่าวมาแล้ว นับว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของ คนไทย ซึ่งนิยมกระทำกันอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ (อนันท์ รอดแจ่ม, 1974, น.66-69)

สวดคฤหัสถ์มีตำแหน่งการสวดทั้งหมด 4 คน ซึ่งนั่งเรียงกันนับจากซ้ายไปขวาของผู้ดู คือ ตัวซ้าย แม่คู่ คอสอง และตัวภาษา ตามที่ครูมนตรี ตรีโมท กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการสวดคฤหัสถ์ในหนังสือการเล่นของไทยไว้ว่า

การสวดคฤหัสถ์เป็นการเล่นที่เคยมีกันแต่ในงานศพ การแสดงสวดคฤหัสถ์มีบทสวดที่เรียกว่า “พื้น” อยู่ 4 อย่าง คือ 1) พื้นพระอภิธรรม 2) พื้นโพชฌงค์มอญ หรือหับเผย 3) พื้นพระมาลัย 4) พื้นมหาชัย แต่ที่นิยมใช้สวดกันอยู่อย่างแพร่หลาย ก็คือพื้นพระอภิธรรม มีบทต้นว่า กุสลา ธมมา อกุสลา ธมมา ซึ่งเราได้ยินพระภิกษุสวดประจำในงานศพอยู่เสมอ บท กุสลา ธมมา อกุสลา ธมมานี้ เป็นหลักแห่งหมวด 3 ในคัมภีร์พระอภิธรรมที่เรียกว่า กุสลติก กล่าวแต่เรื่องธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัปายากฤต ตลอดไปจนสังขารวิญญาน แต่การที่มีประเพณีนำบท ก็น่าจะเนื่องมาจากดำเนินตามรอยพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ได้นำพระ

อภิธรรมไปเทศนา โปรดพระพุทธรูปมารดา เมื่อชาวพุทธศาสนิกชนจะบำเพ็ญกุศลอุทิศ
แทนคุณบิดามารดาและบุพการี โดยเฉพาะงานศพ จึงนำบทพระอภิธรรมมาใช้เป็น
บทสวดหน้าศพ และก็ได้อาศัยต่อกันมาจนเป็นประเพณี

การแสดงสวดคฤหัสถ์ได้สืบทอดเปลี่ยนแปลงมาจากการสวดพระอภิธรรมของ
พระภิกษุ สิ่งประกอบที่ยังแสดงให้เห็นประจักษ์อยู่คือ นักสวดมี 4 คน เรียกว่า
“สำรับ” ที่นั่งสวดเรียกว่า “ร้าน” ผู้ที่สวดทุกคนถือตาลปัตร ตั้งหีบพระอภิธรรม บท
ขึ้นต้นใช้พระธรรมที่พระภิกษุสวดและการแสดงนี้ก็ยังเรียกกันว่า “สวด”

สวดคฤหัสถ์เป็นการแสดงที่นำความสนุกสนานมาสู่ผู้รับชมเป็นอันมากอย่าง
หนึ่ง ซึ่งมีมาแต่ในสมัยโบราณ ผู้ที่สวดทั้ง 4 คนล้วนมีหน้าที่ปฏิบัติต่างกัน คอยรับ
คอยสอดประสานประสานกัน ตำแหน่งของนักสวดทั้ง 4 ซึ่งนั่งเรียงกันนับจากซ้ายไป
ขวาของผู้ดู มีดังนี้

1. ตัวตุ้ย คือตัวตลก มีหน้าที่ทำความขบขันให้แก่ผู้ชม สิ่งใดที่จะนำความ
ขบขันมาสู่ จะเป็นการขัดแย้ง หรือโหดโผนใด ๆ ก็ได้ทั้งสิ้น แต่ว่าจะต้องอยู่ในแบบ
แผนรักษาแนวทางมิให้ออกนอกกลุ่มออกไป

2. แม่คู่ (หรือคอกหนึ่ง) มีหน้าที่ขึ้นต้นบทและนำทางที่จะแยกการแสดงออกไป
เล่นในชุดใด ทั้งต้องเป็นหลักชักใช้ บางท่านทำให้เกิดข้อขบขันจากตัวตลกด้วย ซึ่ง
นับว่าเป็นหลักของสำรับ

3. คอสอง มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยแม่คู่ คอยชักสอดเพิ่มเติม และเป็นหลักในการ
ร้องในเมื่อแม่คู่ได้ขึ้นต้นบทมาแล้ว

4. ตัวภาษา มีหน้าที่เป็นตัวเอกในทางสวยงาม เช่น เป็นตัวภาษาต่าง ๆ และ
ตัวนาง เป็นต้น ผู้มีตำแหน่งนี้ จะต้องร้องเพลงได้ดี พูดเลียนสำเนียงภาษาต่าง ๆ ได้
ชัดเจน

นักสวดทั้ง 4 ตำแหน่งนี้จะต้องปฏิบัติในวิธีแสดง ให้สอดคล้องต้องกันไป
ตลอดทุกตอน จึงจะน่าดูและน่าฟัง วิธีการแสดงของสวดคฤหัสถ์เฉพาะพระอภิธรรม
เริ่มต้นด้วยการลงเสียงเป็นทำนองแต่ไม่มีถ้อยคำ มีแต่ร้องว่า “เออเฮอะเออ ๆ ๆ”
หลาย ๆ ครั้ง ต่อจากนี้จึงขึ้นบท “เอ๋ยกุ....สลา ฯลฯ” แล้วก็หาทางสวดแยกออกร้อง
เพลง ตัวตุ้ยกับตัวภาษาก็ขึ้นร้องแสดงท่าทาง มีดีและตลกกับด้วยตาลปัตรบ้างตามควร
แล้วต่อด้วยบทพระธรรมจึงแยกออก “หน้ากราว” แม่คู่ร้องเป็นทำนองอย่างกราว
นอก ตัวภาษาตีกลองเข้าจังหวะเพลง ตัวตุ้ยเข้าแทรกประกอบกำกับทำยกราว ให้
ตัวตุ้ยกับตัวภาษาออกรำทำบทประกอบ ต่อจากนี้ก็แยกออกชุดจีนและมีติดตลกเล็ก
 ๆ น้อย ๆ แล้วจึงร้องรำจีนชุดอื่น ๆ ต่อไป

การแสดงชุดต่าง ๆ ของสวดคฤหัสถ์นี้มีมากมายหลายอย่าง เช่น ชุดภาษาญวน มอญ แยก ลาว พม่า เขมร ฝรั่งเศส เพลงฉ่อยและละคร เป็นต้น แต่ไม่ได้วางไว้ตายตัวว่า จะต้องเรียงลำดับอย่างไร แล้วแต่ความพอใจของคณะใด จะแสดงชุดไหนเป็นก่อนหลังก็ได้ ซึ่งแต่ละชุดก็มีวิธีการที่จะนำความขบขันมาสู่ผู้ชมต่าง ๆ กัน และชุดหนึ่งก็กินเวลาไม่ใช่น้อย โดยปกติเล่นกันตามบ้านหรือตามวัด และเล่นกันแค่ตอนค่ำ บางทีก็ไปเลิกจณรง์สว่าง (มนตรี トラโมท, 2497, น.218-220)

จากการรวบรวมข้อมูลการสืบค้นในหนังสือและงานวิจัยพบว่า การสวดคฤหัสถ์จะเล่นในงานศพหลังจากเจ้าภาพนิมนต์พระสวด 4 จบ สวดหลังจากพระสวดอธิษฐานจบแล้ว จะมีหรือไม่มีการสวดก็ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าภาพ คณะนักแสดงเพียง 4 คน เท่ากับจำนวนพระที่สวดอธิษฐาน โดยนั่งเรียงลำดับ และถือตาลปัตรของพระที่ใช้สวดก่อนหน้านั้น สมมุติเป็นตัวละครในวรรณคดีต่าง ๆ พร้อมสวดไปพร้อมกับการออกท่าทาง มีลูกเล่นหรือลูกคอเอื้อนเป็นทำนองเพลง ตำแหน่งการสวดนี้จะนั่งเรียงลำดับจากซ้ายไปขวาของผู้ดู คือ ตัวต๊าย แม่คู่ คอสอง และตัวภาษา 4 ตำแหน่งนี้ต้องแสดงให้สอดคล้องต้องกันไปตลอดในทุกตอน ไม่ตายตัวว่าต้องเรียงลำดับอย่างไร แล้วแต่ความพอใจของคณะ เช่น ชุดภาษาญวน มอญ แยก ลาว พม่า เขมร ฝรั่งเศส ฉ่อย และละคร ส่วนมากจัดการแสดงขึ้นตามบ้านหรือวัด

การร่ำสวดนั้นจังหวัดระยองมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความตายที่เรียกว่า “ร่ำสวด” ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่พบเห็นได้ในจังหวัดทางภาคตะวันออก เช่น จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด สามารถสวดได้ทั้งศพที่เป็นเด็กจนถึงวัยชรา ซึ่งในปัจจุบันการแสดงร่ำสวดนิยมนำเนื้อเรื่องในวรรณคดี ละคร ลิเก มาประยุกต์ใช้ในการร่ำสวด ซึ่งเนื้อหาในพระมาลัยหากนำมาใช้สวดในปัจจุบันจะไม่นิยมมากนัก การแต่งกายในอดีตจะนิยมเป็นสีขาวดำ ผ้าคาดเอวเป็นสีอะไรก็ได้ ผู้หญิงนุ่งผ้าถุง และในอดีตใช้ตบมืออย่างเดียว ไม่ได้มีเครื่องดนตรีประกอบ ต่อมาเริ่มมีเครื่องประกอบจังหวะเช่น ฉิ่ง กรับ กลอง เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อดึงดูดผู้ฟังให้หันมาสนใจร่ำสวดมากขึ้น ดังที่ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ หัวหน้าคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ ได้กล่าวเกี่ยวกับการร่ำสวดไว้ว่า

เมื่อก่อนในบ้านของ ร่ำสวดจะเรียกว่า “ร่ำสร้าง” ไม่รู้ว่าสร้างหรือสังจะอันเดียวกันไหม การนั่งรำก็เหมือนกัน เช่น นั่ง ๆ อยู่แล้วขึ้นรำเลยเรียกว่า “ขึ้นสร้าง” ร่ำอยู่ในวงก็คือ “ร่ำอยู่ในสร้าง” การสร้างนี้ไม่แน่ใจว่าคล้ายกับเมรุลอยร่ำปาว คือการรำก็คือร่ำอยู่ในวง แล้วก็มีคำว่า “ล่ำสร้าง” ในตอนเลิก คำพวกนี้เป็นคำในภาษาถิ่น ร่ำสร้าง ขึ้นสร้าง ล่ำสร้าง เป็นคำเฉพาะของถิ่นในภาคตะวันออก

เอนก นาวิกมูล ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ เคยบอกไว้ว่ารำสวดของระยองจริง ๆ แล้วคือการอยู่เป็นเพื่อนกับผี สำหรับคนไทยการละครเพื่อนรำก็เป็นเครื่องประโลมใจ จากการนั่งเฝ้าพิธีกรรมดาก็เปลี่ยนมาร้องเพลงอยู่เป็นเพื่อนกับผีไว้คลายเหงา ไม่ให้เจียบจนเกินไป หากสิ่งอื่นมาเป็นตัวล่อ การอยู่เฝ้าศพจึงมีสีสันขึ้นมาบ้าง ความแตกต่างระหว่าง “รำสวด” กับ “ลำสวด” ที่แตกต่างกันคือ ถ้าเป็นลำ ล จะเป็นลำนำการสวด แต่ในความคิดผมส่วนมากจะใช้ ร กันซะมาก เพราะมีการรำทางนาฏศิลป์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

เห็นได้ว่ารำสวดมาจากภาษาของ เป็นภาษาถิ่นในสมัยก่อน ซึ่งคำนี้เกิดขึ้นจากอิทธิพลของชาวชองที่เคยอาศัยอยู่ในจังหวัดระยอง รำสวดถูกเรียกว่ารำสร้าง สร้างนี้ก็หมายถึงเมรุที่ใช้ในงานศพ การรำนี้จะไม่ใช่เพียงแค่การรำให้สนุกสนานอย่างเดียว แต่ต้องมีการสวดศพมาก่อน จึงเกิดเป็นคำว่ารำสวดขึ้นมา ในปัจจุบันการแสดงรำสวดนิยมนำเนื้อเรื่องในวรรณคดี ละคร ลิเก มาประยุกต์ใช้ในการรำสวด ซึ่งเนื้อหาในพระมาลัยหากนำมาใช้สวดในปัจจุบันจะไม่เป็นที่นิยม การแต่งกายในอดีตจะนิยมเป็นสีขาวดำ แต่ผ้าคาดเอวเป็นสีอะไรก็ได้ ผู้หญิงนุ่งซิ่น (ผ้าถุง) ในอดีตใช้ตบมืออย่างเดียว ไม่ได้มีเครื่องดนตรีประกอบ ต่อมาเริ่มมีเครื่องประกอบจังหวะเช่น ฉิ่ง กรับ กลอง เป็นต้น ดังที่พิสุทธิ์ การบุญและชวลรัตน์ สมนึก ได้กล่าวถึงการศึกษาวัฒนธรรมทางดนตรีบทเพลงรำสวดโบราณ อำเภอลง จังหวัดจันทบุรี ไว้ว่า

รำสวดมาจากภาษาของว่า “รำสร้างรำสวด” ซึ่งในพื้นที่ของชองจะเรียกว่า “รำสร้าง” ในช่วงปีประมาณ พ.ศ. 2522 ถึง พ.ศ. 2525 รำสวดเป็นที่นิยมเป็นอย่างมากเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของ “รำสวด” ก็ว่าได้ ซึ่งหลังจากนั้นมาก็เริ่มมีความนิยมลดลง สำหรับคณะรำสวดวิชัย ราชนัย ก่อตั้งเมื่ออายุ 19 ปี จนถึงปัจจุบันนี้ก็ประมาณ 12 ปี เริ่มต้นด้วยการแสดงกันเองในหมู่บ้าน มีเพื่อนพี่น้องในหมู่บ้านที่สนใจมาช่วยเล่นและฝึกหัดกัน สุดท้ายทุกคนต่างก็การมีงานกันไปตามวิถีชีวิตของแต่ละคน ว่างก็ช่วยกันมาเล่นบางคนพอมีครอบครัวก็ต่างแยกย้ายกันไป สำหรับทำนองที่ใช้แสดงเป็นทำนองของนักรำในอำเภอลง ซึ่งผู้ร้องได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว ใช้ร้องจากครูพักลักจำ ซึ่งทำนองในแต่ละคณะจะแตกต่างกันตามพื้นที่หรือความถนัดของคณะนั้น ซึ่งบทร้องจะเป็นเนื้อหาในบทสวดพระมาลัย สำหรับในปัจจุบันนิยมนำเนื้อเรื่องในวรรณคดี ละคร ลิเก มาประยุกต์ใช้ในการรำสวด ซึ่งเนื้อหาในพระมาลัยหากนำมาใช้สวดในปัจจุบัน จะไม่เป็นที่นิยม การแต่งกายในอดีตจะนิยมเป็นสีขาวดำ แต่ผ้าคาดเอวเป็นสีอะไรก็ได้ ผู้หญิงนุ่งซิ่น (ผ้าถุง) ในอดีตใช้ตบมืออย่างเดียว ไม่ได้มีเครื่องดนตรีประกอบ ต่อมาเริ่มมีเครื่องประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่ง กรับ กลอง ในอดีต

การแสดงรำสวดมักจะมียาสาสมัครมาเล่นกันตามสมัครใจ เพื่อมาอยู่ร่วมกันเพื่อเป็นเพื่อนศพ ปัจจุบันเริ่มมีการแข่งขัน โดยมีแต่ละคณะมาร้องแข่งกัน ร้องต่อกลอนสดเรื่องต่อเรื่อง เช่น ไกรทอง พระอภัยมณี หากต่อเรื่องไม่ได้ก็ถือว่าพ่ายแพ้ไป (พิสุทธิ์ การบุญ, ชวัลรัตน์ สมนึก, 2560, น.26-27)

อนุวัฒน์ บิสสุริ ได้ทำการศึกษาข้อมูลเรื่องความแตกต่างของการรำสวด ในการศึกษาวิจัยเรื่อง รำสวดครุบรรจง บ้านค่าย จังหวัดระยอง ความว่า

การแสดงรำสวดนั้นได้พัฒนามาจากการสวดพระมาลัยและการสวดคฤหัสถ์ การสวดพระมาลัยนั้นมีมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา มีการนำบทร้องที่แปลจากบทสวดในภาษาบาลี มาใส่ท่วงทำนองลีลาการร้องให้มีความไพเราะ โดยผ่านการใช้เสียงของพระภิกษุในการขับกล่อมบทสวด เพื่อสอนให้มนุษย์นั้นละเว้นจากกรรมชั่วให้ทำแต่กรรมดี โดยเป็นเรื่องราวของพระมาลัยและสอนเรื่องราวเกี่ยวกับนรกสวรรค์ แต่เดิมบทสวดนี้ เป็นบทสวดที่ใช้ได้ทั้งสำหรับงานมงคลและอวมงคล การสวดพระมาลัยได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งในช่วงยุคสมัยนั้นจนมาถึงในยุครัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 1 ได้มีประกาศห้ามมิให้มีการสวดพระมาลัยแบบคึกคะนอง โดยไม่สำรวมในกริยาของภิกษุสงฆ์ ที่มีลักษณะการออกท่าทางการรำรำ การตีมน้ำจันท์และการถวายของเพื่อฉันท์ในยามวิกาล เป็นเหตุให้ไม่เหมาะสมแก่การครองตนเป็นภิกษุ จึงมีการประกาศห้ามมิให้มีการกระทำเช่นนี้ในการสวดพระมาลัย ต่อมาได้มีการเลียนแบบของฆราวาส ที่เห็นการแสดงสวดพระมาลัยของพระภิกษุสงฆ์ นำมาประกอบท่าทางเลียนแบบการสวด มีการตั้งหีบพระอภิธรรมและมีการนำตาลปัตรมาใช้ในการสวดแต่มีการแสดงลีลาท่าทางได้มากกว่าพระภิกษุ มีการแสดงตัวละครพระนางโดยใช้ผู้ชายแสดงทั้งหมด มีการวางตัวละครตามตำแหน่งต่าง ๆ มีตัวคู่เป็นตัวละครของวง การแสดงชนิดนี้เรียกว่าการสวดคฤหัสถ์ เป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมอย่างมากเช่นเดียวกับการสวดพระมาลัยในสมัยอดีต แต่เนื่องจากว่าความเชื่อของคนไทยนั้น ภายหลังมองว่าบทสวดที่ใช้ในงานศพไม่เหมาะสมกับการใช้ในงานมงคล จึงได้มีการนำบทสวดพระมาลัย มาไว้ในงานอวมงคลด้วยสาเหตุของบทสวดพระมาลัย มีการกล่าวถึงชีวิตหลังความตาย ซึ่งตามความเชื่อของคนไทยเป็นสิ่งไม่ดีที่จะนำมาไว้ในงานมงคล การแสดงสวดพระมาลัยและการแสดงสวดคฤหัสถ์ จึงได้กลายมาเป็นการแสดงที่ใช้สำหรับในงานอวมงคลเท่านั้น เมื่อการแสดงสวดคฤหัสถ์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก และแพร่กระจายมายังในภาคตะวันออก การแสดงชนิดนี้ก็มิทั้งคณะที่รับมาโดยตรง และภายหลังได้มีการ

ปรับเปลี่ยนการแสดงสดคฤหัสถ์ให้มีความเหมาะสม ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ
จึงพัฒนารูปแบบกลายมาเป็นการแสดงรำสวด

การแสดงรำสวดนั้นมีการผสมผสานการนำบทสวดพระมาลัยมาร้อง และ
มีการนำบทเพลงที่มาจากบทสวดคฤหัสถ์มาผสมผสานปรับเปลี่ยน เช่น การ
แสดงของตัวละครในแบบการสวดคฤหัสถ์ เมื่อนำมาเป็นการแสดงรำสวด จะไม่
มีผู้แสดงที่เป็นแบบเดียวกับการสวดคฤหัสถ์ จะใช้การรำรำในการออกท่าทาง
ตีบทไปตามเนื้อร้อง ผู้ร้องจะต้องสามารถรำไปได้ด้วย มีลักษณะเป็นวงดนตรีมี
นักร้อง นักดนตรีซึ่งทำหน้าที่ควบคู่กันไป เช่น ร้องและตีโทนไปด้วย หรือร้อง
และตีกรับไปด้วย ซึ่งเอกลักษณ์การแสดงรำสวดนี้ผู้เล่นในวงดนตรีจะต้องมี
หน้าที่ยากกว่า 1 อย่าง และอาจสลับปรับเปลี่ยนกันตามความถนัด โดย
ส่วนมากผู้ตีโทนจะเป็นผู้ร้องขึ้นเพลง การแสดงรำสวดถอดรูปแบบจากการสวด
พระมาลัย มาเป็นแบบเรียบง่ายธรรมดาตามแบบการแสดงพื้นบ้าน ไม่มีการใส่
เสื้อผ้าทรงเครื่อง ตามแบบละครของไทย การแต่งกายจะแต่งโทนสีดำเสื้อแขน
กระบอกกับผ้าถุงสีดำ หรือแต่งตามลักษณะสีของการไว้ทุกข์สีดำขาวและเทา
เป็นต้น การแสดงรำสวดเข้ามาในจังหวัดตั้งแต่เมื่อใด และใครเป็นคนนำเข้ามา
นั้น จากการศึกษาในการสัมภาษณ์และการสืบค้นข้อมูลหลักฐานเอกสารต่าง ๆ
ไม่สามารถพบและยืนยันได้ว่าเข้ามาตั้งแต่เมื่อใดและใครเป็นผู้คิดริเริ่ม แต่
พบว่าการแสดงรำสวดนั้น จะมีในแถบภาคตะวันออกเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะ
จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด การแสดงชนิดนี้ ได้รับความนิยมจน
กลายเป็นประเพณีในงานศพ ที่ในอดีตนั้นจะต้องมีการแสดงชนิดนี้อยู่เป็นเพื่อน
เจ้าภาพ และเป็นการแสดงออกถึงน้ำใจ การเห็นใจซึ่งกันและกันในยามทุกข์
การแสดงชนิดนี้มุ่งเน้นในการคลายความโศกเศร้าให้กับเจ้าภาพและผู้ที่มา
ร่วมงานนั่นเอง (อนุวัฒน์ บิสสุริ, 2558, น.266-267)

ปรารธนา มงคลธวัช และสายสมร งามล้วน ได้กล่าวถึงการรำสวด ไว้ในวิจัยเรื่อง “การรำ
สวดในจังหวัดตราด ความว่า

การเล่นรำสวดในจังหวัดตราดมีพัฒนาการความเป็นมายาวนานเกือบ
200 ปี จากการสัมภาษณ์ผู้รู้คนสำคัญและหัวหน้าคณะรำสวด และผู้แสดงรำ
สวด พบว่าการเล่นรำสวดได้พัฒนาการมาจากการสวดพระมาลัยโดยฆราวาส
ซึ่งใช้สวดในงานศพ การสวดพระมาลัยในจังหวัดตราดสมัยก่อนจะใช้ผู้ชายเป็น
ผู้สวด จำนวน 4-6 คน บางครั้งจะใช้ตาลปัตรเคาะจังหวะ แต่ไม่ได้นำตาลปัตร
มาใช้ประกอบการสวด เข้าใจว่าคงนำของพระสงฆ์มาใช้ เนื่องจากพระสงฆ์วาง

ไว้เมื่อสวดพระอภิธรรมเสร็จแล้ว และผู้สวดจะรำประกอบการสวดโดยนั่งรำอยู่กับที่ ไม่ลุกขึ้นรำ แต่คนในจังหวัดตราดจะไม่เรียกว่า สวดพระมาลัย หรือ สวดคฤหัสถ์ แต่จะเรียกว่า “รำสวด” รำสวดจึงเป็นคำผสมระหว่าง คำว่า “สวด” กับ “รำ” คำว่า “สวด” สันนิษฐานว่ามาจากการสวดทำนองคฤหัสถ์ของพระสงฆ์ท่านองหนึ่ง เมื่อความนิยมให้พระสงฆ์สวดน้อยลงหรืออาจจะเป็นเพราะพระสงฆ์ถูกห้าม เป็นการผิดวินัยสงฆ์ ชาวบ้านก็เลยนำหนังสือพระมาลัยมาสวดแทน โดยสมัยก่อนต้องมีการไหว้ พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ ก่อนที่จะนำหนังสือนี้มาเปิด (ปรารธนา มงคลวิช และสายสมร งามล้วน, 2547, น.97)

จากข้อมูลที่กำลังมาทั้งหมดในข้างต้น ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่า ทั้งการสวดคฤหัสถ์และรำสวดมีที่มาจากการสวดพระมาลัย ซึ่งในสมัยก่อนนิยมเล่นในงานศพ มีการสวดพระมาลัยซึ่งเป็นการกล่าวถึงบุคคลที่ตายไปแล้วโดยพระสงฆ์เป็นผู้สวด แต่การสวดพระมาลัยโดยพระสงฆ์นี้ เมื่อถูกประกาศให้ยกเลิกไป เพราะความไม่เหมาะสมในการร้องเพลง แสดงท่าทาง รวมถึงมีการดื่มของมึนเมา ซึ่งผิดวินัยของสงฆ์อย่างยิ่ง จึงได้เปลี่ยนมาให้ฆราวาสเป็นผู้สวดแทนเรียกว่า “สวดคฤหัสถ์” มีการออก 12 ภาษา ทำการแสดงเป็นเนื้อเรื่อง และมีอุปกรณ์การแสดงในแต่ละภาษา ส่วนการรำสวดเน้นเนื้อเรื่องในทางวรรณคดี “รำสวด” เพี้ยนมาจากภาษาของที่เรียกว่า “รำสร้าง” ที่เป็นภาษาถิ่นของคนระยอง ความแตกต่างของสวดคฤหัสถ์กับรำสวดก็จะอยู่ที่จังหวัดของคนแสดงนั้น ๆ คือ รำสวดมักนำมาแสดงในภาคตะวันออก ส่วนสวดคฤหัสถ์มักนำมาแสดงในภาคกลาง ทั้งสองอย่างนี้จึงต้องใช้บทสวดพระมาลัยเป็นการเริ่มต้นเช่นกัน สิ่งที่เหมือนกันในการสวดพระมาลัย การสวดคฤหัสถ์ และการรำสวด คือ การแทรกเนื้อหาเพื่อสั่งสอนให้ผู้ฟังรู้จักบาปบุญคุณโทษ การสวดจึงเป็นการอยู่เป็นเพื่อนกับวิญญาณหรือญาติผู้ตายในพิธีศพและเป็นการส่งให้วิญญาณผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดี

2.3 มุลบทที่เกี่ยวกับการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

2.3.1 ประวัติส่วนตัวหัวหน้าคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ เกิดเมื่อวันที่ 7 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2525 ปัจจุบันอายุ 40 ปี พักอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 71 ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุนทรภู่พิทย เป็นบุตรคนที่ 2 บิดาชื่อนายบุญมี บรรจงกิจ และมารดาชื่อนางบุญชู บรรจงกิจ มีพี่ชาย 1 คน ครูทรงศักดิ์ได้สมรสกับนางรัตนวดี เนืองหนูน ทั้งคู่ไม่มีบุตรและประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก

ภาพที่ 2 ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจและคณะ
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

ครูทรงศักดิ์ประกอบอาชีพค้าขาย โดยเปิดร้านขายกล้วยเตี้ยวเรือ ใกล้กับวงเวียนอนุสาวรีย์สุนทรภู่ กับนางรัตนวดี เนืองหนูน ทั้งสองมีทักษะในการใช้ชีวิตเป็นอย่างดี เนื่องจากสถานการณ์โควิดทำให้ค้าขายในบางวันต้องปิด ขาดรายได้ ครูทรงศักดิ์และภรรยาจึงประกอบอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วย โดยการขายอาหารทะเล ผลไม้ตามฤดูกาล รวมไปถึงขายกับข้าวส่งตามบ้านในช่วงวันหยุดราชการ และวันที่ไม่มีการแสดง จากการสัมภาษณ์นางวันเพ็ญ แว่ววับศรี หนึ่งในสมาชิกในคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ได้เล่าถึงอุปนิสัยของครูสมศักดิ์ไว้ว่า

เท่าที่รู้จักป้อมมาเขาเป็นคนใจกว้าง รู้จักคนเยอะ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อยู่ด้วยกันแบบพี่น้อง เวลากินก็จะกินเหมือนกัน เวลามีงานจ้างที่ไหนก็จะไปด้วยกันตลอด ได้เงินบ้างไม่ได้เงินบ้างก็ไปกับเขา แต่ส่วนมากแม่จะเป็นลูกคู่ให้กับเขาเวลาไปร้องรำสวด เพราะเรายังไม่ได้เก่งทางกลอนเท่าป้อมเขา ป้อมเขาจะสามารถพลิกแพลงได้หลายรูปแบบ ไปประชันที่ไหนก็ไม่เคยแพ้ เพราะเขาฝึกตัวเองตลอด (วันเพ็ญ แว่ววับศรี, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

ภาพที่ 3 ครูทรงศักดิ์เปิดร้านขายก๋วยเตี๋ยวชื่อว่า “ก๋วยเตี๋ยวเรืออรชุน”

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ มีชื่อที่เรียกสั้นๆ ว่าป้อม สมาชิกในคณะรวมไปถึงคนสนิทที่รู้จักครูทรงศักดิ์มักเรียกว่าป้อมเสมอ ครูทรงศักดิ์ยังมีอีกชื่อหนึ่ง คือ อรชุน ซึ่งความหมายตามพจนานุกรมแปล ราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง รากไม้ ครูทรงศักดิ์ยังเล่าประวัติความเป็นมาของชื่อคณะไว้ว่า

ส่วนมากคนจะเรียกว่าผมว่าป้อม บ้านกร่ำ จะรู้จักชื่อนี้กันมากกว่า คำว่าอรชุนมาจากนามปากกาของผม ซึ่งผมเกิดวันอาทิตย์ ขึ้นต้นอ.อ่างเหมือนกัน ส่วนอรชุนมาจากเรื่องรามเกียรติ์ พระอรชุนในรามเกียรติ์จะโดนรามสุรจับเอาขาพาดกับเขาพระสุเมรุตาย พระกฤษณะเป็นคนขับรถให้อรชุนรบ พระกฤษณะก็เลยสอนธรรมต่าง ๆ ให้ เพราะพระกฤษณะเป็นพระนารายณ์อวตาร เลยคิดว่าชื่อนี้เพราะดี แต่ชื่ออรชุนในเรื่องมหากาฬจะเป็นตัวเอก เป็นพระเอกของฝ่ายตัวรบ ชื่ออรชุน ลูกสุนทรภู่ มีมาเมื่อยี่สิบปีที่แล้ว เมื่อก่อนใช้ชื่อคณะ “อรชุน ชัชวาล” เป็นชื่อที่คิดขึ้นเอง แต่พอมายู่ที่บ้านกร่ำ แถวอนุเสาวรีย์สุนทรภู่ เลยเปลี่ยนเป็นคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่แทน ตอนแรกจะใช้คำว่าหลาน แต่มั่นดูห่างเหิน เลยใช้คำว่าลูกดีกว่า สมาชิกในคณะก็จะเหมือนกัน คือ ใครเรียกก็ให้ใส่ชื่อลงท้ายว่าลูกสุนทรภู่ (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

2.3.2 ความเป็นมาของคณะอรพูน ลูกสุนทรภู่

ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ เป็นบุคคลที่เป็นต้นแบบในด้านการใช้ชีวิต เป็นบุคคลที่มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อคนบ้านกร่ำ มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เพราะไม่ว่าครูทรงศักดิ์จะไปรา สวดที่ใด ก็มักเป็นที่รู้จักของคนหมู่มาก ด้วยความอหิยาศัยดีของครูทรงศักดิ์ จึงทำให้มีบรรดาลูกศิษย์ อยู่ทั่วทุกอำเภอแกลง ครูทรงศักดิ์ ได้เล่าเรื่องราวของการก่อตั้งคณะไว้ดังนี้

เมื่อก่อนคณะผมชื่อว่าคณะ “บ้านกร่ำ” เรียกกันว่าคณะยายฉลวยบ้าง คณะ ยายล้อมบ้าง ซึ่งเป็นคณะแรกที่ออกทำการแสดง ที่จริงการสวดพระมาลัยตาม หมู่บ้านต่าง ๆ ของภาคตะวันออกก็มีอยู่แล้ว แต่ไม่ได้แสดงเป็นกิจจะลักษณะ พอเริ่มมีการออกแสดงการเดินทางก็ยากลำบาก เมื่อก่อนนี้ต้องให้เจ้าภาพเอารถมา รับ สมมุติว่ามีงานคืนนี้ถ้ามาวันนี้ก็ร้อรับไปเลย จากนั้นเมื่อมีชื่อเสียงมาก ก็มีการ แพร่หลาย พุดกันปากต่อปาก แต่ทางจังหวัดตราดและจันทบุรี จะชอบจังหวัดทาง ดนตรีที่สนุกสนาน คนที่ต้องการสืบทอดก็จะนำไปต่อยอดสืบทอดต่อไปได้อีก ทาง อำเภอท่าใหม่ก็จะมีครูละครที่อยู่ทางเพชรบุรีเขามาเห็นการเล่นรำสวดที่จังหวัด ระยอง แค่นี้ก็นำไปเล่นนำไปตั้งเป็นคณะอีกคณะหนึ่ง จากนั้นก็เริ่มแตกสาขาไปเรื่อย ๆ จนมีหลายคณะ เมื่อ 40 ปี มาแล้ว ถือว่าเป็นยุคที่เป็นที่นิยมของรำสวด ยังมีการ เดินทาง การคมนาคมที่ง่าย ก็ยังทำให้สะดวกสบายในการเดินทางที่มากขึ้น แต่ใน หลาย ๆ คณะก็เห็นพ้องเป็นเสียงเดียวกันว่าคณะบ้านกร่ำเป็นคณะแรกที่ออกไปทำ การแสดง ซึ่งในสมัยนั้นก็อาจมีการสวดตามหมู่บ้านต่าง ๆ บ้างแล้ว ในสมัยนั้นก็มี การเล่นรำสวดไปในทุกที่ เช่น จังหวัดลพบุรี สุพรรณบุรี เมื่อไปเล่นที่ใดคนในพื้นที่ เหล่านั้นก็จะมองว่าเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ เมื่อก่อนเล่นรำสวดจนถึงสว่างเลยก็มี (ทรง ศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

2.3.3 การสืบทอดความรู้

ครูทรงศักดิ์ได้เริ่มเรียนรำสวดครั้งแรกตอนอายุ 12 ปี โดยเริ่มจากการรู้จักครูในคณะบ้านกร่ำ ก่อน จากนั้นครูก็ได้ชวนเข้าคณะ เริ่มออกงานการแสดงโดยเป็นคนฉิ่งและคนรับ ด้วยความที่ครูทรง ศักดิ์มีไหวพริบทางด้านการจำลูกกลอนของรำสวด จึงทำให้จำบทกลอนของรำสวดได้เกือบทั้งหมด ครู ทรงศักดิ์เริ่มเรียนรำสวดอย่างจริงจังเมื่ออายุ 13 ปี และได้แสดงรำสวดเป็นกิจจะลักษณะเมื่อ ตอนอายุ 15 ปี ครูผู้สอนครูทรงศักดิ์มีตั้งแต่แม่ลำดวน สุวรรณโชติ แม่ไพเราะ รุ่งเรือง แม่สน ควรหา แต่หลัก ๆ เกิดจากครูพักลักจำ ครูทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

ในเรื่องของการรำสวดได้รับการถ่ายทอดการรำสวดจากแม่ลำดวน สุวรรณ โชติ แม่ไพเราะ รุ่งเรือง แม่สน ควรหา ปัจจุบันแม่สน ควรหาได้เสียชีวิตไปแล้ว

ส่วนแม่ลำดวนช่วงนี้ท่านก็ป่วยเป็นโรคชรา ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ หลังจากนั้นก็มีการลักจำบ้าง บางครั้งไปออกงานกับครูบ่อย ๆ ก็จำได้เอง เวลาเรียนกับครูก็จะศึกษาตามงานต่าง ๆ เวลาว่างก็จะไป ครูก็จะสอนร้องบางครั้งก็จับเพลงบ้าง ไม่จับเพลงบ้าง ก็จะนำมาฝึกร้องต่อที่บ้าน ผมเริ่มหัดเรียนตอนอายุ 12 ปี และได้แสดงจริงจึงเป็นกิจจะลักษณะก็ตอนอายุ 15 ปี ผมเจอครูลำดวนตามบ้าน บางครั้งก็เจอตามงานบ้าง พอได้คุยกับสนธิทสนมกันก็ขอครูเรียน ด้วยความที่เป็นคนชอบเพลงไทยและเพลงพื้นบ้านเป็นทุนเดิมแล้ว ตอนเป็นวัยรุ่นก็ซื้อเทปซื้อซีดีมาฟัง เพลงฉ่อยก็หัดร้องตาม จนกระทั่งไปเจอเทปครูขวัญจิต ครูศรีนวล เพลงหลายเพลง ก็ผมใช้ก็จำมาจากเทปบ้าง บางเพลงก็แต่งขึ้นมาใหม่บ้าง (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

นอกจากนี้ในปัจจุบันครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้ฝากตัวเป็นของลูกศิษย์กับครูขวัญจิต ศรีประจันต์ ซึ่งเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง เพลงพื้นบ้านเพลงอีแซว ในปี พ.ศ. 2539 อีกด้วย ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจได้เล่าความเป็นมาถึงการฝากตัวเป็นลูกศิษย์ไว้ว่า

รู้จักครูผ่านโซเชียลที่มีชื่อว่า เพชบุรี ได้มีโอกาสไปดูการแสดง 1 ครั้งและได้ทำความรู้จักกัน และติดต่อกันผ่านทางโซเชียลตลอด จึงได้สนธิทสนมคุ้นเคยกัน เวลาท่านว่างไหว้ครูก็จะไปทุกปี จึงได้ฝากตัวเป็นลูกศิษย์ พอคณะผมมีงานไหว้ครู ครูก็มาร่วมงานบ้าง ทุกวันนี้มีสมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ครูก็จะพยายามที่จะดึงคนบ้านผมไป จากนั้นก็รู้จักกันอีกหลาย ๆ กลุ่ม อย่างน้อยเหนือคือ ฉ่อยทางพิษณุโลกหรือนครสวรรค์ และลำตัดทางอยุธยา ทางคลองตัน อย่างที่ยังไม่ค่อยคุ้นก็จะเป็นเพลงปรบไกวทางเพชรบุรี กับทางราชบุรี (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

ภาพที่ 4 ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ และแม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ (ศิลปินแห่งชาติ)

ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

ปัจจุบันครูทรงศักดิ์มีลูกศิษย์ในด้านรำสวดจำนวนมาก ตั้งแต่อายุ 12 ปีจนถึง 70 ปี ด้วยความที่รำสวดไม่ได้จำกัดอายุผู้เล่น จึงทำให้มีผู้สนใจเรียนอย่างกว้างขวางในตำบลบ้านกร่ำ มีการประชันบทกลอนกันอยู่เสมอ ครูทรงศักดิ์เล่าถึงการถ่ายทอดการรำสวดให้กับลูกศิษย์ไว้ดังนี้

เวลาจะหัดลูกศิษย์ก็จะถามเขาว่าสามารถท่องกลอนอะไรได้บ้าง ก็ให้เค้าเริ่มท่อง จากนั้นผมจะท่องให้ฟัง ผมก็จะเริ่มสอนจากเพลงง่าย ๆ ไปหาเพลงที่ยากขึ้น พอร้องไปก็จะถามว่าชอบเพลงไหนบ้าง ถ้าชอบแล้วก็จะทำให้การท่องจำง่ายขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นก็อาศัยการท่องจำทั้งนั้น

วิธีการฝึกกลอนของผมคือการอ่านกลอนก่อนแล้วเราต้องเข้าใจว่า กลอนถ้าเป็นลำแล้ว มันจะเป็นกลอนแปด จะเป็นกลอนหัวเดียว กลอนหัวเดียวก็จะตั้งลูกคู่มา แล้วคำสุดท้ายของลูกคู่ จะลงด้วยสระและเสียงเดียวกัน การร้องก็จะมีเขาสาวประเภทสองบ้าง อาจจะมีการร้องดิ้นรนบ้าง แต่มันก็เป็นเรื่องของ การแสดงที่ต้องร้องว่ากัน ออกแนวขำขันกันมากกว่า ไม่ใช่เรื่องที่ต้องเสียหน้ากัน เพลงฉ่อยลำตัดส่วนมากจะใช้เวลาท่องจำ แต่ก็จะมีที่เป็นการด้นสดก็มี บางที่รู้จักกับเจ้าภาพร้องเขานิดหน่อยเขาก็ให้เป็นรางวัลมา แต่ครูผมจะร้องกลอนสดเก่ง ผมก็จำมาจากครู กลอนสดก็จะลงท่อนเดียวเหมือนลูกคู่กันเลย แต่ถ้าเป็นเรื่องพระอภัยมณีหรือขุนช้างขุนแผน อะไรที่เป็นวรรณคดีต้องท่อง ไม่สามารถด้นได้ เพราะจะมีเนื้อหาที่ตายตัวอยู่แล้ว (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

ภาพที่ 5 ครูทรงศักดิ์และสมาชิกคณะได้ไปบรรยายความรู้เกี่ยวกับรำสวดให้กับนักเรียน
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

จากการสัมภาษณ์ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้เริ่มเรียนรำสวดครั้งแรกตอนอายุ 12 ปี โดยเริ่มจากการรู้จักคนในคณะบ้านกร่ำก่อน จากนั้นก็ได้ชวนเข้าคณะ เริ่มออกงานการแสดงโดยเป็นคนฉิ่งและคนรับ เริ่มเรียนรำสวดอย่างจริงจังเมื่ออายุ 13 ปี และได้ออกแสดงรำสวดเป็นกิจจะลักษณะเมื่อตอนอายุ 15 ปี ครูผู้สอนครูทรงศักดิ์มีตั้งแต่แม่ลำดวน สุวรรณโชติ แม่ไพเราะ รุ่งเรือง แม่สน ควรหา รวมถึงการเรียนจากครูพักลักจำ ต่อมาฝากตัวเป็นศิษย์กับครูขวัญจิต ศรีประจันต์ ซึ่งเป็นศิลปินแห่งชาติ ปัจจุบันครูทรงศักดิ์มีลูกศิษย์ในด้านรำสวดหลายรุ่น ด้วยความที่รำสวดไม่ได้จำกัดอายุผู้เล่น จึงทำให้มีผู้สนใจเรียนอย่างกว้างขวางในตำบลบ้านกร่ำ

2.3.4 ราคาการว่าจ้างในการแสดง

รำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ระหว่าง 10 ปีที่ผ่านมา ใน 1 ปี มีไม่น้อยกว่า 10 งาน โดยจะเริ่มต้นที่ราคา 3,000-10,000 บาท ส่วนใหญ่งานที่ได้รับการว่าจ้างจะเป็นงานของคนที่เป็นคนในพื้นที่จังหวัดระยอง มีออกต่างจังหวัดบ้าง แล้วแต่เจ้าภาพจะสะดวก ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจได้เล่าถึงราคาการว่าจ้างไว้ดังนี้

ครั้งแรกเล่นที่วัดกลางกร่ำ เป็นศพขุนกล่ำ ประมาณปี พ.ศ. 2506 ครั้งแรกที่ออกแสดงต่างบ้าน แต่ก็มีมาก่อนหน้านั้นแล้ว สมัยนั้นได้ค่าตัวมาเป็นผงซักฟอกคนละซอง ยาสระผมบ้าง ชันบ้าง ค่าตัวของนักแสดงครั้งหนึ่งก็ตกครั้งละ 5,000 บาท บางงานเจ้าภาพก็ให้ค่าตัวเยอะ บางงานก็ให้ค่าตัวน้อย แต่ก็ขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์

ของเจ้าภาพและเศรษฐกิจในยุคนั้น บางครั้งเจ้าภาพให้ไปงานพิธีคณะเราก็ไป 5,000 ที่ได้มาก็จะแบ่งให้เท่ากันทุกคน ส่วนเงินที่ได้ทิปจากคนที่มาตุนนั้นก็เงินของผู้แสดงรำสวดคนนั้นไป ไม่ต้องนำมาหารรวม ราคาที่มากขึ้นส่วนมากก็จะขึ้นกับระยะทางและยานพาหนะที่ใช้เดินทางด้วย ที่ไปทุกงานก็เพราะต้องการเผยแพร่ให้กับคนที่ไม่รู้จัก ถ้าเราไม่ไปเลยเจ้าภาพก็จะไม่อย่างจ้างอีก กลายเป็นไม่มีงานไป บางครั้งคณะผมไม่สะดวกปฏิบัติงานก็จะจ้างวานให้คณะอื่นไปแทน แล้วยังคนรุ่นเก่าตายไป คนรุ่นใหม่ ๆ ก็จะไม่รู้จักรำสวดเลย (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

2.3.5 การแต่งกายในการแสดง

การแต่งกายของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะใส่เสื้อสีดำ ลักษณะสุภาพเรียบร้อย ผู้หญิงสวมผ้าถุงสีดำยาวกรอมเท้า เสื้อของผู้หญิงอาจมีลักษณะแขนงุดหรือสายเดี่ยวตามสมัยนิยม คล้องผ้าสไบหลากสี แต่งหน้าให้สวยงาม ผู้ชายแต่งชุดสุภาพเรียบร้อย ทั้งนี้เนื่องจากความสะดวกของผู้แสดงและเป็นไปตามสมัยนิยม โดยเฉพาะผ้าสไบหลากสีนี้นับเป็นเครื่องแต่งกายที่สำคัญที่สุด มีหลักในการคล้องผ้า 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 คล้องผ้าสไบไว้ที่ลำคอของผู้แสดง การคล้องผ้าในลักษณะนี้จะใช้ในกรณีที่อยู่ในขั้นตอนของพิธีการ ได้แก่ สวดพระมาลัย รำไหว้ครู ขอขมาศพ ขั้นตอนการลา และสั่งเปรต

ภาพที่ 6 ลักษณะการคล้องผ้าที่ลำคอของผู้แสดง
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

แบบที่ 2 คล้องผ้าสไบไว้ที่เอวโดยผูกเป็นโบบริเวณด้านซ้ายหรือด้านหน้าของลำตัว ทั้งชาย สวยาม ลักษณะการคล้องผ้าเช่นนี้จะใช้เมื่อแสดงบท “ลำสวดทั่วไป”

ภาพที่ 7 ลักษณะการคล้องผ้าที่เอวของผู้แสดง
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

นอกจากนี้ การแต่งกายก็ขึ้นอยู่กับสถานที่และโอกาสต่าง ๆ เช่น เมื่อไปแสดงสถานที่ที่ไม่ใช่ งานศพหรือในงานรื่นเริง ก็อาจจะเปลี่ยนจากเสื้อสีดำกลายเป็นเสื้อสีอื่นก็ได้ ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้เล่าถึงการแต่งกายของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ไว้ว่า

รำสวดจะแต่งกายไม่เหมือนกับการสวดคฤหัสถ์ การสวดคฤหัสถ์จะมี อุปกรณ์เยอะกว่ารำสวด เพราะออกภาษา 1 ครั้ง ก็ต้องใช้อุปกรณ์ของเพลงนั้น ภาษาแต่ละภาษาก็จะมีชุดของเขา ภาษาตะลุงก็จะมีเสื้อมโนราห์ไปใส่ เป็นเข็ม ก่ามะลอเหมือนการรำมโนราห์ ชุดของรำสวดจะเป็นชุดที่เรียบง่าย กระโปรงยาว หรือใครไม่สะดวกอาจจะใส่เป็นกางเกงก็ได้ มีผ้าห้อยคอเป็นสีต่าง ๆ ถ้าไม่ใช้งาน บ้านที่เป็นคนจีนก็จะใส่สีดำ แต่ถ้าบ้านไหนเป็นคนจีนก็จะให้ใส่เสื้อผ้าที่มีสี เพราะคนจีนจะไม่ไว้ทุกข์เหมือนคนไทย คนจีนจะเลยทุกข์ไป ความเชื่อของชาวจีนบอกว่าผู้ที่มีอายุยืนยาวเกิน 90 ปี จะถือว่าเป็นคนมีบุญ หมดทุกข์หมดโศก เมื่อเสียชีวิตจะได้ขึ้นสวรรค์ ลูกหลานจึงไม่ต้องเศร้าโศกเสียใจ และไม่ต้องแต่งชุดขาวดำไว้ทุกข์ อีกทั้งชาวจีนยังเชื่อว่าสีแดงเป็นสิริมงคล ส่วนแขกที่มาร่วมงานก็ใส่เสื้อได้หลากสีแล้วแต่ความสะดวก เอกลักษณ์ของรำสวดจะเป็นชุดที่มีผ้าห้อยคอ เป็นสีต่าง ๆ เมื่อใครได้พบเห็นก็จะรู้ได้ว่าเป็นรำสวด ผู้หญิงกับผู้ชายแต่งกายไม่

แตกต่างกันมาก ผู้ชายก็คาดเอว ส่วนผู้หญิงก็ใช้ผ้าสไบห้อยคอแทน (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

ภาพที่ 8 ลักษณะการแต่งกายในการแสดงวาระอื่น ๆ
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

ภาพที่ 9 ลักษณะการแต่งกายในการแสดงหน้าศพ
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

การแต่งกายของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่จะเน้นการแต่งกายที่เข้ากับพิธีในงานนั้น ๆ โดยชุดที่ใส่เป็นชุดสุภาพ ผู้หญิงนุ่งกางเกงหรือกระโปรงยาว ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาว หากเป็นการแสดงที่มีศพ หรือมีการสวดพระมาลัย ผู้แสดงจะใส่ชุดสีดำ แต่หากเป็นงานแสดงที่เป็นงานรื่นเริง ก็จะใส่ชุดหลากสี

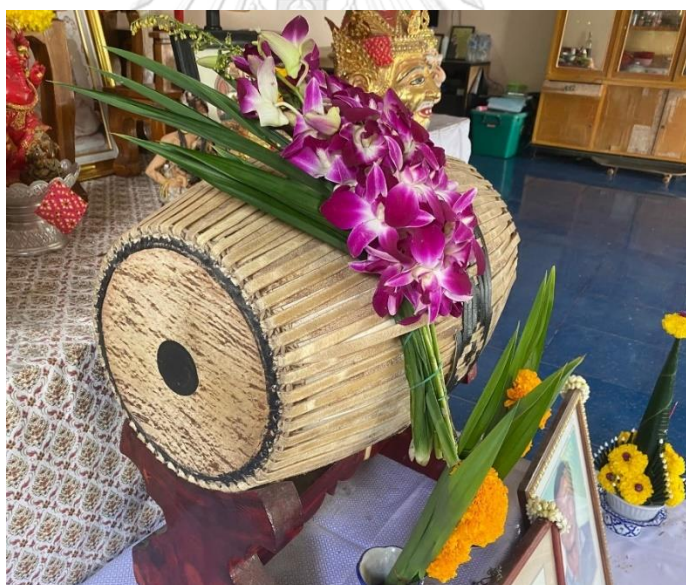
ได้ไม่จำกัด งานศพของคนมีเชื้อสายจีนจะไม่ใส่ชุดสีดำ การพันผ้าสไบก็จะพันได้สองแบบคือคล้องผ้าที่ลำคอกับผูกที่เอว หากเป็นการคล้องผ้าที่คอจะใช้ในช่วงที่เน้นพิธีการเช่น การสวดมาลัย การสวดสังเปรต แต่ถ้าพันที่เอวก็จะเป็นการร้องกลอนลำที่เน้นความสนุกสนานทั่วไป

2.3.6 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงรำสวด

ในการแสดงรำสวดแต่เดิมนั้นในสมัยอดีต ไม่มีการนำเครื่องดนตรีเข้ามาใช้ในการแสดงรำสวดแต่อย่างใด ส่วนมากจะใช้วิธีการปรบมือและร้องเพลงไปด้วย ภายหลังได้มีการนำเครื่องดนตรีประกอบจังหวะมาใช้ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ กลอง เข้ามาใช้ในการประกอบจังหวะ

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ เป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ มีอยู่ด้วยกัน 4 ชนิด คือ ตะโพน ฉิ่ง กรับ และกลองบองโก ซึ่งเครื่องดนตรีแต่ละชนิดก็จะมีหน้าที่แตกต่างกัน ดังนี้

2.3.6.1 ตะโพน

ภาพที่ 10 ตะโพนที่ใช้ในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ตะโพนเป็นกลองที่ใช้ในพิธีกรรมของการรำสวด ซึ่งตะโพนนี้จะใช้บรรเลงคู่กับการสวดพระมาลัย และบทสวดทั่วไป เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าการแสดงรำสวดคล้ายคลึงกับการเล่นเพลงอีแซว ในส่วนของการขับร้องที่เป็นกาพย์และกลอน การใช้ตะโพนในพิธีขั้นตอนของการสวดพระมาลัยก็ช่วยเพิ่มอรรถรสในการสวดให้มีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น เพราะเสียงของตะโพนจะเป็นเสียงที่ดังกังวาน

เหมือนกับการขับร้องบทกลอน ดังที่ข้าเลื่อง มณีวงษ์ ได้กล่าวไว้ในเรื่อง เรียนรู้วิธีการฝึกหัดเพลงอีแซวตอนหนึ่งว่า

พี่เกลียว เสรีจกิจ และพี่สุจินต์ ชาวบางงาม ทั้ง 2 ท่านเป็นศิลปินผู้มีชื่อเสียง และคร่ำหวอดอยู่กับการแสดงเพลงอีแซวมานานมาก ท่านบอกว่า ตะโพนมาทีหลัง โดยครูไสว วงษ์งาม นำเอาเข้ามาใช้ในการแสดงเพลงอีแซว ประมาณปี พ.ศ. 2524 ครูไสวคิดว่า เพลงฉ่อยยังสามารถนำเอาวงดนตรีไทยมาใช้ร่วมได้ ท่านจึงนำเอา ตะโพนมาใช้ประกอบจังหวะ และยังคงมีฉิ่ง มีกรับร่วมอยู่ด้วย ถ้าจะพูดให้ชัดเจนลงไปก็คือ ตะโพนลูกนั้น ในวันที่ พี่สุจินต์ ชาวบางงามยังคงเก็บรักษาเอาไว้เป็นอย่างดี และนำเอามาใช้ในการแสดงซึ่งล่าสุดเมื่อวันที่ 1 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 บนเวที ศิลปวัฒนธรรม งานอนุสรณ์ดอนเจดีย์ ซึ่งในคืนนั้นก็มีส่วนร่วมแสดงอยู่ด้วย เครื่องดนตรีทั้ง 3 ชนิดนี้ คือ กลอง (ตะโพน) ฉิ่ง และกรับให้เสียงแตกต่างกัน ตะโพน ให้เสียงต่ำ กรับ ให้เสียงกลาง และฉิ่ง ให้เสียงสูง เมื่อนำเอามาให้จังหวะผสมผสานกัน จึงเกิดความไพเราะน่าฟัง ผู้ให้จังหวะควรที่จะฝึกใช้เครื่องดนตรีทั้ง 3 ชนิด ให้ได้ด้วยความเป็นจริงเรื่องของเรื่องคือให้จังหวะมีที่มาที่ไป นักเพลงรุ่นเก่า ๆ เขาไม่ได้ดีกรอบตายตัวในสิ่งที่ท่านได้สร้างสรรค์เอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นเพลงพื้นบ้านประเภทใด ๆ จะเปิดกรอบให้ผู้แสดงสามารถที่จะนำเอาความสามารถที่ตนเองถนัดมาใช้ในการแสดงได้ เครื่องดนตรีและอุปกรณ์ในการแสดงก็เช่นเดียวกัน ใครมีอะไรก็นำเอามาเล่น ไม่มีการกำหนดอย่างตายตัว นี่คือเสน่ห์ของเพลงพื้นบ้านที่เรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น (ข้าเลื่อง มณีวงษ์, 2013, ออนไลน์)

จากการสัมภาษณ์ครูทรงศักดิ์พบว่า จากการนำตะโพนมาใช้ในคณะรำสวด ถือว่าตะโพนเป็นครูใหญ่ของเครื่องดนตรีหนึ่งทั้งหลาย การนำเอาตะโพนมาบรรเลงในการแสดงรำสวดในวาระอื่น ๆ ถือเป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้แสดงและผู้ชม นับว่าเป็นการอัญเชิญครูใหญ่ (พระพรคนธรรพ) มาบรรเลงให้ชม ด้วยเสียงของตะโพนเป็นเสียงที่ตั้งกังวาน การใช้ตะโพนในพิธีกรรมของการแสดงรำสวด จึงช่วยเพิ่มความชัดเจนและสามารถเข้าถึงพิธีกรรม เป็นสิริมงคลต่อผู้แสดงและผู้ชม ส่งผลให้การสวดให้มีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น สรุปได้ว่า ในคณะรำสวดใช้ตะโพนเพื่อเป็นตัวแทนแห่งความศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

2.3.6.2 ฉิ่ง

ภาพที่ 11 ฉิ่งที่ใช้ในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีประเภทตี ใช้เล่นเพื่อประกอบจังหวะให้กับคนร้องและเครื่องดำเนินทำนอง ฉิ่งจึงมีความสำคัญกับการร้องมาก เปรียบเสมือนเป็นเครื่องดนตรีหลัก ดังที่เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี ได้กล่าวไว้ในหนังสือสังคีตนิยมว่าด้วยดนตรีไทย (ฉบับปรับปรุง) ได้กล่าวถึงความสำคัญของฉิ่งไว้ว่า

ฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณของชาวเอเชีย สำหรับประเทศไทย ปรากฏพบหลักฐานการนำฉิ่งมาใช้ในการบรรเลงแล้ว ตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย ฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ทำด้วยทองเหลืองมีลักษณะคล้ายๆ กับฝาขนมครกแต่ไม่มีจุกที่จับ วงดนตรีไทยทุกวงจะต้องใช้ฉิ่งเป็นผู้บรรเลงควบคุมจังหวะ เปรียบเสมือนเป็นวาทยกร (Conductor) เช่น ในดนตรีตะวันตกนั่นเอง ฉิ่งทำได้สองเสียงคือ “ฉิ่ง” และ “ฉับ” เสียง “ฉิ่ง” เป็นเสียงกังวาน เกิดจากการตีแล้วเปิดมือ ส่วน “ฉับ” เกิดจากการตีแล้วปิดมือ จัดเป็นเสียงทึบ (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี, 2542, น.50)

ลักษณะของฉิ่งเป็นเครื่องตีประเภทกำกับจังหวะ ทำด้วยโลหะ หล่อหนา เว้ากลาง ปากผายกลม รูปร่างคล้ายถ้วยขาม ไม่มีก้น สำหรับหนึ่งมีสองฝา เรียกตามลักษณะนามว่าคู่ ตรงกลางที่เว้าเจาะรูสำหรับร้อยเชือก เพื่อสะดวกในการถือตี เวลาตีใช้มือขวาจับฉิ่งข้างหนึ่งให้คว่ำลง ยกขึ้นตีให้กระทบกับมืออีกข้างหนึ่ง ซึ่งจับฉิ่งหงายขึ้นรับ มีเสียงดังสองเสียงคือเสียงฉิ่งและเสียงฉับ ใช้ตีเป็นเครื่องหนักเบาที่สำคัญในวงปี่พาทย์และวงมโหรี และที่สำคัญยังเป็นเครื่องตีบอกอัตราของเพลงในขณะบรรเลง ดังที่ประดิษฐ์ อินทนิล ได้กล่าวถึงลักษณะของฉิ่งไว้ในหนังสือดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไว้ว่า

ฉิ่งเป็นเครื่องตีที่ทำด้วยโลหะ ประเภทเครื่องกำกับจังหวะ รูปร่างคล้ายถ้วยชา ไม่มีก้น เว้ากลาง ปากผายกลม เจาะรูตรงกลางสำหรับร้อยเชือก เพื่อความสะดวกในการถือตีกระทบกัน เมื่อต้องการตีเสียงฉิ่งก็เอาขอบฝาหนึ่งกระทบเข้าอีกฝาหนึ่ง เมื่อต้องการเสียงฉับก็เอาทั้งสองฝาตีประกบกัน ฉิ่งนับว่าเป็นเครื่องดนตรีที่เล่นยาก เพราะผู้เล่นจะต้องมีความสามารถในเรื่องจังหวะและรู้อัตราจังหวะของเพลงที่บรรเลงเป็นอย่างดี (ประดิษฐ์ อินทนิล, 2536, น.24)

ฉิ่งที่ใช้ในการแสดงในการรำสวด มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกับฉิ่งในวงมโหรีและวงเครื่องสาย การบรรเลงฉิ่งในรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ นั้น มีการบรรเลงตามอัตราจังหวะ ความซ้ำเร็วของนักร้อง จากการสัมภาษณ์ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจได้ความว่า

ฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ต้องมีในวงต่าง ๆ ยิ่งวงที่มีการแสดงรำสวดก็ต้องใช้ เพราะการร้องรำสวด ต้องอาศัยจังหวะจากฉิ่ง คนที่ดีฉิ่งจะไม่ใช้คนร้อง แต่เป็นคนที่ไม่ได้ร้อง คนตีฉิ่งไม่จำเป็นต้องร้องรำสวดได้ แค่มีพื้นฐานทางด้านจังหวะก็จะสามารถบรรเลงได้แล้ว ถ้าร้องรำสวดแล้วขาดฉิ่งไป นักร้องที่ฟังฝีกหัดก็อาจจะร้องไม่ตรงจังหวะได้ ฉิ่งจึงเปรียบเสมือนแกนหลักของวงการดนตรีไปแล้ว (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

2.3.6.3 กรับ

ภาพที่ 12 กรับที่ใช้ในการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

กรับเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีที่ทำด้วยไม้ มักนำมาใช้บรรเลงเป็นเครื่องประกอบจังหวะ ทั้งประกอบการร้องและประกอบการแสดง รวมถึงใช้บรรเลงในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย ดังที่ นพพล ไชยสน สุรพล เนสุสินธุ์ และคมกริช การินทร์ ได้กล่าวถึงกรับในงานวิจัยเรื่อง กรับในวัฒนธรรมดนตรีลุ่มน้ำโขงไว้ว่า

การละเล่นกรับมีประวัติศาสตร์ความเป็นที่มายาวนาน โดยปรากฏหลักฐานทางด้านโบราณคดีและบันทึกหลายชิ้น เช่น ภาพประติมากรรมปูนปั้นระดับสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 อันเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าสังคมในภูมิภาคแถบนี้มีการละเล่นดังกล่าวสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคอดีต ปัจจุบันปรากฏลักษณะของกรับอยู่ 3 ประเภทคือ 1) กรับเคาะ 2) กรับคู่ และ 3) กรับกระดิ่ง โดยถูกนำมาใช้เล่นประกอบจังหวะดนตรีประกอบการขับร้องและประกอบการแสดง รวมทั้งเข้าไปมีบทบาทในพิธีกรรม ในฐานะเป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั้งในวงดนตรีราชสำนักและในวงดนตรีพื้นบ้าน โดยเฉพาะในวงดนตรีพื้นบ้าน ซึ่งถือเป็นการละเล่นท้องถิ่น สามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามเทศกาลงานบุญประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งการละเล่นกรับของแต่ละประเทศ มีลักษณะโครงสร้างทางกายภาพ เทคนิควิธีการเล่น จังหวะการบรรเลง ทำนอง บทเพลง และลีลาท่าทางในการแสดงออกที่คล้ายคลึงกัน ทั้งนี้มีผลมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ (นพพล ไชยสน และคณะ, 2562, น.17)

กรับคู่เป็นเครื่องดนตรีที่มีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ พบได้ในกลุ่มดนตรีชั้นสูงและดนตรีพื้นบ้านที่ใช้ประกอบจังหวะการร้อง ประกอบดนตรี ประกอบพิธีกรรมและประกอบการแสดงอีกด้วย ลักษณะของกรับทำด้วยไม้ไผ่ ลักษณะแบนตามซีกไม้ไผ่ มีสองอันหรือ 1 คู่ ใช้ตีให้ผิวกระทบกัน เกิดเป็นเสียง กรับ กรับ กรับ ใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกและเหลาให้เรียบเพื่อมิให้เสี้ยนบาดมือ ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องของกรับในการแสดงรำสวดไว้ว่า

กรับไม้มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว เป็นเครื่องประกอบจังหวะที่ง่ายที่สุด หาง่ายที่สุด ใช้มาตั้งแต่โบราณ ฉะนั้นต้องไปซื้อทองเหลืองมาหล่อ แต่ไม้กรับนี้หาได้ตามทั่วไป ไม้อะไรก็ได้เอามาตีให้เกิดเสียงเกิดจังหวะได้ กรับก็เหมือนกับฉิ่งตรงที่ว่า ไม่จำเป็นต้องมีพื้นฐานในการแสดงรำสวดก็เล่นกรับได้ เพราะเป็นเครื่องดนตรีไทยที่ง่ายที่สุด จะเอาให้ง่าย ๆ ก็เหมือนกับเราปรบมือไปตามจังหวะเพลง เพลงที่มีจังหวะเร็วก็เล่นกรับเร็ว เพลงที่มีจังหวะช้าก็ฟังคนร้องเอาไว้ว่าเขาจะร้องแบบไหน แล้วพยายามตีให้ตรงจังหวะ (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

2.3.6.4 กลองบองโก

ภาพที่ 13 กลองบองโกที่ใช้ในการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

กลองบองโกเป็นเครื่องดนตรีสากลประเภทเครื่องทำกระทบ มีความสำคัญต่อการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ เพราะในช่วงที่สวดพระมาลัยจบแล้ว ก็จะมีการร้องรำสวดซึ่งจะร้องเกี่ยวกับบทกลอนในวรรณคดีเรื่องสุนทรภู่ และบทกลอน 12 ภาษายู่ด้วย ซึ่งการออกภาษาแต่ละครั้งก็จะมีจังหวะการตีกลองที่แตกต่างกัน ในบางครั้งที่ต้องผ่อนคลายจากการร้องรำสวด ก็จะมาร้องเพลงลูกทุ่งเป็นครั้งคราว ซึ่งอัตราจังหวะในการตีกลอง คือ จังหวะสามช่าเป็นส่วนใหญ่ ดังที่เลิศศักดิ์ รักสุจริต ได้กล่าวถึงลักษณะของกลองบองโกไว้ในวิจัยเรื่อง มโนรีพินบ้าน กรณีศึกษาคณะกลองฟ้าอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมาไว้ดังนี้

รูปร่างลักษณะกลองบองโกเป็นกลองคู่ ต้องมี 2 ลูกเสมอ เล็ก 1 ลูก ใหญ่ 1 ลูก ระดับเสียงของกลอง 2 ลูก ตั้งให้ห่างกันในระยะคู่ 4 หรือคู่ 5 โดยประมาณ ตัวถังมีทั้งแบบที่ทำมาจากไม้และทำมาไฟเบอร์ให้เลือกใช้ หนึ่งกลองบองโกทำมาจากหนังสัตว์ แต่ในปัจจุบันมีหนึ่งกลองบองโกที่เป็นหนังพลาสติกสังเคราะห์ เช่นเดียวกับหนังที่ใส่กลองชุดในปัจจุบัน การตั้งเสียงกลองบองโกจะตั้งตึงกว่ากลองคองกา วิธีการบรรเลงกลองบองโกทั้งสองลูกติดต่อกับอุปกรณ์ยึดติดให้อยู่คู่กัน ขณะที่ตีกลองผู้ตีต้องหนีบกลองทั้ง 2 ใบ ให้อยู่ระหว่างขาทั้ง 2 ข้างด้วยหัวเข่า หรือวางตั้งไว้บนขาตั้งโลหะก็ได้ กลองบองโกจะต้องตีด้วยปลายนิ้วมือและฝ่ามือ (เลิศศักดิ์ รักสุจริต, 2554, น.67)

นอกจากนี้กลองบองไ้ก็สามารถตีด้วยไม้ได้ เนื่องจากต้องการความกระชับของจังหวะและต้องการการทุ้มแรงให้กับผู้เล่น เพราะรำสวดใช้เวลาเล่นและสวดหลายชั่วโมง ทำให้นักดนตรีอ่อนล้าจากการเล่น การใช้ไม้ตีจึงเป็นตัวช่วยทุ้มแรงและทำให้เสียงดังขึ้น ส่งผลให้ผู้แสดงรำสวดเกิดความอึดเหนี่ยว สามารถสวดได้อย่างยาวนานตลอดคืนได้ จากการสัมภาษณ์ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้กล่าวถึงการเล่นกลองบองไ้ไว้ว่า

ที่มาใช้กลองบองไ้ก็เพราะว่าสงสารคนเล่น บางทีตีตะโพนทั้งคืนก็เจ็บมือ จึงเปลี่ยนมาใช้เป็นกลองสากล แต่ก็ยังมีตะโพนบ้างเป็นครั้งคราว ขึ้นอยู่กับผู้ตีเป็นหลัก ตะโพนจะให้เสียงที่ไพเราะกว่า ต้องเป็นคนที่ดีเป็นด้วย อย่างบองไ้ใช้ไม้ตีก็ช่วยในเรื่องการตีอีกระดับหนึ่ง เพราะถ้าเราต้องการเล่นเพลงที่กระชับเป็นจังหวะลูกทุ่งก็ตีเป็นจังหวะสามช่าไป แต่ถ้าถามเรื่องความไพเราะ ตะโพนจะให้ไพเราะกว่า (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

จากการศึกษาพบว่า เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการสวดพระมาลัย จนไปถึงการสวดกลอนลำอื่น ๆ จะประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี 4 อย่าง คือ ตะโพน กลองบองไ้ ฉิ่ง และกรับ ตะโพนนี้ใช้บรรเลงประกอบจังหวะในการแสดงทั่วไปเป็นส่วนใหญ่ มีเสียงที่ดังกังวาน ช่วยเพิ่มบรรยากาศของการแสดงให้มีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น เครื่องดนตรีต่อมาคือฉิ่งและกรับ ฉิ่งมีสองเสียงคือเสียง “ฉิ่ง” และเสียง “ฉับ” กรับมีเสียงเดียวคือเสียง “กรับ” มีความสำคัญกับการแสดงรำสวด เพราะคนร้องต้องอาศัยจังหวะจากฉิ่งและกรับในการร้อง ส่วนกลองบองไ้เป็นเครื่องดนตรีสากลเพียงชิ้นเดียวที่นำมาใช้ในการประกอบจังหวะ ใช้ไม้ตีในการตีทำให้เกิดเสียง กลองบองไ้จะเป็นเครื่องทุ้มแรงให้กับนักดนตรี เพราะรำสวดหน้าศพต้องแสดงหลายชั่วโมง ส่วนมากจะใช้ในการตีเข้ากับการร้องกลอนลำทั่วไป โดยตีจังหวะสามช่า การใช้ไม้ตีจึงเป็นตัวช่วยทุ้มแรง และทำให้เสียงดัง ทำให้การแสดงดูน่าสนใจมากขึ้น ผู้ที่บรรเลงเครื่องประกอบจังหวะในการแสดงรำสวด ไม่จำเป็นต้องมีพื้นฐานในการร้องรำสวด ก็สามารถบรรเลงได้ ทั้งนี้วิวัฒนาการทางเทคโนโลยีทำให้เกิดการใช้เครื่องขยายเสียง ช่วยลดแรงในการส่งเสียงของนักร้องได้เป็นอย่างดี

2.3.7 บทเพลงที่ใช้ในแสดงรำสวด

การแสดงรำสวดส่วนมากจะใช้บทร้องที่มาจากบทสวดมนต์ บทละครในวรรณคดีและเพลงที่มีทำนองเพลงลูกทุ่ง ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มเพลงประเภทขั้นตอนการร้องลำกลอนทั่วไป บทร้องที่ร้องออกมาเป็นลำ เป็นวรรค เป็นกลอน ซึ่งทุกคนในวงมีหน้าที่เหมือนกันทุกคนนั่นก็คือการร้อง แต่ทุกคนจะมีหน้าที่เสริม เช่น ร้องและรำ ร้องและตีโพน หรือร้องขึ้นเพลงและตีโพน บทร้องในการแสดงรำสวด จะมีการขึ้นเพลงว่า ลำ ซึ่งลำหมายถึง ลำกลอน ลักษณะของบทร้องที่ร้องออกมาเป็นลำ เป็นวรรค เป็นกลอน ดังที่อนุวัฒน์ บิสสุริ ได้กล่าวถึงบทเพลงในการแสดงรำสวดไว้ว่า

การแสดงรำสวดเป็นการแสดงที่ต้องใช้การเปล่งเสียงร้องเพื่อสื่อความหมาย และอารมณ์ของบทเพลงนั้น โดยการแสดงรำสวดจะมีบทร้องที่มาจากบทสวดมนต์ บทละครในวรรณคดี และบทร้องที่สอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกผ่านข้อสมมติของ บุคคลนั้น การแสดงรำสวด โดยมากจะใช้บทร้องที่มาจากวรรณคดี ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม เพลงประเภทขึ้นตอนการร้องเบ็ดเตล็ด ซึ่งมีเนื้อหาการกล่าวถึงตัวละครในเรื่อง โดย การตีความรู้สึกอารมณ์ผ่านตัวหนังสือและวิธีการร้องถ่ายทอด โดยนักร้องของวงดนตรี ซึ่งทุกคนในวงมีหน้าที่เหมือนกันทุกคนนั้นก็คือการร้อง แต่ทุกคนจะมีหน้าที่ เสริม เช่น ร้องและรำ ร้องและตีไทน์ หรือร้องขึ้นเพลงและตีไทน์ บทร้องในการแสดง รำสวด จะมีการขึ้นเพลงว่า ลำ ซึ่งลำหมายถึง ลำกลอน ลักษณะของบทร้องที่ร้อง ออกมาเป็นลำ เป็นวรรค เป็นกลอน

วิวัฒนาการของการรำสวดนี้มาจากการสวดพระมาลัย บทสวดพระอภิธรรม โดยยึดถือตามหลักปฏิบัติและตามความเชื่อของทางศาสนา ที่ต้องการเคารพบูชา พระผู้มีพระภาคเจ้าไว้เป็นอันดับแรก ต่อมาชาวบ้านได้นำมาปรับเป็นรูปแบบการ เล่นสวดที่เลียนแบบมาจากพระก็เรียกชื่อใหม่ว่า สวดคฤหัสถ์ จะมีแต่การสวดแบบ ผู้ชาย ซึ่งผู้หญิงห้ามมิให้มีการเล่นเพราะไม่เหมาะสม ต่อมาการแสดงที่มีลักษณะ คล้ายกับสวดคฤหัสถ์ ซึ่งอยู่ในแถบภาคตะวันออก ครูบาอาจารย์รำสวดได้เปลี่ยน ปรับปรุงรูปแบบ จากการเลียนแบบพระสงฆ์ ที่มีการนำตาลปัตรมาใช้ ก็เหลือเพียง แค่นั่งล้อมหีบพระอภิธรรมและร้องบทสวดพระมาลัย หรือหนำนะโมของคนใน พื้นที่จังหวัดระยอง

การต่อเพลงหรือการถ่ายทอดวิชาความรู้ในการแสดงรำสวด จะใช้วิธีการ ครูพักลักจำหรือการต่อแบบมุขปาฐะ ไม่ได้มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแต่ อย่างใด แต่อาศัยการฟังและความคุ้นเคยต่อการเล่นรำสวด การเรียนรู้วิธีการร้องรำ สวดนั้นจะต้องหมั่นศึกษาและจดจำในบทร้อง และการเอื้อนของทำนองเพลงนั้น ๆ มีการถ่ายทอดแบบใช้เทคโนโลยีและการจดบันทึกเนื้อร้อง เข้ามาเป็นตัวช่วยในการ จดจำการเรียนรู้รำสวดให้ได้รวดเร็วขึ้น นั่นก็คือการใช้เทปอัดเสียงใส่ม้วนเทปและ การจดเนื้อร้องแบ่งเป็นวรรคเอื้อน แต่ไม่ได้แบ่งเป็นที่ละวรรคทีละบทแบบกลอน (อนุวัฒน์ บิสสุริ, 2558, น.57-58)

การเล่นรำสวดในบางช่วงบางตอนจะคล้ายคลึงกับการสวดคฤหัสถ์ ผู้สวดเรียกว่าสำหรับ สำหรับ 1 มี 4 รูป เรียกเลียนแบบตามลักษณะนามของพระภิกษุ หัวแถวเรียกว่าตัวตุ้ย เล่นเป็นตัวตลกผู้ชาย ท้ายแถวเรียกว่าตัวภาษา เล่นเป็นตัวผู้หญิง 2 คน ตรงกลางอีกสองคนเรียกว่าแม่คู่ แม่คู่จะเจรจา พุดคุยกับตัวตุ้ย คือ ถามว่าจะเล่นหรือออกลำนำเรื่องใด เนื้อหาจะเป็นลักษณะออก 12 ภาษา เรื่องที่

เล่นส่วนใหญ่ตัดตอนมาจากเรื่องในวรรณคดีไทย เช่น พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน ลักษณะวงศ์ อีเหนา ฯลฯ มุลินธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา ฯ ได้กล่าวถึงบทเพลงสำหรับใช้เล่นรำสวดไว้ในหนังสือบท ร้องมุขปาฐะ จากหนังสือวัดเกาะดังนี้

บทเพลงสำหรับใช้ในการเล่นรำสวดในพิธีศพของชาวบ้าน คล้ายคลึงกับการ สวดคฤหัสถ์เลียนแบบการสวดพระมาลัยของพระภิกษุในพิธีสวดพระอภิธรรมศพ ผู้ สวดเรียกว่านักสวดเป็นคฤหัสถ์คณะหนึ่ง หรือที่เรียกว่าสำหรับหนึ่งมี 4 รูป เรียก เลียนแบบตามลักษณะนามของพระภิกษุคนหัวแถวเรียกว่า “ตัวตุ้ย” เล่นเป็นตัว ตลกผู้ชาย คนท้ายแถวเรียกว่า “ตัวภาษา” เล่นเป็นตัวผู้หญิง 2 คน มักแต่งตัวตาม ชาติภาษาของเรื่องที่จะเล่นส่วนอีก 2 คนนั่งอยู่ตรงกลางเรียกว่า “แม่คู่” ช่วยกันร้อง บทหลักเป็นบทดำเนินเรื่อง การเล่นรำสวดนิยมเล่นในเวลากลางคืน หลังจากสวด พระอภิธรรมศพแล้ว ใช้สถานที่เดียวกับที่พระภิกษุนั่งสวดพระอภิธรรมศพอุปกรณ์ การเล่นมีตู้พระธรรม 1 ใบตาลปัตร 4 เล่มตะเกียงลาน 1 ดวงเทียนและแจกัน ดอกไม้ 1 คู่ การจัดวางเหมือนอย่างเวลาสวดศพ รำสวดเริ่มต้นด้วยบทสรรเสริญพระ รัตนตรัยพร้อมกันทั้ง 3 สำหรับ 3 จบต่อด้วยบทสวดพระอภิธรรมสังคินี จากนั้นแม่คู่ จะเจรจา “ชักหน้ากลอง” กับ “ตัวตุ้ย” คือถามว่าจะเล่นหรือออกลำนำเรื่องใด เรื่อง ที่เล่นส่วนใหญ่ตัดตอนมาจากเรื่องในวรรณคดีไทย เช่น พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน ลักษณะวงศ์ อีเหนา ฯลฯ เนื้อหาจะเป็นลักษณะออก 12 ภาษา คือ เลื่อกบทที่ตัว ละครเป็นคนเชื้อชาติต่าง ๆ ในสิบสองภาษาจากวรรณคดี เช่น ลาวในเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ฝรั่งเศสหรือแขกในเรื่องพระอภัยมณีชุดการแสดงในรำสวดหรือสวดคฤหัสถ์มี ทั้งการร้องเพลงพื้นบ้านและการร้องเพลงไทยเดิมทั้งเพลงเถาและเพลงด้น (มุลินธิ สมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, 2559, น.311)

รำสวดมีการร้องที่คล้ายกับการสวดคฤหัสถ์ คือมีการร้องออก 12 ภาษาและด้วยความที่ คล้ายกันนี้จึงมักนำเอาบทเพลงที่ใช้ในการสวดคฤหัสถ์มาปะปนอยู่ด้วย ซึ่งการสวดคฤหัสถ์จะแตกต่าง จากรำสวดตรงที่ว่าสวดคฤหัสถ์จะมีแบบแผนมากกว่าการรำสวด จะเน้นการออก 12 ภาษามีการแต่ง กายของผู้แสดงให้ออกไปทางตัวละครต่าง ๆ มีการใช้อุปกรณ์การแสดง เพื่อให้เกิดความสมจริงมาก ขึ้น แต่รำสวดจะเน้นไปในทางเพลงกลอนลำทั่วไป หรือการออกกลอนเพลงที่มีทำนองลูกทุ่ง จากการ สัมภาษณ์ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจเกี่ยวกับบทเพลงที่ใช้ร้องรำสวดได้ความว่าดังนี้

สวดคฤหัสถ์จะมีระเบียบแบบแผนที่มากกว่ารำสวด แต่ก็จะมีมาจากที่มา เดียวกัน ถ้าเป็นปี่พาทย์ก็จะตีออกเรื่อง 12 ภาษา คือชนชาติต่าง ๆ คนไทยก็เลย จดจำภาษาสำเนียง มาตั้งเป็นเรื่องเป็นราวเล่นกัน ปี่พาทย์ตีออกภาษาก็จะมีทางสวด

คฤหัสถ์เขาก็ออก 12 ภาษาเหมือนกัน แต่รำสวดจะร้องทีเดียวยเป็นชุด ๆ ไป แต่บางทีก็จะออกเป็นชุดที่ 1 เป็นภาษาอะไรแล้วเขาก็จะแสดงภาษานั้นให้จบ แล้วจึงมาออกชุดที่สอง ถ้าเป็นการสวดคฤหัสถ์ ก็จะสวดแบบนี้ เป็นทีละภาษา ๆ ไป ภาษา มอญ ภาษาลาว ภาษามอญก็จะร้องออกทะแยมมอญ ภาษาลาวก็จะร้องออกแอ่วเซิ้งไป เพราะเพลงไทยก็จะขึ้นชื่ออยู่แล้วในเรื่องของการออกสำเนียงภาษา ก็เลยนำตรงนี้มาเล่นเป็นภาษาให้ครบทั้ง 12 ภาษา ภาษาของรำสวดชุดที่ 1 ก็จะเป็นแขกแดง ชุดที่ 2 ชาวลังกา ชุดที่ 3 มอญ ชุดที่ 4 คือจีนฮ้อ ชุดที่ 5 คือชาวญวน ชุดที่ 6 คือฝรั่ง ชุดที่ 7 คือเขมร ชุดที่ 8 คือไทย ชุดที่ 9 คือญีปุ่น ชุดที่ 10 เยอรมัน ชุดที่ 11 ลาว ชุด 12 คือพม่า คนในสมัยก่อนก็จะร้องถึงชุดที่ 10 ส่วนชุดที่ 11 กับ 12 ผมเห็นว่าชาดก็เลยแต่งเติมให้เต็ม จากนั้นก็จะมีการเกี่ยวพาราสีกัน ร้องแซวให้เกิดความสนุกสนาน ว่าแต่ใครจะขึ้นเพลงไหนมา กลอนไหนดี การสวดคฤหัสถ์จึงจะมีอุปกรณ์เยอะกว่ารำสวด เพราะออกภาษา 1 ครั้ง ก็ต้องใช้อุปกรณ์นั้น ภาษาแต่ละภาษาก็จะมีชุดของเขา ภาษาตะลุงก็จะมีเลื่อมโนราห์ไปใส่ เป็นเซ็ดกำมะลอ

เพลงรำสวดมีการพัฒนามาถึง 3 แบบ มีแบบโบราณหรือแบบดั้งเดิม โดยแบบดั้งเดิมจะร้องโดยไม่มีกลอง มีแค่กำกับกับฉิ่งเท่านั้น ต่อมาแบบที่สองก็จะเริ่มมีการร้องแบบใส่เครื่องประกอบจังหวะ ส่วนแบบที่สามคือแบบปัจจุบัน ซึ่งมีการร้องใส่จังหวะแบบสากลเข้าไป คือ จังหวะสามช่า โดยการตีแบบเร็วเพื่อให้การแสดงดูสนุกสนานมากยิ่งขึ้น (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

พิสุทธิ์ การบุญ ได้กล่าวถึงบทเพลงการแสดงรำสวดของจังหวัดจันทบุรี ตราด และระยองไว้ในวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์บทไหว้ครูรำสวดจังหวัดจันทบุรี ดังนี้

บทเพลงการแสดงรำสวดของจังหวัดจันทบุรี ตราด และระยอง จะมีความคล้ายคลึงกันคือ เมื่อพระสวดพระอภิธรรมเสร็จ เจ้าของบ้านจะเชิญให้คณะรำสวดได้ทำการแสดง โดยจะเริ่มจากการสวดพระมาลัยก่อน เนื้อหาในบทพระมาลัยนั้นกล่าวถึงพระมาลัย ได้เดินทางไปนรก และก็พบกับบรรดานุชย์ทั้งหลาย ที่ทำความชั่วต่าง ๆ ในขณะที่อยู่บนโลกมนุษย์เมื่อตายไปแล้ว จึงได้รับผลกรรมที่ทรมาณ จึงสั่งความกับพระมาลัยว่า เมื่อกลับไปบนโลกมนุษย์ให้ช่วยบอกคนที่มาร่วมงานศพให้เร่งทำความดีละเว้นความชั่ว เมื่อสวดพระมาลัยจบก็เริ่มเข้าเนื้อเรื่องต่าง ๆ จะเล่นเป็นจำอวดหรือรำรำประกอบการร้องประกอบเพลง เปลี่ยนเนื้อร้องไม่ให้ซ้ำกัน เป็นการแสดงเพลงเบ็ดเตล็ดโดยใช้เรื่องในวรรณคดี และนิทานพื้นบ้านเรื่องต่าง ๆ เช่น พระอภัยมณี ไกรทอง ชุนช้างชุนแผน นิทานชาดก สามก๊ก เป็นต้น บางเพลงก็มีการประพันธ์บทร้องขึ้นมาเอง โดยใช้ทำนองเพลงลูกทุ่ง

และทำนองเพลงไทยเดิม มาดัดแปลงเนื้อร้องให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน กลอนเพลงจึงมีลักษณะเป็นการฝึกคั่นเนื้อร้อง โดยใช้ลักษณะของบทกลอนลิเก เช่น กลอนสี่ (สระอี) กลอนลา (สระอา) กลอนโล (สระโอ) จังหวะในการลำกลอนจึงเป็นจังหวะสองชั้น และใช้สำเนียงภาษาตามคำประพันธ์ อุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบจังหวะคือกรับและฉิ่ง อาจมี 2 คู่ หรือ 3 คู่ ตามความเหมาะสม (พิสุทธิการบุญ, 2554, น.41-54)

จากข้อมูลข้างต้นพบว่า บทเพลงที่ใช้ในการแสดงรำสวด เริ่มจากบทพระมาลัยก่อน การสวดพระมาลัยของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ได้รับการถ่ายทอดมาจากครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ผู้เป็นหัวหน้าในการนำสวดและเป็นหัวหน้าคณะ โดยครูทรงศักดิ์ได้รับการถ่ายทอดมาจากครูลำตวน สุวรรณโชติ อีกครั้ง โดยได้ฝึกสวดพระมาลัยตั้งแต่เด็ก ด้วยความที่ครูทรงศักดิ์ไม่ได้จำกัดเพศ และอายุในการฝึกรำสวด คณะรำสวดอรชุนจึงมีทั้งผู้ชายและผู้หญิง มีอายุที่แตกต่างกันตั้งแต่อายุ 18-70 ปี ลูกศิษย์ในคณะของครูทรงศักดิ์จึงมาจากทางญาติ และนักเรียนที่สนใจเข้ามาฝึกปฏิบัติรำสวดเป็นส่วนใหญ่ ลูกศิษย์แต่ละคนที่เข้ามาศึกษาเรื่องรำสวด จึงได้รับการถ่ายทอดโดยตรงจากครูทรงศักดิ์มาโดยตรง โดยการสอนเป็นการสอนแบบปากต่อปาก มีการใส่ลูกเอื้อนเข้าไปในบางช่วง ซึ่งมีทำนองที่มาจากบทสวดมนต์ จากนั้นก็เริ่มเข้าเนื้อเรื่องต่าง ๆ จะเล่นเป็นจำวอดหรือรำรำประกอบการร้องประกอบเพลง บทร้องในการแสดงรำสวด จะมีการขึ้นเพลงว่า ลำ ซึ่งลำหมายถึง ลำกลอน ลักษณะของบทร้องที่ร้องออกมาเป็นลำ เป็นวรรค เป็นกลอน เปลี่ยนเนื้อร้องไม่ให้ซ้ำกัน เป็นการแสดงเพลงเบ็ดเตล็ดโดยใช้เรื่องในวรรณคดี และนิทานพื้นบ้านเรื่องต่าง ๆ บางเพลงก็มีการประพันธ์บทร้องขึ้นมาเอง โดยใช้ทำนองเพลงลูกทุ่งและทำนองเพลงไทยเดิม มาดัดแปลงเนื้อร้องให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน กลอนเพลงจึงมีลักษณะเป็นการฝึกคั่นเนื้อร้อง โดยใช้ลักษณะของบทกลอนลิเก บทละครในวรรณคดี และบทร้องที่สอดแทรกอารมณ์ความรู้สึก ผ่านชื่อสมมติของบุคคลนั้น ทุกคนในคณะมีหน้าที่เหมือนกันทุกคนนั่นก็คือการร้อง แต่ทุกคนจะมีหน้าที่เสริม เช่น ร้องและรำ ร้องและตีโทน หรือร้องขึ้นเพลงและตีโทน ตัวอย่างบทสวดลำกลอนทั่วไปของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่มีดังต่อไปนี้

2.3.7.1 เพลงที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยอง

เพลงที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยองนี้จะมีเนื้อกลอนที่แต่งขึ้นจากประวัติศาสตร์ของระยอง และมักถูกนำมาร้องเป็นเพลงแรก ๆ เสมอ เพราะนอกจากจะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยองแล้ว เนื้อเพลงยังเป็นการเชิญชวนผู้ที่อยู่ในงานให้มาฟังรำสวดอีกด้วย เพื่อเป็นการบ่งบอกถึงศิลปินรำสวดที่มีพื้นเพมาจากจังหวัดระยอง ประพันธ์บทร้องโดยครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ เป็นผู้แต่งเนื้อเพลง ลักษณะบทเป็นกลอนแปดและร้องซ้ำเป็นสร้อยเพลงในตอนแรก ลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบ

กลอน 8 ลักษณะบทสวดคำในเพลงโดยตามหลักจะมีคำเชื่อมกัน และร้องซ้ำเป็นสร้อยเพลงในตอนแรก เนื้อร้องที่เกี่ยวกับจังหวัดระยองมีดังนี้

เพลงของดีเมืองระยอง

(ลูกคู่) มาเอยมานฉันจะพาไปเที่ยวระยอง บอกพี่บอกน้องมาเที่ยวระยองกันสิ
สบาย
เอ้อเออเอ็งเอ๋ยเอ้อเอ็งเอ๋ยเอ้อเออเอ็งเอ๋ย โจ๊ะติงติงทั้ง ๆ โจ๊ะ โจ๊ะติง ติงทั้งติงทั้ง
เมืองระยองของดีมีไม่น้อย ฟังสักหน่อยเถิดหนาที่มานี้
ขอประกาศว่าระยองมีของดี บอกน้องพี่ถ้วนหน้าที่มา
สุนทรภู่ครูกวีศรีนักษัตรชาญ ทุกชนชาติเลื่องลือชื่อเสียงลั่น
กวีเอกของไทยใครจะปาน แต่งโคลงฉันท์ดีมีอยู่แต่ผู้เดียว
จะเพลิดเพลีนสุสันต์มันส์สะเด็ด เกาะเสม็ดสวยทรูคุดน้ำเที่ยว
สวนวังแก้วพราวตามากันเกรียว จริง ๆ เชียวไม่ควรพลาดหาดแม่รำพึง
ออกจากทะเลเหมาเข้าป่าเขา ที่ชะเมาแนวป่านับว่าหนึ่ง
มีน้ำตกไหลซ่าพาใจตรึง นับว่าหนึ่งเมืองระยองมีของดี
พูดถึงเรื่องผลไม้ใช่ว่าอ้าง มีหลายอย่างให้ชมถมที่นี่
ทุเรียนเงาะมังคุดละมุดมี สับปะรดลิ้นจี่ที่ระยอง
ทั้งอุตสาหกรรมก็ล้ำหน้า ชาวประชาเลื่องลือชื่อก็ก้อง
กะปิสโชน้ำปลาระยอง ใครได้ลองชิมนึกจักติดใจ
ทั้งธิดาชาวสวนก็สวยสม ในตามคิ้วโก่งต้งวงไฟ
ประเพณีวัฒนธรรมประจำใจ ให้ทั่วไทยลือเลื่องเมืองระยองเอ๋ย

เพลงชาวบ้านกร่ำ (ทำนองเพลงจักรสุนลำตัด)

บทกลอนของสุนทรภู่ ประวัติศาสตร์มีอยู่
ทุกคนย่อมรู้ได้ดี ที่แหลมแม่พิมพ์ติดกับริมอ่าวไข่ (ซ้ำ)
จารึกไว้เป็นอนุสาวรีย์ ฉันทะกล่าวจะเล่าเรื่องราว
เป็นข้อเป็นคำเป็นแหล่งคดี (ซ้ำ) เชิญเชิญทุกท่านที่มา (ซ้ำ)
เชิญมาฟังวาจาของแม่คนดี
ของดีของชาวบ้านกร่ำฉันจะแนะนำทั้งน้องและพี่ (ซ้ำ)
ใครที่ผ่านไปผ่านมา (ซ้ำ)
ก็แวะกราบไหว้บูชาอนุสาวรีย์
สุนทรภู่เป็นครูคำกลอนท่านอยู่เมื่อตอนสองร้อยกว่าปี (ซ้ำ)

ท่านมาบ้านกรำตามมาบิตร (ซ้ำ)
 สุดแสนอาวรณในบทกลอนก็ยังมี คนบ้านกรำทุก ๆ คน
 โอ้แม่หน้ำล เขาเป็นคนใจดี (ซ้ำ)
 ใครมาเที่ยวก็ไม่อยากกลับ (ซ้ำ)
 คนบ้านกรำนะครับ เขาต้อนรับเป็นอย่างดี
 ของกินก็มีมากมายลองแล้วติดใจ จะต้องกินอีกที (ซ้ำ)
 น้ำพริกกะป็นั้นก็อร่อย (ซ้ำ)
 หมูชะมวงอีกหน้อยช่างอร่อยรสดี
 ผลไม้ก็มีหลายอย่าง ถูกบ้างแพงบ้าง เชิญเลือกซื้อดูซี (ซ้ำ)
 มีเงาะทุเรียนมังคุด ขนุน (ซ้ำ)
 เชิญพ่อนื้ออุ่น เชิญอุดหนุนหน้อยซี
 ทั้งกะป็นั้นก็โอชา อีกทั้งน้ำปลาก็ว่ารสดี (ซ้ำ)
 มาชิมที่บ้านกรำ (ซ้ำ) โอ้พ่องามข่อย่าทำร้อ
 ขอบอกทุกท่านที่มาเชิญทัศนากันดูอีกที (ซ้ำ)
 ทุกมาเที่ยวท่านคงจดจำ (ซ้ำ) เพราะคนบ้านกรำเขาน้ำใจดี
 2.3.7.2 เพลงในวรรณคดี

เพลงร่ำสวดที่นิยมร้องในการแสดงร่ำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ คือเพลงที่มาจาก
 วรรณคดีต่าง ๆ เพราะเนื้อเพลงมีความสนุกสนาน และให้ความรู้ในเรื่องราวของวรรณคดีได้เป็น
 อย่างดี ส่วนมากเนื้อหาเพลงจะอยู่ในวรรณคดีพื้นบ้านเรื่องจันทโครพ สังข์ทอง อิเหนา ขุนช้าง
 ขุนแผน พระอภัยมณี เป็นต้น กลอนเพลงที่นำมาใช้ร้องลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบ
 กลอน บทร้องที่มีลักษณะร้องให้เข้ากับทำนอง โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีกี่คำ แต่จะต้องมีการคล้อง
 จ่องกันไปเรื่อย มีการสัมผัสในคำกลอนเดียวกันและสัมผัสระหว่างวรรค ประเภทร้อยกรองต่าง ๆ
 เช่น กลอนสุภาพ หรือ กลอนแปด กลอนชาวบ้านหรือกลอนหัวเดียว ตัวอย่างเนื้อร้องมีดังต่อไปนี้

เพลงพระอภัยลาเจือก

สร้อย	ขอขย่อนย่อต่อเนื่อง	ต่อเนื่องเรื่องพระอภัย
	ตอนสีกแล้วพร้อมลูกชาย	จะกลับไปปรัดนา
	ขออาศัยไปกับเรือ	เจ้าเมืองพลี
	มาทบทวนหวนระลึก	นึกถึงน้องมัจฉา
	จะจากไกลแสนเป็นห่วง	เป็นห่วงเจ้าดวงใจ
	วันนี้แหละหนาพระอภัย	ก็จะไปรำลา

มาถึงถ้าคร่ำครวญ	คร่ำครวญถึงนวลน้อง
จึงส่งสำเนียงเรียกร้อง	ไปถึงน้องมัจฉา
เงื่อนน้ำฟังคำ	ฟังคำที่จำได้
เสียงของพี่พระอภัย	ไม่ใช่ใครภัสตา
จึงว่ายน้ำคำพูด	คำพูดไม่หยุดยั้ง
พอมมาถึงชายฝั่ง	นางก็หลังน้ำตา
น้ำตานองร้องไห้	ร้องให้พี่ไร้อำนาจ
หม่อมผัวช่างใจดำ	มาลืมหัดอาวจา
พระอภัยสวมสอ	สวมสอแล้วทอดเกลย
อย่าตัดพ้อพี่นักเลย	น้องจงเยยหน้า
พี่ต้องจากเงื่อนน้อย	เงื่อนน้อยกลอยสวาท
ไปหาประยูรวงศ์ญาติ	จึงหมายมาดมุ่งมา
เมื่อกำลังตั้งครุฑ	ตั้งครุฑอยู่อ่อน ๆ
บุตรสุดใจในอุทร	จะพักผ่อนฟังผา
ธรรมรงค์วงนี้	วงนี้เป็นสักขีพยาน
จงเก็บไว้เป็นหลักฐาน	เป็นเชื้อชั้นราชา
หม่อมผัวพระอภัย	พระอภัยอย่าได้ลืมหัด
ไปมีไหมได้ปลื้ม	ก็อย่าลืมหัดปลื้ม

เพลงจันทโครพ

(ลูกคู่) มอญซ่อนผ้าตุ๊กตาอยู่ข้างหลัง (ซ้ำ) สาวเอ๋ยจงระวัง (ซ้ำ)
 ตุ๊กตาอยู่ข้างหลังระวังถูกตี ฉันจะกล่าวถึงจันทโครพที่ได้มาพบกับพระโยคี
 (ซ้ำ)
 ร่ำเรียนกระไรวิชา (ซ้ำ) อยู่กับพระเจ้าตามานานหลายปี
 ร่ำเรียนกระไรวิชา อยู่กับเจ้าตามานานหลายปี (ซ้ำ)
 คิดถึงองค์พระมารดา (ซ้ำ) หลานจะขอจรถลับนครเสียมที่
 ได้ฟังคำของหลานยา พระเจ้าตาอนุญาตทันที (ซ้ำ)
 ไปแล้วหลานอย่าไปลับ (ซ้ำ) ไปแล้วจงกลับมหาโยคี
 ไปเถิดนะเจ้าหลานยาพระเจ้าตาจะให้ของดี (ซ้ำ)
 อย่าไปเปิดที่ในกลางไพร (ซ้ำ) ขึ้นเปิดแล้วไซ้ไธ้ยวกลับจะมี
 นอกเอ๋ยกระไรจันทโครพเปิดคู่นี้หนอทันที (ซ้ำ)
 เปิดผอบพบแม่โมรา (ซ้ำ) ช่างงามหนักหนาโสกาโสภี

ได้เสียเป็นเมียผู้ร่วมทำยมหัวพามาทันที (ข้า)
 มาพบกระไรโจรไพร (ข้า)
 ไว้ใจใจร้ายอยากจะได้มีเรื่งการต่อสู้กันจนพระขรรค์หลุดไปทันที (ข้า)
 ยืนดามนั้นให้โจรไพร (ข้า) ส่วนข้างปลายยืนให้สามมี
 เขาว่าโมราสองใจ ฉันทกล่าวไว้มันไม่เข้าที (ข้า)
 ต้องโทษฤๅชีตาไฟ (ข้า) สร้างนางไว้ไม่มองให้ดี ๆ
 โมรายังไม่สิ้นบาปจะต้องถูกสาปให้เป็นชะนี (ข้า)
 ห้อยโหนกระไรโยนตัว (ข้า) ร้องเรียกหาผัวอยู่แถว ๆ นี้

เพลงเรื่องจันทโครพ

ไอ้พระจันทร์วันเพ็ญ	ลอยเด่นอยู่บนนภา
ทอแสงส่องมาสว่าง	นภาดุจดั่งกลางวัน
เจ้ากระต่ายตัวน้อย	หลงคอยแต่ดวงจันทร์
เมื่อไรจะได้เจอกัน	ไอ้จันทร์จ๋าจันทร์ไม่ลอยมา
เจ้าจันทโครพ	เมื่อรับผอบจากฤๅชี
จะกลับวังธานี	กราบลาพระมุนีไปโดยเร็ว
พลัน พระฤๅชีจึงช่วย	อำนวยการให้หลาน
โชคดีมีชัยเกิดพระจันทร์	ขอให้หลานถวญวันข้างหน้า
แล้วจึงสั่งไว้ว่า	เดินทางกลางป่าเจ้าอย่าได้
เปิด ให้ไปเปิดถึงเมือง	แล้วจะเลื่องลือไปนาน
ก็ให้นึกสงสัย	ว่ามีอะไรอยู่ในนั้น
เอาเป็นไฉนก็เช่นกัน	ฝ่ายของพระจันทร์จะเปิด
ออกมา เจ้าจันทโครพ	จึงหยิบผอบออกมา
ไม่เชื่อพระเจ้าตา	ที่ท่านได้สั่งเอาไว้
หยิบผอบอันประเสริฐ	แล้วจึงได้เปิดทันใด
พบแจ่มจันทร์งามวิไล	สวยบาดใจอรชรโสภ
เข้าประทับประคอง	ไอ้แม่วณ้องงามผ่องโสภ
หญิงใดในธานี	ก็ยังไม่จะมีเหมือนดังนาง
เข้าประคองแจ่มจันทร์	จอมขวัญเป็นเพื่อน
ต่างโลมลูบจูบกลางเดินพลาง	จูบทั้งสองปรากฏของแม่นาง
โมรา แล้วจึงพากันมาเดินทาง	กลางป่ามาไม่เท่าไร
ก็มาเจอโจรไพร	มาขวางหน้าไว้ทันที

เจ้าโจรถามไป
ฝ่ายว่าพระจันทร์
ตัวของเรานี้หนา
นามว่าชื่อของเรานี้
ฝ่ายไว้โจรป่า
ก็มาให้หนักคิดแย่งโมราทันที
นางโมราน้ำใจกาลิ

เจ้าเป็นใครมาจากไหนกัน
จึงตอบออกไปทันที
มาจากเคหะพระฤๅษี
จำไว้ให้ดีคือพระจันทร์โมรา
เห็นโมรายิ่งสวยยิ่งนัก
อิโมราใจชั่วฆ่าให้วายชีวิ
โดนสาปให้เป็นชะนีอยู่ป่า

เพลงพलयแก้ว

จะกล่าวถึงพलयแก้วผู้แว่วไว
เมื่อบิดาบรรลัษแม่พาหนี
ไปอาศัยอยู่กาญจนบุรี
กับนางทองประศรีผู้มารดา
อยู่มาจนเจ้าเจริญวัย
จนอายุนั้นได้สิบห้า
ไม่วายคิดถึงพ่อที่มรณา
แต่ยังนึกตรึกตรามาว่าปี
อยากจะเป็นทหารผู้ชาญชัย
ให้เหมือนพ่อขุนไกรที่เป็นผี
จึงอ้อนวอนมารดาให้ปราณี
ลูกนี้อยากได้รู้วิชาการ
พระสงฆ์องค์ใดวิชาดี
แม่จึงพาลูกนี้ไปฝากท่าน
ให้เป็นอุปนายและอาจารย์
อธิษฐานบวชลูกเป็นเณรไว้

เพลงวันทองป่วย

คราที่นั้นวันทองผ่องใส
เมื่อลูกแก้วแววตาจะอาลัย
คิ้วเข้มเป็นลางแต่กลางวัน
ให้ออกสั่นหวีหวีหาวนอน
พอมื่อยหลับคล้อยคล้ายเห็นพलयน้อย
ขุนช้างถอยทับไว้ด้วยไม้ขอน
แสงเส้นโลมาให้อารมณ์
สะอื้นอ่อนอยู่ในอกตกตะลึง
แมลงมุ่มกุ่มไขไต้ต็อก
นางผกเงือกฟังดังผิงผิง
ผวาพินคั่นใจให้คำนึง
คิดถึงลูกชายเจ้าพलयงาม
ออกเที่ยวหาจนจบไม่พบเห็น
เพื่อนเคยกับใครเที่ยวไต่
ร่ถาม
เพื่อกันเคยกับใครเที่ยวไต่
แต่อีตูกลูกครอกมันบอกความ
ว่าตามขุนช้างไปกลางไพร

เพลงพระอภัยขมปลา (ทำนองนาครีพัตร)

ศรีล้อเลื่อนเคลื่อนนาวาจากท่าพลัน จรจรลมาในกลางนทีศรี

ชมหมู่มีจฉาในวารี	พระภูมิชมเพลินเจริญใจ
แล้วชีชวนสัพยอกบอกนวลนาง	ตะเพียนทองว่ายวาวอยู่ไหว ๆ
ทั้งโลมาราหุเป็นคู่ไป	เจริญใจเที่ยวมาในสาคร
เมื่อยามเย็นอย่าลงไปเล่นน้ำเย็นเยือก	ระวังตัวกลัวเจือกและงูหงอน
มันจะสุบรูปสวยให้ม้วยมร	ในสาครเขี้ยววาสารพันมี
ถ้าจะตายขอมาตายเสียบนบก	อย่าได้ตกน้ำตายอายมัจฉา
มันจะพากันสรวลเสแล้วเฮฮา	ว่ามนุษย์สุดปัญญามาตายในสายชล

เพลงพระไชยเชษฐ

ทอดแหกลางนาไม่ได้ปลาได้กุ้ง	ทอดแหกลางทุ่งไม่ได้กุ้งไม่ได้
ปลา ฉันจะขอกล่าวเรื่องราวพระไชยเชษฐ์	ครอบครองนิเวศเมืองลักขรา
แกมีเมียอยู่ถึงเจ็ดคน	สวเลศงามล้นเสียเป็นหนัก
หนา ว่าเมียทั้งเจ็ดแกก็ไม่รักใคร	แกมาหลงไหลอี่แม่สุวิญา
พระองค์หลงไหลแต่อี่แม่จันเทวี	อี่แม่มารศรีก็ทอ้งโตขึ้นมา
แล้วว่ายังมีนีนพรานเฒ่า	แกมาขึ้นเผ่ายังที่หน้าพลับพลา
แกมาราบถูกับพระทรงธรรม	มีช้างเผือกตกมันอยู่อี่รญา
พระองค์ก็แสนจะให้ดีพระทัย	พระองค์อยากได้อาช้างเผือก
มา แกจึงตรัสใช้ให้เสนาใน	ว่าพวกเอ็งจะไปจับเอาช้างมา
พอพระสั่งเสร็จพระเสด็จเข้าห้อง	เข้าไปหานวลน้องอี่แม่สุวิญา

เพลงเรื่องขุนช้างขุนแผน (ทำนองพิสมัย)

พิสมัยเป็นใครเล่าเจ้าวันทอง	พี่รักเจ้าจริงนพน้องต้องมาหา
มาไปเสียโดยดีกับพี่ยา	อย่าหวังหนักชกช้ำอยู่ว่าไร
ขุนแผนก็เดินหน้าพาเมียไป	เข้าในดงพงไพรอี่รญา
ขุนแผนก็ปอบบ้องอย่าร้องไห้	นั่งสักระหนอยกลอยใจจะไปส่ง
วันทองทอ้งก็โตอยู่ค้ำหน้า	เมียจะขึ้นอาชาอย่างไรได้
สงสารแต่กุมารจะบรรลัษ	ด้วยอาชาพาไปน่าใจหาย
ลืมหลับหรือพี่พุ่มกระทุมต่ำ	เด็ดใบบอนซ้อนตามรอย
ควาย ยามยากหมากในปากพี่ยังคาย	แขนข้างซ้ายยังเคยรองให้น้องนอน
น้องมาผัวดีมีทรัพย์มาก	มาลืมหลับเพื่อนยากแต่เก่า
ก่อน น้องมั่งมีศรีสุขไม่ทุกข์ร้อน	ฟูกเบาะเมาะหมอนนอนสบาย

เพลงเรื่องพระเวสสันดร

องค์เอ๋ยองค์ราชา มาหลบหลีกหนีหน้าไปอยู่แห่งใด (ซ้ำ)
 สงสารพระองค์ทรงฤทธิ์ (ซ้ำ) จะไปสิงสถิตอยู่ที่ใด
 เวสเอย์พระเวสสันดร ออกจากพระนครเพราะบิดาขับไล่ (ซ้ำ)
 ขับไล่ให้ไปอยู่ในป่า (ซ้ำ) เพราะประทานช้างงาให้พวกพราหมณ์ไป
 มึงเอ๋ยแม่มึงมัทรี โศกเศร้าโศกก็ออกจากเวียงชัย (ซ้ำ)
 อัมภกัญหาและเจ้าชालี (ซ้ำ) ติดตามสามีไปอยู่แดนไกล
 องค์เอ๋ยพระองค์ทรงพรต อยู่ยังเขาวงกตมันก็ไกลแสนไกล
 ตัดแล้วต้องตัดให้สิ้น (ซ้ำ) ไปนั่งจำศีลไม่หวนไมโย
 มัทรีเจ้ากัลยาตื่นเช้าเข้าป่าหาผลไม้ (ซ้ำ)
 มะปริงมะปรางสุกอร่ามเต็มต้น (ซ้ำ) สุกอมร่วงหล่นอยู่เกลื่อนกลาดไป
 เก็บได้แล้วนางก็ใส่ตะกร้า (ซ้ำ) มัทรีกัลยาไม่ช้ารำไร
 เดินลัดดัดเลาะข้ามละเมาะแนวป่า (ซ้ำ)
 พอมาถึงศาลาถวายนองค์ทรงชัย
 คืนหนึ่งมันให้ถึงคราว แม่มัทรีนั้นเล่าก็นอนฝันร้าย (ซ้ำ)
 ฝันว่าเทพไทเทวา (ซ้ำ) จุตติลงมาควักเอาดวงใจ
 ตื่นนอนเมื่อตอนตีสี่ โฉมแม่มัทรีเธอก็นั่งร้องไห้ (ซ้ำ)
 ฝันเอ๋ยจะร้ายหรือดี (ซ้ำ) ต้องไปหาสามีให้ช่วยทำนาย
 ตื่นนอนเมื่อตอนตีห้า มัทรีกัลยาเจ้าไม่ต้องร้องไห้ (ซ้ำ)
 ฝันร้ายจะกลายเป็นดี (ซ้ำ) รักพี่ เชื้อพี่ ไม่มีอะไร

CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.3.7.3 เพลงเบ็ดเตล็ด

เพลงเบ็ดเตล็ดที่ใช้ร้องในการแสดงกลอนลำทั่วไปของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่นี้ ถูกลำนำร้อง และแสดงมากที่สุด เพราะเนื้อหาของกลอนมีความสนุกสนาน และเข้ากับยุคสมัยได้เป็นอย่างดี มีการนำทำนองเพลงลูกทุ่งในปัจจุบันมาแต่งเป็นเนื้อร้องขึ้นมาใหม่ เพื่อต้องการให้ผู้ฟังที่อยู่ในพิธีเข้าถึง อรรถรสในการฟังรสวดมากขึ้น ในบางครั้งครูทรงศักดิ์ก็มีการแต่งบทร้องขึ้นมาใหม่ ในขณะที่ทำการแสดงอีกด้วย ส่วนมากเป็นเพลงที่มีวลีหรือโคลงสั้น ๆ ที่โดดเด่นและจดจำได้ง่าย ทำให้เพลงน่าสนใจ และจับหูของผู้ฟัง ทำให้อ่อนเพลงนั้นน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งการเขียนในสมุดเพลงรสวดของครูทรงศักดิ์จะใช้คำว่า “สร้อยเพลง” เมื่อร้องจบในเพลงแล้ว ก็กลับมาร้องซ้ำในตอนขึ้นต้นด้วยสร้อยเพลง อาจจะมีการเพิ่มการตีกลองในจังหวะสามช่าเข้าไป ทำให้เพลงนั้นสนุกสนานมากขึ้นไปอีก ลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบกลอนในบทร้อง ที่มีลักษณะร้องให้เข้ากับทำนอง โดยไม่จำเป็นว่า

จะต้องมีที่คำ แต่จะต้องมีการคล้องจองกันไปเรื่อย มีการสัมผัสในคำกลอนเดียวกันและสัมผัสระหว่างวรรค ตัวอย่างกลอนเพลงมีดังนี้

เพลงนกระจาบ

(ลูกคู่)	ไอ้เจ้าพลับพลึงไพร	ตั้งใจจะไปเที่ยวเล่น (ซ้ำ)
	เมื่อเวลายามเย็น	เที่ยวเล่นถลาบินจร (ซ้ำ)
	จะกล่าวถึงฝูงวิหค	ฝูงวิหคเรื่องนกระจาบ (ซ้ำ)
	เห็นใบพวงลงดาบ	ลงดาบมาทำรังนอน (ซ้ำ)
	คู่ฟัวตัวเมีย	เคล้าเคลียกระไรครองสุข (ซ้ำ)
	จนกระทั่งมีลูก	มีลูกร่วมในอุทร (ซ้ำ)
	ทั้งพ่อทั้งแม่	ดูแลกันอยู่ทุกเมื่อ (ซ้ำ)
	คาบข้าวมาเพื่อ	คาบเหยื่อแล้วเอามาป้อน (ซ้ำ)
	วันหนึ่งถึงคราชะตา	ก็ช่างร้ายเหลือ (ซ้ำ)
	ออกบินหาเหยื่อ	หาเหยื่อกระทั่งเหนื่อยอ่อน (ซ้ำ)
	พอมมาถึงบึงใหญ่	น้ำใสแลดูสะอาด (ซ้ำ)
	มีบัวตูมบัวบาน	ชูก้านแลดูสลอน (ซ้ำ)
	พ่อนกถลา	ถลาเข้าไปหาบัวบาน (ซ้ำ)
	พักเหนื่อยอยู่นาน	อยู่นานจนตะวันรอน (ซ้ำ)
	ดอกบัวก็หุบ	ตะครุบเอานกกระจาบ (ซ้ำ)
	ไอ้เวรกรรมบาป	กรรมบาปมายอกย้อน (ซ้ำ)
	พอมมาถึงวันพรุ่ง	ใกล้รุ่งกระไรอุชา (ซ้ำ)
	ดอกบัวแย้มอ้า	พ่อนกถลาบินจร (ซ้ำ)
	พอมมาถึงถิ่น	แทบสิ้นสมประดี (ซ้ำ)
	เห็นเปลวอัคคี	อัคคีเฝ้าผาญรังนอน (ซ้ำ)
	หาว่าพ่อนก	ไปตกกระไรหลุมรัก (ซ้ำ)
	ปีกขนยังประจักษ์	ประจักษ์ในกลืนเฮอร์ (ซ้ำ)
	ว่าแล้วแม่นก	แม่นกก็ยกปีกลา (ซ้ำ)
	ชาตินี้ชาติหน้า	อย่าได้ร่วมสโมสร (ซ้ำ)
	พ่อนกสะอื้น	สะอื้นตันตันดวงมลาย (ซ้ำ)
	แล้วก็อธิษฐาน	ตายตามตามแม่ดวงสมร (ซ้ำ)
	ว่าจะเกิดชาติไหน	ขออย่าได้แคล้วคลาด (ซ้ำ)
	พ่อนกกลับชาติ	ด้วยใจอาวรณ์ (ซ้ำ)

มาเป็นลัมประสิทธิ์

แม่นกงนคราญ

มิ่งมิตรกุมาร (ข้า)

เป็นสุวรรณเกสร (ข้า)

เพลงศีลห้า

(ลูกคู่) หนุ่มก็คู่กับสาว วาวก็คู่กับลม (ข้า) หนุ่ม ๆ เขาชอบกินเหล้า (ข้า)
 คนแก่คนเฒ่าเขาชอบดื่มนม
 ลิบนิ้วฉนยกมือไหว้หญิง และชายท่านที่ได้มาชม (ข้า)
 ฟังแล้วอย่าเพิ่งกลับไป (ข้า) ร่ำสวดรุ่นใหม่มาตามสมัยนิยม
 คนเราเกิดมามีวาสนา เหมือนว่าวลอยลม (ข้า)
 ยามขึ้นก็อยู่สูงล้ำ (ข้า) แต่คราวลงต่ำเหมือนตกอยู่ในตรม
 บางคนก็เกิดมารวย หน้าตาแสนสวยมีแต่คนชื่นชม (ข้า)
 รูปร่างก็งามสง่า (ข้า) เหมือนเทพธิดาจากสวรรค์ชั้นพรหม
 บางรายก็เกิดมาจน กล้ากลืนผืนทน ความทุกข์ระทม (ข้า)
 บางมือก็อ้อมบางมือก็อด (ข้า) ชีวิตรันทดไม่มีสรนิยม
 อนิจจังวะตะสังขาร คนเราเกิดมาก็ต้องมีลม (ข้า)
 เกิดเท่าไรก็ตายเท่านั้น (ข้า) ทุกชนทุกชั้นต้องมีวันสิ้นลม
 ผังธรรมมะให้ท่าน ให้เล็กให้ละในสิ่งโลมม (ข้า)
 ความดีจงทำความชั่วจงละ (ข้า) ยึดถือธรรมมะพระสมณะโคตม ศีลข้อ
 หนึ่งปานาหามนักรัณหา อย่าไปฆ่าใครนะโยม (ข้า)
 ศีลข้อสองอทินนาทา พระสอนว่าอย่าลักขโมยใครนะโยม
 ศีลข้อสามกาเม อย่าเป็นเสเพลมันไม่น่านิยม (ข้า)
 ไม่ว่าลูกเขาหรือเมียคนอื่น (ข้า) กลางวันกลางคืนอย่าไปชื่นใจชม
 ข้อสี่สุรา ข้ามนักห้ามหนาเรื่องโกหกพกลม (ข้า)
 ศีลข้อห้าสุราเมรัย (ข้า) อย่าให้มากเกินไปเข้าใจนะโยม
 ศีลห้านี้หรือฉนกันบถียกมือพนม (ข้า) ศีลห้าข้อต้องปฏิบัติ (ข้า)
 บอกกับญาติ ๆ อย่าให้ขาดนะโยม

เพลงสาสิกานกเอี้ยง

(ลูกคู่) สาริกานกเอี้ยง ส่งสำเนียงเสียงเจราจา (ข้า)
 ไผ่ถาบินพาไกลรัง (ข้า) ขอท่านผู้ฟังจงได้เมตตา
 ลิบนิ้วฉนยกมือไหว้หญิงชาย คุณนายคุณน้ำ (ข้า)
 น้องพี่ที่มาพร้อมกัน (ข้า) มาฟังเสียงฉนจะพรรณนา

ผิดบ้างหรือว่าพลังไป   ฉันต้องขออภัยคุณนายคุณ
 น้ำ เพราะเป็นรุ่นน้องเพิ่งหัดร้องมาใหม่ (ซ้ำ) ยังไม่เข้าใจเจื้อยแจ้วเจรจา
 ล่งเสียงสำเนียงเจื้อยแจ้ว   นักรำมาแล้วไอ้แม่เจ้าสาธิตา
 เจ้าภาพเจ้าขาเมตตาฉันด้วย (ซ้ำ)   ถ้าเจ้าภาพไม่ช่วยคงจะม้วยชีวา
 ฉันเป็นนักรำนักร้อง   มีแต่ทำนองเลี้ยวท้องเรือมา
 ทำมาหากินเป็นศิลปินโบราณ (ซ้ำ)   ร้องเพลงพื้นบ้านให้สำราญอุรา
 หากินให้งานคนตาย   เขาว่ากันไว้ฉันก็อายหนัก
 หนา เขาว่ามากมายว่าได้ว่าดี (ซ้ำ)   ว่านักรำสวดผีไม่มีราคา
 นักรำไม่เหมือนดนตรี   ราศีไม่เหมือนดารา
 ดาราเงินหมื่นครึ่งคืนเขาก็กลับ (ซ้ำ)   นักรำนะครบกัณธสวางคตา
 อนุรักษศิลป์โบราณ   ไว้ให้ลูกหลานต่อไปภายหน้า
 เรื่องร้องเรื่องรำฉันไม่เคยรวนเร (ซ้ำ)   ไม่ใช่ลิเก โอละเห่ โอละชา
 มิงานให้ไปหาพวกฉัน   จะจ้างจะวานฉันก็ไม่ว่า (ซ้ำ)
 แต่เพียงร้องส่งฉันก็ยังปลาบปลื้ม (ซ้ำ)   คงจะไม่ลืมคำนับสัญญา

เพลงชีวิตศิลปิน ทำนองเพลง หงส์ฟ้า ลาวจ้อย

โอ้ชีวิตเอยศิลปิน   ดั่งนกน้อยหากินโผผินจากถิ่นปักชี
 มาอาศัยผลบุญคุณจงได้ปราณี   นาน ๆ มาทีโอบอ้อมอารีปราณีสงสาร
 ขอฝากเสียงเพลงบรรเลงลอยลม   อย่าเพิ่งทับถมโคกตรมเศร้ายทรวงใน
 ชีวิตนักรำจะทำไฉน   แสบสันใจตายถ้าไม่มีใครเมตตา
 สงสาร อนุรักษศิลป์ไทยเมืองทอง   มันคงคู่ครองเมืองไทยเมืองทองเกิด
 หนา อย่าให้ศิลปินต้องสูญเสียราคา   เชิญหาพวกฉันได้มาสนุกสนาน
 จำปวดอุราสุดจะหักห้าม   ถูกเขาประณามนักรำนักรวนเร
 เหมือนลงเรือน้อยล่องลอยหันเห   อยู่กลางทะเลถูกคลื่นซัดเซแทบจะจม
 ชาน ฝากใจให้จำ   ศุภสร้อยถ้อยคำที่ฉันได้นำเฉลย
 อย่าประณามหยามหมิ่น   โอ้ว่ากลิ่นดอกเตยอย่าเกลียดกันเลย
 ช่วยเชียร์ชมเชยให้พวกฉัน   เจ็บปวดอุราน้ำตาาร่วงหล่น
 นักรำคนจน   ขาดคนประคับประคอง
 ลีห้อยหัวใจไม่มีเจ้าของยังขาดคู่ครอง   ใครอยากจับจองนั่งมองนาน ๆ

เพลงใจไม่ลง ทำนองสองไม้

ใจเจ้าไม่มั่นคง   รักไม่ลงเสียแล้วรูปหล่อ (ซ้ำ)

ดูหน้ากันเสียให้พอ (ซ้ำ)	ลาแล้วหนอเจ้าช่อมะไฟ
มาถึงก็มารัก	ไม่ทันรู้จักรู้จิตใจ
อันถ้อยคำน้ำใจชาย	น้องยังไม่ฟังประสงค์
พบกันเพียงใหม่ ๆ	เรื่องรักเรื่องใครยังไม่ตกลง
น้องไม่หลอกขอบอกตามตรง	ว่าไม่ไหลหลงน้ำคำของชาย
ตัวน้องเป็นหญิงมีแต่สิ่งเสียหาย	ยังตัดสินใจยังไม่ได้แน่นอน
น้องจะขอเรียน	รักเรียนใครนี้ไม่ใช่ของง่าย
ถ้าชายหลอกหลอน	ถ้ารักน้องจริงแล้วอย่าทิ้งให้น้องจร
แล้วน้องต้องนอนจะทำเข้าใจ	พูดไปสองไพเบี้ยเอาไปทำเมียของพี่
ไม่ได้ เจ้าช่อมะกอกชะโอ้	เจ้าดอกมะไฟจะรอน้องไปอีกสองสาม
ปี ถ้ารักน้องจริงต้องรอสิพี่	พ่อยอดชีวิตโอ้พ่อขวัญชีวี
แค่ปีสองปีคงไม่นานเกินไป	

เพลงสโลปีนัง (กลอนล่ง)

(สร้อย)

สโลปีนัง สโลปีนัง	เสียงดังสนั่นลั่นวง
โฉมยงค์ร้างคีนนี้	ดูท่าดูทีคงจะดีเสียจึ่งเอ้อชะเอ้อเอ็งเอย
มาแล้ว มาแล้ว	น้ำเสียงแจ้ว ๆ ฉันทมาแล้วผู้ฟัง
พี่น้องที่นั่งคอยท่า	เขาถามกันว่าพวกฉันมาเกินหรือยัง
เสียงฉันทนั้นไม่สดใส	เหมือนดังเรไรที่ร้องรินหลัง
ถึงอย่างไรฉันทก็ต้องมา	ท่านเจ้าภาพไปหาฉันทไม่กล้าละล้าละลัง

ตกคำคำไหนโปรดคอยให้ตัวฉันทบ้าง นาน ๆ ฉันทจะได้เล่นที่พี่น้องที่นี้โปรด
 ปรานีน้องนา ลำเรื่องลำตัดฉันทไม่ถนัดเสียจนจริงจิง บางคราวฉันทก็เล่นได้ดี แต่
 บางครั้งบางทีแทบไม่มีใครฟัง สุ่มเสียงแหบแห้งหมดเรี่ยวหมดแรงเสียแล้วเอว
 บาง เจ้าภาพเจ้าชาเมตตาฉันทด้วย เอ็นดูช่วยโปรดจงช่วยกรุณง ท่านเจ้าภาพ
 ใจดีคำคีนนี้พอจะมีความหวัง มาช่วยกันติมาช่วยกันชม พวกนักรำเอวกลมจะ
 นิยมรับฟัง นักรำรุ่นน้องเพ่งหัดรำร้องมารุ่นหลัง ๆ ทุกท่านโปรดจงเมตตา คีนนี้
 ที่มาฉันทจะว่าให้ฟัง ไม่รักไม่ว่าพี่ป้าน้าอาโปรดอย่าชิงชัง พวกเรารำสวดไม้อ้อ
 อดเหมือนใคร ร้องรำเรอไปเผื่อมีใครรับฟัง

เพลงจันทร์แจ่ม

สร้อย

ยามเมื่อคืนเดือนแจ่ม	พอถึงข้างแรมจันทร์แจ่มก็หายไป
ความรักก็เปรียบเสมือนเดือน	ไม่ถึงปีถึงเดือนก็มาเลื่อนไป

เกิดเป็นหญิงนี้มันแสนยาก	แสนลำบากเชื่องลมปากของชาย
ไม่รู้ว่าเขารักจริงหรือเล่น (ซ้ำ)	เพราะเราไม่เห็น เห็นหัวใจ
บางคนที่ชอบเจ้าชู้	ทั้ง ๆ ที่เมียยังอยู่ก็แอบมารักใคร่
หลอกลวงให้หญิงหลงรัก (ซ้ำ)	มาทำให้หญิงอกหักคิดแล้วมันน่าเจ็บใจ
ชายดีก็มีมากอยู่	แต่ผู้ชายเจ้าชู้มีอยู่มากมาย
ยามรักก็บอกรักเหลือ (ซ้ำ)	พอถึงยามเบื่อก็ไม่มาไม่ไป
คำว่ารักน้องชังจะเบื่อ	น้องไม่ยากเชื่อคำว่ารักว่าใคร่
รักจริงจะให้หญิงสงสาร (ซ้ำ)	ไอ้พ่อจอมขวยสุสานจะได้ไหม
รักน้องเงินทองไม่มี	จะให้น้องรอกี่ปีน้องก็รอพี่ได้
ถ้าเห็นไปมีคนอื่น (ซ้ำ)	น้องจะยิงด้วยปืนให้มันสิ้นหัวใจ

2.3.7.4 เพลงลา

เพลงลานี้จะใช้ร้องท้ายสุดเมื่อจบการแสดงรำสวด เพื่อให้ผู้ที่มาชมการแสดงรู้ว่ารำสวดใกล้จบแล้ว เนื้อหาในเพลงลาที่พูดถึงการขอบคุณเจ้าภาพ และผู้ที่อยู่ในงานที่ได้ฟังรำสวดจนจบ ในบางเพลงก็มีการสอดแทรกคำสอนในพระพุทธศาสนาด้วย ในระหว่างที่มีการร้องเพลงลานี้ นักแสดงบางส่วนก็จะยกหีบพระอภิธรรมมาตั้งไว้ข้าง ๆ เพื่อที่จะทำพิธีในส่วนต่อไป การร้องเพลงลานี้จะขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าต้องการให้จบเวลาใด ส่วนมากมักจะให้เลยเที่ยงคืนไปแล้ว เพื่อที่จะทำพิธีส่งเปรตเป็นอันดับสุดท้าย ลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบกลอน 8 แต่ละครวรรคจะมี 8-9 คำ มีการสัมผัสในคำกลอนเดียวกันและสัมผัสระหว่างวรรคของกลอนแปด ตัวอย่างกลอนเพลงมีดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพลงลา

สับนิ้วคีโรราบเจ้าภาพฉันทกราบลาก่อน	จิตใจอาวรณ์ตอนที่ฉันจะลา
จำใจจำจากไม่อยากจะพรากจากลา	จำเป็นต้องลาวันหน้าค่อยมาเจอกัน
ให้โชคดีคืนนี้น้องพี่ที่มา	วันหนึ่งข้างหน้าได้มาสนุกสนาน
ถ้าบุญกุศลมาช่วยดลบันดาล	นักらวงฉันวันนั้นอาจจะได้มา
ถ้าสนใจหญิงชายเชิญไปติดต่อกัน	พวกฉันจะรอรออยู่ทุกเวลา
น้ำทรายบ่อขมิ้นไม่ลืมหันคำมั่นสัญญา	หากท่านไปหาทุกเวลาจะตั้งตารอคอย
ก่อนจากลาสัญญาเอาไว้สักนิด	เพื่อร้องสะกิดฟังสักนิดสักหน่อย
แม่ขอกระถินอย่าลืมหันดอกกลอย	อย่าให้หลงคอยละห้อยคอยวันเวลา
พอสิ้นสัญญาน้ำตาก็รินไหลร่วง	แสนรักแสนห่วงไอ้ว่าดวงชีวา
น้ำตาไหลเล็ดเฝ้าแค่เช็ดน้ำตา	โบกมืออำลาไว้โอกาสหน้าค่อยพบกันใหม่

เพลงนักร้าฮาเฮ (เพลงลา)

พอเสร็จงานเมื่อตะวันโพล้เพล้	เรามาฮาเฮกันเถิด
นักร้าเสียงเพลงบรรเลงยามค่ำ	เรมาร้องรำกันไปตามประสา
ยกมือขึ้นวอน	ไหว้หญิงชายแม่เอยทุก ๆ ท่าน
ลูกไหว้ท่านเจ้าของงาน	ทุก ๆ ท่านคือนี้ที่ได้มา
ผิดบ้างแม่เอยพลั้งไป	โปรดอภัยให้ฉันเถิดน้องพี่
ถ้าผิดบ้างหรือพลั้งในใจ	คำคินนี้ฉันต้องขอขมา
เล่นรำมานานหลายปี	จะเอาดีก็คงจะไม่ได้
จะหัดร้องท่องรำสักเท่าไร	ฉันร้องได้แค่ ๆ ปลา ๆ
เล่นรำกันในคินนี้	คงไม่ดีไปเหมือนดังเขา
เพราะฉันเป็นนักร้าสมัยเก่า	ไม่เหมือนสาว ๆ ที่เขามีสีลา
ท่านเจ้าภาพท่านมีเมตตา	ท่านไปหาฉันมาร้องรำ
ท่านเจ้าภาพโทรศัพท์ไปตาม	ให้มาร้องรำร่วมงานเฮฮา
ฉันรับปากแม่เอยรับคำ	มาร้องรำกันไม่แปรผัน
แล้วพากันออกจากที่บ้าน	มาในงานตามสัญญา
พอฉันมาแม่เอยถึงงาน	พวกของฉันนั้นแสนจะอบอุ่น
ท่านเจ้าภาพเมตตาการุณ	แสนอบอุ่นในอุรา
ท่านต้อนรับแม่เอยขับสู้	เลี้ยงดูเสียจนดิบดี
ทั้งอาหารก็ให้กินฟรี	มีเปิปชี มีโชดา
พวกฉันจะขอทักกราบ	ท่านเจ้าภาพแม่เอยทุก ๆ ท่าน
ที่เมตตาฉันนักร้าพวกฉัน	ขอให้ท่านมีอายุวัฒนา
ท่านจะคิดแม่เอยสิ่งใด	ให้สไมใจแม่เอยหมายมาด
ให้ร่ำรวยเงินทองอย่าได้ขาด	ที่หมายมาดให้สมปรารถนา
ให้อายุแม่เอย	วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณ
ให้เจ้าภาพอายุยืนนาน	สุขสำราญไร้โรคโรคา

จากตัวอย่างเพลงกลอนลำทั่วไปในข้างต้น จะสรุปได้ว่า การสวดกลอนลำทั่วไปเป็นการสวดเพลงที่มีเนื้อหาสนุกสนาน เป็นขั้นตอนที่ยาวนานที่สุดในการรำสวด เพราะสามารถร้องได้หลายเพลง ผู้ขึ้นเพลงเป็นผู้นำร้องโดยนำเพลงใดมาร้องก่อนก็ได้ แต่ต้องจบด้วยเพลงลาทุกครั้ง เพื่อเป็นการบอกให้ผู้ที่อยู่ในงานทราบว่า การแสดงใกล้จบแล้ว บทร้องที่มาจากบทสวดมนต์ บทละครในวรรณคดี และบทร้องที่ประพันธ์ขึ้นมาใหม่ จัดอยู่ในกลุ่มเพลงการร้องเบ็ดเตล็ด บทร้องเบ็ดเตล็ดในบางช่วงบางตอน

จะคล้ายคลึงกับการสวดคฤหัสถ์ เนื้อหาจะเป็นลักษณะออก 12 ภาษา ตัดตอนมาจากวรรณคดีไทย เช่น เรื่องพระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน อิเหนา ฯลฯ บทร้องในการแสดงรำสวดจะการขึ้นเพลงว่า “ลำ” ลำหมายถึง “ลำกลอน” ลักษณะที่ร้องออกมาเป็นลำ เป็นวรรค เป็นกลอน กลอนเพลงจึงมีลักษณะเป็นการฝึกต้นเนื้อร้อง โดยใช้ลักษณะของกลอนบทลิเก ซึ่งผู้แสดงก็อาจมีการประพันธ์ขึ้นมาใหม่ โดยใช้ทำนองเพลงลูกทุ่งและทำนองเพลงไทยอัตราจังหวะ 2 ชั้นมาดัดเพลงเนื้อร้อง ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน จังหวะในการร้องจะมีจังหวะปานกลาง ลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบกลอน 8 แต่ละวรรคจะมี 8-9 คำ มีการสัมผัสในคำกลอนเดียวกันและสัมผัสระหว่างวรรคของกลอนแปด

เพลงรำสวดที่คณะอรชุน ลูกสุนทรภู่นำมาร้องแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ 1) เพลงที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยอง 2) เพลงในวรรณคดี 3) เพลงเบ็ดเตล็ด 4) เพลงลา ในการร้องรำสวดนั้น ไม่ได้เน้นให้อักขระหรือการออกเสียงที่ตรงตามแบบของภาษาไทย แต่จะเน้นให้ลงตรงตามการผันเสียงทำนองและต้องลงตรงตามจังหวะของบทเพลงนั้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่าย ผู้แสดงก็ร้องเพลงแบบตัดทอนและไม่นำมาเรียงกัน คือไม่นิยมนำทั้งเพลงอาจจะนำเนื้อเพลงในบางส่วนมาร้อง โดยส่วนมากก็จะอยู่ที่ผู้ขึ้นเพลงว่าจะนำเพลงประเภทใดมาร้องก่อน แต่ทั้งนี้ต้องนำประเภทเพลงลาไว้ในส่วนท้ายสุด จุดประสงค์ก็เพื่อต้องการให้ผู้ฟังทราบว่าการแสดงรำสวดเพียงเท่านี้ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าต้องการให้รำสวดจบในช่วงใด หากมีผู้ฟังซึ่งโดยส่วนมากต้องแสดงให้จบหลังจากเที่ยงคืนไปแล้ว

2.3.8 โอกาสในการจัดการแสดงรำสวด

รำสวดเป็นมรดกทางด้านภูมิปัญญาของการแสดงพื้นบ้าน นับเป็นภูมิปัญญาชั้นเลิศที่สืบทอดเห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นอยู่ และวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ การสวดนั้นสามารถสวดได้ทั้งศพผู้ตายด้วยเหตุอันควร และศพของผู้ตายด้วยเหตุที่ไม่สมควร รวมไปถึงศพของเด็กเล็ก ปัจจุบันการแสดงรำสวดจะเป็นการว่าจ้างให้ไปแสดงขึ้นอยู่กับผู้ว่าจ้าง ว่าให้ไปสวดศพของผู้ใด และจะจัดให้มีกี่คืนก็ได้ ขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์และความพอใจของเจ้าภาพ นอกจากนี้คณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ยังมีธรรมเนียมปฏิบัติที่เคร่งครัดอีกประการหนึ่ง คือ ห้ามไม่ให้ฝึกรำสวดในบ้านที่ไม่มีคนตาย หากจะฝึกสวดต้องไปสวดในขณะที่รำสวดหรือสวดที่วัด เพราะถือว่าเป็นกลาง อาจเกิดเหตุการณ์ไม่ดีภายในบ้านได้

นอกเหนือไปจากนี้แล้วการแสดงรำสวดยังมีคุณค่าทางด้านจิตใจ เพราะนอกจากจะเป็นการสวดเพื่อเป็นเพื่อนศพแล้ว เจ้าภาพยังมีความรู้สึกได้แสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณอีกด้วย ซึ่งคนในท้องถิ่นต่างมีความเชื่อกันว่า เมื่อคนเราได้ตายไปแล้ว ในช่วงที่กำลังทำพิธีในงานศพ วิญญาณผู้ตายจะยังไม่ไปไหน ยังคงวนเวียนอยู่อีกหลายวัน ถ้าผู้ตายได้ฟังรำสวดจะเป็นบุญกุศลที่นำพาไปสู่สรวงสวรรค์ ผู้ที่มาร่วมงานศพและได้ดูการแสดงรำสวดก็จะเกิดความสุข ความอิ่มเอมใจ เหมือนได้อยู่

เป็นเพื่อนกับศพ ซึ่งตามปกติในสมัยนี้ ก็ไม่ค่อยมีงานรำสวดให้เห็นกันมากมายนัก จะเห็นในเฉพาะงานที่มีการว่าจ้างรำสวดเท่านั้น ซึ่งถือว่าหาฟังได้ยาก

ตามที่ได้กล่าวถึงในบทต้น ๆ ว่า คนโบราณเชื่อว่ารำสวดคือการอยู่เป็นเพื่อนศพ ด้วยอุปนิสัยคนไทย ที่มีความละเอียดละอ่อนของจิตใจที่เห็นใจกัน แม้ขณะที่คนตายไปแล้วหรือขณะที่คนเป็นก็คือเจ้าภาพจะต้องเฝ้าศพอยู่ที่วัดที่บ้านตามลำพัง และการคลายอารมณ์จากความโศกเศร้าของการจากไปของคนที่รัก เมื่อมีเสียงร้องเสียงดนตรี ก็ทำให้คลายความโศกเศร้าลงมาได้ อีกทั้งในอดีตไม่มีไฟฟ้าใช้และไม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยดังเช่นในปัจจุบันนี้ การแสดงรำสวดจึงถือเป็นมหรสพพื้นบ้านอย่างหนึ่ง ที่อยู่คู่กับงานศพจนยึดถือมาเป็นประเพณีปฏิบัติของคนในสมัยก่อน ดังที่อนุวัฒน์ บิสสุริ ได้กล่าวถึงค่านิยมในการแสดงรำสวดจากอดีตถึงปัจจุบันไว้ว่า

สาเหตุที่การแสดงรำสวดได้รับความนิยม จนกลายมาเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมานั้น เพราะการแสดงรำสวดเป็นการสื่อสารเนื้อหาของบทละครหรือบทต่าง ๆ ที่แสดงออกทางเสียงร้องและเสียงเครื่องประกอบจังหวะผสมด้วยกับลีลาการรำยาว การตีบทบาทตามเนื้อร้องที่เพิ่มอรรถรสในการรับชมมีมากยิ่งขึ้นนั้น ผนวกกับความเชื่อในเรื่องของการแสดงเพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพและเพื่อนเจ้าภาพให้หายความโศกเศร้า การแสดงรำสวด จึงเป็นการแสดงชนิดหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมขนาดที่คนเฒ่าคนแก่จะต้องส่งลูกหลานให้มีการแสดงชนิดนี้ ในคืนสุดท้ายของงานด้วย รำสวดจึงจัดเป็นมหรสพพื้นบ้านที่สำคัญสำหรับใช้เพื่องานอวมงคลของชาวอำเภอบ้านค่าย

ส่วนสาเหตุที่ทำให้การแสดงรำสวดนั้นได้ลดน้อยถอยลง หาผู้สืบทอดการแสดงและการรับงาน ที่มีผู้จ้างน้อยลงนั้น เนื่องมาจากปัจจัยในหลายด้าน แต่ปัจจัยหลักในปัจจุบันคือ เรื่องของค่าใช้จ่ายในการแสดง ความคิดของคนในปัจจุบันได้เปลี่ยนผันไป ตามสภาพสังคม ที่เงินนั้นเป็นปัจจัยหลักในการครองชีพ ด้วยเศรษฐกิจและความคิดที่แตกต่างไปจากวิถีชีวิตเดิมของบรรพบุรุษ ที่อาจมองว่าการนำการแสดงมาเล่นในงานศพนั้น เป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ด้วยกำลังทรัพย์ที่อาจมีไม่มาก ก็เป็นปัจจัยหนึ่งในการตัดสินใจ ที่จะไม่ต้องให้มีการแสดงนี้ตามความเชื่อแบบโบราณ นอกจากเรื่องของปัจจัยเจ้าภาพที่ผู้ใหญ่บ้าน และชาวคณะรำสวดครูสาคร ประจง มีความเห็นตรงกันแล้ว ยังมีประเด็นหนึ่ง ที่ส่งผลให้การสืบทอดมรดกภูมิปัญญาการแสดงพื้นบ้านชนิดนี้หายไปก็คือ “ผู้สืบทอด” ในปัจจุบันนี้ทางรำสวดคณะครูสาคร ประจง ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญที่จะไม่มีผู้สืบทอดที่มั่นคง จะสามารถนำการแสดงนี้ให้อยู่คู่กับท้องถิ่นได้ ด้วยเหตุปัจจัยที่เยาวชนนั้นเห็นว่าการแสดงชนิดนี้ เป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลานาน ไม่สนุก และให้ความบันเทิงไม่เท่ากับการแสดงของ

วัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามามีอิทธิพลในปัจจุบันนี้ และด้วยคติความเชื่อในเรื่องการ
สืบทอดร่ำสวด การแสดงนี้จะเล่นก็ต่อเมื่อมีงานศพ ซึ่งความเชื่อของคนในท้องถิ่นมี
ความเชื่อว่าจะไม่มงคล ไม่น่าจะเข้าไปยุ่งเกี่ยว (อนุวัฒน์ บิสสุริ, 2558, น.115-117)

การทำพิธีบำเพ็ญกุศลศพถือว่าเป็นประเพณีทดแทนบุญคุณของผู้ตาย ลูกหลานต้องจัดพิธี
ด้วยความตั้งใจ เพื่อให้ผู้ตายได้รับความสุขและเป็นเกียรติยศเชิดชูผู้ตาย ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพที่มี
กำลังทรัพย์มากพอ ก็จะจัดให้มีมหรสพให้กับผู้ตาย เพื่อให้ผู้ที่มาร่วมงานได้มีความสุข ปิดเป่าความ
ทุกข์ โดยเฉพาะคนพื้นที่ในจังหวัดระยอง หรือคนในท้องถิ่น มักจะรู้จักร่ำสวดกันเป็นอย่างดี เพราะ
เป็นประเพณีสืบทอดต่อ ๆ กันมาของคนในสมัยก่อน การแสดงในงานศพส่วนมาก จึงเป็นผู้ตายที่
มักจะบอกลูกหลานไว้ก่อนตายว่าอยากให้มีการแสดงร่ำสวดในงานของตน

คณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ เป็นคณะที่มีความเก่าแก่และยังเป็นคณะแรกในอำเภอแกลง ที่ถูก
ว่าจ้างให้ไปแสดงนอกเขตพื้นที่ มักถูกว่าจ้างให้ไปแสดงตามงานศพในจังหวัดระยองเป็นส่วนมาก
รวมถึงจังหวัดอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกับจังหวัดระยองอีกด้วย ซึ่งงานศพในแต่ละท้องถิ่นก็มีการจัดงานศพ
ในสถานที่ที่แตกต่างกันไป ส่วนมากได้ไปแสดงในงานศพที่จัดที่บ้าน เนื่องจากบริบทของการจัดงาน
บางวัดไม่สามารถเล่นร่ำสวดจนเลยเที่ยงคืนได้ จึงเป็นงานศพที่จัดที่บ้านเป็นส่วนใหญ่ งานศพมักจะ
เป็นงานของผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่หรือเป็นงานที่เจ้าภาพขึ้นขอการแสดงร่ำสวด ไม่นิยมสวดให้กับ
งานศพที่เป็นเด็กอายุต่ำกว่า 10 ปี เพราะมีความเชื่อว่าเด็กเปรียบเสมือนผ้าขาว ในสมัยก่อนนิยม
แสดงในงานศพเท่านั้น แต่ในปัจจุบันเริ่มมีคนจ้างไปแสดงในงานอื่น ๆ บ้าง เช่น งานทำบุญให้กับ
ผู้ตายเมื่อครบรอบแต่ละปี งานที่จัดขึ้นจากองค์กรเอกชน งานประจำปีต่าง ๆ เป็นต้น ในบางงานคณะ
ร่ำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ก็จะไม่คิดค่าตอบแทนเพราะถือว่าเป็นการช่วยงาน และในบางงานก็คิด
ค่าตอบแทน 5,000-10,000 บาท ซึ่งค่าตอบแทนในส่วนนี้ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพเป็นหลัก ดังที่ทรงศักดิ์
บรรจงกิจ ได้กล่าวถึงโอกาสในการนำร่ำสวดไปแสดงว่า

แต่เดิมร่ำสวดก็คือการสวดพระมาลัย ซึ่งเป็นของที่หาดูได้ยาก มีไม่กี่จังหวัด
ร่ำสวดจริง ๆ เล่นในงานของเจ้าภาพที่พอมีกำลังทรัพย์ในการว่าจ้างร่ำสวดไป
แสดง บางงานเจ้าภาพไม่มีกำลังทรัพย์มากแต่ไปเล่นฟรีก็มี เพราะถือว่าเป็นการไป
โช้ววัฒนธรรมของคนบ้านกรำให้มีชื่อเสียงมากขึ้น แต่ถึงอย่างนั้นร่ำสวดก็ไม่ได้
แสดงแค่ในงานศพอย่างเดียว ยังมีไปแสดงตามงานต่าง ๆ ล่าสุดคณะผมได้รับ
เกียรติจากกระทรวงวัฒนธรรมโดยวัฒนธรรมจังหวัดระยอง บันทึกเทปการแสดง
“เพลงพื้นบ้านเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า พระชนนีพันปีหลวง เนื่องด้วย
สถานการณ์โควิด” ในวันที่ 10 กันยายนที่ผ่านมา เพราะว่าสมัยนี้หาดูร่ำสวดได้

ยาก สื่อทางโซเชียลจึงเป็นสิ่งสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2564)

ภาพที่ 14 คณะได้รับเกียรติจากกระทรวงวัฒนธรรมจังหวัดระยอง บันทึกเทปการแสดง
“เพลงพื้นบ้านเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า พระชนนีพันปีหลวง เนื่องด้วยสถานการณ์โควิด”
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

ภาพที่ 15 แสดงรำสวดในงานที่จัดขึ้นโดยองค์กรท้องถิ่น
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

ภาพที่ 16 แสดงรำสวดในงาน “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” จังหวัดระยอง
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

จากข้อมูลข้างต้นพบว่าในสมัยปัจจุบัน รำสวดไม่ได้เล่นในงานศพอย่างเดียวแล้ว ด้วยเทคโนโลยีที่มากขึ้น ประกอบกับการแสดงรำสวดนั้นหาดูได้ยาก จึงมักให้รำสวดได้แสดงต่อสาธารณชนมากขึ้น เพื่อให้คนหมู่มากได้รู้จัก โดยการออกรายการทีวี รายการเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ แต่โดยหลัก ๆ แล้วรำสวดก็ยังใช้เล่นในงานศพเหมือนเดิม โดยจะพบได้ในภาคตะวันออกเป็นส่วนมาก ผนวกกับความเชื่อในเรื่องของการแสดงเพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพและเพื่อนเจ้าภาพ ให้หายความโศกเศร้า การแสดงรำสวดจึงเป็นการแสดงชนิดหนึ่งที่มีความนิยม ที่คนเฒ่าคนแก่จะต้องส่งลูกหลานให้มีการแสดงชนิดนี้ ในคืนสุดท้ายของงานด้วย ซึ่งสาเหตุที่ทำให้รำสวดลดน้อยลง ก็มาจากปัจจัยหลายด้าน ปัจจัยหลักที่สำคัญคือเรื่องของค่าตอบแทนในการแสดง และการอำนวยความสะดวกกับผู้ที่มาแสดงตลอดทั้งคืน เพราะรำสวดเป็นการแสดงที่ใช้ระยะเวลาานาน บางครอบครัวอาจจะไม่สะดวกในการว่าจ้าง อีกทั้งเยาวชนในยุคปัจจุบันได้รับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาเป็นส่วนมาก จึงทำให้คนรุ่นหลังหันไปสนใจวัฒนธรรมที่แปลกใหม่มากกว่า รำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จึงเป็นหนึ่งในมรดกภูมิปัญญาทางภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมของคนในจังหวัดระยอง ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการแต่งคำประพันธ์ การคิดค้นท่ารำ และการร้องเพลงด้วยทำนองเพลงไทย อันเป็นการดำรงรักษาไว้ ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มคน ให้คงคุณค่าในด้านค่านิยมในสังคม นอกจากนี้ยังคงไว้ในเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และหลักปฏิบัติอันดีต่อผู้มีพระคุณอีกด้วย

2.4 สรุปท้ายบท

จากการศึกษามูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวด ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมูลบทของจังหวัดระยอง และมูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวด พบว่า จังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่มีความน่าสนใจทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม มีภาษาที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองเรียกว่า “ภาษารายอง” ซึ่งมีสำเนียงการพูดที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวช่อง อีกทั้งยังมีประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตาย ซึ่งเป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวจังหวัดระยองเรียกว่า “รำสวด” ซึ่งคำว่ารำสวดนี้ เพี้ยนมาจากภาษาของที่เรียกว่า “รำสร้าง” เป็นภาษาถิ่นของคนระยอง

การแสดงรำสวดมีวิวัฒนาการมาจากการสวดพระมาลัยก่อน มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มักใช้เล่นในงานศพ ซึ่งสวดโดยพระสงฆ์ แต่ก็ได้ถูกยกเลิกไปเพราะไม่เหมาะสม ต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นฆราวาสเป็นผู้สวดแทนเรียกว่า “สวดคฤหัสถ์” มีการออก 12 ภาษา มีการแต่งกายให้เหมาะสมกับเนื้อหาของบท และมีการใช้อุปกรณ์การแสดง แตกต่างจากรำสวดที่ใส่ชุดเดิมตลอดการแสดง สวมชุดสุภาพสีดำ พันผ้าสไบ บทเพลงที่ใช้ในการแสดง ส่วนมากจะมาจากบทสวดมนต์ บทละครในวรรณคดี และบทร้องที่ประพันธ์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งบทร้องในการแสดงรำสวดจะมีชื่อเพลงว่า “ลำ” กลอนเพลงจึงมีลักษณะที่เป็นการด้นเนื้อร้อง โดยใช้ลักษณะของกลอนบทลิเก ใช้ทำนองเพลงลูกทุ่งและทำนองเพลงไทย อัตรารำสวดสองชั้น มาประยุกต์ให้เข้ากับบรรยากาศในงาน

คณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ มีครูทรงศักดิ์เป็นหัวหน้าคณะ ได้เริ่มเรียนรำสวดครั้งแรกตอนอายุ 12 ปี โดยเริ่มจากการรู้จักคนในคณะบ้านกร่ำก่อน จากนั้นก็ได้ชวนเข้าคณะ เริ่มออกงานการแสดงโดยเป็นคนฉิ่งและคนกรับ เริ่มเรียนรำสวดอย่างจริงจังเมื่ออายุ 13 ปี และได้ออกแสดงรำสวดเป็นกิจจะลักษณะเมื่อตอนอายุ 15 ปี ครูผู้สอนครูทรงศักดิ์มีตั้งแต่แม่ลำดวน สุวรรณโชติ แม่ไพเราะ รุ่งเรือง แม่สน ควรหา แต่หลัก ๆ เกิดจากครูพักลักจำ ได้ฝากตัวเป็นของลูกศิษย์กับแม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ ซึ่งเป็นศิลปินแห่งชาติ ปัจจุบันครูทรงศักดิ์มีลูกศิษย์ในด้านรำสวดมากมายตั้งแต่อายุ 12 ปี จนถึง 70 ปี ด้วยความที่รำสวดไม่ได้จำกัดอายุผู้แสดง จึงทำให้มีผู้สนใจเรียนอย่างกว้างขวางในตำบลบ้านกร่ำ มีการประชันบทกลอนกันอยู่เสมอ

การแต่งกายของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จะเน้นการแต่งกายที่เข้ากับพิธีในงานนั้น ๆ โดยชุดที่ใส่จะเป็นชุดสุภาพ ผู้หญิงนุ่งกางเกงหรือกระโปรงยาว ผู้ชายนุ่งกางเกงขาวยาว เสื้อที่ใส่จะเป็นเสื้อแบบใดก็ได้โดยเน้นที่ชุดสุภาพเรียบร้อย ไม่โชว์เนื้อหนังของผู้แสดงมากเกินไป แต่จะแตกต่างในเรื่องของสีชุด หากเป็นการแสดงที่มีศพหรือมีการสวดพระมาลัย ผู้แสดงจะใส่ชุดสีดำ แต่หากเป็นงานแสดงที่เป็นงานรื่นเริงก็จะใส่ชุดหลากสีได้ไม่จำกัด ยกเว้นแต่งานศพของคนจีนหรือมีเชื้อสายจีนจะไม่ใส่ชุดสีดำ การพันผ้าสไบก็จะพันได้สองแบบคือคล้องผ้าที่ลำคอกับผูกที่เอว หากเป็นการคล้องผ้าที่คอจะใช้

ในช่วงที่เน้นพิธีการ เช่น การสวดมาลัย การสวดสังเปรต แต่ถ้าพื้นที่เวทีจะเป็นการร้องกลอนลำที่เน้นความสนุกสนานทั่วไป

ในการร่ำสวดแต่เดิมนั้น ในสมัยอดีตไม่มีการนำเครื่องดนตรีเข้ามาใช้ในการแสดงร่ำสวดแต่อย่างใด ส่วนมากจะใช้วิธีการปรบมือและร้องเพลงตามไปด้วย ปัจจุบันมีเครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงร่ำสวด ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ 4 อย่างคือ ตะโพน กลองบองโก ฉิ่งและกรับ ซึ่งผู้ที่บรรเลงเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ ไม่จำเป็นต้องมีพื้นฐานการร้องก็ได้ ส่วนมากมักผลัดกันบรรเลงภายในคณะ เมื่อมีผู้ร้องกลอนลำ นักแสดงคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ร้อง ก็มีหน้าที่ในการตีเครื่องประกอบจังหวะประกอบกับเสียงร้อง

การสวดกลอนลำทั่วไป เป็นการสวดเพลงที่มีเนื้อหาสนุกสนาน บทร้องมาจากบทสวดมนต์ บทละครในวรรณคดี และบทร้องที่ประพันธ์ขึ้นมาใหม่ ในบางช่วงบางตอน จะคล้ายคลึงกับการสวดคุณุหัสต์ เนื้อหาออก 12 ภาษา ตัดตอนมาจากวรรณคดีไทย เช่น เรื่องพระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน อิเหนา ฯลฯ บทร้องในการแสดงร่ำสวดขึ้นเพลงว่า “ลำ” ลำหมายถึง “ลำกลอน” ลักษณะที่ร้องออกมาเป็นลำ เป็นวรรค เป็นกลอน กลอนเพลงจึงมีลักษณะเป็นการฝึกคั่นเนื้อร้อง โดยใช้ลักษณะของกลอนบทลึง ประพันธ์ขึ้นมาใหม่โดยใช้ทำนองเพลงลูกทุ่ง และทำนองเพลงไทยอัตราจังหวะ 2 ชั้น มาตัดเพลงเนื้อร้องให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน จังหวะในการร้องจะมีจังหวะปานกลาง ลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบกลอน 8 แต่ละวรรคจะมี 8-9 คำ มีการสัมผัสในคำกลอนเดียวกัน และสัมผัสระหว่างวรรคของกลอนแปด การสวดพระมาลัยลักษณะทำนองมีความใกล้เคียงแบบทำนองหลวง ไม่ใช้เครื่องประกอบจังหวะในการร้อง จะมาใช้เครื่องประกอบจังหวะในบทสวดเพลงรำไหว้ครูและบทร้องขอขมาศพเป็นต้นไป

โอกาสที่ใช้ในการแสดงของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่มี 2 ลักษณะ คือ การแสดงในพิธีศพและการแสดงในวาระอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีศพ ในปัจจุบันพบว่า การสื่อสารทางเทคโนโลยีที่เจริญมากขึ้น ประกอบกับไม่มีผู้ว่าจ้างให้คณะร่ำสวดได้ไปทำการแสดง จึงทำให้การแสดงร่ำสวดในงานศพหาได้ยาก ร่ำสวดจึงพบเห็นได้ตามสื่อเทคโนโลยี รายการทีวี และในงานรื่นเริงต่าง ๆ และด้วยการแสดงร่ำสวดใช้ระยะเวลาาน บางครอบครัวอาจจะไม่สะดวกในการว่าจ้าง จึงทำให้การแสดงร่ำสวดมีงานแสดงน้อยลงและหาชมได้ยากขึ้น แต่ด้วยยังมีความเชื่อในเรื่องของการแสดง เพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพ และเพื่อนเจ้าภาพให้หายความโศกเศร้า รวมทั้งการที่เจ้าภาพยังมีความรู้สึกว่าได้แสดงความกตัญญู กตเวทิต์ต่อผู้มีพระคุณ เป็นการช่วยส่งวิญญาณของบุคคลที่รักไปสู่ภพภูมิที่ดี จึงทำให้ยังคงเห็นการร่ำสวดแสดงในพิธีศพอยู่บ้าง การแสดงร่ำสวดคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ ถือเป็นหนึ่งในมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมของคนในจังหวัดระยอง ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ เป็นการดำรงรักษาไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มคน ให้คงอยู่ในสังคม นอกจากนี้

ยังคงไว้ในเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และหลักปฏิบัติอันดีต่อผู้มีพระคุณอีกด้วย

บทที่ 3

พิธีกรรมที่ปรากฏในคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

การแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ เป็นคณะที่มีประวัติการสืบทอดกันมายาวนาน ยังคงรักษาแนวปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีในเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อภายในคณะอย่างเคร่งครัด ได้ยึดถือหลักความเชื่อตามโบราณและนำไปสู่การปฏิบัติพิธีกรรมในด้านต่าง ๆ โดยมีความเชื่อในหลายด้าน ด้วยการมีพิธีกรรมและความเชื่อภายใต้บริบทของพระพุทธศาสนาซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด การวิจัยนี้ผู้วิจัยทำการวิจัยโดยใช้การสืบค้นข้อมูลและการสัมภาษณ์เพื่อนำมาซึ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ประเด็นการศึกษา คือ พิธีกรรมความเชื่อในการแสดงรำสวด และพิธีกรรมความเชื่อในงานไหว้ครูประจำปี โดยการศึกษานี้ได้ครอบคลุมถึงความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อ รวมถึงขั้นตอนในการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่และขั้นตอนการไหว้ครูประจำปีของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ซึ่งได้ผลการศึกษาที่จะนำเสนอ ดังนี้

3.1 ความหมายของพิธีกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่าพิธีกรรม หมายถึง การบูชาแบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา (สถานคณะกรรมการชำระพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, 2542, น.788)

พิธีกรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านของการแสดงรำสวด ซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อของมนุษย์นั้นเป็นตัวกำหนดขั้นตอนของพิธีกรรมเพื่อสื่อสารไปยังสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังที่บุษกร บิณฑสันต์ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมดนตรีไทยภาคกลางและภาคอีสานใต้ไว้ว่า

พิธีกรรมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใด แล้วสร้างกรรมวิธีในการปฏิบัติ ซึ่งมีรูปแบบของขั้นตอนเพื่อตอบสนองความเชื่อนั้น เช่น การเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อของมนุษย์ก็จะเป็นตัวกำหนดขั้นตอน และรายละเอียดของพิธีกรรมเพื่อสื่อสารไปยังสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการแสดงความนอบน้อมหรืออ้อนวอนให้สิ่งเหนือธรรมชาตินั้นมาช่วยตน (บุษกร บิณฑสันต์, 2549, น.105)

นอกจากนี้พิธีกรรมยังสามารถสืบทอดรุ่นสู่รุ่นได้ แต่ต้องเป็นพิธีกรรมที่สามารถพิสูจน์ให้มนุษย์เชื่อว่าสามารถตอบสนองความเชื่อได้จริง ดังที่ปานตา ศรีคง ได้สรุปความหมายของพิธีกรรมในรายงานการวิจัยเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อดนตรีกาหลอ ครุสมพงษ์ บุญมาเกิดไว้ว่า

เอกลักษณ์ของมนุษย์ในแต่ละเผ่าพันธุ์ ที่ได้รังสรรค์ขึ้นเพื่อติดต่อกับสิ่งลี้ลับหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เผ่าพันธุ์ของตนเองนับถือ เพื่อให้เผ่าพันธุ์ของตนเองนั้นได้อยู่รอดปลอดภัยจากสิ่งนั้น ๆ จะมีแบบแผนที่ชัดเจน กระทำแบบนั้นอย่างซ้ำ ๆ ในทุก ๆ ช่วงเวลาจนเกิดเป็นความเคยชิน ทำให้จิตใจรู้สึกผ่อนคลายและนำมาซึ่งความสำเร็จอย่างที่ตั้งหวัง พิธีกรรมที่สามารถสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นได้นั้น ต้องเป็นพิธีกรรมที่สามารถพิสูจน์ให้คนในเผ่าพันธุ์ เกิดความศรัทธาและความเชื่อว่าพิธีกรรมนั้นมีอยู่ และสามารถติดต่อสื่อสารกับสิ่งลี้ลับและสิ่งเหนือธรรมชาติได้จริง (ปานตา ศรีคง, 2560, น.60)

การประกอบพิธีกรรมนอกจากจะเพื่อติดต่อกับสิ่งลี้ลับแล้ว ยังเป็นการชักจูงให้ผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกันมาพบปะสังสรรค์กันมากขึ้น มีระบบสัญลักษณ์ของการสื่อสารก่อให้เกิดความสบายและเป็นที่ยอมรับซึ่งกันและกันได้ ดังที่อภิชาติ จันทรแดง ได้สรุปความหมายของพิธีกรรมไว้ว่า

การประกอบพิธีกรรมมีความหมายสามอย่างด้วยกัน คือ อย่างแรกเป็นการชักนำให้ผู้คนที่อยู่ร่วมกันในกลุ่มเดียวกันหรือในสังคมเดียวกันให้มาพบปะกันก่อให้เกิดการรู้จักและสัมพันธ์กันขึ้น อย่างที่สองคือการสื่อความหมายให้เข้าใจกันในการอยู่ร่วมกัน เพราะเรื่องพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ของการสื่อสารทั้งสิ้น อย่างที่สามเป็นเรื่องทางด้านจิตใจ ที่เป็นผลมาจากทั้งความเชื่อและการกระทำเชื่อว่าเป็นสิริมงคลทำให้เกิดความสบายใจ และมั่นใจจนเป็นการยอมรับอะไรต่าง ๆ ร่วมกันได้ (อภิชาติ จันทรแดง, 2546, น.3)

อีกประการหนึ่งคือพิธีกรรมเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบแบบแผน อันเนื่องมาจากความศรัทธาของมนุษย์ ซึ่งในแต่ละศาสนา ก็จะมีพิธีกรรมเป็นความเชื่อและความศรัทธาของคนในศาสนานั้น ๆ พิธีกรรมคือการแสดงออกถึงความเชื่อเหล่านี้ ตั้งแต่คนเกิดมาจนถึงตาย มีพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมตามฤดูกาลตามเทศกาล หรือวันสำคัญที่ศาสนาประเพณีได้กำหนด และกระทำสืบทอดกันมากรมการศาสนา ได้กล่าวถึงความเป็นมาไว้ในหนังสือพิธีกรรมและประเพณีไว้ว่า

พิธีกรรม คือ การกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจ ที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ ก็ตาม ต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตนตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา ที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมบูชาหรือการปฏิบัติพิธี ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2552, น.9-11)

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า พิธีกรรมหมายถึง การกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทาง ที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป พิธีกรรมที่สามารถสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นได้นั้น ต้องเป็นพิธีกรรมที่สามารถพิสูจน์ให้คนในเผ่าพันธุ์ เกิดความศรัทธาและความเชื่อว่า พิธีกรรมนั้นมีอยู่และสามารถติดต่อสื่อสารกับสิ่งลี้ลับและสิ่งเหนือธรรมชาติได้จริง เป็นการชักนำให้ผู้คนที่อยู่ร่วมกันในกลุ่มเดียวกันหรือในสังคมเดียวกันให้มาพบปะกัน ก่อให้เกิดการรู้จักและสัมพันธ์กันขึ้น เป็นการสื่อความหมายให้เข้าใจกันในการอยู่ร่วมกัน เพราะเรื่องพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ของการสื่อสารทางด้านจิตใจ ที่เป็นผลมาจากทั้งความเชื่อและการกระทำ เชื่อว่าเป็นสิริมงคลทำให้เกิดความสบายใจ และมั่นใจจนเป็นการยอมรับอะไรต่าง ๆ ร่วมกันได้ พิธีกรรมเหล่านั้นนอกจากจะให้ความหมายเกี่ยวกับชีวิตแล้ว ยังเป็นการกระชับความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทำให้หลักธรรมคำสอนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของศาสนาได้รับการเคารพนับถือและปฏิบัติตาม

3.2 ความหมายของความเชื่อ

การจัดพิธีกรรมของคนในชุมชนมักมีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ โดยมักได้รับความเชื่อนั้นมาจากบรรพบุรุษหรือคนรุ่นเก่า โดยการเล่าต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นความเชื่อที่ฝังอยู่ในจิตใจ ดังที่บุษกร บินทสันต์ ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมดนตรีไทยภาคกลางและภาคอีสานได้: พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ ความว่า

ความเชื่อ เป็นความสำนึกที่เป็นนามธรรมอยู่ในจิตใจมนุษย์ ซึ่งมักจะได้รับสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งความเชื่อนั้นประกอบด้วยแนวความคิดที่มีต่อจินตนาการ ตามที่มนุษย์แต่ละสังคมเห็นพ้องและยอมรับร่วมกัน แล้วถ่ายทอดต่อกันมา ซึ่งสังคมแต่ละยุคย่อมมีความเชื่อที่ต่างกันไป เพราะวิวัฒนาการของความเชื่อจะแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของสังคม และปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งคงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องก็คือผู้ถ่ายทอดและผู้รับสืบทอด พิธีกรรมก็คือภาพสะท้อนแห่งความเชื่อของสังคมมนุษย์ ซึ่งแสดงออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีรูปแบบ มี

ขั้นตอนในการปฏิบัติที่มนุษย์ในสังคมยอมรับร่วมกัน มีการถ่ายทอดปฏิบัติสืบทอดกัน มาเป็นประเพณี (บุษกร บิณฑสันต์, 2549, น.105)

นอกจากนี้ความเชื่อเกิดจากความเกรงกลัว ต่อสถานการณ์ที่ตนเองไม่อาจควบคุมได้ เช่น สิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่เข้าใจสาเหตุจึงเกิดการบูชาเทพเจ้าและบูชาคุณให้เกิดสิริมงคล ดังที่สุพิศวง ธรรมพันทา ได้ให้ความหมายของความเชื่อในหนังสือพื้นฐานวัฒนธรรมไทยไว้ว่า

ความเชื่อคือความคิดที่คนเรายอมรับและยึดถือ อาจเป็นความคิดที่เป็นสากล หรือเป็นที่ยอมรับของบางกลุ่ม หรือเป็นความจริงทั้งหลายที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา มีข้อ น่าสังเกตว่า ผู้คนมักจะเชื่อเกี่ยวกับสภาวะการณ์ที่ตนเองควบคุม หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงอธิบายว่า “ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจ ของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เข้าใจสาเหตุ จึงเกิดลัทธิความเชื่อ เทพเจ้า และภูตผีปีศาจ มีพิธีกรรมอ่อนน้อมขอความช่วยเหลือ และบูชาคุณให้เกิด เป็นสิริมงคล” ต่อมาเมื่อวิทยาการต่าง ๆ พัฒนามากขึ้น ความเชื่อบางประการก็ ลดลง แล้วเปลี่ยนจากเชื่อสิ่งธรรมชาติมาเป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น เชื้อถั่วฝ้ายนัต ตะกรุด ฯลฯ และผลการปฏิวัติอุตสาหกรรมยุโรปก็ได้ขยายความเชื่อที่เป็นวิทยาศาสตร์ หรือความสมเหตุสมผลสู่ชาวโลกทั่ว ๆ ไป ความเชื่อนั้นย่อมมีอิทธิพลครอบงำและ กลุ่มคน ให้ต้องเลือกประพฤติตามแนวทางที่ตนเชื่อถือ (สุพิศวง ธรรมพันทา, 2532, น.200)

ปานตา ศรีคง ได้สรุปความหมายของความเชื่อไว้ในรายงานการวิจัยเรื่องพิธีกรรมและความ เชื่อดนตรีกาหลอ ครุสมพงษ์ บุญมาเกิดไว้ว่า

ความเชื่อหมายถึง การยอมรับต่าง ๆ ว่าสิ่งนั้นเป็นจริง สิ่งนั้นมีอยู่จริง และมี อำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายต่อการดำรงชีวิตของเผ่าพันธุ์ ถึงแม้ว่าสิ่ง นั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็เป็นที่ ยอมรับกันในกลุ่มเผ่าพันธุ์นั้น (ปานตา ศรีคง, 2560, น.64)

กรมการศาสนา ได้กล่าวไว้ในหนังสือพิธีกรรมและประเพณีไว้ว่า

ความเชื่อ คือ ความรู้สึกที่คล้อยตาม เห็นด้วย หรือเห็นเป็นจริงเช่นนั้นด้วย ความเชื่อของมนุษย์ส่วนมาก เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เมื่อ สิ่งที่เกิดขึ้นนั้น มีผลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งให้คุณประโยชน์และให้โทษแล้ว มนุษย์ไม่สามารถค้นหาสาเหตุมาอธิบายได้ หรือไม่สามารถค้นพบคำตอบในสิ่งที่เกิดขึ้น จาก ธรรมชาติ ทำให้เกิดความหวาดกลัวธรรมชาติ พยายามสร้างจินตนาการ เพื่อจะได้ นำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความเชื่อนั้น ๆ โดยความเชื่อเหล่านั้นได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงรุ่นลูกหลาน พิธีกรรมประเพณีและความเชื่อเหล่านั้น ถ้าหากมีการนำไปปฏิบัติสืบทอดกันอย่าง ต่อเนื่องและยาวนาน ก็จะกลายเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ และจะถูกนำมากล่าว อ้าง ในที่สุดจะค่อย ๆ เปลี่ยนเปลี่ยนไปเป็นพิธีกรรม ประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติที่ หลากหลายจนถึงปัจจุบันนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2552, น.5-6)

ความเชื่อเหล่านั้นได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงรุ่นลูกหลาน พิธีกรรมและ ประเพณี ความเชื่อเหล่านั้น ถ้าหากมีการนำไปปฏิบัติสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ก็จะ กลายเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ ดังที่อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล ยังได้กล่าวถึงเรื่องความเชื่อของคนไทย ส่วนมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา ในหนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 34 ความว่า

พิธีกรรมความเชื่อในพระพุทธศาสนา จะมีคติในศาสนาพราหมณ์ปะปนอยู่ ตลอดมา วิถีชีวิตและความคิดความเชื่อของคนไทยส่วนใหญ่ มีพื้นฐานมาจาก พระพุทธศาสนา มีคติศาสนาพราหมณ์ปะปนอยู่ ที่เห็นได้อย่างเด่นชัด คือ พิธีกรรม ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพระราชพิธีและพิธีมงคลต่าง ๆ ในสังคมไทย ตัวอย่างเช่น พิธีมงคล สมรส มีทั้งพิธีสงฆ์ สวดมนต์ ถวายภัตตาหาร และการหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ คณะ พราหมณ์ได้มีส่วนจัดพระราชพิธีในพระราชสำนักและพิธีสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นมงคล ในวิถีวัฒนธรรมไทย ผู้ที่ประกอบพิธีเป็นพราหมณ์ราชสำนัก มีตำแหน่งเป็นพระมหา ครู รองลงมาคือพระราชครู พระครู และพราหมณ์ตามลำดับ ทางด้านศาสนสถานก็ มีทั้งวัด โบสถ์ วิหาร เทวสถาน โบสถ์พราหมณ์ เทวาลัย และศาลพระพรหม ซึ่งใช้ ประกอบพิธีกรรมตามคติความเชื่อที่ควบคู่กันไป (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2556, น.9-10)

ศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ หลักธรรมคำสอนพิธีกรรมที่ แสดงออกถึงความเชื่อนั้น ความเชื่อและวิธีการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อ ศรัทธาในหลักธรรมคำสอน ซึ่งให้คำอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิต ความเป็นมา ความเป็นอยู่และความ

เป็นไป อธิบายอดีต ปัจจุบันและอนาคต อธิบายของสาเหตุปัญหาต่าง ๆ ทำให้เกิดความสงบและความหวังในชีวิต

พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ประวัติศาสตร์พูดถึงความเชื่อพิธีกรรมและการปฏิบัติศาสนา ที่ผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนา ความเชื่อแบบพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะสังเกตจากความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่มากในชนบท สังเกตเห็นได้จากร่องรอยของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เป็นมรดกตกทอด ศ.กิตติคุณ สุนน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวไว้ ความว่า

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาเก่าแก่ศาสนาหนึ่ง ที่เข้ามามีบทบาทในสังคมไทย นับตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ดังเห็นได้จากร่องรอยของโบราณสถานและโบราณวัตถุ ที่เป็นมรดกตกทอด รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ยังคงมีอิทธิพลต่อชีวิตคนไทยตราบจนปัจจุบัน เช่น การนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์ การนับถือเสาหลักเมือง พิธีบวงสรวงตั้งศาลพระภูมิ พิธีปลุกเสกเครื่องรางของขลังต่าง ๆ พิธีไหว้ครู รวมถึงพระราชพิธีต่าง ๆ ในพระราชสำนัก ในระยะแรกผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์นั้น ส่วนใหญ่เป็นพวกชนชั้นสูง เนื่องจากสถาบันกษัตริย์ยอมรับพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงนับถือพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อดั้งเดิม บางส่วนมีความเชื่อผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี (สุนน อมรวิวัฒน์, 2556, 14-15)

จากข้อมูลข้างต้นที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ความเชื่อเป็นความสำคัญที่เป็นนามธรรมอยู่ในจิตใจมนุษย์ เกิดจากความต้องการความอยู่รอดปลอดภัย โดยหวังความช่วยเหลือจากสิ่งเหนือธรรมชาติ มักได้รับสืบทอดต่อกันมาจากรบรรพบุรุษ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งคงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ก็คือผู้ถ่ายทอดและผู้รับสืบทอด ถึงแม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มเผ่าพันธุ์นั้น ๆ ประเพณีความเชื่อเหล่านั้น ถ้าหากมีการนำไปปฏิบัติสืบทอดกันต่อเนื่องยาวนาน ในที่สุดก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นพิธีกรรม ประเพณีธรรมเนียมปฏิบัติที่หลากหลายจนถึงปัจจุบันนี้

นอกจากนี้วิถีความเชื่อของคนไทย ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งมีคติศาสนาพราหมณ์ปะปนอยู่ เช่น พิธีกรรมพระราชพิธีต่าง ๆ พิธีงานแต่งงาน พิธีงานศพ พิธีไหว้ครู เป็นต้น ส่งผลให้พิธีกรรมในงานต่าง ๆ ต้องมีความเชื่อผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ

3.3 พิธีกรรมของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

พิธีกรรมที่ปรากฏในคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ มีพิธีกรรมในการไปแสดงโอกาสต่าง ๆ และยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการไหว้ครูประจำปี ทั้งนี้ในแต่ละพิธีกรรมมีคติความเชื่อที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมการแสดงอยู่เสมอ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการสืบค้นความรู้ ทั้งในหนังสือและวิจัย รวมถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ ในเรื่องของพิธีกรรมนั้น ๆ แบ่งเป็นพิธีกรรมในการแสดงหน้าศพ พิธีกรรมในการแสดงวาระอื่น และพิธีกรรมในการไหว้ครูประจำปี โดยศึกษาข้อมูลดังนี้

3.3.1 การแสดงรำสวดหน้าศพ

พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง เป็นประเพณีที่มีการสืบทอดตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ จนมาถึงสมัยในปัจจุบัน ในวงการศิลปะทุกแขนงไม่ว่าจะเป็นดนตรี นาฏศิลป์หรือทัศนศิลป์ รวมไปถึงการแสดงในงานศพอย่างรำสวด ด้วยความเชื่อในเรื่องของความเป็นสิริมงคลก่อนการแสดง และการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้ที่ผู้ถ่ายทอดวิชา จึงต้องมีการไหว้ครูก่อนแสดงทุกครั้งที่จะมีการแสดงจริง

จากงานวิจัยเรื่องพิธีกรรมความเชื่อการสร้างกลองยี่นและกลองหลอนในวงมโหรีของคณะศ ราชพลฤกษ์ศิลป์ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมความเชื่อในการไหว้ครูก่อนการแสดงไว้ว่า

การไหว้ครูก่อนการแสดงของวงมโหรี ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยเชื่อว่า เมื่อไหว้ครูแล้วจะส่งผลให้บรรเลงได้ดี ไม่ผิดพลาด ต้องทำทุกครั้งก่อนเริ่มการแสดง ไม่ว่าจะเป็นงานมโหรีหรืองานอวมงคล โดยใช้เครื่องกำนล คือ เหล้า 1 ขวด รูป 3 ดอก เทียน 1 เล่ม ดอกไม้ บุหรี่ 1 ซอง หมายพลุ 3 คำ เงินกำนล 12 บาท และขันน้ำมนต์ ไม่ต้องมีเครื่องสังเวย โดยเริ่มต้นจากการไหว้พระรัตนตรัย บทชุมนุมเทวดา แบบย่อ กล่าวบทบูชาครูแบบย่อ ประพรมน้ำมนต์และกล่าวบูชาครู แล้วจึงเริ่มการแสดง (สุวิชัย พระยาชัย, 2563, น.94-96)

พิธีกรรมไหว้ครูนี้เกิดจากความเชื่อว่าเป็นไปเพื่อความสำเร็จในการแสดง มีการบูชาพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งมีเครื่องกำนลในการทำพิธี

นอกจากจะมีการตั้งเครื่องกำนลแล้ว การไหว้ครูก่อนการแสดงบางสำนัก ก็มีการใช้ศีรชะขององค์เทพ มาใช้ในการประกอบพิธีด้วย เพื่อให้เทพได้มาปกป้องรักษา และอำนวยความสะดวกในการแสดง จากงานวิจัยเรื่ององค์ประกอบการแสดงลิเกคณะพรเทพ พรทวี ได้กล่าวถึงพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงไว้ว่า

การแสดงศิลปะทุกแขนง มีความนับถือครูอาจารย์เป็นที่ตั้ง ดังนั้นก่อนที่จะเริ่มการแสดงทุกครั้ง จึงต้องมีการไหว้ครูตั้งกำนล ขณะที่วงปี่พาทย์เริ่มบรรเลงเพลงโหมโรง โดยมีศีรชะพระภคตฤณี หรือที่นิยมเรียกกันในหมู่ศิลปินว่า “พ่อแก่” ตั้งไว้ในที่ที่เหมาะสม มีการจุดธูปเทียนบูชาเทพยดา และครูบาอาจารย์ พร้อมทั้งอัญเชิญท่าน

เหล่านั้นมาปฎิบัติ และอำนวยความสะดวกให้แก่การแสดง นอกจากนั้นยังเป็นสัญญาณนัดหมาย ให้ผู้แสดงเตรียมตัวให้พร้อม เพราะใกล้จะถึงเวลาแสดง และเป็นเครื่องประกาศแจ้งแก่ประชาชนทั่วไป ที่อยู่ทั้งใกล้และไกลให้ได้ทราบว่าจะมีการแสดงลิเก และใกล้เวลาลงโรงแล้วจะได้ชักชวนกันมาชม (กรองแก้ว แรงเพชร, 2549, น.84)

การไหว้ครูก่อนการแสดงของรำสวดเป็นพิธีกรรมแรกก่อนที่จะมีการแสดง ต้องทำทุกครั้งเพื่อเป็นสิริมงคลและทำให้การแสดงในครั้งนั้นเป็นไปได้อย่างราบรื่น ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงไว้ว่า

การแสดงรำสวดก่อนการแสดง ก็จะมีพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติทุกครั้งและทำเป็นขั้นตอนแรก ก่อนที่จะมีการแสดงรำสวดคือการไหว้ครูก่อนการแสดง ทั้งนี้ต่างมีความเชื่อว่าถ้าได้มีการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูบาอาจารย์ก่อน ก็จะทำให้การแสดงรำสวดในคำคั้นนั้นเป็นไปได้อย่างราบรื่น ในบางครั้งคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ก็ไม่ได้ไปแสดงในงานศพอย่างเดียว ยังมีไปแสดงตามงานรื่นเริงต่าง ๆ ก็ต้องมีการไหว้ครูก่อนการแสดงเหมือนกัน แต่ในพิธีจะไม่มีหีบพระอภิธรรมจะใช้เป็นกลองแทนกลองในที่นี้ก็คือตะโพน เป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในที่แห่งนั้น เครื่องบูชาครูที่ใช้ก็จะคล้ายกับการไหว้ครูทั่วไปคือมีดอกไม้ ธูป เทียน เหล้า บุหรี่ เงิน เป็นต้น (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

3.3.1.1 ไหว้ครูก่อนการแสดง

การทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงผู้เล่นรำสวด มีการตั้งวงในการแสดงขึ้น โดยยึดเอาบริเวณพื้นที่ด้านหน้าของหีบศพผู้ตาย โดยดูตามความเหมาะสมเป็นที่ตั้งของวง และมีการจัดที่สำหรับการเตรียมการแสดง เจ้าภาพทำการปูเสื่อหน้าศพ สมาชิกในวงช่วยกันยกหีบพระอภิธรรม และอุปกรณ์ในการแสดงมาวางข้างหน้าที่ตั้งศพ นักแสดงผู้ชายช่วยกันนำหีบพระอภิธรรม และพระคัมภีร์บทสวดมนต์มาวาง แล้วจัดเรียงตั้งให้เป็นจุดศูนย์กลางของวง โดยใช้อาสนะของพระรองก่อนเพื่อให้หีบพระอภิธรรมอยู่สูงกว่าคนนั่ง จากนั้นนำเครื่องดนตรีทั้งหมดมาวางไว้ในที่เดียวกัน ประกอบไปด้วยฉิ่ง 2 คู่ กรับไม้ 5 คู่ กลองบองโก 1 คู่ และสมุดที่ใช้จดเพลงรำสวด 2 เล่ม จากนั้นบรรดาลูกศิษย์ก็เข้านั่งล้อมวงกัน ครูทรงศักดิ์ ได้กล่าวถึงการทำพิธีในขั้นตอนนี้ว่า

ก่อนที่จะมีการแสดงทุกครั้งที่มีการรำสวดให้กับศพ จะต้องมีการทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง โดยพิธีนี้จะทำที่หน้าโลงศพ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธีต้องมีหีบพระอภิธรรมแล้วค่อยไปสวดพระมาลัย ในแต่ละท้องถิ่นได้มีการดัดแปลงเนื้อหาการสวดให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้นวิธีการสวด จำนวนผู้

แสดง เพศ และการแต่งกายจึงแตกต่างกันไปด้วย (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์,
16 ตุลาคม 2564)

ภาพที่ 17 พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 18 หีบพระอภิธรรมและการจัดวางเครื่องดนตรี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 19 เครื่องประกอบพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงรำสวดหน้าศพ
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

เครื่องบูชาครูก่อนการแสดง ประกอบไปด้วย

1. เงิน 12 บาท
2. ดอกไม้
3. รูป 5 ดอก
4. เทียน 2 เล่ม
5. เหล้า 1 กลม
6. น้ำเปล่า 1 ขวด
7. บุหรี่
8. หมากพลู

เริ่มแรกครูทรงศักดิ์สวดอธิษฐาน 3 จบ แล้วจึงเริ่มไหว้ครูด้วยเครื่องกำนัลคือ เงิน 12 บาท ดอกไม้ รูป 5 ดอก เทียน 2 เล่ม เหล้า 1 กลม น้ำเปล่า 1 ขวด บุหรี่ และหมากพลู โดยครูทรงศักดิ์เทน้ำและเหล้าใส่ลงในแก้ว จากนั้นก็ตามด้วยการวางดอกไม้ใส่ลงในพานอย่างเป็นระเบียบสวยงาม จุดเทียน 1 เล่ม นำตั้งไว้ในพานโดยหยดน้ำตาเทียนลงในพาน เพื่อให้เทียนตั้งได้ จากนั้นก็จุดรูปและวางไว้ข้าง ๆ กับดอกไม้ เมื่อจุดไฟครบแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการแสดงรำสวดให้กับแขกที่อยู่ในงานศพโดยครูทรงศักดิ์ได้กล่าวว่า

การแสดงรำสวดเป็นมหรสพพื้นบ้านของชาวภาคตะวันออกเฉียง
 จันทบุรี และตราด และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน ส่วนมากแสดงในงานบำเพ็ญกุศล
 ศพเท่านั้น มีคัมภีร์พระอภิธรรมที่ใช้ในการแสดง และต่อด้วยการร้องรำไห้ครูเพื่อ
 เคารพศพ ต่อไปจะเป็นการแสดงตามแบบฉบับของการแสดงรำสวด ในพิธีกรรม
 สุดท้ายจะเป็นการสวดส่งดวงวิญญาณ ซึ่งในภาษาของคนระยองจะเรียกว่า “สัง
 เปรต” คำว่าเปรตหรือเปตา ไม่ได้แปลว่าสุรกาย แต่แปลว่าดวงวิญญาณของผู้ที่ละ
 จากโลกนี้ไปแล้ว ฉะนั้นในอันดับสุดท้ายของการแสดงรำสวดที่เรียกว่าสังเปรต คือ
 การส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่สุคติตนเอง (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16
 ตุลาคม 2564)

เมื่อครูทรงศักดิ์ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการแสดงรำสวดให้กับแขกที่อยู่ในงานแล้ว
 ครูทรงศักดิ์ก็ได้บรรยายที่มาของการแสดงรำสวด โดยใช้เครื่องขยายเสียงที่เจ้าภาพได้จัดเตรียมไว้ให้
 บรรดาแขกในงานศพที่ทำภารกิจต่าง ๆ ก็หันมาให้ความสนใจกับการทำพิธีและอยู่ในท่าที่สงบ
 จากนั้นครูทรงศักดิ์ก็นำพานไห้ครูที่มีเทียน 1 เล่ม ยกขึ้นเหนือศีรษะพร้อมบริกรรมคาถาไปด้วย หยอด
 น้ำตาเทียนลงในแก้วเหล้าและแก้วน้ำเปล่า พร้อมทำการอธิษฐานจิตรำลึกถึงครูอาจารย์ ในระหว่าง
 การสวดบอกกล่าวครูอาจารย์ นักแสดงทุกคนพนมมือและพร้อมกล่าวตามครูทรงศักดิ์ เมื่อกล่าวจบก็
 ยกพานขึ้นพร้อมร่ายคาถาในใจเพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในที่แห่งนั้น รวมไปถึงครูบา
 อาจารย์ในด้านการแสดงรำสวดด้วย เมื่อครูทรงศักดิ์ไหว้อธิษฐานเป็นคนแรกแล้ว ก็ส่งต่อให้นักแสดง
 คนอื่นเวียนไปทางขวามือจนครบทุกคน

ในเรื่องของพิธีกรรมในการแสดงรำสวดนั้น ต้องมีการสวดพระมาลัยเป็นขั้นตอนแรกในการ
 แสดงอยู่เสมอ ส่วนใหญ่จะเล่นเสร็จหลังจากพิธีสงฆ์จะมีการสวดมาลัยก่อน จากนั้นก็เป็นการเล่นรำ
 สวดตลอดทั้งคืน และปิดท้ายด้วยการสวดสังเปรต ในการสวดพระมาลัยจะเน้นรูปแบบการสวดที่นำ
 พระพุทธรูปเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะมีการใช้หีบพระอภิธรรมมาตั้งไว้ตรงกลางเพื่อทำการสวด การ
 สวดพระมาลัยนั้นเชื่อว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่ภพภูมิที่ดี สอดคล้องกับการนับถือ
 พุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่เชื่อในเรื่องของชาติภพ บุญบาป นรกสวรรค์ และการเวียนว่ายตายเกิด
 นอกจากจะเชื่อว่าการสวดพระมาลัยจะช่วยส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ได้ไปสวรรค์แล้ว ยังเชื่อว่าการ
 สวดพระมาลัยเป็นการฟังสวดเพื่อเป็นการ “เอาบุญ” หรือสั่งสมบุญเอาไว้ เป็นการให้สาระแก่ชีวิตที่
 สอดคล้องกับความเชื่อของพุทธศาสนิกชน เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยอบรมจิตใจผู้ฟังให้เห็น ถึงผลแห่งการ
 กระทำความดีละเว้นความชั่ว โดยมีศพเป็นสื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงพฤติกรรมของผู้ตายว่าเป็นอย่างไร
 ควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่างหรือไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ฟังการสวดมาลัย ก็จะสามารถที่จะนำไปใช้
 ปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันได้ ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการสวดพระมาลัยไว้ว่า

บทสวดพื้นพระมาลัยเป็นขั้นตอนการเริ่มการแสดง โดยยึดถือตามหลักปฏิบัติและตามความเชื่อของทางศาสนา ที่ต้องการเคารพบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้เป็นอันดับแรก บทพระมาลัยจึงเปรียบเสมือนการไหว้ครู ที่ต้องกล่าวตามลำดับความสำคัญ บทที่ใช้ในการสวดเป็นบทสวดพระพุทธคุณ การสวดจะสวดลักษณะทำนองที่มีความใกล้เคียงแบบทำนองหลวง เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงรำสวด และเป็นลำดับแรกในการเอ่ยคำร้องเพื่อเริ่มการแสดง บทสวดหน้านะโมเป็นบทสวดแรกในการเริ่มการแสดง โดยยึดถือตามหลักปฏิบัติและตามความเชื่อของทางศาสนา ที่ต้องการเคารพบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้เป็นอันดับแรก มีคนเป็นต้นเสียงและนักแสดงคนอื่นสวดเป็นลูกคู่พร้อมกันจนจบ ไม่มีจังหวะหน้าทับกลอง และจังหวะฉิ่งในการควบคุมทำนอง เนื่องจากบทสวดนะโม บทร้องมีเนื้อหาสาระกล่าวถึงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากมีหน้าทับหรือจังหวะฉิ่งเข้าประกอบจะเสริมให้ทำนองเพลงมีความสนุกครึกครื้น ทำให้ไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับเนื้อหาของบทร้องที่กล่าวบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะต้องกระทำด้วยความสำรวม ดังนั้นในเพลงบทสวดนะโมจึงเลือกที่จะไม่ใช้หน้าทับและจังหวะฉิ่งในการควบคุมจังหวะเพลง การสวดบทในกาลหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าบทพื้นพระมาลัยถูกระบุในบทพระมาลัยว่าเป็นทำนองฉันท์ บทนี้จะมีเครื่องประกอบจังหวะประกอบไปด้วยฉิ่ง กลอง และกรับเข้ามาในกลอนบทที่ 4 เป็นต้นไป มีเนื้อหาในบทร้องว่า “สิ้นกิเลสประเสริฐหนัก” และดำเนินทำนองไปเรื่อย ๆ จนถึงบรรทัดที่ร้องว่า “อานุภาพเหมือนกันมา”

สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ การแสดงความอาลัยในการจากไปของผู้ตาย โดยบทในการขอขมานี้เป็นบทที่ให้เกียรติแก่ผู้ตายเพื่อการขอขมาศพ หากทำสิ่งใดที่ไม่เหมาะสมไม่ควร ต่อไปจึงเป็นการสวดเพลงที่มีเนื้อหาสนุกสนาน เป็นขั้นตอนที่ยาวนานที่สุดในการแสดง เพราะสามารถร้องได้หลายเพลง ผู้ขึ้นเพลงเป็นผู้นำร้องโดยนำเพลงใดมาร้องก่อนก็ได้แต่ต้องจบด้วยเพลงลาทุกครั้ง ในบางครั้งเจ้าภาพก็ขอเพลงมา ก็ต้องมีการประยุกต์เพลงให้เข้ากับสถานการณ์ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าจะให้แสดงถึงช่วงไหน บางงานก็ให้แสดงถึงเที่ยงคืน บางงานก็ให้แสดงจนถึงเช้า ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของลักษณะงานนั้น ๆ ด้วย

การร้องสวดสังเปรตเป็นบทสวดสุดท้ายของการแสดงรำสวด โดยเริ่มสวดหลังจากเที่ยงคืนไปแล้ว หรือตอนที่เจ้าภาพต้องการให้จบการแสดง เป็นบทสวดศักดิ์สิทธิ์ ใช้หีบพระอภิธรรมมาใช้ในการสวด เนื้อร้องอยู่ในคัมภีร์พระมาลัย ต่อ

ด้วยบทเปิดพระโกศนำมาร้องหลังจากการสวดสังเปรต เป็นการเสร็จสิ้นการแสดง
รำสวด (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

นอกจากการสวดพระมาลัยจะเกี่ยวข้องกับงานศพแล้ว ในสมัยก่อนการสวดพระมาลัยก็ถูกใช้ในพิธีงานแต่งงานอีกด้วย เนื้อหาในการสวดก็จะเป็นการสอนให้รู้จักการใช้ชีวิตคู่หลังจากแต่งงานไปแล้ว โอยเรศ งามแฉล้ม หัวหน้าคณะมหาเทพบันเทิงศิลป์ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

สวดพระมาลัยในสมัยก่อนใช้ในพิธีกล่อมหอ สวดก่อนที่จะมีงานแต่งงาน ผู้ชายต้องไปอยู่บ้านผู้หญิง ถ้าไม่ได้มาอยู่บ้านผู้หญิง พ่อตาหรือแม่ยายก็ต้องไปปลุกเรือนให้อยู่ โดยจะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระมาลัยกล่อมหอให้เจ้าบ่าวฟัง ในคืนก่อนที่จะมีการแห่ขันหมาก เนื้อหาที่จะเป็นการทำความดีละเว้นความชั่ว ซึ่งคนโบราณเชื่อว่าหากผู้ชายรักผู้หญิงจริง จะมีความอดทนอดกลั้นในการฟังธรรม หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นอุบายเพื่อต้องการรู้ว่าเจ้าบ่าวมีลูกมีเมียอยู่หรือไม่ เพราะการสวดจะใช้เวลาหลายชั่วโมง หากมีลูกมีเมียแล้วหรือมาหลอก ผัวเจ้าสาวก็จะได้ให้เลิกลากันไปก่อนจะเข้าพิธีแต่งงาน ซึ่งต่อมาปรากฏว่ามีเจ้าบ่าวเสียชีวิตขณะฟังสวดพระมาลัย จึงได้กลายเป็นการสวดศพเจ้าบ่าวแทน ภายหลังจะได้เปลี่ยนจากการสวดพระมาลัยในพิธีกล่อมหอมาเป็นการสวดหน้าศพแทน (โอยเรศ งามแฉล้ม, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2565)

การสวดพระมาลัยเป็นการบำเพ็ญบุญประการหนึ่ง เพราะนอกจากเป็นความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องบาปบุญคุณโทษ นรก สวรรค์ เป็นความเชื่อที่ฝังลึกมาแต่เดิมจากเรื่องพระมาลัยแล้ว บุญที่คนจะรำสวดหรือผู้สวดพระมาลัยสัมผัสได้ด้วยตัวเองคือ บุญอันเกิดจากจิตที่เป็นกุศล ความเชื่อในการสวดพระมาลัยจึงเป็นเรื่องของการสร้างบุญบารมี สร้างบุญกุศลให้กับผู้ฟัง ดังที่นิรุช นิรุตติศาสตร์ ได้กล่าวถึงความเชื่อในการฟังการสวดพระมาลัยไว้ในวิจัยเรื่อง สวดพระมาลัยกรณีศึกษานางรำหน้าศพ ตำบลทางเกวียน อำเภอ แกลง จังหวัดระยองไว้ว่า

การสวดพระมาลัย นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพ และเป็นเพื่อนเจ้าภาพไม่ให้งานศพเจ็บเหงาว่างเวงเกินไปแล้ว ผู้สวดพระมาลัยในคณะนางรำหน้าศพ ยังมีความเชื่อว่าการสวดพระมาลัย จะช่วยให้ผู้ตายได้ไปสวรรค์ ไม่ตกนรก ทั้งนี้เพราะเนื้อความในหนังสือพระมาลัย สะท้อนให้เห็นในเรื่องของบาปบุญคุณโทษ การทำความดี การทำบุญต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องของนรกและสวรรค์ และยังเชื่ออีกว่าการสวดพระมาลัยให้ผู้ตาย จะทำให้ตนได้บุญมากขึ้นอีกด้วย เพราะถึงแม้จะไปด้วยการว่าจ้าง แต่ก็ไปด้วยจิตอันเป็นกุศล นอกจากความเชื่อของผู้สวดแล้ว ผู้ฟังก็ยังเชื่อว่าการฟังสวดพระมาลัยนี้ จะทำให้ได้บุญ เพราะด้วยเนื้อหาที่เสมือนธรรมอันสั่งสอน

ให้ผู้ฟังรู้จักบาปบุญคุณโทษนั่นเอง โดยเฉพาะการสวดช่วงสุดท้าย คือ บทแปรตลัง (ปัจจุบันนิยมเรียกว่า สั่งแปรต) ที่กล่าวถึงบรรดาเปรตในนรก ที่ร้องสั่งพระมาลัยให้ มาบอกแก้ญาติของพวกเขาที่เป็นมนุษย์ว่า อย่าให้กระทำความบาปดังที่พวกเขาทำ เพราะ จะได้รับความทุกข์ทรมานจากบาปนั้น และสั่งให้ญาติช่วยทำบุญไปให้พวกเขา เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานดังที่เป็นอยู่ ซึ่งถือเป็นการเตือนสติแก่ผู้ที่ฟังการ สวดพระมาลัยให้เกรงกลัวต่อบาป และให้เร่งสั่งสมความดีเมื่อตายไปจะได้ไม่ตกนรก (นिरनुช นิรุตติศาสตร์, 2551, น.52)

นอกจากนี้พิธีการสวดหน้าศพ นอกจากจะเป็นประเพณีของคนในจังหวัดระยองแล้ว การฝึก สวดหน้าศพในอดีตมีข้อปฏิบัติที่เคร่งครัดมาก ซึ่งมีชื่อเรียกกันว่า “สวดพระมาลัย” โดยต้องอาศัย ความรู้ความสามารถโดยเฉพาะ และมีความเชื่อที่เป็นผลมาจากอิทธิพลทางศาสนา ดังที่ร่วมรังสรรค์ ด้วยขณะ ได้กล่าวถึงความเชื่อในพิธีการสวดพระมาลัย ในงานวิจัยการศึกษาประเพณีสวดพระมาลัย ของชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ความว่า

การสวดพระมาลัยต้องมีการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี ต้องมีการฝากตัวเป็นศิษย์กับ ครูบาอาจารย์ก่อน โดยการนำดอกไม้ ธูปเทียนมาฝากตัวเป็นศิษย์ เมื่อครูรับฝากตัว แล้วก็จะมีกรรมฐานที่ฝึกซ้อม โดยมักจะเลือกที่ไกลจากตัวบ้าน เพราะการ ฝึกสวดพระมาลัยจึงมีข้อห้ามว่า ห้ามฝึกสวดในบ้านเรือนเป็นอันขาด เพราะเชื่อว่า จะไม่เป็นสิริมงคล เป็นเสนียดจัญไรแก่บ้าน ส่วนเวลาในการฝึกสวดจะเป็นเวลา กลางคืนเพราะเป็นเวลาที่เงียบสงบไม่มีเสียงรบกวนใด ๆ และเพื่อมิให้เสียงขณะฝึก สวดซึ่งมักผิด ๆ ถูก ๆ ไม่ชวนฟังนั้นรบกวนผู้อื่น อีกทั้งเวลากลางคืนจะเป็นเวลาที่ สงบเงียบ ช่วยให้ฝึกมีสมาธิในการฝึก แล้วยังเป็นเวลาที่ผู้คนว่างตรงกัน ต่างเสร็จสิ้น จากการทำงานในเวลากลางวันหรือรับประทานข้าวเย็นกับครอบครัวเสร็จแล้ว จึง เป็นเวลาปลอดโปร่งเหมาะที่จะฝึกสวดพระมาลัยมากกว่าเวลาอื่น

การสวดพระมาลัยจึงต้องอาศัยความรู้ความสามารถของผู้สวดโดยเฉพาะ มิใช่ ว่าใคร ๆ ก็สวดได้ โดยเฉพาะการสวดพระมาลัยในอดีตที่ต้องสวดจากหนังสือพระ มาลัย ด้วยเหตุนี้ผู้ที่สวดพระมาลัยให้ดีจะต้องได้รับการฝึกสวดมาเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการสวดพระมาลัยหากนำมาฝึกที่บ้านเรือนที่ไม่มีคนตายจะไม่เป็น มงคล ต้องสวดเฉพาะเวลามีคนตายแล้วเท่านั้น เพราะมีความเชื่อว่าหากสวดพระ มาลัยในบ้านที่ไม่มีคนตายจะทำให้มีคนตายในบ้านนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ดีและเป็นความ เชื่อต่อ ๆ กันมานาน จากการฝึกสวดพระมาลัยตามความเชื่อในลักษณะดังกล่าว จึง ส่งผลให้ผู้ฝึกสวดมีเฉพาะผู้ชายเท่านั้น ซึ่งให้เห็นว่าการแสดงรำสวดซึ่งจะแสดงใน

เวลากลางคืนจนกระทั่งรุ่งสาง เพราะสังคมในสมัยก่อนค่อนข้างจะเคร่งครัด ที่จะให้ผู้หญิงควรอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนโดยเฉพาะในยามวิกาล การออกนอกบ้านตอนกลางคืนเพื่อไปทำการแสดงจึงไม่เหมาะสมไม่ควรมากนัก แต่ในสมัยปัจจุบันเนื่องด้วยวิถีชีวิตของสังคมเปลี่ยนไป ผู้หญิงสามารถเรียนหนังสือได้ อ่านออกเขียนได้ สามารถทำทุกอย่างได้เหมือนผู้ชาย ข้อห้ามในสมัยก่อนในการสวดมอลย์ที่มีแค่ผู้ชายเท่านั้น จึงได้เปลี่ยนมาให้ผู้หญิงได้ฝึกมากขึ้น คณะราชวัดในปัจจุบันจึงมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

ในสมัยปัจจุบันมักจะไม่ค่อยยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติกันมากนัก ยังคงมีการฝึกซ้อมบทพระมอลย์ในบ้านทั้งนี้ก็เพื่อความสะดวกสบายต่อผู้ฝึกที่เป็นผู้หญิงและผู้ฝึกที่ทำอาชีพอื่นที่ต้องจัดสรรเวลาในการฝึก ข้อปฏิบัติดังกล่าวจึงคลี่คลายไปมาก ผู้สนใจที่จะสวดพระมอลย์ไม่ต้องไปฝากตัวเป็นศิษย์กับครู หากสนใจจะสวดพระมอลย์ให้เป็นก็จะอาศัยการฟัง การสังเกต จดจำ และฝึกสวดในขณะที่คณะมอลย์ฝึกซ้อมหรือในขณะที่คณะมอลย์สวดพระมอลย์ในงานศพ เหตุผลที่ทำให้ข้อถือปฏิบัติในการมีการสวดพระมอลย์ในตอนหลัง ๆ ไม่เคร่งครัด เนื่องจากการสวดพระมอลย์จะนำบทสวดจากหนังสือพระมอลย์มาใช้สวดน้อยลง นิยมใช้บทสวดที่เป็นบทลำนอกเป็นส่วนใหญ่ ในการสวดจะใช้บทในกาลเพียง 1 - 2 บทเท่านั้น ในการฝึกจะฝึกบทลำนอกกันมากกว่า บทลำนอกจะเป็นเรื่องให้คติชีวิตบ้าง เรื่องรักใคร่ ตลกขบขัน ซึ่งไม่มีข้อห้ามในการฝึกสวดแต่อย่างใด บทพระมอลย์จึงสามารถฝึกสวดที่บ้านหรือบริเวณใกล้ ๆ บ้านได้ (อร่ามรัศมี ดั่งชนะ, 2537, น.62-65)

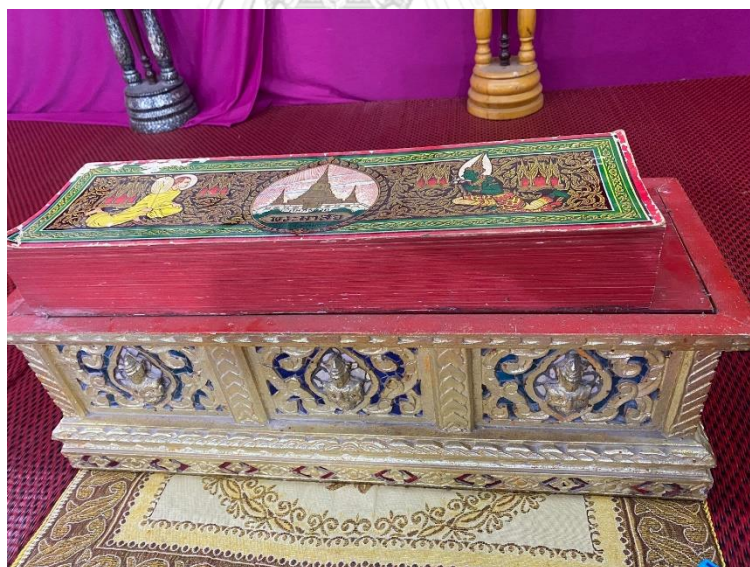
แต่เดิมมาการสวดมอลย์ไม่มีดนตรีประกอบ เพราะเป็นการสวดโดยพระภิกษุสงฆ์ยังไม่ได้เป็นฆราวาสในการสวด เมื่อเปลี่ยนจากพระสงฆ์เป็นฆราวาส กฎของการห้ามเล่นเครื่องดนตรีก็หมดไปสามารถนำดนตรีเข้ามาใช้ในการสวดมอลย์ได้มากขึ้น ในระยะหลังการสวดมอลย์จึงใช้เครื่องดนตรีบางอย่างเข้ามาบรรเลงด้วย เช่น ฉิ่ง กรับ ตะโพน เพราะมีความเชื่อว่าเครื่องดนตรีโดยเฉพาะกลอง ตะโพนมีเสียงดังกังวาน จะช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น การใช้เครื่องดนตรีประกอบจังหวะเข้ามาช่วย ทั้งนี้ก็เพื่อลดอารมณ์โศกเศร้าที่เกิดกับผู้ฟัง สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความสนุกสนานได้เป็นอย่างดี ส่วนการใช้กลองบองโกที่เป็นเครื่องดนตรีของสากลมาใช้ในการแสดงราชสวด ก็จะทำให้การร้องเพลงที่มีเนื้อหาขบขันได้อรรถรสมากขึ้นไปอีก ดังที่พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ได้กล่าวถึงดนตรีในพระราชพิธีบรมศพ ไว้ในหนังสือเสด็จสู่แดนสรวง ศิลปะ ประเพณีและความเชื่อในงานพระบรมศพและพระเมรุมาศ ความว่า

ดนตรีไม่ได้มีเพียงแค่การสร้างบรรยากาศในงานศพหรือทำให้งานศพไม่เงียบงัน แต่หากดนตรียังมีหน้าที่อีกหลายประการ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 แบบหลัก แบบแรก

คือหน้าที่ของดนตรีตามคติแบบจารีต ซึ่งมีหน้าที่ในการเรียกขวัญให้กลับคืนสู่ร่าง และเสียงดนตรีเป็นเสมือนสะพานเชื่อมต่อระหว่างโลกนี้กับโลกหน้า แบบที่สองคือ หน้าที่ของดนตรีตามคติแบบสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการแสดงความอาลัย ความโศกเศร้า และการยอพระเกียรติ ซึ่งสะท้อนถึงความผูกพันระหว่างประชาชนกับพระองค์ท่าน ได้เป็นอย่างดี (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, 2560, น.22)

ในการสวดพระมัลลสิ่งทีจำเป็นและขาดในพิธีกรรมไม่ได้คือหีบพระอภิธรรม หีบพระอภิธรรมเรียกอีกอย่างว่า หีบหนังสือสวดหรือหีบพระมัลล ทำขึ้นเพื่อใช้เก็บหนังสือสวดสำหรับยกไปสวดในพิธีต่าง ๆ ใช้ใส่หนังสือสวดสำหรับพิธีทางศาสนาที่ถูกเก็บไว้ในหีบ มักเป็นหนังสือพระอภิธรรม หรือหนังสือสวดพระมัลล ลักษณะของหีบพระอภิธรรมที่ใช้ในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ มีลักษณะเป็นหีบไม้ทรงแคบยาวขนาดย่อม ผนังด้านยาวแบ่งเป็น 3 ช่อง ความยาวประมาณ 3 ส่วนของด้านกว้าง เชิงสกลเป็นฐานรองรับหีบ ฝาด้านบนเป็นแผ่นกระดานเรียบ ส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายไทยซึ่งเขียนลวดลายแบบต่าง ๆ มีน้ำหนักเบา ลงรักปิดทองตลอดทั้งตู้ ยกเว้นส่วนด้านบนที่เป็นฝาปิดจะทาสีแดง ตกแต่งตามส่วนต่าง ๆ ของตู้ด้วยลวดลายไทย สำหรับลายที่ใช้ตกแต่งในแต่ละส่วนของตู้จะเป็นลายครุฑและลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

ภาพที่ 20 หีบพระอภิธรรมที่ใช้ในการแสดงรำสวด

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จุดประสงค์หลักของการสวดพระมัลลของคณะนั้นก็ทำมาตลอดตั้งนานแล้ว ซึ่งจะต้องมีการใช้หีบพระอภิธรรมวางไว้ตรงกลาง เพราะมีความเชื่อว่าพระธรรมเหล่านั้น

จะดลบันดาลให้คนที่ตายไปแล้ว ได้รู้ถึงพระธรรม รู้จักบาปบุญคุณโทษ ส่งผลให้ไปสู่ สวรรค์สัมปรายภพในเบื้องหน้า (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

การตั้งหีบพระอภิธรรม ถือว่ามีความสำคัญซึ่งแต่เดิมใช้ในการบรรยายธรรมเทศนา จุดประสงค์ เพื่อต้องการให้ผู้ฟังได้รู้ถึงสัจธรรมของชีวิต ในหีบพระอภิธรรมมีคัมภีร์เกี่ยวกับพระมาลัยซึ่งเป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการทำความดีละเว้นความชั่ว เพราะมีเชื่อว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนสูงสุด ดังที่ร้อยเอกทองคำ จันทิกา อนุศาสนาจารย์ กรมทหารราบที่ 7 ค่ายกาวิละ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องของหีบพระอภิธรรม ความว่า

การสวดพระอภิธรรมนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เดิมนั้นใช้วิธีการบรรยายธรรมเทศนา ในอดีตนั้นพระมารดาของพระพุทธเจ้าได้ถึงอสังขารม พระพุทธเจ้ามีความเชื่อว่าไม่มีบุญใดที่จะตอบแทนคุณมารดาได้เท่าพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ จึงได้แสดงธรรมเทศนา ธรรมเนียมประเพณีประเทศไทยในปัจจุบันจึงนิยมนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 4 รูป ซึ่งเป็นปริศนาธรรมเพราะเนื้อหาจะกล่าวถึง จิต เจตสิก รูป นิพพาน 4 ประการนี้จะเท่ากับจำนวนพระสงฆ์พอดีก็สามารถทำพิธีกรรมได้ ทำนองการสวดจะแตกต่างกันไปตามแต่ละที่ของภูมิภาคนั้น จุดประสงค์ในการสวด คือ ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมฟัง อภิธรรมได้เข้าใจสัจธรรมของชีวิต รำลึกถึงความดีผู้วายชนม์ เป็นโอกาสที่เจ้าภาพและญาติพี่น้องจะได้ตอบแทนบุญคุณของผู้ที่ตาย

การสวดพระอภิธรรมศพและการตั้งหีบพระอภิธรรมถือว่ามีความสำคัญ ซึ่ง ก่อนที่พระคุณเจ้าทั้ง 4 รูปได้สวดพระอภิธรรมศพนั้น จะต้องมีการพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระอภิธรรมก่อน หลัก ๆ ก็จะมีกระถางธูป แจกันดอกไม้ เชิงเทียน ส่วนการตั้งหีบพระอภิธรรมนั้น ถ้าเกิดอาสนะสูง หีบพระอภิธรรมควรสูงกว่าอาสนะเล็กน้อย 1 ฝ่ามือ หรือตั้งเท่ากับหน้าของพระสงฆ์ เวลาที่พระสงฆ์นั่งจะไม่ทำให้หีบพระอภิธรรมนั้นต่ำเกินไป จะเป็นการไม่เคารพพระอภิธรรม ทั้งนี้เป็นความเชื่อมาจากตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระอานนท์ได้กราบทูลสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระพุทธเจ้า เบื้องหน้าแตกสลายเพราะกายดับ หมายความว่า ถ้าพระองค์ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เหล่าสาวกก็ดี พุทธศาสนิกชนก็ดี จะยึดอะไรเป็นที่พึ่ง” พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ดูก่อนพระอานนท์ เบื้องหน้าแตกสลายเพราะกายดับ หลังจากที่ได้ภาคดับขันธพระปรินิพพานไปแล้ว ขอให้พวกเธอจงยึดถือเอาธรรมะเป็นที่พึ่งเป็นที่ระลึกเกิด ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” เพราะฉะนั้นธรรมะจึงเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้แต่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ถวายความเคารพแก่พระธรรม หีบพระอภิธรรมจึงเป็นที่บรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความเชื่อว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนสูงสุด เพราะฉะนั้นเวลาตั้งหีบพระอภิธรรมก็ควรจะสูง

พอสสมควร จึงถือว่าเป็นการเคารพพระธรรม (ทองคำ จันทิกา, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2565)

3.3.1.2 พิธีสวดพระมาลัย

การเริ่มสวดพระมาลัยของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ นั้น ขั้นตอนแรกจะเป็นการกล่าวบทนะโม ก่อน โดยครูทรงศักดิ์ทำการหยิบหนังสือออกมาจากหีบพระอภิธรรม พร้อมเริ่มสวดบทพระมาลัย โดยเริ่มนำสวดบทนะโมเป็นบทแรก นักแสดงทุกคนกล่าวบทนะโมพร้อมครูทรงศักดิ์ บทนะโมที่ใช้ในการสวดทำพิธีมีดังต่อไปนี้

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

เมื่อท่องบทนะโมจบแล้ว จากนั้นครูทรงศักดิ์ก็ทำหน้าที่เป็นผู้กล่าวบทไหว้ครูเป็นอันดับต่อไป โดยนักแสดงรำสวดคนอื่นไม่ได้กล่าวบทสวดพร้อมครูทรงศักดิ์เหมือนบทนะโม แต่เป็นการสวดตาม การท่องบทไหว้ครูก็มีการใส่ทำนองและลูกเอื้อนเหมือนบทนะโม และมีการท่องคำแปลด้วย บทสวดไหว้ครูมีดังต่อไปนี้

ติโลกเสฏฐ์ ตัม พุทธัม

ธมมัม นว นียยานิกัม

สงฆัม นิรุมคณญเจะ

อภิวาทิย ภาลิสสํ ฯ

ข้าไหว้พระเจ้าผู้ประเสริฐเลิศไตรภพ ข้อนอบพระนวลโลกอุดร ข้าขอประณม
พระสงฆ์บวร ข้าจะแปลตามคำสั่งสอน พระณเฑรวรผู้ชื่อว่ามาลัย ข้อนอบระจับดับใจ
บาปธรรมอันใด จงอย่าได้มาพาน ข้าจะขอทรงธรรมอันพิสดาร จนลุถึงพระนฤพาน
ดับชาติสังขาร ขึ้นชื่อว่าความผิคนั้น จงอย่าได้มีเลย

เมื่อครูทรงศักดิ์ได้กล่าวบทไหว้ครูเสร็จ ต่อไปเป็นการสวดบทในกาล โดยครูทรงศักดิ์เป็นผู้นำสวดและนักแสดงคนอื่นเป็นผู้สวดตาม การสวดบทในกาลนี้มีการใส่ทำนองในบางช่วงและมีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ โดยมีแค่กรับและฉิ่งเท่านั้น ไม่มีการตีกลองแต่อย่างใด ทั้งนี้เพื่อต้องการให้พิธีกรรมดูศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น ครูสุพจน์ ทับทิม เป็นผู้ตีกลองบองโกในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องของการตีกลองประกอบจังหวะในการสวดบทในกาลว่า

ในช่วงการประกอบพิธีกรรมของรำสวดที่เป็นการท่องบทสวดจะไม่มีกรับ
บรรเลงกลอง เพราะว่าทำนองของบทสวดไม่สามารถตีกลองให้เข้าจังหวะได้

ประกอบกับการตีกลองอาจจะทำให้พิธีกรรมในช่วงที่เป็นการสวดพระมาลัยไม่
ศักดิ์สิทธิ์ (สุพจน์ ทับทิม, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

จากนั้นเหล่านักแสดงรำสวดคนอื่น ๆ ก็จะหยิบเครื่องดนตรีประกอบจังหวะที่อยู่หน้าหีบพระ
อภิธรรมออกมา เพื่อนำมาใช้บรรเลงประกอบในการสวดบทในกาล โดยจะเริ่มบรรเลงเครื่องดนตรีใน
บทสวดของที่ร้องว่า “สิ้นกิเลสประเสริฐหนัก” ครูทรงศักดิ์เริ่มทำพิธีโดยจุดเทียนใส่ลงในแก้วที่มีเหล้า
กับน้ำเปล่า ในระหว่างนี้สมาชิกในคณะก็ได้สวดบทในกาลและบรรเลงเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ
ควบคู่ไปด้วย บทสวดในกาลมีดังต่อไปนี้

(ฉันท)	ในกาลอันลับล้น	พ้นไปแล้วแต่ครั้งก่อน
ภิกขุหนึ่งให้พระพร		ชื่อมาลัยเทวเถร
อาศัยบ้านกำโพช		ชนบทโรหเถร
อันเป็นปริเวณ		ในแคว้นแคว้นเมืองลงกา
พระเถรนั้นเธอมีฤทธิ		ประสิทธิด้วยพระปัญญา
มีศีลครองลิกขา		ฉานสมาบัติบริบูรณ์
สิ้นกิเลสประเสริฐหนัก		สันโดษนักใคร่จักขุน
รู้หลักศรัทธาพูน		ใจละเอียดทรงพระธรรม
ปรากฏด้วยรู้หลัก		มีฤทธิหนักถึงอรหันต์
อุปมาเสมือนพระจันทร์		อันปรากฏในเวหา
เธอนั้นเสด็จลงไป		ในนรกด้วยกรุณา
เพื่อจะให้เขาลังมา		แลจะบอกแก่ญาติกาพลัน
พระโมคคัลลาผู้สาวก		โปรดนรกทุกทุกวัน
ครั้นแล้วโปรดชาวสวรรค์		ด้วยพระธรรมอันฉับเฉียว
พระมาลัยเทพเถร		บ่แปลกกันดุจพิม์เดียว
รู้ธรรมอันฉลาดเฉลียว		อานุภาพเหมือนกันมา

ภาพที่ 21 พิธีการสวดพระมาลัย

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.1.3 การรำไหว้ครู

หลังจากการสวดพระมาลัยแล้วก็มีกรรำไหว้ครู ซึ่งเนื้อหาในการรำไหว้ครูนั้นก็เป็นการรำลึกนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา ครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าที่เจ้าทางในสถานะนั้น ซึ่งเป็นธรรมเนียมของคนไทยคือการไปลามาไหว้ ในที่นี้ก็เป็นกรไหว้ครูก่อนที่จะมีการแสดงในลำดับถัดไป ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับบทรำไหว้ครูไว้ว่า

การกล่าวบทรำไหว้ครูก็เพื่อรำลึกถึงครูอาจารย์ที่ได้ฝึกสอนในการรำสวด เป็นการขอขมาของผู้แสดง ถ้าหากทำสิ่งใดที่ไม่ถูกไม่ควรก็ขอให้ครูอาจารย์ได้โปรดอภัย ไม่เพียงแต่การไหว้ครูทางด้านดนตรีเท่านั้น ยังรวมไปถึงการไหว้บิดามารดา ไหว้บรรดาลี้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่แห่งนั้นอีกด้วย ซึ่งในการเรียนรู้สมัยก่อนนั้นจะต้องใช้ในวิธีการลึกลับ จึงสมควรยกย่องให้ผู้ที่เราไปจำไปเลียนแบบมานั้นเป็นครู แต่ครูนั้นก็อาจจะใช่และไม่ใช่ครูที่ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ตนเองโดยตรงก็ได้ (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

สมาชิกในคณะก็ช่วยกันนำหีบพระอภิธรรมไปไว้ข้างอาสนะ โดยคงเหลือไว้เพียงเครื่องประกอบจังหวะและเครื่องบูชาครู โดยครูทรงศักดิ์จะนำเครื่องบูชาครูไปไหว้ที่ด้านหลังหีบศพบรรดาสมาชิกในคณะก็นำหน้าโลงศพเพื่อเตรียมการแสดง โดยนั่งท่าเทพบุตรทั้งชายและหญิง หน้าไปทางผู้ชม นำสไปพาดคอทุกคนทั้งชายและหญิง โดยเริ่มสวดเพลงไหว้ครูเป็นอันดับแรก ใช้ทำนองเพลงมะลิเลื้อย บทร้องรำไหว้ครูนี้เป็นการเริ่มต้นรำของนักแสดง ขั้นตอนนี้จะไม่มีการใช้หีบ

พระอิทธิกรรมเหมือนกับการสวดพระบาลี และมีการออกท่าทางของผู้แสดงด้วย เนื้อหาบทสวดรำไหว้ครุมีดังต่อไปนี้

ยกมือขึ้นพนมบังคมไหว้ พร้อมดอกไม้ธูปเทียนขึ้นบูชา
 ไหว้พระพุทธรูปพระธรรมอันล้ำเลิศ ไหว้พระสงฆ์องค์ประเสริฐเทริศบุชา
 ไหว้บิดรมารดาเลี้ยงลูกมาจนใหญ่ ลูกจะขอกราบไหว้ไล่เกศาจิตบูชา
 ไหว้ผู้รู้ผู้ร้องครุร่ามะนา ไหว้สุนทรภู์ท่านเป็นบรมครู
 ลูกไหว้พระปู่คุ้มครองเจ้าของที่ ทั้งแม่พระธรณีแม่พระคงคา
 ลูกไหว้ท่านผู้จูงชูช่วย ลูกฝากตัวไว้ด้วยช่วยเมตตา

ภาพที่ 22 นักแสดงรำสวดรำเพลงไหว้ครุ
 ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.1.4 การขอขมาหน้าศพ

พิธีกรรมอย่างหนึ่งก่อนที่จะมีการแสดงคือการขอขมาหน้าศพก่อนการแสดง ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่กระทำมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลและเป็นการขอขมาลาโทษก่อนที่จะมีการแสดง เพราะการแสดงในแต่ละครั้งจะต้องแสดงไปตามบทบาท อาจจะมีวาจาหรือท่าทางที่ทำให้เกิดความไม่พอใจซึ่งกันและกัน จึงต้องมีการทำพิธีขอขมาก่อน กรองแก้ว แร่งเพชร ได้กล่าวถึงเรื่องความเชื่อของการขอขมาก่อนที่จะมีการแสดง ไว้ในวิจัยเรื่ององค์ประกอบการแสดงลิเกคณะพรเทพ พรทวี ความว่า

ธรรมเนียมปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งในคณะลิเกพรเทพ พรทวี คือการเคารพผู้อาวุโส โดยก่อนที่ผู้แสดงแต่ละคนจะลงโรง หรือออกตัวครั้งแรกในการแสดงแต่ละครั้ง

นอกจากจะไหว้พ่อครูฤษีที่ตั้งเป็นเครื่องบูชาไว้แล้ว ผู้แสดงที่อาวุโสหน่อยต้องไหว้ผู้มีอาวุโสมากกว่าด้วย ทั้งนี้นอกจากเพื่อความเป็นสิริมงคลแล้ว ยังเป็นการขอขมาด้วย ซึ่งผู้อาวุโสกว่าก็จะให้ศีลให้พร การที่ต้องมีการขอขมาเนื่องจากว่า ในการแสดงนั้นผู้แสดงต้องแสดงไปตามบทบาท อาจมีการถูกเนื้อต้องตัว มีการล้วงเกิน เช่น ตีศีรษะ ใช้เท้าเตะพุดจาล้วงเกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้แสดงเป็นตัวตลก ซึ่งเป็นผู้อาวุโสมากกว่าใครในคณะ ต้องถูกผู้อาวุโสหน่อยกว่าล้วงเกิน จึงต้องมีการขอขมาก่อน สิ่งนี้นับเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ดีงาม สร้างความรักใคร่กลมเกลียว และนับถือซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก (กรองแก้ว แรงเพชร, 2549, น.84)

การขอขมาหน้าศพก่อนที่จะมีการแสดงรำสวดนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะการเล่นรำสวดในแต่บทเพลงนั้นอาจจะแสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสม ไม่ถูกไม่ควรต่อหน้าศพ เชื่อว่าการสวดขอขมาก่อนที่จะมีการแสดงนั้นเป็นการเคารพศพของผู้ตายและให้เกียรติผู้ตาย ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการสวดขอขมาหน้าศพไว้ว่า

การขอขมาหน้าศพเป็นการแสดงตนของผู้แสดงว่าการแสดงรำสวดหน้าศพเป็นการแสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสม ไม่ถูกกาลเทศะ เพราะในบางช่วงพิธีที่มีการร้องเพลงเบ็ดเตล็ด อาจจะมีการออกท่าทางที่ไม่เหมาะสม จึงต้องทำการขอขมาลาโทษก่อน ซึ่งในพิธีกรรมขอการขอขมาจะอยู่ในบทสวดของพระมาลัย ซึ่งร้องว่า “ไหว้ครูเสร็จสรรพขยับมาไหว้ ตายแล้วแคล้วคลาดในชาตินี้ ขอให้ผลบุญบารมีจงช่วยนำทางขอให้พบเมืองแก้ว ขอให้แคล้วปวงมาร ให้ไปสถิตบนสถานสวรรค์เบื้องบน ลูกหลานอยู่ข้างหลังจะทำบุญให้ จะกรวดน้ำส่งไปไม่ต้องเป็นห่วง” นักสวดก็จะทำหน้าที่สวดโดยมีผู้แสดงรำเป็นการขอขมาลาโทษต่อศพ ก่อนที่จะมีการแสดงรำสวด (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

ขั้นตอนของพิธีกรรมของการขอขมาหน้าศพคือ นักแสดงรำสวดหันหน้าเข้าหาโลงศพเพื่อไหว้เคารพศพผู้ตาย โดยนั่งท่าเทพบุตรทุกคนทั้งชายและหญิง ซึ่งขั้นตอนในส่วนนี้ถ้าเป็นการสวดที่เกี่ยวข้องกับคนตายจะต้องมีการเคารพศพผู้ตายก่อน เป็นการขอขมาหน้าศพว่าถ้าหากทำสิ่งใดไม่ถูกไม่ควร ให้อโหสิกรรมและยังเป็นการให้เกียรติต่อผู้ตาย อีกทั้งยังเป็นบทร้องที่กล่าวถึงเรื่องราวของชีวิต นำผลบุญที่อยู่ในชาตินี้ช่วยนำพาผู้ตายให้ไปสถิตอยู่บนสวรรค์ เป็นการแสดงที่ถือได้ว่าเป็นชุดการแสดงเบิกโรงในการรำรำเพื่อการขอขมาศพ หากทำสิ่งใดที่ไม่เหมาะสมไม่ควรในการร้องรำหน้าศพนี้ ผู้แสดงจะออกมารำท่าทำในลักษณะการตีบทว่าไปตามการร้อง โดยหันหน้าไปทางทิศศพ นอกจากนี้บทนี้จะเป็นการร้องลำในลักษณะกลอนแปดแล้วยังมีบทคาถาภาษาบาลี เช่น บทนะโม และบทขอ

ขมากรรม “สาธุจีกรรม มโนกรรมมัง กายะกรรมมัง สัพพวาจากรรมมัง” แสดงให้เห็นถึงการขอขมาแบบนอบน้อม เนื้อหาในบทสวดมีดังต่อไปนี้

ไหว้ครูเสร็จสรรพขยับมาไหว้	ตายแล้วแคล้วคลาดในชาตินี้
ขอให้ผลบุญบารมีจงช่วยนำทาง	ขอให้พบเมืองแก้ว
ขอให้แคล้วปวงมาร	ให้ไปสถิตบนสถานสวรรค์เบื้องบน
ลูกหลานอยู่ข้างหลังจะทำบุญให้	จะกรวดน้ำส่งไปไม่ต้องเป็นห่วง

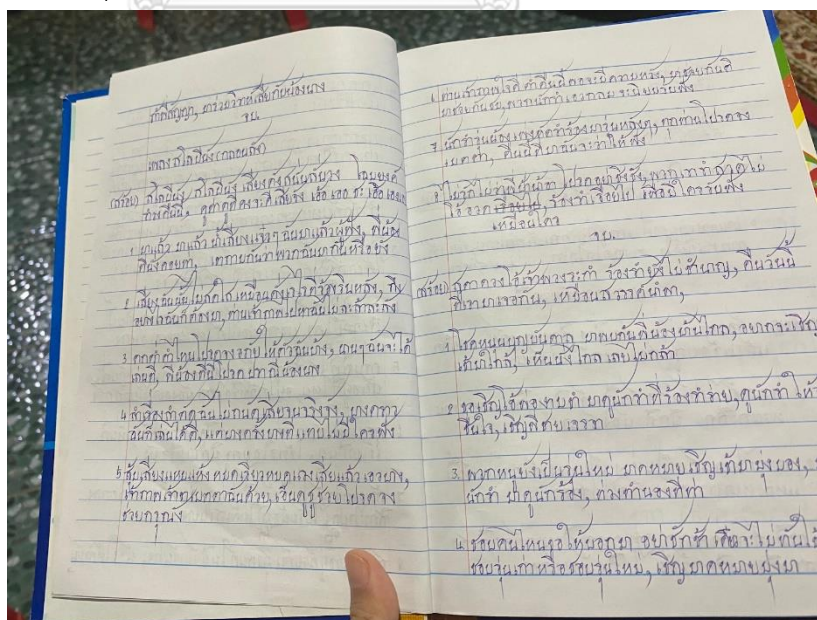
ภาพที่ 23 นักแสดงรำสวดรำเพลงขอขมาน้ำศพ

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

การร้องกลอนลำทั่วไปโดยการเกริ่นออกตัวระหว่างฝ่ายหญิงกับฝ่ายชาย เกริ่นในที่นี้หมายถึงการฝากเนื้อฝากตัวในการทักทายปราศรัย ทำความรู้จักกับเจ้าภาพและผู้มาชมการแสดง โดยร้องหลังจากการรำไหว้ครู ซึ่งโดยส่วนมากบทสวดจะเป็นเรื่องราวในวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งยังมีเพลงที่ครูทรงศักดิ์ได้แต่งขึ้นเอง โดยนำทำนองมาจากเพลงลูกทุ่งในปัจจุบัน เช่น ทำนองเพลงมะลิเลื้อย ทำนองเพลงเขมรซีกว้าว ทำนองเพลงไทดำรำพัน ทำนองเพลงล่องน่าน ทำนองเพลงแม่สะเรียง ทำนองสองไม้ ทำนองเพลงนาคบริพัตร ทำนองเพลงมอญดูดาว ทำนองเพลงแขกถอนสายบัว ทำนองเพลงหงส์ฟ้า เป็นต้น ขั้นตอนนี้นักแสดงซึ่งเป็นผู้หญิงจะทำหน้าที่ในการรำและร้องลูกคู่ไปด้วย ส่วนการรำตีบทตามทำนองกระทำตอนใดก็ได้แล้วแต่ผู้แสดงหรือจังหวะที่ควรรำ ในด้านของนักร้องนักดนตรีร้องสลับกันไปเรื่อย ๆ โดยจะมีผู้ที่เป็นคนขึ้นเพลง จะขึ้นเพลงใดมาลูกคู่คนอื่น ๆ ในวงก็จะร้องรับและบรรเลงไปจบเพลงก็ได้หรือทอดลงตรงวรรคไหนก็ได้ขึ้นอยู่กับคนผู้นำบทนั้น ๆ เพลงโดยส่วนใหญ่ผู้นำขึ้นเพลงจะเป็นผู้ชาย ส่วนนักแสดงคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ร้องก็จะทำหน้าที่ตีเครื่องประกอบจังหวะต่าง ๆ ในช่วงท้ายเพลงต้องทำจังหวะให้ช้าลงเป็นที่ทราบกันให้ทอดลง เพื่อจะจบเพลงเพียงเท่านั้น

ในส่วนนี้ระหว่างการแสดงนักแสดงรำสวดก็มีการเปลี่ยนอิริยาบถบ้างในบางเพลง โดยจัดแนวการ
แสดงเป็นแบบครึ่งวงกลมบ้าง ยืนสลับแถวกันบ้าง และในบางครั้งก็มีการเปลี่ยนการพันสไบใหม่โดย
การนำมาพันรอบเอวบ้าง รอบคอบ้าง ทั้งนี้ก็เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามและเพื่อความ
แตกต่างในแต่ละบทเพลง ครุทรงศักดิ์ ได้ให้สัมภาษณ์ในส่วนของคุณข้อมูลในการแสดงรำสวดว่า

ขั้นตอนการร้องกลอนลำทั่วไปนี้ เป็นการร้องลำที่มีลีลาการร่ายรำสลับกันไป
ทั้งจะมีหรือไม่มีการร่ายรำสลับก็ได้ การเล่นรำสวดในขั้นตอนนี้เป็นการเล่นที่ใช้
ระยะเวลายาวนานที่สุดกว่าขั้นตอนอื่น ๆ ไปจนถึงเวลาประมาณเที่ยงคืน ทั้งนี้ก็
ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพในแต่ละงานว่าต้องการให้แสดงจบที่กี่โมง ถ้าเจ้าภาพอยากให้ยู่
นาน ๆ ก็อาจจะให้ค่าตอบแทนเพิ่มเติม บางครั้งก็ร้องฟรีไม่คิดเงินเพราะยังมีคนดู
อยู่ เพลงที่ใช้ร้องส่วนมากก็จะขึ้นอยู่กับผู้นำร้องเป็นส่วนใหญ่ ถ้าขึ้นเพลงอะไรมา
สมาชิกในคณะก็จะร้องเป็นลูกคู่ไป บางเพลงมีเนื้อหายาวมาก คนฟังก็อาจจะเบื่อ
ก็ตัดลงสักครึ่งหรือไม่ ก็แล้วแต่ว่าจะเอาลงตรงไหนโดยก็เห็นตามสมควร บางครั้งก็
ต้องร้องเพลงตามใจเจ้าภาพ เพราะบางครั้งคนดูเขาอาจจะเข้าไม่ถึงเพลงรำสวด ก็
ต้องร้องเพลงลูกทุ่งปะปนไปบ้าง ถ้าเป็นเพลงลูกทุ่งจังหวะกลองก็ต้องเป็นจังหวะ
สามช่าเปลี่ยนจากกลองตะโพนมาเป็นกลองบองโก ทำรำก็ไม่ใช้ทำรำแล้ว ก็ต้อง
เปลี่ยนเป็นการเต้นบ้างเพื่อให้ดูไม่น่าเบื่อจนเกินไป (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ,
สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

ภาพที่ 24 การบันทึกบทร้องกลอนลำทั่วไปลายมือครุทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.1.5 การสวดสังเปรต

การสวดสังเปรตเป็นพิธีกรรมสุดท้ายในการแสดงรำสวด เป็นความเชื่อว่าการสวดสังเปรตนี้จะเป็นการชี้นำให้ผู้ตายได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี และยังเป็นการให้กรรมแก่ลูกหลานของผู้ตาย และคนที่อยู่ในพิธีได้รู้ถึงกฎแห่งกรรม ส่งผลให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่เกิดความตระหนักไม่กล้าที่จะทำความชั่ว

การสวดสังเปรตเป็นการสวดปิดบทการสวดพระมาลัยเมื่อจบเพลงลาแล้ว โดยใช้หีบพระอภิธรรมมาใช้ในการสวดสังเปรต เป็นการสวดส่งดวงวิญญาณของคนตายให้ไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้น เนื้อหาในการสวดสังเปรตจะเกี่ยวข้องกับนรกสวรรค์ เพื่อเป็นกุศโลบายให้กับคนที่เสียชีวิตอยู่ได้รู้จักบาปบุญคุณโทษ และยังเป็นความเชื่อและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งเชื่อกันว่าการสวดสังเปรตเป็นการชี้ทางให้กับผู้ที่เสียชีวิตให้ไปสู่ภพภูมิที่ดี ดังที่วิชัย เวชโอสถ หัวหน้าคณะรำสวดได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อของการสวดสังเปรตไว้ว่า

การสวดสังเปรตเป็นธรรมเนียมและเป็นความเชื่อของคนโบราณในเรื่องของพระมาลัย ซึ่งในความเชื่อของคนโบราณพระมาลัยสามารถท่องเที่ยวในนรกหรือสวรรค์ได้ ซึ่งรำสวดก็มาจากรากเหง้าการสวดพระมาลัย ในความเชื่อของคนโบราณถ้าหากมีการสวดพระมาลัยในงานศพก็จะทำให้ผู้ตายมีผู้ชี้ทาง ทำให้ไปสู่ในภพภูมิที่ดีขึ้น คณะวิชัย ราชันย์ ยึดความเชื่อตามแบบโบราณคือช่วงสุดท้ายของพิธีกรรมต้องมีการสวดสังเปรตหรือสวดส่งดวงวิญญาณของผู้ตายเพราะเชื่อว่ามีธรรมคอยนำทางจะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้น

บทสังเปรตหรือที่ในหนังสือพระมาลัย เรียกว่า เปรตสัง เนื่องจากกล่าวถึงเปรตในนรกที่ส่งฝากพระมาลัยให้ไปบอกญาติของพวกเขาให้ทำบุญถึงบรรดาเปรตเหล่านั้น ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการสวดพระมาลัยของคณะ จะต้องสวดบทนี้ทุกครั้งที่มีการรำสวด ซึ่งบทร้องก็จะกล่าวถึงการทำความดีละเว้นความชั่ว เปตาคือดวงวิญญาณของผู้ที่ละจากโลกนี้ไปแล้ว ฉะนั้นจะมีท่อนหนึ่งที่พระให้พระจะว่า “อิโตทินนัง เปตานัง อุปะ กัมปะติ” ขอให้บุญนี้จงสำเร็จต่อผู้ที่ได้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ผู้ฟังในงานที่ได้ฟังบทสวดนี้ก็จะได้รับลึกถึงคุณงามความดีของตนและไม่อยากทำความชั่ว เร่งสร้างบุญกุศลไว้ในชาตินี้ เพื่อที่ตายไปจะได้ไปอยู่ในภพภูมิที่ดี (วิชัย เวชโอสถ, สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2564)

การร้องสวดสังเปรตเป็นบทสวดสุดท้ายของการแสดงรำสวด โดยเริ่มสวดหลังจากเที่ยงคืนไปแล้วหรือตอนที่เจ้าภาพต้องการให้จบการแสดง เป็นบทสวดที่ศักดิ์สิทธิ์ ใช้หีบพระอภิธรรมมาใช้ในการสวด ขั้นตอนพิธีกรรมในการสวดสังเปรต คือ ครูทรงศักดิ์ได้ให้บรรดาสมาชิกในวงได้มานั่งล้อมวงกันอีกครั้ง โดยให้ลูกศิษย์ที่เป็นผู้ชายได้ยกหีบพระอภิธรรมและเครื่องบูชาครุมาไว้ตรงกลางวง จากนั้น

สมาชิกในวงทั้งหมดได้หันไปยังโลงศพของผู้เสียชีวิต ครูทรงศักดิ์ได้เรียกบรรดาญาติพี่น้องของผู้ตายให้มารวมกันที่หน้าโลงศพ เพื่อทำพิธีส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี จากนั้นครูทรงศักดิ์ได้เปิดคัมภีร์พระธรรมโดยเปิดไปที่บทสวดสังเขปโดยมีสมาชิกในวงนั่งอยู่ด้านหลัง เมื่อญาติของผู้ตายได้มารวมตัวกันหมดแล้ว ก็ได้นั่งหันหลังให้กับศพของผู้ตาย และหันหน้ามาทางบทสวดพระอภิธรรม ต่อไปได้ให้ตัวแทนญาติของผู้ตายจุดธูป และอธิษฐานต่อผู้ตายให้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า ครูทรงศักดิ์ก็เริ่มสวดบทนะโม บทสวดนี้นิยมสวดเป็นบทแรกก่อนที่จะสวดบทสวดมนต์หลัก โดยเนื้อหาของบทสวดจะเป็นการขออนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ซึ่งไกลจากกิเลสทั้งปวง ซึ่งก็คือพระพุทธเจ้านั่นเอง บทนี้มีเนื้อร้องอยู่ในคัมภีร์พระมาลัย ซึ่งอยู่ในหีบพระอภิธรรม โดยใช้ทำนองฉันทและทำนองเชิด ไม่ใช่เครื่องประกอบจังหวะมาประกอบในการร้อง จังหวะในการร้องจะช้าไม่เป็นทำนอง ลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบกลอนในบทร้องที่มีลักษณะร้องให้เข้ากับทำนองโดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีกวีคำ แต่จะต้องมีการคล้องจองกันไปเรื่อย มีการสัมผัสในคำกลอนเดียวกัน และสัมผัสระหว่างวรรค ตัวอย่างบทสวดมีดังต่อไปนี้

บทสวดนะโม

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

บทพระวิงค์

ปญฺจกฺขนธ ฐปฺกฺขนธ เวทนากฺขนธ สญฺญากฺขนธ สงฺขารกฺขนธ วิญญานกฺขนธ ตตฺถ กตโม ฐปฺกฺขนธ ยงฺกิลฺยจิ ฐปฺ อตีตนาถตปฺจบุปฺพนํ อหฺมตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฟาริกํ วา สุขุมํ วา หินฺนํ วา ปณฺสีตํ วา ยํ ทุเร วา สนฺตติเก วา ตเทกฺขมํ อภิสญฺญหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อโย วุจฺจติ ฐปฺกฺขนธ ฯ

บทสังเขป

(ฉันท)

นรกลาเปตา

ถวายนทาไหว้ส่งไป

จึงพระเถรชื่อมาลัย

บอกแก่ญาติถ้วนทุกคน

ดูราท่านทั้งหลาย

เร่งชวนชวาสสร้างกุศล

ญาติท่านได้ทุกทน

สั่งให้ท่านเร่งทำบุญ

เปรตนรกลั่งฉันใด

พระมาลัยผู้มีคุณ

ให้ญาติเขาทำบุญ

อันเขาอยู่ในเมืองคน

เปรตนรกลั่งดังนี้

ร้องลั่งมีมาทุกตน

ทำบาปได้ทุกขทน

บาปดังนี้อย่าให้ทำ

ชื่อว่าทานให้เร่งให้
 ชื่อว่าบุญให้เร่งทำ
 ทำบุญเป็นส่วนบุญ
 จงบอกแก่ญาติกา
 ชายชื่อนั้นก็ร้องสั่ง
 บาดังนี้มาตามทัน
 อย่าให้ญาติกระทำบาป
 ให้อุทิศบุญแผ่ผล
 เขาเป็นทุกข์ทุกวันคืน
 ให้พลากร้องสั่งมา
 บ่เห็นใครจะช่วยได้
 ให้ญาติเร่งสั่งวร
 เขาคำนึงถึงลูกนก
 ให้ลูกเมียสงสาร
 ขออุทิศใจบาน
 ให้เร่งกระทำบุญ
 เมื่อนั้นพระมาลัย
 ผู้คนได้ฟังพลัน
 (เชิด) เมื่อนั้นบรรดาคนทั้งหลาย
 พระมาลัยเจ้าบอกพลัน
 เขาจึงแต่งกับปียังหัน
 แล้วอุทิศบุญนั้นส่งไป
 ต่างคิดอนิจจาในใจ
 ที่ญาติของเขาทุกข์ทน
 เร่งรีบสืบสร้างกุศล
 ขอให้ถึงญาติเร็วพลัน
 เมื่อนั้นฝูงเปรตทุกพรรค
 อันญาติกาตนทำก็ดีใจ
 เขาจึงพ้นทุกข์นั้นไป
 มีนางฟ้าเป็นบริวาร
 ธรรมนี้เที่ยงแท้ไม่แปรผัน

ชื่อว่าศีลให้เร่งจำ
 คุณพระเจ้าเร่งภาวนา
 แม่มีคุณแลบิดา
 ข้าได้ยากแทบอาสัญ
 หญิงชื่อนี้ก็สั่งพลัน
 ตูจึงได้ความทุกข์ทน
 ทำแต่ล้วนส่วนกุศล
 ส่งบุญนั้นจงเร็วรา
 ให้ละอื่นโคกนักหนา
 ถึงบิดาแลมารดา
 เห็นแต่ญาติกา
 ก่อนจำศีลแล้วเร่งให้ทาน
 อีกเมียรักษางงนคราญ
 เอ็นดูเขาเร่งทำบุญ
 เมียสงสารแม่มีคุณ
 ส่งบุญนั้นมาเร็วพลัน
 นำเอาไปบอกทุกอัน
 ชักชวนกันสร้างกุศล
 ได้ฟังอภิปราย
 ใส่บาตรครมครัน
 สงสารนี้กระไร
 แล้วอุทิศแผ่ผล
 เล็งเห็นกุศลนั้น
 เกิดในสุราลัยวิมานแก้ว
 พระมาลัยนั้น

เธอมีอิทธิฤทธิ์นักหนา

เธอโปรดนรกเปตา

ให้พ้นทุกข์

นรกทุกข์สุขสำราญ

พระเถรกลับสู่วิหาร

เพิ่มกิจนิมนต์นาน

เพิ่มสุขสวัสดิ์อัครา

ภาพที่ 25 บรรดาญาติพี่น้องของผู้ตายมารวมกันที่หน้าโลงศพ
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 26 ตัวแทนญาติของผู้ตายจุดธูปและอธิษฐานต่อผู้ตาย
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

เมื่อสวดเสร็จญาติผู้ตายต้องนำเงินใส่ในหีบพระอภิธรรมเป็นจำนวนเท่าใดก็ได้ตามศรัทธา เพื่อสร้างพระธรรม โดยใส่ในหีบพระอภิธรรม ครูทรงศักดิ์จะเป็นผู้นำสวดอีกครั้ง เพื่อให้ผู้ตายได้มีแสงสว่างนำทางไปเมื่อได้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ครูทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการนำเงินใส่ในหีบพระอภิธรรมไว้ว่า

เงินที่ญาติผู้ตายได้บริจาคจะใส่อยู่ในหีบพระอภิธรรม เนื่องจากพระธรรมเราไม่ค่อยได้สร้าง พระพุทธก็หล่อแล้ว พระสงฆ์ก็บวชแล้ว การบริจาคเงินในหีบพระอภิธรรมจึงเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างหนึ่งในการทำนุบำรุงศาสนาและพระธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าให้สืบต่อไปได้ โดยนำเงินที่ได้นี้ไปบริจาคให้กับทางวัดอีกครั้งเพื่อเป็นการต่อส่วนบุญให้กับผู้ตายอีกด้วย (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

ภาพที่ 27 ญาติผู้ตายนำเงินใส่ในหีบพระอภิธรรม

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.1.6 การร้องบทเปิดพระโกศ

บทเปิดพระโกศนี้จะนำมาร้องหลังจากการสวดสังเปรต เป็นการเสร็จสิ้นการแสดงรำสวด บทร้องมีใจความสำคัญ เกี่ยวกับความโศกเศร้าอาลัยอาวรณ์ถึงผู้ตายอันเป็นที่รักอย่างสุดใจ พร้อมทั้งแสดงความอาลัยในการจากไปของผู้ตาย ด้วยบทร้องที่มีความโศกเศร้าประกอบกับทำนองร้องที่มีความโหยหวน ทำให้บทสวดนี้เป็นอีกบทเพลงที่โบราณถือว่าต้องมียู่ในการแสดงรำสวดในช่วงสุดท้ายของงานศพ ไม่ใช่เครื่องประกอบจังหวะมาประกอบในการร้อง จังหวะในการร้องจะมีจังหวะ

ปานกลาง ลักษณะโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นแบบกลอน 8 แต่ละวรรคจะมี 8-9 คำ มีการสัมผัสในคำกลอนเดียวกันและสัมผัสระหว่างวรรคของกลอนแปด ตัวอย่างกลอนเพลงมโหรีดังนี้

บทเปิดพระโกศ

เปิดพระโกศมีมิตรพิศพัทธ์	โคกนักทรวงในฤทัยหมอง
สองพระกรซ้อนกอดพระโกศ	ชลนัยไหลนองทั้งสองปราง
ให้ละห้อยโรยแรงกันแสงพลาง	โอ้อ่าปรางเจ้ายังอ่อนละมือน
เจ้าจะอยู่ไปใยในพระโกศ	คุณโทษโกรธเกรี้ยวไปเจียวหรือ
หรือจะให้ชาวเมืองเขาเลื่องลือ	ขึ้นชื่อว่าพี่ชั่วไปทั่วทิศ
จะขอเชิญลงบรรทมปัจฉิม	จะขอนอนอิงแอบแนบสนิท
กายกรรมวชิรกรรมโนกรรม	กรรมใดใครทำจะขอโหลกรรม
สัพพะพุทธา สัพพะธรรมมา	สัพพะสังฆานภาเวนะสทาโสติถิยะวันตุเต
ถ้าอยู่ได้พี่จะอยู่เป็นคู่ครอง	จะอยู่ร้องสักวาจนฟ้าสา
แต่ในจิตพี่ยังไม่คิดไกลห่าง	จึงขอลาสร้างชะแล้วเอย ขอลาเอย

อันดับต่อไปเป็นกล่าวขอเชิญอุทิศบุญกุศลให้กับผู้ตาย โดยเน้นเรื่องการอธิษฐานจิตและการเอ่ยชื่อของผู้ตายอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ที่ถูกเอ่ยชื่อนั้นได้อนุโมทนาบุญโดยพร้อมเพรียงกันก็จะถือว่าได้รับบุญกุศลโดยตรง บทที่ใช้ในการกล่าวมโหรีดังต่อไปนี้

อิหังโน ญาตินัง โหนตุ สุขิตา โหตุ ยาตะโย ขอบุญกุศลนี้ จงสำเร็จ แก่ดวง
วิญญาณ คุณพ่อเคลิ้ม ไซมม ขอจงมารับบุญกุศล ขอจงไปสู่สุคติ ถ้าท่านมีความทุกข์
ขอให้พ้นจากทุกข์ ถ้าท่านมีความสุข ขอให้มีความสุข ยิ่งๆขึ้นไปเทอญ ณ ปัจจุโย โห
ตุ อิหัง บุญญพลัง ขอบุญกุศลนี้ จงเป็นพลวปัจจัย อุปนิสัยสมภาร นำส่งให้ข้าพเจ้า
ถึงซึ่งพระนิพพาน ในอนาคตกาล เบื้องหน้าโน้นด้วยเทอญ สาธุ สาธุ สาธุ

ครูทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้ตายไว้ว่า

นอกจากจะขอขมากรรมกับผู้ตาย โดยปกติแล้วก็ต้องมีการขอขมากรรมกับ
สรีระร่างกายของผู้ตายด้วย เนื่องจากขอขมาแล้วแต่ยังไม่ได้โหลกรรม บางทีชีวิต
เราเกิดมาอาจจะประมาทพลาดพลั้ง ถึงเป็นพ่อเป็นแม่ก็จริง แต่เราอาจสบประมาท
ท่าน อาจจะทำให้เราไม่พอใจเป็นบาปกรรมต่อกัน (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์,
16 ตุลาคม 2564)

ต่อไปครูทรงศักดิ์ได้ให้ญาติผู้ตายหันหน้าไปทางโรงศพของผู้ตาย พร้อมให้ญาติผู้ตายตั้งนะโม
พร้อมกัน 3 จบ พร้อมนำสวดโดยให้ญาติผู้ตายกล่าวตามดังนี้

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

อุกาสะ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ครุกรรม พหุกรรม สัพพา วาจากรรม ขอ
อโหสิกรรม กรรมหนึ่งกรรมใด ที่ข้าพเจ้า ได้เคยล่วงเกิน ต่อคุณพ่อเคลิ้ม ไชยม ทั้ง
กายก็ดี วาจาที่ดี ใจก็ดี ต่อหน้าก็ดี ลับหลังก็ดี ตั้งใจก็ดี มิได้ตั้งใจก็ดี ขอให้ดวง
วิญญาณ ของคุณพ่อเคลิ้ม ไชยม โปรดอโหสิกรรม ทั้งนี้ให้กับข้าพเจ้า และหากคุณ
พ่อเคลิ้ม ไชยม เคยล่วงเกินข้าพเจ้า ในทางใด ๆ ข้าพเจ้าจะขอยกอโหสิกรรม ให้กับ
ดวงวิญญาณ ของคุณพ่อเคลิ้ม ไชยม ขอให้ดวงวิญญาณของท่าน สู่สวรรค์ชั้นฟ้า มี
ความสุขและความสบาย ในสัมปรายภพเบื้องหน้านั้นด้วยเถิด

เมื่อจบบทสวดในพิธีส่งเปรตทั้งหมดแล้ว ก็เป็นการเสร็จสิ้นขั้นตอนทั้งหมดในการแสดงรำ
สวด ครูทรงศักดิ์จึงได้ร้องเพลงรำลึกถึงผู้ตายด้วยบทเพลงที่มีทำนองเพลงลูกทุ่ง เป็นเพลงที่มีเนื้อหาที่
สื่อความหมายพูดแทนความรู้สึกในจิตใจ ที่ไม่สามารถกลั่นกรองเป็นคำพูดได้ เพื่ออธิษฐานขอให้ดวง
วิญญาณของผู้ตายได้ไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า มีความสุขและความสบายในสัมปรายภพเบื้องหน้า เป็นเพลงที่
ครูทรงศักดิ์ได้แต่งไว้ร้องท้ายสุดของพิธีกรรม เพื่อไว้อาลัยให้กับผู้ตายโดยให้ลูกหลานและญาติ
ทั้งหลายหลับตาและระลึกถึงผู้ตาย มีเนื้อเพลงดังต่อไปนี้

เหมือนมีเพื่อนคอยปลอบใจ ร้องเพลงกล่อมให้ลูกฟัง พ่อยังรักและชื่นชม เมื่อ
โลกเหวตาม คลายทุกสุขในอารมณ์ พ่อจงดนิมรักใคร่ พ่อคือดวงใจพ่อเคลิ้มเป็น
กำลังใจ ไม่เคยให้ลูกวิ่งเวง แต่วันนี้ไม่มีพ่อแล้ว นอนพักผ่อนใจ ความตายโหดร้าย
ทำลายแหลกลาญ ขอดวงวิญญาณพ่อลอยสู่สรวงสวรรค์ อยู่บนวิมานเมืองแมน ผล
บุญตอบแทน ลูกสวดกรวดน้ำทดแทนให้พ่อสู่เมืองวิมาน พระสวดฟังแล้ววังเวงใจ
เพลงมอญร้องให้ผิวผ่าน ตื่นตันฤทธิธรรณิการแสง หมุนเวียนเปลี่ยนแปลง พ่อเคลิ้มปิด
ฉากแสดง สิ้นแสงลูกจำลาก่อน โลกคือโรงละคร ปิดฉากก็ตอนที่พ่อมาจากลูกไป
อาลัยรักและความห่วงแหน พวงหรีดแขวนแทนพวงมาลัย เกิดชาติใดเป็นพ่อลูกกัน
ชีพพ่อดับขันธลอยขึ้นสู่สรวงสวรรค์ พ่อฉันยังอยู่ในใจ พ่อเคลิ้มคือดวงใจ พรุ่งนี้ต้อง
จากกันไกล หลับสบายเถิดพ่อจำ

จากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับขั้นตอนการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทร
ภูในพิธีการแสดงสวดศพ สามารถสรุปได้ว่ามีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้

พิธีกรรมที่ปรากฏ	วิธีปฏิบัติ	วัตถุประสงค์
1. พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง	ถวายเครื่องบูชาครู	แสดงความกตัญญูต่อครู
2. พิธีสวดพระมาลัย	- ร้องบทนะโม - ร้องบทไหว้ครู - ร้องบทในกาล	บูชาพระรัตนตรัยเพื่อความเป็นสิริมงคล เป็นการสวดส่งดวงวิญญาณเพื่อเป็นการ ส่งสมบุญเอาไว้ ช่วยอบรมจิตใจผู้ฟังให้เห็นถึงผลแห่งการทำความดีความชั่ว โดยมีศพเป็นสื่อเชื่อมโยง
3. การรำไหว้ครู	การรำถวายครูก่อนการแสดง	รำลึกถึงครู คารวะครู ขอพร
4. การขอขมาหน้าศพ	ร้องบทขอขมาหน้าศพพร้อมทำท่าในลักษณะการตีบทว่าไปตามการร้อง	ขออโหสิกรรมต่อผู้ตาย
5. การสวดสังเปรต	นั่งล้อมหีบพระอภิธรรมสวดส่งดวงวิญญาณ	วิญญาณไปสู่ภพภูมิที่ดี
6. การร้องบทเปิดพระโกศ	ผู้แสดงร้องด้วยอารมณ์โศกเศร้า	เพื่อแสดงความโศกเศร้าอาลัยอาวรณ์ถึงผู้ตายที่จากไป

ตารางที่ 1 ตารางพิธีกรรมที่ปรากฏในการแสดงสวดหน้าศพ

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

พิธีกรรมต่าง ๆ ปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งแต่ละขั้นตอนนั้นเกี่ยวพันกับการบูชาพระรัตนตรัย ตามความเชื่อตามหลักทางพระพุทธศาสนา ผสมกับความเชื่อในเรื่องวิญญาณและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์ภาพสะท้อนแห่งความเชื่อของพิธีกรรมต่าง ๆ ในบทต่อไป

3.3.2 การแสดงในวาระอื่น ๆ (การแสดงในงานมงคลและงานรื่นเริงต่าง ๆ)

การแสดงรำสวดตามสถานที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานรื่นเริงหรืองานประจำปี พิธีกรรมไหว้ครู ก่อนการแสดงเป็นการบอกกล่าวครูบาอาจารย์ เจ้าที่เจ้าทาง ให้มารับเครื่องบูชาครูโดยคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเชื่อว่าเมื่อไหว้ครูก่อน จะส่งผลให้แสดงรำสวดได้ดีไม่ผิดพลาดเกิดความเชื่อมั่นในการแสดง สามารถแสดงได้อย่างราบรื่นไม่ติดขัดแต่ประการใด และเป็นที่ชื่นชอบของผู้ที่ได้ยินได้ฟัง การไหว้ครูเป็นพิธีกรรมเริ่มต้นทุกครั้งก่อนการแสดง แต่ถ้าในงานศพต้องใช้หีบพระอภิธรรม งานมงคลหรืองานนอกสถานที่นั้นไม่ใช่ ครูทรงศักดิ์ได้กล่าวถึงพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงดังนี้

พิธีกรรมนี้ส่วนมากทำในงานแสดงที่ไม่ใช่งานศพ เพราะถ้าเป็นงานศพต้องใช้หีบพระอภิธรรมด้วย แต่ถ้าเป็นงานมงคลหรืองานนอกสถานที่ที่ไม่ต้องใช้หีบพระอภิธรรม โดยใช้เครื่องดนตรีที่เป็นบรมครูอย่างตะโพนและเครื่องกำล เป็นการอธิษฐานจิตของนักแสดงก่อนที่จะทำการแสดง ไม่ให้มีอุปสรรคในระหว่างทำการแสดง ทุกคนจะนึกถึงครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์วิชาการแสดงให้เป็นกำลังใจก่อนขึ้นทำการแสดง เหมือนกับเราได้บอกเจ้าที่เจ้าทางด้วยว่าเรามาทำการแสดง ขอให้เขาช่วยรักษาและอำนวยความสะดวกให้คณะเราจนจบการแสดง (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

เครื่องบูชาครูที่ใช้ในการทำพิธีประกอบไปด้วย

1. เงิน 12 บาท
2. ดอกไม้
3. ธูป 5 ดอก
4. เทียน 2 เล่ม
5. เหล้า 1 กลม
6. น้ำเปล่า 1 ขวด
7. บุหรี่
8. หมากพลู

ภาพที่ 28 เครื่องบูชาครูที่ใช้ในการทำพิธี
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

ภาพที่ 29 พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง
ที่มาภาพ: ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ

3.3.2.1 พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง

การจัดเตรียมเครื่องไหว้ครูหรือเครื่องบูชาครูเหมือนกับพิธีที่เกี่ยวข้องกับศพ โดยทางเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดเตรียมไว้ให้ บทโห่จะปูดด้วยผ้าสีขาว วางตะโพนไว้ตรงกลาง ข้างตะโพนทั้งสองข้างวางเครื่องประกอบจังหวะฉิ่ง กรับ ให้เป็นระเบียบ เมื่อใกล้ถึงเวลาที่จะแสดงครูทรงศักดิ์จะเป็นผู้นำในการทำพิธี โดยนั่งอยู่ด้านหน้า ส่วนผู้แสดงคนอื่น ๆ นั่งอยู่ด้านหลัง หันหน้าไปทางเดียวกับครูทรงศักดิ์ เมื่อผู้แสดงทุกคนพร้อมที่จะทำพิธีแล้ว ก็ะออกมานั่งพร้อมพนมมือและอยู่ในอาการสงบไม่วอกแวก ผู้ทำพิธีจะรินเหล้าใส่แก้วประนมมือ และกล่าวบทสวดดังต่อไปนี้

บทบูชาพระรัตนตรัย

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

คำบูชาพระรัตนตรัย

อิมีนา สักกาเรนะ พุทธัง อภิพุชยามะ

อิมีนา สักกาเรนะ ธัมมัง อภิพุชยามะ

อิมีนา สักกาเรนะ สังฆัง อภิพุชยามะ

บทชุมนุมเทวดา

สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุัง นะรินทัง ปรีตรตานุภาโว สะทา รักขตุติ ฆะริตวานะ

เมตตัง สะเมตตา ณะทันตา อวิชิตตะจิตตา ปรีตัง ณะนันทุ

ลักเคกาเม จะรูเป ศิริสิขะระตะญเ จันตะลิเฆ วิมาเน ทีเปรัฐฐเ จะคาเม ตะรุวะนะ

คะหะเน เคหะวัตถุมหิเขตเต ภูมมา จายันตุเทวา ชะละละละวิเสเม ยักกะคันธัพ

พะนาคา ตัญญัจันทา มุณีวะระจะจะนัง สาธะโว สุณันตุ

ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา

ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา

ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา

บทบูชาพระรัตนตรัย

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

พุทธังครูอาจารย์ อะหังวาทามิ

ธัมมังครุอาจารย์ยัง อะหังวาทามิ

สังฆังครุอาจารย์ยัง อะหังวาทามิ

ก่อนที่จะทำการแสดงทุกครั้ง ครูทรงศักดิ์ต้องมีการบอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของการแสดงรำสวดก่อน เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในงานเข้าใจบริบทของการแสดงรำสวดมากขึ้น โดยการแสดงนั้นจะเป็นการตัดตอนมาเป็นช่วง ๆ ไม่ได้สวดเต็มเหมือนกับการแสดงหน้าศพ

ทุกวันนี้การแสดงรำสวดพัฒนาบทเพลง นอกเหนือจากบทเพลงในวรรณคดี การร้องเรื่องต่าง ๆ เป็นการร้องให้เข้ากับสถานที่ บริบทของผู้ฟังนั้น ๆ เพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลาในการแสดง ซึ่งเป็นธรรมเนียมของรำสวด โดยการตั้งนะโมที่เป็นทำนอง มีการสวดเปิดหนังสือพระมาลัย และมีการรำไหว้ครู (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

3.3.2.2 สวดพระมาลัย

การสวดบทพระมาลัยจะสวดต่อเนื่องกัน ผู้แสดงนั่งหันหน้าไปทางคนดู ผู้ที่ทำหน้าที่บรรเลงเครื่องประกอบจังหวะ จะนั่งฝั่งทางซ้ายของเวทีการแสดง เครื่องประกอบจังหวะที่ใช้ประกอบไปด้วย ตะโพน ฉิ่ง กรับ เมื่อครูทรงศักดิ์ได้บอกเล่าเรื่องราวของการแสดงรำสวดจบลง ก็เป็นการเริ่มบทนะโม โดยใช้ทำนองการร้องเช่นเดียวกับการสวดหน้าศพ เมื่อท่องบทนะโมจบแล้ว จากนั้นครูทรงศักดิ์ก็ทำหน้าที่เป็นผู้กล่าวบทไหว้ครูเป็นอันดับต่อไป โดยนักแสดงรำสวดคนอื่นไม่ได้กล่าวบทสวดพร้อมครูทรงศักดิ์เหมือนบทนะโมแต่เป็นการสวดตาม การท่องบทไหว้ครูและบทในกาลก็มีการใส่ทำนองและลูกเอื้อนเหมือนบทนะโม และมีการท่องคำแปลด้วย เป็นธรรมเนียมการเริ่มแสดงรำสวดซึ่งบทที่กล่าวข้างต้นอยู่ในหนังสือพระอภิธรรมหรือหนังสือพระมาลัย บทสวดมีดังต่อไปนี้

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

ติโลกเสฏฺฐํ ตํ พุทฺธํ ธรรมํ นว นียยานิกํ

สงฺฆํ นิรํคณญเจะ อภิชาติย ภาสิสฺสํ ฯ

ข้าไหว้พระเจ้าผู้ (ประเสริฐ) เลิศไทรภพ ขอขอนบพระนวลโลกอุดร ข้าขอ
ประณมพระสงฆ์บวร ข้าจะแปลตามคำสั่งสอน พระเถรบรรพชิตผู้ชื่อว่ามาลัย ข้าขอ
ระงับดับใจ บาปกรรมอันใด จงอย่าได้มาพาน ข้าจะขอทรงธรรมอันพิสดาร จนลุถึง
พระนฤพาน ดับชาติสังขาร ขึ้นชื่อว่าความผิदनัน จงอย่าได้มีเลย
(ฉันท) ในกาลอันลับล้น พันไปแล้วแต่ครั้งก่อน
ภิกขุหนึ่งให้พระพร ชื่อมาลัยเทวเถร

อาศัยบ้านกำโพช	ชนบทโรหเถร
อันเป็นบริเวณ	ในแคว้นแคว้นเมืองลงกา
พระเถรนั้นเธอมีฤทธิ	ประสิทธิด้วยพระปัญญา
มีศีลครองลิกขา	ฉานสมาบัติบริบูรณ์
ลั่นกิเลสประเสริฐหนัก	สันโดษนักใคร่จักขุน
รู้หลักศรัทธาพูน	ใจละเอียดทรงพระธรรม
ปรากฏด้วยรู้หลัก	มีฤทธิหนักถึงอรหันต์
อุปมาเสมือนพระจันทร์	อันปรากฏในเวหา
เธอนั้นเสด็จลงไป	ในนรกด้วยกรุณา
เพื่อจะให้เขาสั่งมา	แลจะบอกแก่ญาติกาพลัน
พระโมคคัลลาผู้สาวก	โปรดนรกทุกทุกวัน
ครั้นแล้วโปรดชาวสวรรค์	ด้วยพระธรรมอันฉับเฉียว
พระมาลัยเทพเถร	บ่แปลกกันดุจพิมเดียว
รู้ธรรมอันฉลาดเฉลียว	อานุภาพเหมือนกันมา

ภาพที่ 30 การสวดพระมาลัยในการแสดงวาระอื่น ๆ
ที่มาภาพ: ธนากร ศิริสุข

3.3.2.3 รำไห้ครู

อันดับต่อไปให้สมาชิกในวงได้รำไห้ครูของการแสดงรำสวด ก่อนที่จะมีการสวดกลอนลำทั่วไป ซึ่งเนื้อหาในการรำไห้ครูนั้น ก็เป็นการรำลึกถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ปิตามารดา ครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าที่เจ้าทางในสถานที่นั้น โดยผู้ที่สวดรำไห้ครูจะมีการแปรแถวจากแถวเรียงหน้ากระดาน มีผู้แสดง 4 คน นั่งท่าเทพบุตร หันหน้าไปทางผู้ชมการแสดง ส่วนนักแสดงที่เหลือถอยหลังไปหลังผู้แสดง บทสวดเหมือนการแสดงหน้าศพมีดังต่อไปนี้

ยกมือขึ้นพนมบังคมไหว้
 ไหว้พระพุทธรูปพระธรรมอันล้ำเลิศ
 ไหว้บิดมารดาเลี้ยงลูกมาจนใหญ่
 ไหว้ผู้รู้ผู้ร้องครูรามะนา
 ลูกไหว้พระปู่คุ้มครองเจ้าของที่
 ลูกไหว้ท่านผู้คงชอุช่วย

พร้อมดอกไม้ธูปเทียนขึ้นบูชา
 ไหว้พระสงฆ์องค์ประเสริฐเทริดบูชา
 ลูกจะขอกราบไหว้ใส่เกศาจิตบูชา
 ไหว้สุนทรภู์ท่านเป็นบรมครู
 ทั้งแม่พระธรณีแม่พระคงคา
 ลูกฝากตัวไว้ด้วยช่วยเมตตา

ภาพที่ 31 การรำไหว้ครูในการแสดงวาระอื่น ๆ
 ที่มาภาพ: ธนากร ศิริสุข

ขั้นตอนต่อไปเป็นการร้องกลอนลำทั่วไป โดยยกตัวอย่างเพลงไม่กี่เพลงเท่านั้น โดยจะยกตัวอย่างเพลงที่สำคัญเป็นที่รู้จักของผู้ชมการแสดง เช่น เพลงของดีเมืองระยอง เพลงชีวิตศิลปิน เพลงสาธิตกานกเอี้ยง และจบด้วยเพลงลาเป็นอันดับสุดท้าย เป็นการจบการแสดง

ภาพที่ 32 นักแสดงรำสวดร้องเพลงลาเพื่ออำลาผู้ชมการแสดง
 ที่มาภาพ: ธนากร ศิริสุข

จากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับขั้นตอนการแสดงรำสวดในวาระอื่น ๆ ของคณะ อรชุน ลูกสุนทรภู่ โดยผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ก่อนที่จะมีการแสดงทุกครั้ง ต้องเริ่มจากการไหว้ครู ก่อนการแสดง โดยประกอบพิธีก่อนที่จะขึ้นทำการแสดง บนโต๊ะปูด้วยผ้าสีขาว วางตะโพนไว้ตรง กลาง ข้างตะโพนทั้งสองข้างวางเครื่องประกอบจังหวะฉิ่ง กรับ ให้เป็นระเบียบ ซึ่งใช้เครื่องบูชาครู คือ เงิน ดอกไม้ ธูป เทียน เหล้า น้ำเปล่า บุหรี่ หมากพลู เมื่อขึ้นแสดงก็จะมีการเกริ่นประวัติของรำสวด โดยคร่าว ๆ ให้ผู้ชมได้ทราบถึงที่มาที่ไป และทำการแสดงการสวดพระมาลัยโดยเริ่มจากการสวดบท นนะโม บทในกาล และบทไหว้ครู จากนั้นก็จะเป็นการสวดกลอนลำทั่วไปโดยหยิบยกบางเพลงที่ใช้ใน การแสดง และปิดท้ายด้วยเพลงลาทุกครั้ง

จากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับขั้นตอนการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทร ภู่ในพิธีการแสดงในวาระอื่น ๆ สามารถสรุปได้ว่ามีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้

พิธีกรรมที่ปรากฏ	วิธีปฏิบัติ	วัตถุประสงค์
1. พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง	ถวายเครื่องบูชาครู	แสดงความกตัญญูต่อครู
2. พิธีสวดพระมาลัย	การสวดพระมาลัยฉบับย่อ (ไม่ ใช้หีบพระอภิธรรม) มีตะโพน วางด้านข้าง	บูชาพระรัตนตรัยเพื่อความเป็น สิริมงคล และถ่ายทอดคำสั่งสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ผู้ฟัง รู้จักผิดชอบชั่วดี
3. การรำไหว้ครู	การรำก่อนการแสดง	รำลึกถึงครู คารวะครู ขอพร

ตารางที่ 2 ตารางพิธีกรรมที่ปรากฏในการแสดงวาระอื่น ๆ

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

สรุปได้ว่าการแสดงรำสวดหน้าศพกับการแสดงรำสวดในวาระอื่น ๆ มีความแตกต่างกันใน บางช่วงคือ การแสดงรำสวดในงานศพเป็นพิธีกรรมที่มีการปฏิบัติ เกี่ยวข้องกับหลักพระพุทธศาสนา เป็นส่วนใหญ่ จัดขึ้นในกรณีที่มีคนเสียชีวิตโดยจัดที่บ้านหรือวัดเท่านั้น ใช้หีบพระอภิธรรมในการไหว้ ครูก่อนการแสดงและการสวดพระมาลัย มีการสวดพระอภิธรรมศพก่อนแล้วจึงต่อด้วยการสวดพระ มาลัย สวดขอขมาหน้าศพ สวดสังเปรต และร้องบทเปิดพระโกศเป็นการปิดท้ายการแสดง ส่วนการ แสดงรำสวดในวาระอื่น ๆ นั้นไม่มีการใช้หีบพระอภิธรรม เป็นเพียงการแสดงการสวดพระมาลัยฉบับ ย่อ ประกอบไปด้วยบทนะโม บทไหว้ครู และบทในกาล ต่อด้วยการแสดงกลอนลำทั่วไปเป็นการปิด ท้าย ส่วนสิ่งที่เหมือนกันในสองพิธีกรรมนี้คือ การทำพิธีบูชาครูก่อนการแสดง โดยใช้เครื่องบูชาครู

เหมือนกัน แตกต่างกันตรงที่การทำพิธีไหว้ครูของการแสดงสดหน้าศพนั้น ใช้หีบพระอภิธรรมวางไว้ตรงกลาง เพื่อเป็นหลักและเครื่องยึดเหนี่ยวในการประกอบพิธี ส่วนพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงในวาระอื่นนั้น ใช้ตะโพนตั้งบรรเลงด้านข้าง เพลงที่ใช้ในการสวดกลอนลำทั่วไป จะเป็นบทกลอนที่สามารถร้องได้โดยไม่จำเป็นต้องนำเพลงใดขึ้นก่อนก็ได้ เพียงแต่ต้องจบต้องเพลงลาทุกครั้ง เพื่อเป็นการบอกกล่าวผู้ชมการแสดงว่ารำสวดได้จบลงแล้ว ครูทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความแตกต่างในการแสดงรำสวดทั้งสองพิธีไว้ดังนี้

ก่อนที่จะทำการแสดงทุกครั้งการไหว้ครูก่อนการแสดงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะเป็นความเชื่อที่ปฏิบัติกันมารุ่นสู่รุ่น ทั้งในงานที่ไปแสดงกับศพหรือไปแสดงตามสถานที่ต่าง ๆ ถ้าเป็นการสวดหน้าศพก็จะยึดหีบพระอภิธรรมเป็นหลัก แต่ถ้าไปสวดตามสถานที่ต่าง ๆ ก็จะยึดตะโพนในการทำพิธี ด้วยความเชื่อของคนดนตรีก็มักจะนับถือพระปรคนธรรพอยู่แล้ว แต่เวลาไปงานศพเราไม่ได้ใช้ตะโพนในการเล่น เราเปลี่ยนมาใช้กลองบองโกแทน เพราะการแสดงมีตลอดทั้งคืน หากใช้ตะโพนที่ต้องใช้มือตี ก็จะทำให้นักแสดงที่ตีกลองลำได้ กลองบองโกจึงเป็นตัวหนุนแรงให้กับนักดนตรีได้ อีกทั้งกลองบองโกก็ยังมีเสียงที่ดีเพราะใช้ไม้ตี การตีจังหวะสามช่าให้เข้ากับเพลงที่แต่งขึ้นมาใหม่ ก็ยังทำให้เพลงมีความสนุกสนานน่าฟังขึ้นไปอีก

หีบพระอภิธรรมเราก็ต้องใช้ในการสวดพระมาลัยและการสวดส่งเปรต เราไม่สามารถขาดหีบพระอภิธรรมในการแสดงรำสวดหน้าศพได้ เพราะหีบพระอภิธรรมประกอบด้วยคำสอนของพระมาลัย ซึ่งมีเนื้อหาในการสอนบุคคลที่ตายไปแล้ว และยังสอนคนที่มาร่วมในงานศพอีกด้วย หีบพระอภิธรรมจึงเป็นเหมือนคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มาโปรด ส่วนในเรื่องของการแต่งกาย อย่างที่ชาวพุทธเข้าใจคือเรื่องของกาลเทศะ การแสดงรำสวดในงานศพหากเราใส่เสื้อผ้าที่มีสีฉูดฉาดเหมือนตอนไปเล่นงานเฉพาะกิจก็จะเป็นการไม่เหมาะสม ดังนั้นผู้แสดงก็ต้องใส่เสื้อสีขาวหรือสีดำ เพื่อเป็นการไว้อาลัยให้กับผู้เสียชีวิต (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2564)

การแสดงรำสวดมีการปรับภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น จากเดิมที่เคยแสดงในพิธีกรรมทางศาสนา อาจเปลี่ยนไปสู่การแสดงเพื่อการท่องเที่ยว และการส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเพื่อสะท้อนการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิต สังคมออนไลน์ในยุคนี้เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านของรำสวดให้กับคนรุ่นหลังมากขึ้น พิธีกรรมก็อาจมีการปรับให้สอดคล้องกับบริบทและเวลาที่จัดแสดง

3.3.3 พิธีไหว้ครูประจำปี

การไหว้ครูนั้นสำคัญมากในเรื่องของจิตใจ เพราะสังคมไทยอยู่ด้วยความรักและเคารพซึ่งกันและกันและเป็นสังคมแห่งวัฒนธรรม การไหว้ครูก็เป็นการรวมความคิดทางพระพุทธศาสนากับพราหมณ์และผีวิญญาณ ทำให้เกิดการหล่อหลอมทางสังคมในอดีตอยู่กันด้วยความรัก ความเข้าใจ และความเคารพ ศิลปวัฒนธรรมไทยต่าง ๆ จึงมีลำดับขั้นของการเรียนรู้ เมื่อเรามีความรู้ที่เหมาะสม มีวิยวุฒิที่เหมาะสม สิ่งต่าง ๆ ที่เราได้รับจะมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น นิพนธ์ กล่อมบรรจง ข้าราชการครู โรงเรียนวังไกลกังวลได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการไหว้ครูไว้ว่า

ในสังคมไทยจารีตประเพณีต่าง ๆ จะปลูกฝังให้คนไทยรู้จักความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ครูเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนทุกคน ที่จะเป็นผู้เริ่มสิ่งต่าง ๆ อาจจะได้หมายถึงครูที่เป็นครูดนตรีไทยหรือการแสดงพื้นบ้านเสมอไป ทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเราก็คือเป็นครู ธรรมชาติก็เป็นครูของเรา ที่สั่งสอนให้เราได้รู้จักประณีตประณีตอยู่กันอย่างใดให้เกิดความสมดุลดูแลรักษากันไป อุปกรณ์ที่ใช้ในการเกษตรกรรมการทำไร่ทำนาถ้าถือว่ามีครู ก็จะมีพิธีกรรมที่เคารพสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ดังนั้นถ้าหากเราเคารพในสิ่งใดเราก็จะดูแลสิ่งนั้นเป็นอย่างดี ไม่ใช่แค่เรื่องของดนตรีอย่างเดียว ธรรมชาติรอบตัว หรือแม้กระทั่งงานช่างต่าง ๆ อุปกรณ์ทำครัว หรือการทำไร่ทำนา อุปกรณ์ที่ใช้ในการเกษตรกรรมการทำไร่ทำนาถ้าถือว่ามีครู ก็จะมีพิธีกรรมที่เคารพสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่มีการรำลึกถึงว่าเราเอาสิ่งนั้นมาสร้างเสริมให้ชีวิตเราได้ประสบความสำเร็จ นั่นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยยอมรับรำลึกถึงผู้มีพระคุณนั่นก็คือครู การไหว้ครูจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งที่ทำให้เรารู้ว่าอยู่ในสถานภาพใด เช่น การไหว้ครูครั้งแรกเพื่อที่จะเริ่มเล่นดนตรีหรือการแสดง ไหว้ครูครั้งที่สองคืออยากต่อเพลงที่มีความสำคัญ เราก็ต้องไปบอกครู ไปขอครูอีกครั้งเพื่อให้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ เมื่อเกิดกระบวนการนั้นเราก็จะรักษาเพลงนั้นเป็นอย่างดี ไม่เอาไปใช้ในทางที่ผิดและมีวิจารณ์ญาณ เราจะผ่านพิธีการไหว้ครูในโรงเรียนมาตั้งแต่เป็นเด็กหรือพอเราเริ่มเป็นนักดนตรี เราก็ต้องเริ่มผ่านพิธีกรรมการไหว้ครู มีพิธีกรรมขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย สังคมไทยในปัจจุบันครูถูกลดบทบาทเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และความมีพระคุณ ครูถูกมองเป็นผู้ให้บริการ ต้องทำหน้าที่บริการให้กับผู้ที่รับบริการจึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นกับวงการดนตรีไทยมากมาย (นิพนธ์ กล่อมบรรจง, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2565)

ความเชื่อหนึ่งที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทย คือ ความเชื่อเกี่ยวกับครูผู้มีพระคุณอบรมสั่งสอน ให้ความรู้ต่าง ๆ คณะอรชุน ลูกสุนทรภู่มีความเชื่อในเรื่องเทพ ครูของเทวดา หรือครูราสวดที่

ล่องลับไปแล้ว ดังนั้นความเชื่อของความมกัตถุญต่อผู้มีพระคุณ และความเชื่อของเทพ เทวดา ที่มาปกป้องรักษาตัวของผู้แสดง จึงมีบทบาทอย่างมากในการแสดงรำสวด นอกจากความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมในการแสดงรำสวดแล้ว คณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ยังมีความเชื่อที่เกี่ยวกับการไหว้ครูซึ่งจัดขึ้นในทุก ๆ ปี ซึ่งเชื่อว่าเมื่อได้มาเข้าพิธีไหว้ครูครอบครูแล้ว จะทำให้เกิดสิริมงคลกับตนเอง อีกทั้งยังเป็นการได้มาพบปะสังสรรค์กับนักแสดงรำสวดรุ่นอื่น ๆ อีกด้วย ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อของพิธีไหว้ครูประจำปีว่า

ตามปกติแล้วเราจะมีพิธีไหว้ครูครอบครูขึ้นทุกปี เชื่อกันว่าเมื่อครอบครูแล้วช่วยให้ไม่ติดขัดในการแสดง ผู้นักแสดงรำสวดทุกคนจะต้องเข้าร่วมพิธีไหว้ครูเพื่อที่จะฝากเนื้อฝากตัวเป็นศิษย์กัน และเอ่ยปากขอขมาลาโทษซึ่งกันและกันเนื่องจากบางครั้งในการแสดงอาจมีวาจาที่ไม่สุภาพ ละเมิดล่วงเกินหรือพลาดพลั้งโดยไม่ตั้งใจหรือเจตนา นอกจากพิธีไหว้ครูและความเชื่อในด้านต่าง ๆ แล้ว ในการแสดงรำสวดยังมีกฎข้อห้ามสำคัญอีกจำนวนมาก เช่น ห้ามสวดในบ้าน และไม่เก็บหนังสือพระมาลัยไว้ในบ้านให้นำไปไว้ที่วัด ห้ามสวดบทพระมาลัยเล่นโดยไม่มีพิธีกรรมเป็นต้น (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

บุคคลที่จะมาทำพิธีในการไหว้ครูได้นั้นต้องมีความรู้ มีความประพฤติดี ต้องผ่านการพิจารณาอย่างดี มีวิยวุฒิและคุณวุฒิในด้านการแสดงนั้น ๆ วิจัยเรื่องการศึกษาวัตรปฏิบัติผู้อ่านโองการไหว้ครูตามวัฒนธรรมดนตรีไทยแนวอนุรักษ์: กรณีศึกษา ครูสุบิน จันทรแก้ว ดังที่ชลิตา จันทรแก้ว ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติตนในการเป็นผู้อ่านโองการไหว้ครูไว้ว่า

การไหว้ครูที่บ้านหลวงประดิษฐ์ ไพเราะ จะไหว้เดือน 9 ถ้าว้นพฤษภาคมดีแรกของเดือน เชื่อว่าการไหว้ครูจะช่วยลบล้างความผิดพลาด หากโกรธกันก็จะยกโทษให้ซึ่งในสมัยก่อนเมื่อมีงานไหว้ครู แต่ละบ้านจะนำสิ่งของมาช่วยงานโดยไม่ต้องซื้อหา แตกต่างจากสมัยปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีเข้ามามาก งานไหว้ครูในปัจจุบันจึงเปลี่ยนแปลงไป การที่บุคคลใดที่ได้รับมอบเป็นผู้อ่านโองการไหว้ครูนั้น ต้องผ่านการพิจารณาอย่างดีจากครูอาจารย์ ผู้ที่ใกล้ชิดหรือผู้ที่เห็นการปฏิบัติของบุคคลนั้น และจะต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายประการที่ประกอบกันคือ ความมีวิยวุฒิ คุณวุฒิทางดนตรี มีคุณธรรม และเป็นเจ้าของวงหรือเจ้าของคณะที่มีคุณภาพเป็นผู้นำ รวมถึงเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพเรียบร้อย มีความประพฤติดี มีระเบียบ เมื่อเริ่มทำพิธีจะต้องมีจิตใจที่มั่นคง มีสมาธิ ทำพิธีให้ครบทุกขั้นตอน นอกจากนี้ผู้หญิงหากมีความสามารถในการแสดงนั้น ๆ มีความประพฤติดี ก็สามารถเป็นผู้อ่านโองการได้ นอกจากนี้พิธีไหว้ครูก็เป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นการแสดงความเคารพกตัญญู

ต่อครู ฉะนั้นลักษณะของความศักดิ์สิทธิ์นั้นจึงไม่ควรมียี่สิบเจ็ดราศีเข้ามาเกี่ยวข้อง (ชลิตา จันทรแก้ว, 2542, น.50-59)

การจัดพิธีไหว้ครูมีข้อกำหนดให้ทำพิธีเฉพาะวันพฤหัสบดี ได้รับอิทธิพลมาจากพราหมณ์ ซึ่งนับถือเทพเจ้านามพระพฤหัสบดีเป็นเทพฤๅษี จึงนิยมไหว้ครูกันในวันพฤหัสบดี ในปัจจุบันก็สามารถจัดวันอาทิตย์ได้ และห้ามตรงกับวันพระ นาฏพิสา ได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องการกำหนดวันและเดือนที่นิยมในการประกอบพิธีไหว้ครู ไว้ในหนังสือบูชาพ่อแก่ ศักดิ์สิทธิ์รุ่งเรือง ความว่า

การจัดพิธีไหว้ครูมีข้อกำหนดให้กระทำพิธีเฉพาะวันพฤหัสบดี ได้รับอิทธิพลมาจากพวพราหมณ์ ซึ่งนับถือเทพเจ้านามพระพฤหัสบดีเป็นเทพฤๅษี ในฐานะบุโรหิตาจารย์ที่เคารพนับถือของพระอินทร์และเทวดาอื่น ๆ จึงนิยมไหว้ครูกันในวันพฤหัสบดี มีตำนานที่ถือว่าวันพฤหัสบดีเป็นวันครู นอกจากนี้ยังถือกันว่า เวลากลางวันพระพฤหัสบดีเป็นธาตุไฟ และเป็นธาตุน้ำในเวลากลางคืนเป็นดาวพระเคราะห์ที่ให้ความรู้แก่นมนุษย์ เราจึงถือว่าวันพฤหัสบดีเป็นวันครู

ในปัจจุบันบางครั้งก็นิยมจัดกันในวันอาทิตย์ได้อีก 1 วัน แต่ไม่ว่าจะจัดวันพฤหัสบดีหรือวันอาทิตย์ จะต้องไม่ตรงกับวันพระ เพราะเชื่อว่าครูจะไม่ลงมาจากสวรรค์และหาซื้อเครื่องสังเวยลำบาก เดือนที่นิยมกระทำพิธีไหว้ครูตามแบบโบราณนิยมให้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบครูในเดือนคู่ ยกเว้นเดือน 9 เดือนเดียวที่อนุโลมเพราะถือเป็นเคล็ดว่าเป็นเลขที่ดีก้าวหน้า เป็นเลขมงคลของไทยสืบมา ในบางครั้งตามคติโบราณ ยังต้องระบุงันทรคติเพิ่มขึ้นด้วย โดยพิจารณาอีกว่าตรงกับวันขึ้นแรมข้างใด จะนิยมวันพฤหัสบดีข้างขึ้น นับว่าเป็นมงคลยิ่ง เพราะข้างขึ้นถือว่าเป็น “วันฟู” เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรือง (นาฏพิสา, 2551, น.122)

คณะอรุณ ลูกสุนทรภู่อัดงานไหว้ครูในทุก ๆ ปี โดยจะจัดขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมของทุกปี ซึ่งในปี 2564 นี้ ทางคณะได้จัดงานไหว้ครูขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 28 พฤศจิกายน 2564 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เร็วกว่าการจัดพิธีกรรมในทุก ๆ ปี สาเหตุมาจากสถานการณ์ของโควิดที่อาจจะมีการแพร่กระจายในอนาคต จึงทำให้ครูทรงศักดิ์ได้จัดงานในช่วงที่โรคโควิด 19 ทุเลาลงแล้ว โดยได้มีผู้เข้าร่วมในพิธีไหว้ครูในครั้งนี้ คือ ครูอาวุโส นักแสดงร่ำสวดในคณะ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับครูทรงศักดิ์ รวมถึงตัวผู้วิจัยด้วย พิธีเริ่มขึ้นในเวลา 9.00 น. โดยผู้ประกอบพิธีเข้านั่งประจำที่มีผู้ช่วยผู้ประกอบพิธีนั่งทางด้านซ้ายของผู้ทำพิธี ครูทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องของพิธีไหว้ครูร่ำสวดไว้ว่า

พิธีไหว้ครูประจำปีจัดขึ้นเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อครูในด้านการร่ำสวด ซึ่งปกติชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีการระลึกถึงบรรพบุรุษที่จากไปหรือผู้มี

พระคุณในด้านการแสดง เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่แสดงออกถึงความกตัญญูทวดเวที่ และเครื่องหมายสื่อระหว่างศิษย์กับครู ทั้งครูที่เป็นครูเทพ และครูมนุษย์ พิธีกรรมดังกล่าวถือเป็นแบบแผนประเพณีที่สืบเนื่องกันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบันที่กระทำมาทุก ๆ ปี ลักษณะของพิธีกรรมจะมีลักษณะที่คล้ายกับการไหว้ครูดนตรีไทย และการไหว้ครูครอบครูทางนาฏศิลป์ ในบางขั้นตอนมีพิธีกรรมที่แตกต่างไปบ้าง (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

เครื่องประกอบพิธีในการไหว้ครูรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ประกอบไปด้วยเครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวย ในส่วนเครื่องบูชาครูนั้น ประกอบไปด้วย เงิน 12 บาท ดอกไม้ ธูป 5 ดอก เทียน 2 เล่ม เหล้า 1 กลม น้ำเปล่า 1 ขวด บุหรี่ 100 มวน และพวงมาลัย ส่วนเครื่องสังเวยจะถูกจัดเตรียมตั้งแต่เช้ามีด โดยตั้งหน้าปะรำพิธี วางให้ลดหลั่นกันไปตามหลักการวาง ในการตั้งเครื่องบูชาและเครื่องสังเวย สำหรับครูเทวดาจัดเครื่องสังเวยของสุกและเป็นเครื่องคู่ สำหรับครูดนตรีอยู่ทางขวามือ จัดเครื่องสังเวยของสุกเครื่องคู่ ท้องค์พระพิราพทางด้านซ้ายมือ จัดเครื่องสังเวยของดิบเป็นเครื่องคู่ ที่พระภูมิจัดเครื่องสังเวยของสุกเครื่องเดียว ที่ตรงหน้าเครื่องปีพาทย์วงที่ใช้บรรเลงในพิธี จัดเครื่องสังเวยของเครื่องสุกเครื่องเดียว ภูมิปัญญาความเชื่อเรื่องอาหารที่นำมาจัดเป็นเครื่องสังเวยในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ดังที่ศรีธธา จันทมนิโชติ ได้กล่าวว่า

เครื่องสังเวยในการบูชาครูเชื่อว่าต้องจัดให้ครบถ้วนถูกต้องตามแบบแผนที่โบราณได้กำหนดไว้ อาหารคาวหวานที่จัดเป็นเครื่องสังเวยไม่ตายตัว แต่อย่างน้อยต้องจัดเป็น 2 ชุด คือ ชุดแรกสักการะครูเทพเทวดาและครูมนุษย์โดยจัดเป็นเครื่องสุก อีกชุดหนึ่งเป็นการสังเวยครูพระพิราพ เทพอสูร ต้องเป็นเครื่องดิบ ที่สำคัญคือ บายศรีปากชาม หัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกำลังของเจ้าภาพด้วย การจัดเครื่องสังเวยต้องวางบนผ้าขาวบริสุทธิ์ที่ปูลาดไว้เพื่อความเป็นสิริมงคล เพราะมีความเชื่อไว้ในปะรำพิธีศักดิ์สิทธิ์นี้ สิ่งของทุกอย่างควรอยู่บนพื้นที่บริสุทธิ์และสะอาด

ความหมายของอาหารที่นำมาจัดเป็นเครื่องสังเวยในปะรำพิธีต่างมีความเชื่อว่าจะแสดงถึงความมีสติปัญญา นมแสดงถึงการระลึกถึงคุณบิดามารดา ถั่ว งา แสดงถึงความเจริญงอกงาม สับปะรดแสดงถึงการมีความสามารถรอบด้าน เหมือนสับปะรดที่มีตาครบด้าน มะพร้าวอ่อนแสดงถึงความอ่อนโยนทั้งกายและใจ ขนุนแสดงถึงการประคับประคองช่วยหนุนนำส่งเสริมกัน เนย เผือก มัน แสดงถึงความเหนียวแน่นกลมเกลียวในหมู่พวกพ้อง มีความสามัคคี ลาบแสดงถึงการได้ลาภ ได้ยศ ขนมห้วยฟูลแสดงถึงความเฟื่องฟูในหน้าที่การงาน ขนมหอยหีบ ทองหยอด ฝอยทอง แสดงถึงการมีเงินมีทอง ขนมห่มแดงและขนมห่มขาวถวายพระพินเณศโดยเฉพาะ ผลไม้ต่าง ๆ มี

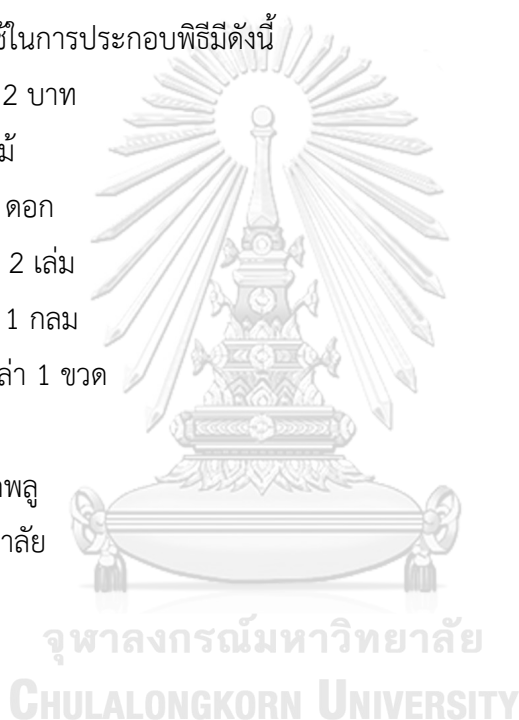
ความหมายสนับสนุนไปในทางที่ดี ผลไม้ที่เกิดในป่าเป็นผลไม้ที่สะอาดควรแก่การขึ้นหิ้งบูชา เช่น ทุเรียน กลั้วย ทับทิม องุ่น แดงโม มะม่วง แอปเปิล อ้อย ผลไม้ที่ห้ามคือ ละคร เพราะเชื่อว่าไม่เจริญงอกงาม พุทรา เชื่อว่าสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นจะช้าลง ชาลง มะเฟือง มะไฟ ไม่นิยมปลูกในบ้านเพราะเชื่อว่าจะทำให้ไม่เจริญ ลางสาด ไม่นิยมนำมาบูชาเพราะชื่อไม่เป็นมงคล (ศรัทธา จันทมนิโชติ, 2547, น.60-69)

3.3.3.1 เครื่องบูชาครู

การจัดเครื่องบูชาครูในการทำพิธีไหว้ครูนั้น เหมือนกับการจัดพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงในการแสดงรำสวด เพียงแต่เพิ่มพวงมาลัยเข้ามา พิธีกรรมนี้จะทำไปพร้อมกับการสวดไหว้ครู

เครื่องบูชาครูใช้ในการประกอบพิธีมีดังนี้

1. เงิน 12 บาท
2. ดอกไม้
3. ธูป 5 ดอก
4. เทียน 2 เล่ม
5. เหล้า 1 กลม
6. น้ำเปล่า 1 ขวด
7. บุหรี่
8. หมากพลู
9. พวงมาลัย

10. เป็ดต้ม 1 ตัว
11. ข้าวเปล่า 2 ถ้วย
12. เครื่องจิ้ม 2 ถ้วย
13. ขนมต้มขาว 2 ถ้วย
14. ขนมต้มแดง 2 ถ้วย
15. ขนมชั้น 1 ถ้วย
16. ขนมถ้วยฟู 1 ถ้วย
17. ขนมลา 1 จาน
18. อาลัว 1 จาน
19. ขนมเปียะ 2 จาน
20. ขนมทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง 2 จาน
21. น้ำหวาน 6 ขวด
22. เหล้า 2 ขวด
23. น้ำเปล่า 2 ขวด
24. น้ำชา
25. หมาก พลุ

ครูทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องของการจัดเครื่องสังเวยไว้ว่า

เครื่องสังเวยในที่นี้เป็นการจัดงานพิธีที่ยังไม่ใหญ่มาก ในส่วนของผลไม้ในสมัยก่อนมีแค่กล้วยน้ำว้าหรือผลไม้ตาลฤดูกาล อาจใช้แค่กล้วยหรือมะพร้าวก็ได้ เวลาไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ก็จะมีมะพร้าวหรืออย่างอื่นเป็นของกำนัล หรือเงิน 1 สลึง แต่ในที่นี้เราไม่ได้ไหว้แค่มนุษย์ เราไหว้เทวดาด้วย ก็จะมีหัวหมู เป็ด ไก่ หมู ต้ม ปลา กุ้ง และผลไม้ ปกติจะจัดมากกว่านี้ แต่ปีนี้ไม่ได้จัดใหญ่ ถ้าจัดใหญ่ก็มีวงปี่พาทย์มาร่วมบรรเลงด้วย มีพิธีตั้งแต่บูชาพระ เคารพคุณ เช่น คุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์ สรรเสริญคุณ เช่น คุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 34 เครื่องสังเวยที่ใช้ในงานไหว้ครูประจำปี

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

นอกจากเครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวยแล้ว สิ่งที่ขาดไม่ได้ในพิธีคือ บายศรี ซึ่งบายศรีในพิธีก็จะประกอบไปด้วยบายศรีปากชาม และบายศรีเวียนซ้ายขวา ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องความเชื่อของบายศรีไว้ว่า

บายศรีนั้นได้ประดิษฐ์ขึ้นมาจากคติความเชื่อของพราหมณ์ โดยการนำใบตองมาประดิษฐ์บายศรี เนื่องด้วยใบตองนั้นเป็นของสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีมลทินของอาหารเก่าให้แปดเปื้อน รูปร่างลักษณะของบายศรีที่ได้จำลองเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นที่สถิตของพระอิศวร ตลอดจนเครื่องสังเวยก็มีความเชื่อมาจากคติพราหมณ์ เช่น ไข่ แดงกวา มะพร้าว รวมถึงพิธีการ เช่น การเวียนเทียน การเจิม และพิธีการต่าง ๆ เหล่านี้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น โบราณถือว่า บายศรีมีครูแรง ถ้าใครไม่ได้ครอบหรืออนุญาตห้ามทำบายศรี ทำให้คนทั้งหลายกลัว ไม่กล้าฝึกทำตามลำพัง เพราะบายศรีเป็นของสูงเป็นเครื่องสังเวยเทพเทวดา ควรทำแบบประณีต

การนำบายศรีไปใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ต้องนำไปใช้เป็นคู่เสมอ หากในพิธีกรรมไม่มีบายศรีชนิดอื่นอย่างน้อยต้องมีบายศรีปากชาม 1 คู่ กรวยบายศรีสำหรับใส่ข้าว ดอกไม้ที่ใช้ในการตกแต่งบายศรี ส่วนใหญ่จะใช้ดอกดาวเรืองนำมาตกแต่งให้สวยงาม เพราะดาวเรืองมีความหมายถึงความเจริญรุ่งเรือง หรือใช้ดอกไม้มงคลชนิดอื่นก็ได้ ส่วนยอดกรวยจะประดับด้วยดอกดาวเรืองและดอกบัว ดอกบัวที่ยอดกรวยตามคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ คือ ห้ามพับเด็ดขาด และต้องใช้ดอกบัวตูม แต่ถ้านำไปใช้ในพิธีกรรม ที่มีการถวายของคาว จะต้องเปลี่ยนจาก

ดอกบัวเป็นไข่มุก ซึ่งมีความหมายแทนอาหารคาว ภาชนะที่ใช้ในการใส่บายศรีปากชาม เดิมจะใส่ขาม ปัจจุบันนิยมวางบนพานบายศรีปากชามจะประกอบด้วย แม่ 3 องค์ ลูก 3 องค์ ตามลำดับ จะใช้แม่ 9 นิ้ว 9 นิ้ว หรือ 5 นิ้ว ก็แล้วแต่ความเหมาะสมของงานที่ทำ ว่าใหญ่มากหรือน้อยเพียงใด หรือตามที่เจ้าภาพต้องการ องค์บายศรีอย่างละ 3 องค์ มีความหมายแทนพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ หรือถ้าถือตามศาสนาพราหมณ์ หมายถึง พระตรีมูรติ ซึ่งได้แก่ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

3.3.3.3 การจัดวางปะรำพิธี

การจัดวางสำหรับปะรำพิธีให้วัดต้องวางเครื่องดนตรีหันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยจะต้องจัดยกแท่นสูง ทำลดหลั่นกันให้ถูกต้อง เนื่องจากพื้นที่ในงานพิธีมีจำกัด การจัดวางก็จะเป็นไปตามความเหมาะสมของสถานที่ โดยยึดการตั้งพระพุทธรูปให้อยู่ในตำแหน่งที่สูงที่สุดในปะรำพิธี และโยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปเวียนทางด้านขวา โยกรอบสถานที่จัดพิธีแล้วโยงกลับมาวางที่ข้างพระพุทธรูปบนสุด ต่อมาก็วางพระปรคนธรรพ พระภรตฤๅษี และเทริดตามลำดับ โดยให้กลุ่มพระภรตฤๅษีและเครื่องดนตรีอยู่ทางขวา ส่วนเศียรที่ใช้ในการครอบครุอยู่ทางซ้าย มีตะโพนอยู่ตรงกลางปะรำพิธี ด้านล่างของปะรำพิธีปูด้วยผ้าสีขาว เพื่อตั้งเครื่องสังเวยและเครื่องกำนัล ครุทรงศักดิ์จะเป็นประธานในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด ผู้ที่เข้าพิธีในงานจะสวมชุดสีขาวเพื่อความเรียบร้อยและความเป็นสิริมงคล ครุทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องของการจัดปะรำพิธีให้วัดว่า

การจัดพิธีให้วัดและการตั้งปะรำพิธีของที่นี่เป็นไปแบบเรียบง่ายตามแบบฉบับของคณะ ก่อนหน้าที่จะมีโรคโควิด ก็จะมีการจัดสถานที่ให้กับนักดนตรีวงปี่พาทย์ที่จะมาเล่นในงาน แต่สองปีนี้ไม่มีการนำปี่พาทย์มาเล่น เนื่องจากต้องการให้เวลากระชับที่สุดและลดการแพร่กระจายของโควิด สถานที่จัดส่วนมากใช้ที่บ้าน เพราะเป็นศูนย์กลางของตำบล ง่าย เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เศียรที่นำมาใช้ในการประกอบพิธีของคณะก็มีเท่าที่เห็น ที่สำคัญ ๆ ก็คือ พระปรคนธรรพ พระพิฆเนศ พ่อแก่ (พระภรตฤๅษี) เทริด แล้วก็วางเครื่องดนตรีให้สวยงาม แต่ก็ต้องดูอีกว่าองค์ใดอยู่สูงกว่าองค์ใด เพราะเป็นความเชื่อและปฏิบัติตามกันมาตั้งแต่โบราณแล้ว (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 35 ปะรำพิธีไหว้ครูของร้านวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 36 การจัดวางหน้าโขนและเครื่องดนตรีหน้าปะรำพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 37 บทสวดที่ใช้สวดในการทำพิธีและชันน้ำมนต์ในพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.3.4 การไหว้เจ้าที่เจ้าทาง

การจัดพิธีไหว้ครูนอกจากต้องจัดปะรำพิธีในการไหว้ครูแล้ว ยังต้องมีการไหว้เจ้าที่เจ้าทาง เป็นการไหว้เจ้าที่ ไหว้ศาลพระภูมิหรือเทวดาที่เราเชิญมาปกป้องดูแลพื้นที่นั้น ภูต ผี วิญญาณเร่ร่อนที่อยู่บริเวณปะรำพิธีให้มารับของเซ่นไหว้ และเพื่อไม่ให้วิญญาณเข้าไปรบกวนภายในพิธี เป็นการให้ความเคารพพระภูมิเจ้าที่เจ้าทางในบริเวณบ้าน ให้เราอยู่บ้านอย่างร่มเย็นเป็นสุข โดยจัดของบูชา ได้แก่ ดอกไม้ พวงมาลัย น้ำเปล่า น้ำหวาน ของหวาน ได้แก่ ขนมสามทอง (ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง) ขนมเม็ดขนุน ขนมสาลี่-สีแดง กล้วย มะพร้าว น้ำหอมอ่อน และผลไม้ต่าง ๆ ยกเว้นผลไม้ที่มีชื่อไม่เป็นมงคล เช่น มังคุด ละมุด พุทรา น้อยหน่า ระกำ สละ กระท้อน ทูเรียน ลางสาด เป็นต้น ในการไหว้ศาลพระภูมิในที่นี้ไม่มีของคาว ส่วนการไหว้วิญญาณผีเร่ร่อนนั้นให้นำอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ ผลไม้ ของหวาน เหล้า น้ำเปล่ามาตั้งไว้ที่หน้าบ้าน ผู้ไหว้หันหน้าเข้าในบ้าน จากนั้นปูเสื่อแทนผ้าขาวบางไว้ที่หน้าบ้าน และนำของไหว้ทั้งหมดวางบนเสื่อ จุดธูป เทียน และกล่าวขอขมาว่า

ข้าแต่เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าของที่เจ้าของทาง เจ้าของบ้านเจ้าของเรือนบ้านเลขที่
บ้านหลังนี้ วันนี้เป็นวันดี ข้าพเจ้านายทรงศักดิ์ บรรจงกิจ นำเครื่องสักการะบูชามา
ตั้งถวายเพื่อขอขมากรรม หากมีสิ่งใดก็ตามที่ข้าพเจ้าได้ทำผิดไปทั้งตั้งใจก็ดี ไม่ตั้งใจ
ก็ดี ทั้งรู้ก็ดี ไม่รู้ก็ดี ข้าพเจ้าขอโหสิกรรมท่าน ขอท่านจงโปรดดโทษ เว้นโทษและ
อโหสิกรรมให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด

เมื่อบริกรรมคาถาเสร็จแล้ว ผู้ประกอบพิธีก็จะเดินเข้าไปในบ้าน หลังจากธูปหมดแล้ว ก็เป็นการลาเครื่องเซ่นไหว้ “ขอเดชะขอทานให้ลูกให้หลานกิน เพื่อความเป็นสิริมงคล” หลังจากนั้นก็นำอาหารไปรับประทาน โดยการไหว้ศาลพระภูมิจะทำก่อนพิธีไหว้ครุราชวด เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วจึงจะสามารถทำพิธีลาอาหารมารับประทานได้

ภาพที่ 38 การไหว้ศาลพระภูมิในพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 39 การไหว้เจ้าที่เจ้าทางในพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.3.5 ดำเนินการประกอบพิธี

ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมการไหว้ครูเริ่มต้นด้วยการจุดธูปบูชาครูอาจารย์ ครูทรงศักดิ์จุดธูป 9 ดอก พร้อมกับนำพานมาตั้งไว้เพื่ออธิษฐานถึงครูอาจารย์ในพิธี เมื่อจุดธูปเสร็จก็วางไว้ในพานคู่กับดอกไม้ เพลงที่เปิดในพิธีกรรมจะบรรเลงวงปี่พาทย์เพลงสาธุการไปพร้อม ๆ กัน จากนั้นก็กราบด้านล่างหน้าปะรำพิธีสามครั้ง และกล่าวอธิษฐานถึงครูบาอาจารย์ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ต่อมาครูทรงศักดิ์ได้เดินไปหยิบสมุดในการสวดทำพิธีที่วางอยู่ด้านบน และนำมาวางออกที่จุดนั่งทำพิธี จากนั้นได้ยกพานขึ้นต่อหน้าปะรำพิธีอีกครั้ง นั่งพับเพียบ จุดเทียนเพื่อให้แสงสว่าง เมื่ออธิษฐานเสร็จก็หมุนพานวนรอบใบหน้า 3 ครั้ง พร้อมตั้งพานไว้ที่เดิม บทสวดที่ครูทรงศักดิ์ในพิธีมีดังต่อไปนี้

ภาพที่ 40 ครูทรงศักดิ์จุดธูปบูชาครูอาจารย์
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 41 ครูทรงศักดิ์ยกพานก้านขึ้นพร้อมบิภรณ์มคธา
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

เริ่มต้นพิธีไหว้ครู

ตามตำรับเรียนครูไหว้ครูก่อน	ขอยอกรณบประนมกัมเกศา
ต่างดอกไม้ธูปเทียนชวาลา	ที่เรียนมาจนครบจบทางกลอน
ทั้งครูสอน ครูหัด ครูจัดสรรค์	เคารพท่านทุกครั้งที่ตั้งสอน
ทั้งครูพักลักจำกล่าวคำว	ลูกขอพรเพี้ยพลังจำจ้องภัย
ตามแนวทางพากเพียรได้เรียนหัด	สารพัดศิษย์ยาได้อาศัย
อักขระเลขยันต์ภาษาไทย	ขอกราบไหว้น้อมนบครูบทุกองค์
ทั้งเวทย์มนต์คาถาไสยศาสตร์	ที่สามารถเรียนตามความประสงค์
ไหว้ทั่วไปไม่จำเพาะหรือเจาะจง	น้อมจำนงระลึกถึงซึ่งพระคุณ

บทไหว้ครูพญานกการเวก

ชาน้ง ชาน้ง ตักขะติ ธัมมัง อัดตะถัง มะระชาติโพธิยา สะตัง ธัมมัง นะ
โมธัมมัง ลูกยกพานขึ้นประนมทูลเหนือเศียร ทั้งดอกไม้ธูปเทียนและคำกำนัล
ไหว้พระพุทธ พระธรรมคำสั่งสอน ทั้งคุณบิดรมารดาและอาจารย์ ไหว้พระครูผู้
เฒ่าแต่เฝ้าก่อน ทั้งครูบาศุภกิจกลอนครูร้องรำ ไหว้พระองค์ผู้ทรงปัญญา เกศไอยรา
พระผู้ทรงนาม พระพิฆเนศวร ไหว้พระองค์ผู้ทรงญาณชาญฉลาด แต่พระองค์
หน้าเป็นเนื้อปูกไลยโกฏี ไหว้พระองค์ผู้ทรงเดช เกศเป็นยักษ์ ของงลงมาปกปัก
พระพิราพ ในวันนี้ลูกมากล่าวบวงสรวง ขอสำเร็จลุล่วงประสิทธิชัย ฯ

ภาพที่ 42 ครูทรงศักดิ์ยกขันเพื่อเริ่มทำประกอบพิธีทำน้ามนต์

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 43 ครูทรงศักดิ์จุดเทียนพร้อมบริกรรมคาถา
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากนั้นครูทรงศักดิ์ได้ยกขึ้นเพื่อทำพิธี โดยให้ผู้ช่วยประกอบพิธีจุดธูปจำนวน 9 ดอก ครูทรงศักดิ์จุดเทียนพร้อมส่งเทียนให้กับครูอาวุโสที่สุดที่อยู่ในงานพิธีได้อธิษฐานจิต คือ ครูไพเราะ รุ่งเรือง (ครูอาวุโสในงานพิธี) ได้ทำการจุดเทียนทั้งสองด้านซ้ายและขวา จากนั้นก็ได้ให้ครูไพเราะ รุ่งเรืองจุดธูปเพื่อนำธูปปักลงในอาหารเครื่องสังเวยเป็นคนแรก จากนั้นก็ให้ผู้ที่มาร่วมงานในพิธีได้ช่วยกันปักธูปลงในเครื่องสังเวย ครูทรงศักดิ์นำธูปจำนวน 1 กำ จุดเทียนและปักลงไปในกระถางธูป ส่วนครูอาวุโสก็จุดธูปและปักลงในกระถางธูปเช่นเดียวกัน ครูทรงศักดิ์นำเทียนมาจุดพร้อมร่ายบทสวดที่อยู่ในสมุดคำสวด มีดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

คำบูชาพระรัตนตรัย
อิมีนา สักกาเรนะ พุทธัง อภิพูชะยามะ
อิมีนา สักกาเรนะ ธัมมัง อภิพูชะยามะ
อิมีนา สักกาเรนะ สังฆัง อภิพูชะยามะ

คำขอขมาพระรัตนตรัย

อุกาสะ อัจจะโย โน ภันเต อัสสชชะมามี ยะถาพาละ ยะถามุพเพ ยะถาอะกุ
สะเล เย มะยัง กะรัมหา เอวัง ภันเต มะยัง อัจจะโย โน ปะภักคัมหะถะ อายะติง
สังวะรียยามิ เถระปะมาเทนะ ทะวารัตตะเยนะกะตัง สัพพัง อะปะราทัง ชะมามี ภัน
เต ฯ

มหาโองการพระเจ้า 5 พระองค์

นะโมสุคะโต อะตีตจาจะ นะโมสุคะโต อะนาคะตา นะโมสุคะโต ปัจจุปันนา
ปัญจะพุทธา นะเหลนัง อิมังมะหา ปะณะวิปัญจะพุทธา สัพพะปัญญัตถัญญานัปปะติเวทัง
นะวะโลกุตตะละธัมเมหิ ลิกขิพุทธานะเหลนัง ปะเวระกัถสะปิง พุทธาสุคะโตโคตะมัง
หิตะลัมปันนัง เมตตโยอะนะคะตัง ปัญจะพุทธา ชะโต ปะณะวียัง มาตุคัพภัง ปัตถิ
ตังอัถนิติมะหา อะโหสิมาคัพภัง นิกกะมิตตาวาคัพภัง ปะติภิตัง ปะสันธิวา จตุโลกะ
ปาลา รังขังมหาอัถฉิริยัง สะกะละมะหาปะณะวียัง อากาสะพรหมา คัจฉัยยะคัพภัง เอ
กะโกลาหะลััง คังคายังสะภิสสะมัยคัมภีรัง มะทะมุปปะละกะมุทธะทาตา รุกกะขันธัง
ปัตตะสาทะปะทุมมา สะกะละปะณะวียัง ปะตะละทุมัมปะละทาตาอากาศาเสวิต ถาละวิ
ตะปะทุมะสันณันนัง สัตตะสัตตะเกสะราญ ปะวะปัสันธาวายุกันธัง สะกะละจักกะวา
ลััง ทิพสุริยวัชนากาละ สังขาโตสะกะละมะหาปะณะภาวิเคสะเจ ปัญจะพุทธาอุปันนัง
ลัจจังอะธิปัญจะพุทธา ทะสะปาทาลักขะนัง อะหังคะหะตะวา ทัสเสสเสลิตะสุระนัง
ทามะวานิทีตาคัพ ภาปะทุระเมโหตุณัง อะปะทะลักขะนังพุทธานิสสาเย คันตุพาลุ
ภามัตตักัง ปัญจะบุพผาปุชาลิลาเหชะโพทะระนียัง อะยังเต สุวัณณะระชะตะสะหะ
สัพพะพิชชาปิปะมะวะละมิชชะติ ฯ

นะโมสุคะโตลิกขิตะปะวะโร นะโมโกนาคะมะโน พุทโธเสกโก นะโมกัถสะโป
พุทโธ อัคคะปะณะวิภาละกาลิลาขันทะกา สัพพะสุวัณณะระชะตาปุราณัง จะละติริจะ
ละติพุททะปาตุระโหตุ สัพพะพิชชะปะณะวิชะละพิชชะตุพะกัปปะรุโกทาโต ทิพพะ
อุยยานัง อิทังพุทธานุตโถคังสัพพะพุทธานุธานัง สัพพะปัญญัตถัญญานะปะติเวทัง ปะระ
วะอันธลักขะนังพุทธานุอะปะนัง ฉัพพัณณะรังสิโยโลภัง ชะमितะโชตังสัตตะโลกัง พิช
ขังปาละโลกังหะทะยะลัมปะติ สะหะเทวะบุชะยังสุพุทธานุอะถิถานัง ลัจจะอะหังบุชา
อะหังวันทา อะหังปะสังโส อะหังโกเมตติคณา สัพพะโสถถิถะวันตุเม ฯ

เหมมะมะตัง นะโมโคตะ ยมโลกะหิโต นะโมเมตตโย มะวิปะโรปัญจะพุทธา
ทานะคะตาสวัสถิลาโก ะวันตุเม ฯ สัพเพเทวา ฯ สะมันตาคะตาปัสสันตุเม สัชชา
ยะมันตัง ลิกขิสสะพุทธานุภาเวนะ สุวัณณะระชะตัง อุปันนังกะยะปะลัมพุทธานุ
ภาเวนะ สุวัณณะระชะตังอุปันนังโกกะมะลัมพุทธานุภาเวนะ สุวัณณะระชะตังอุ
ปันนัง กัสสะปะลัมพุทธานุภาเวนะ สุวัณณะระชะตังอุปันนังโคตะมะลัมพุทธานุภาเว
นะ สุวัณณะระชะตัง อุปันนังเมตตโยอะนะคะวานุภาเวนะ สุวัณณะระชะตังอุปันนัง
อะระหันตาอัคคะสาวะกา สัพพิชชะกะลัทธิระนะ สวัสถิลาโก ะวันตุเม อังการะนะตะ
ติกุฉัง อังการะภูลิตะ อถัยยะ สัพพะพุทธานัง พุทธังระตะนะกะรันตะกังโอนาโลปะ
ละนะ พุทธาวัชชิริยยะวะตาระการะ ละภัสสะวาปะหา โอตะโมติปะระตะนา มะอะ

อุ อะติกังปูปะผลลั้ง ตริเทวานัง มะหาคตรา อุอุ อะอะ มะมะ มันทา อุสาอะวามะหา
 มันทัง มะอะอุ ๑ ลามะกังจียยัง อังการะโหติ สัมพะวัง ชัยยะ ๑ เตชนะ สิริธัมมะธัส
 ลี ชัยยะ ๑ เตชนะ สิริธัมมะธัสลี ชัยยะ เตชนะสะอะณัง กระระชนะ ชัยยะ ๑ เตชะ
 นะ ดิสสะภัสสะกะริลี ชัยยะ ๑ เตชนะ อะโนมะตัสลี ชัยยะ ๑ เตชนะวิปัสลี ชัยยะ
 ๑ เตชนะ กุกกุสันโธตุรุ ชัยยะ ๑ เตชนะ เวสะภูลีริรา ชัยยะ ๑ เตชนะมะหิตธา
 โกญฑัญญโมณี ชัยยะ ๑ เตชนะ สิริสากะยะมะณี ชัยยะ ๑ เตชนะ อะนุรุทธะ ภาคะ
 วัง ชัยยะ ๑ เตชนะ ตัญหังกระอะปะทัสสา ชัยยะ ๑ เตชนะ จุลามณี ชัยยะ ๑ เตชะ
 นะ เมธังกระระ ปะทุมตะโรกะคะวา ชัยยะ ๑ เตชนะ สิริสากะโสภิต ชัยยะ ๑ เตชะ
 นะ มังคะละเสลี ชัยยะ ๑ เตชนะ มะเหล็กะคะวา เอเตนะลัจเจนะ ชัยยะ ๑ เตชนะ
 เตชนะโหตุ ลัพพะทา เอเตนะ ชัยยะ ๑ เตชนะลัพพะทุกขัง ลัพพะภะยัง ลัพพะ
 โรคัง วินาศสันติ ๑

มนต์พระธรรม

โอมนะโมพุทธานะ ด้วยเดชทั้งหลายประสิทธิ พระโองการ พระธรรมสาร ครู
 อาจารย์ประทานให้แก่กู ครูกูชื่อพระอิศวรผู้เป็นเจ้า เธอจึงใช้ให้กูตั้งฟ้าแลแผ่นดิน
 อีกทั้งพระอินทร์แลพระพรหม ทั้งพระยมแลพระกาล ทั้งพระจุลโลกบาลทั้งสี่ ทั้ง
 พระมาตุลีแลพระนารายณ์ ทั้งพระปัจเจกเจดีย์ผู้มีฤทธิ์ ทั้งพระฤๅษีสิทธิ์เพียรพยาธ
 พระเพชรฉลูกัณฑ์พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ อันทรง
 อยู่บนพื้นแผ่นดินแทนพระธรรมมีหาปถวิคัลพลวันนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ เธอจึง
 จะให้กูทรงพระคาถาแปดหมื่นสี่พันพระธรรมชั้นร์ ท้าวเวสสุวัณเธอจึงจะให้กูทำการ
 ตั้งคนทรงลงพระธรรมสาร เธอจึงจะให้กูเบิกโคลนทวารบานประตูดุคคูฝงเสมา แลชุด
 หัวคันนา เธอจึงจะให้กูกำราบปราบที่ทุกแดนตำบล เธอจึงจะให้กูถมนนชมพระ
 สมุทรา ชุดสระแลชุดท้อ ชุดปอแลชุดธาร เธอจึงจะให้กูยกพระวิหาร ตั้งพระประธาน
 ฐานพระพุทธรูป เธอจึงจะให้กูไชรูปลูก ปั้นรูปเก่าเหล็กหล่อท่อโลงแลกะวัดผ้า เธอจึง
 จะให้กูปลูกเบญจาแลเจาะหนั่ง แลตราสังฝิงผิตายโขง เธอจึงจะให้กูต่อตีนโลงแล
 มณฑป เธอจึงจะให้กูต่อรูปหน้ามุขแลพาไล เธอจึงจะให้กูเขียนรูปราชรถแลสะกดท่อ
 รอกคัตโลง คัดข้างโลงเข้าเพนียด เธอจึงจะให้กูปักเสาเกยเฉียดประตูคอก ตอกสลัก
 ปักเสาประรำ เธอจึงจะให้กูต่อตะโพนซึงกลองชัย เธอจึงจะให้กูปลูกไม้ไผ่ไชรูคาน
 เธอจึงจะให้กูฝิงอาถรรพ์ตั้งกระดานต่อระแนงแลเจาะรูปภาพ ต่างคน ผูกสายสลัก
 หนั่ง เธอจึงจะให้กูฝิงเสาพระเมรุลงโลงเขนอันปรากฏ เธอจึงจะให้กูทนต์น้ำขังฝูงฝี่
 ทั้งหลาย ทั้งฝักติแลฝักพราย ทั้งฝักตายมิตี ฝูงฝักมกัณท์ยักขา แลพรายกุมาร เธอจึงจะ
 ให้ขั้ฝูงฝี่ประรังควาน เธอจึงจะให้กูขั้ฝิงนางไม้อันอยู่ในไพร ฝักตายโงงฝักตายท่าฝักป่า

ทั้งหลาย ทุกพรรณผ่องแผ้วเรืองหน่อออกไปย่นนาน โอมนะโมพุทธานะ ด้วยเดชะทั้งหลาย
จงประสิทธิ์ไถ่การพระธรรมสาร ครูอาจารย์ประทานให้แก่กู ครูกูชื่อพระอิศวรพระ
นารายณ์ ท้าวเวสสุวัณ เธอจึงจะให้กูกับสารพัดเสนียดแล้งจัญไร ให้บาราบปราบอุปัท
อันตรายเสียจงไกล โอมสรรพพิศม์ทั้งหลาย ครูปัตถยาย ให้กรรมสิทธิ์แก่กูสวาทะ
โอมนะโม พุทธัสสะ ไสยะถิตัง หุฬุหุฬุสวาทะ ฯ มนต์พระธรรมสารนี้ใช้ได้ 118
ประการ ตามแต่จะใช้เกิด ชับทั้งผีปีศาจก็ได้ เสกน้ำรดเรือนดินักแล ฯ

พระคาถาชินบัญชร

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ
นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ
นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ
ปุตตะกาโม ละเภปุตตัง ธะนะกาโม ละเภธะนัง
อติถิกายะ กายะ ญายะ เทวานัง ปิยะตัง สุตตะวา
อติปิโสภะคะวา ยะมะราชาโน ท้าวเวสสุวัณโณ
มรณังสุขัง อะระหังสุขะโต นะโมพุทธานะ

บทพระคาถาชินบัญชร 15 บท

ชยาสะนากะตา พุทธา เขตวา มารัง สะวาหะนัง
จะตุสัจจาสะภัง ระสัง เย ปิวิงสุ ณะราสะภา.
ตันหังกะราทะโย พุทธา อัมมัญเฐติ นายะกา
สัพเพ ปะติภูตัสสะ มัยหัง มัตตะเกเต มุนิสสะรา.
สีเส ปะติภูตัสสะ มัยหัง พุทธโธ อัมโม ทะวิโลจะเน
สังโฆ ปะติภูตัสสะ มัยหัง อูเร สัพพะคุณากะโร.
หะทะเย เม อะนุรุทโธ สารีปุตโต จะทักขิณ
โกณฑัญญะ ปิฏฐิภาคัสสมิง โมคคัลลาโน จะ วามะเก.
ทักขิณ สะวะเน มัยหัง อาสุง อานันทะ ราหุโล
กัสสะโป จะ มะหานาโม อุกาสุง วามะโสตะเก.
เกสันเต ปิฏฐิภาคัสสมิง สุริโย วะ ปะภังกะโร
นิสินโน สิริสัมปโน โสภิตो มุนิปุณณะโว
กุมาระกัสสโป เถโร มะเหสี จิตตะ วาตะโก
โส มัยหัง วะทะเน นิจัจัง ปะติภูตัสสะคุณากะโร.

บุญโณ อังคฺลิมาโร จะ	อุปาลี นันทะ สีวะลี
เถรา ปญฺจะ อิเม ชาตา	นะลาเต ติลกะกา มะมะ.
เสสาสึตี มหาเถรา	วิจิตา ชินะสาวะกา
เอเตสึตี มหาเถรา	ชิตะวันโต ชินโรสา
ชะลันตา สีละเตเชนะ	อังกะมังเคสุ สันธิตา.
ระตะนัง ปุระโต อาสี	ทักขิณ เมตตะ สุตตะกัง
ระชัคคัง ปัจฉะโต อาสี	วาเม อังคฺลิมาละกัง
ขันธะโมระปะริตตัญจะ	อาภานาภียะ สุตตะกัง
อากาเส ฉะทะนัง อาสี	เสสา ปาการะสันธิตา
ชีนา นานาวะระสังยุตตา	สัตตปปาการะ ลังกะตา
วาทะปิตตาทะสฺสยชาตา	พาหิรัช ฉัตตูปัททะวา.
อะเสสา วินะยัง ยันตุ	อะนันทะชินะ เตชะสา
วะสะโต เม สะกัจเจนะ	สะทา สัมพุทเธปัญชะเร.
ชินะปัญชะระมัจฉัมมิ	วิหะรันตัง มะฮี ตะเล
สะทา ปาเลนตุ มัง สัพเพ	เต มหาปุริสาสะภา.
อิจจะวะมันโต	สุคฺคโต สุรักโข
ชินานุภาเวนะ	ชิตูปัททะโว
ธัมมานุภาเวนะ	ชิตาริสังโฆ
สังฆานุภาเวนะ	ชิตันตะรายะ
สัพพธัมมานุภาวะปาลีโต	จะรามิ ชินะ ปัญชะเรติ.

ภาพที่ 44 ครูทรงศักดิ์ใช้ใบพลูร่วมใจพรมน้ำมนต์ไปที่ปะรำพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากนั้นครูทรงศักดิ์ได้นำใบพลูร่วมใจ (ใช้ในพิธีกรรมที่เป็นมงคล) มา 3 ใบแล้วนำใบพลูใส่ลงในขันน้ำมนต์ พร้อมกับบริกรรมคาถาไปด้วยเมื่อสวดเสร็จแล้ว ครูทรงศักดิ์ก็ได้พรมน้ำมนต์โดยนำใบพลูจุ่มลงในขัน แล้วสาดน้ำมนต์ที่อยู่ตามใบพลูให้กระเด็นไปที่หน้าปะรำพิธี คาถาที่ใช้ในการทำพิธีมีดังต่อไปนี้

นะโม ตัสสะ ะกะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุท ธัสสะ

นะโม ตัสสะ ะกะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุท ธัสสะ

นะโม ตัสสะ ะกะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุท ธัสสะ

พระคาถาธรรมสารน้อย

โอองการะพินทุนาถัง อุปปันนัง พรหมาสหัมปะตินามะ อาทักกะเปสฺสุอาคะโต ปัญจะ
ปทุมมัง ทิตสวา นะโมพุทฺธายะ วันทาวันังฯ สิโรเม พุทฺธะเทวัญจะ นะลาเต พรหมะ
เทวตา หะทะยัง นารายะกัญเจะวะ ทะเวหิตฺเต จะปาระเมสุราปาเท วิษณุกัญเจะวะ
สัพพะกัมมา ประสิทธิเมฯ สัพพะพุทธานุภาวณะ สัพพะธัมมานุภาวณะ สัพพะ
สังฆานุภาวณะ สัพพะโสทธิ ะวันตุเมฯ สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิการิยะ ตะถาคะ
โต สิทธิเตโช ชะโยนิจจัง สิทธิลาโภนิรันตะรัง สัพพะสิทธิ ะวันตุเมฯ

โองการจุตรูปเทียนบูชา

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ

บูชาพระรัตนตรัย

พุทธบูชา มหาเตชวันโต ธัมมะบูชา มหาปัญญา มหาโกคคะวโห
ติโลกะเสฏฐัง อภิปุชชยามิ บูชาทชยามะ ปฏิปฐิบูชา ธัมมะบูชา สังฆบูชา บูชาคุณ
บิดา สุตตะเตเชติ ปฏิปฐิ บูชา ธัมมะบูชา สังฆบูชา บูชาคุณมารดา ปริตาสุคะเตเสติ
ปฏิปฐิบูชา ธัมมะบูชา สังฆบูชา บูชาคุณครูบาอาจารย์ บูชาทชยามะ โอมบูชา อัคคี
พาหุ พินเณปัญโญ นมัสสึวายะ ศรีศรีมาตา สूरียันจันทรา บุปผัง อหังคิเน ทตฺวาปพ
พะเชทมะมังกัณเเต

ณ บัดนี้เราได้แต่นมัสการ พุทธัง ธรรมังคัจฉามิ ธัมมังธรรมะนังคัจฉามิ
สังฆังธรรมะนังคัจฉามิ โอมนะโม ภะ คะ วา เต วาสุเทวายารามยะ มหาเทวะ ผู้ทรง
มหิทา ข้าแต่พระพุทธเจ้า ขอน้อมนมัสการ บทจารจารึกเทวศาสตร์ทั้งมวล จึงชวน
ให้คนพิจารณา เคารพในเทวฤทธิ์แห่งพระองค์ ดำรงกายจิตรพิสุทธิ โอมขยันตุเทวะ
บาร์มี

นะโม 3 จบ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ธิสสะ

พระศรีรัตนตรัยโมลีโลก อุบัติอยู่ในโอฆะทั้งสามภพ ไม่เทียมเทียบเปรียบปาน
ครบถึงสอง ตัสสะภะคะวะโต แห่งพระองค์ทรงเครื่องลิกขาเนศ ข้าพเจ้าขอยกรขึ้น
เหนือเกศ ต่างปทุมเมศปทุมทอง เนตรของข้าพเจ้าทั้งสอง ต่างประทีปแก้ว อะระหะ
โต แห่งพระองค์ทรงหักแล้วซึ่งกิเลส สัมมาสัมพุทธธิสสะ ท่านตรัสรู้ไยยะธรรมด้วย
พระองค์เอง ทรงพระปัญญาเล็งสัพพัญญู ซึ่งเป็นบรมครูผู้หลักโลก หวังจะพาสัตว์
ทั้งหลายให้ข้ามจตุโลก โอฆะสงสารมาประหารหัก ซึ่งสารประจักษ์อันประกอบด้วย
กำและกง ไม่ยอมให้สัตว์นั้นเวียนวน อยู่ในภพทั้งสาม จึงได้ประณามว่า อะระหัง
สัมมาสัมพุทธโธ ดับซึ่งโทโสโมโหหาย โลภะละลายในทางบาป ทรงอิสรภาพเรื่อง
พระเดช ทรงลิกขาเพศเป็นชินโรส ย่อมจะเปลื้องปลดตักกิเลส พระองค์เล็งเห็นเหตุ
แล้วจึงหลบหนี (ขอประทานเสริมสร้างบาร์มี ปกเกล้าเกศแก่ข้าพเจ้านี้เถิด)

พระคาถามงกุฎพระเจ้า

อิติปิโส วิเสเสอิ อิเสเส พุทธะนาเมอิ อิเมนา พุทธะตังโสอิ อิโสดัง พุทธะปิติอิ

เมื่อครูทรงศักดิ์ได้บริกรรมคาถาแล้วก็เป็นการเสร็จสิ้นพิธีในส่วนของการพิธีไหว้ครูหน้าปะรำพิธี ต่อไปจะเข้าสู่พิธีการแสดงถวายครูและพิธีครอบครูจากนั้นครูทรงศักดิ์ได้ให้เหล่าลูกศิษย์ที่ต้องการจะแสดงถวายครู มานั่งบนเสื่อหน้าปะรำพิธีเพื่อทำบริกรรมคาถาก่อนการแสดง จากนั้นก็ได้ให้ผู้เข้าร่วมพิธีท่องบทสวดบูชาพระรัตนตรัยตามดังนี้

ภาพที่ 45 ลูกศิษย์มานั่งหน้าแท่นพิธีเพื่อบริกรรมคาถาก่อนการแสดง
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

คำบูชาพระรัตนตรัย

อิมีนา สักกาเรนะ พุทธัง อะภิปูชะยามะ

อิมีนา สักกาเรนะ ธัมมัง อะภิปูชะยามะ

อิมีนา สักกาเรนะ สังฆัง อะภิปูชะยามะ

คำกราบพระ

อะระหัง สัมมา สัมพุทโธ ะคะวะวา พุทธัง ะคะวันตัง อะภิวาเทมิ

สวากขาโต ะคะวะเตตา ธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ

สุปะฏิปันโน ะคะวะเตโต สาวะกะสังโฆ สังฆัง นมามิ

บทเจริญพระคุณ

อิติปิโต ภาคะวา สาธุ มือของข้าพเจ้าทั้งสิบนิ้ว ยกขึ้นในระหว่างเหนือคิ้ว ประนมนมัสการ ข้าพเจ้ารำลึกนึกสรรเสริญพระคุณ คุณบิดา 21 คุณมารดา 12 คุณแม่โพสพ 39 คุณพระพุทธเจ้า 56 คุณพระธรรมเจ้า 38 คุณพระสงฆ์เจ้า 14 คุณแม่พรธนี 21 คุณแม่พระคงคา 12 คุณพระเพลิง 6 คุณพระพาย 7 คุณอักษร 41 คุณอักษร 33 คุณพระอาจารย์ 10 ทิศ คุณพระอุปัชฌาย์ คุณพระกรรมวาจา คุณพระอนุสาสน์ คุณอัสวาท คุณปัสวาท คุณมิตรสวาท คุณดวงแก้ว 3 ประการ คุณศีล 5 คุณศีล 8 คุณศีล 10 คุณศีล 227 คุณมรรค 4 คุณผล 4 คุณนิพพาน 1 จึงรวมเป็นพระนวลโลกุตรธรรมแก้ว ด้วยเดชะพระพุทธเจ้าจะทำการสิ่งใด ขอให้ประสิทธิ คุณพระฤๅษี ผู้มีอิทธิฤทธิ์ทั้ง 108 พระองค์ พร้อมผู้ทรงฤทธาบาณี คุณพระภูมิเจ้าที่ เจ้ากรุงพาลี อันเป็นที่เคารพนับถือแห่งผองชน คุณพระทศพลญาณ คุณพระพุทธเจ้าทั้ง 30 ทิศ อันเป็นพระพุทธบาณี คุณพระธรรมเจ้าทั้ง 84000 พระธรรมชั้นดี คุณพระรัตนตรัย คุณพระธาตุคากา คุณพระสถูปเจดีย์ คุณพระศรีมหาโพธิ์ อันรุ่งโรจน์ ชัชวาลย์ คุณพระธรรมวิหาร 4 ทั้งหลาย คุณพระโมคคัลลา คุณพระสารีบุตร คุณพระอนนรุท คุณพระอุปัฏฐาก คุณพระอานนท์ คุณพระภควัมบดี คุณพระตริณิลิงเห คุณเลข คุณยันต์ คุณพันคาถา คุณว่่านและคุณยา คุณตะกรุดพิสมร คุณผ้าประเจียด แลมงคล คุณพระมหาศาลตราอันเรืองเดชวิเศษสุด คุณพระอาทิตย์ 6 คุณพระจันทร์ 15 คุณพระอังคาร 8 คุณพระพุธ 17 คุณพระเสาร์ 10 คุณพระพฤหัสบดี 19 คุณพระราหู 12 คุณพระศุกร 21 คุณพระเกตุ 9 คุณพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ได้เคยอุบัติมา ขอให้ประสิทธิ ข้าพเจ้าขออัญเชิญพระพุทธคุณณัง พระธรรมคุณณัง พระสังฆคุณณัง เสด็จมาอยู่กันเกษเกล้า ซึ่งข้าพเจ้าขออัญเชิญคุณพระพรหมเสด็จมาอยู่บำเพ็ญช้าย อัญเชิญคุณพระนารายณ์เสด็จมาอยู่บำเพ็ญชวา ขออัญเชิญคุณพระอิศวรราชา มหาอุมาเทวีจึงเสด็จลงมารักษากายา คุณพระยายมราชจึงเสด็จมาเป็นกล่อ่งดวงใจ ขอคุณพระพายเสด็จมาเป็นลมปาก ขอคุณพญานาคราชจงมาเป็นสร้อยสังวาลย์ ข้าพเจ้าขออัญเชิญคุณพระเวทย์มนต์ไสยะฤทธิ์ จงประสิทธิ์มนต์ไสยะเวทย์ แก่ข้าพเจ้าวันวารผ่านราตรี คุณพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ได้อุบัติมาของจงมาประสิทธิ์ดัง วาจาเป็นมหามงคลวันใหญ่ยิ่ง ด้วยเดชะครุบาติยายอันเลิศล้ำที่ลลิตยยังถ้าคุหา ขอเชิญเสด็จลงมาช่วยข้าพเจ้าทำการในวันนี้ ขอพระอิศวรราชามุนี ประสิทธิ์เพศแก่พราหมณ์ ให้เป็นกรรมสิทธิ์พราหมณ์ จะทำการใด ๆ จงประสิทธิ์ทุกประการเทอญ

เชิญท้าวจตุโลกบาล (ท้าวมหาราชทั้ง 4)

ทิศบูรพา ท้าวธตรฐ

โอมเอเตนะ มหาเตนะ โอมน้อมนมัสการ ปุริมะทิสัง ฐะตะระโฐ จะมหาราชา
ทิดาภาเค เตปิตุเมเห อนุรักขันตุ อะโรคะเยนะ สุขะนะจะ

ทิดทักษิณ ท้าววิรุพหก

โอมเอเตนะ มหาเตนะ โอมน้อมนมัสการ ทักษิโน นะวิรุพหะโก จะมหาราชา
ทิดาภาเค เตปิตุเมเห อนุรักขันตุ อะโรคะเยนะ สุขะนะจะ

ทิดประจิม ท้าววิรุพปัก

โอมเอเตนะ มหาเตนะ โอมนมัสการ ปัจฉิเมนะ วิรุพปัก จะมหาราชา ทิดา
ภาเค เตปิตุเมเห อนุรักขันตุ อะโรคะเยนะ สุขะนะจะ

ทิดอุดร ท้าวนาฏกุเวร

โอมเอเตนะ มหาเตนะ โอมนมัสการ กุเวโร อุตรังทิสัง จะมหาราชา ทิดาภาเค
เตปิตุเมเห อนุรักขันตุ อะโรคะเยนะ สุขะนะจะ

ชุมนุมเทวดา (เพลงสาธุการ)

สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุง นะรินทัง ปิตฺรตานุกาโว สะทา รักขตุติ ฆะริตวา
นะ เมตตัง สะเมตตา ณะทันตา อวิชิตตะจิตตา ปิตัง ภาณันตุ
ลักเคกาเม จะรูปะ คิริลลิตตะระตะเก จันตะลิตฺเต วิมาเน ที่เปรัฐฐะ จะคาเม ตะรุวะนะคะ
หะเน เคหะวัตถุมหิเขตเต ภูมมา จายันตุเทวา ชะละละละวิเลเม ยักกะคันธัพพะนาคา
ติฏฐันตา มุนีวะระจะจะนัง สาธะโว สุธันตุ

ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา

ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา

ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ชุมนุมเทวดาแปล

โพนโต เทวสังฆาโย ข้าแต่เทพดาเจ้าทั้งหลายอันศักดิ์สิทธิ์ สถิตอยู่เหนือ
ลดาวัลย์ อันทรงทิพยกรรม ทิพยเนตร ขอลิขิตนามและควันทิพย์ เลียงสังข์ มโหรี
ประกาศก้องบูชา ได้โปรดเกศเมตตา ช่วยบอกหมู่เทพดาทั้งหลาย ที่สถิตอยู่ในชั้น
ต่าง ๆ ตามลำดับกัน

ณ บัดนี้ นอกข้าพเจ้านั้น จักขอน้อมเกล้าประดิษฐานอัญชลี ประนมน้อมขึ้น
เหนือเศียรศรีโรตม์ เทพดาเจ้า จงปรีเปรมประโมทย์มโนสารจำนง แห่งองค์
พระมหากษัตริย์ชาติติยวงศ์ วันเรืองเดช อีกท้าวไทเทวศรีท้าวทิดา ตลอดจนอากาศ

สาธุ ลักเค เทพดาเจ้าที่สถิตอยู่ในชั้นช่องฉกามาพจรสวรรค์ งามอยู่ใน
งามภพจันทรดวงค์ จะ รูปะ เทพดาดำรงอยู่ในรูปภพ คิริลลิตตะระตะเก อยู่ในห้วง

มหรณพลึงขรเขต และขุนเขา จันตะลิข เทพดาเจ้าที่เนืองแน่นในอากาศ วิมานอยู่
ในวิมานมาศรัตน์มณเฑียรทอง ที่เปรี้ยวสุ เทพดาเจ้าที่อยู่ในทิวชัย ราชรถแก้วและ
เรือนหลวง จะเคเม เทพดาทั้งปวงที่อยู่ในบ้านน้อยและเรือนใหญ่ ตะรุระนะคะหะเน
เทพดาเจ้าที่ลึงสถิตบนต้นไม้พฤกษาสานต์ เคหะวิมุกหิเขตเต เทพเจ้าที่อาศัยอยู่ตาม
บ้านเรือนและโรงนา ภูมมาเทพเจ้าที่อาศัยอยู่บนภูมิกาค จายันตุเทวา เทพเจ้า
ทั้งหลายเอ๋ย วันนี้ข้าพเจ้าขออัญเชิญท่านให้เสด็จลงมา สโมสรประชุมช่วย ชะละกะ
ละ วิสะเม เทพดาเจ้าที่อยู่ในห้วงเหวผา ผังน้ำและบนบกก็ได้เสมอกัน ยักกะคันธ
พนาคา ใช้แต่เท่านั้น อีกคนธรรพ์และนาคราช ยักขผู้เป็นใหญ่ ติฏฐันตา สันติเกยัง
เทพดาเจ้าที่มีความสุขทุกตำบล มุนีวะระจะวะนัง อีกทั้งฤษีมีเนนาถทุกแห่งหน มีท่าน
ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิรณด้วยตะบะเดชา สาระโว คู่ก่อนเทพดาเจ้าทั้งปวง เม จงเกษมสานต์
ตามลำดับ สุนันตุ จงเจียโสตสดีบอรรณวันล้ำเลิศ ธัมมัสสะวะนะกาโล ซึ่งธรรมของ
พระพุทธเจ้าอันประเสริฐในโลกีย์ อะยมัณทะนตา วันนี้ข้าพเจ้าขออัญเชิญท่านให้ลงมา
ช่วยอำนวยพรชัยให้แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอให้เจริญยิ่งวัฒนา ด้วยใจเป็นศรัทธา สร้าง
บารมีปฏิบัติ อย่าได้ผิดเคืองข้องขัด ทรัพย์สมบัติจงมากมี อันตรายอย่าได้ย่ำยี โรคภัย
ไม่มี มาปิตา จงสนความมุ่งมาดปรารถนา ให้สูงยิ่งด้วยปัญญา ทำสิ่งใดนั้นหนาจน
ได้ผล เมื่อสดับธรรมสาธยาย มีความหมายเป็นมงคล ให้ศักดิ์สิทธิ์ประกอบด้วยบุญ
ฤทธิ์ ให้สำเร็จทุกประการนั้นเทอญ

เมื่อจบบทชุมนุมเทพดาแล้วก็ให้ตัวแทนส่งเสียงโห่สามลา โดยให้นักראສວດที่เป็นตัวแทน
ร้องคำว่า “โห่” ส่วนนักแสดงคนอื่น ๆ ส่งเสียงว่า “ฮิ้ว” เป็นจำนวนทั้งหมด 3 ครั้ง จากนั้นครูทรง
ศักดิ์ก็ได้บรรณาการขึ้นอีกครั้งมีดังต่อไปนี้

อัญเชิญพระอิศวร (เพลงตระพระอิศวร)

โอมนมัส คิวายะ โอมนมัส คิวายาโอมปรเมศคะศายะ นมัสคิวายา จะบุชิตา
จะมหาราชา จะมหาเทวา จะ นมัสการ ปิตา จะโสกาลเสนะนัง จะบุชิตา จะบุชิตา
มหาเทवादิสะ โอมมหาเทวา วิรุทธะ สถิตสถานัง สุเมรุ มหาบรรพต ปิตังเทวา จะ
บุชิตา โอภาอะอัญชะระ กัตอัญชะลี จุติจุตัง ยังโลกะสะหานัง มนุษย์สะทานัง วันทา
มิ โอมหิเห มะมะ เทวามา มา ๆ

อ้าองค์พระทรงศักดิ์

เยาวลักษณ์พระทรงศรี

จอมไกรลาศพระมุนี

พระผู้มีตรีลามตา

เป็นองค์อธิบดี

จอมเกศของเทวา

มุนีนาทปราชญ์นานมา

ยังบูชาด้วยอัคคี

ขออัญเชิญพระวิญญูญาณ

สถิตสถานในพิธี

ปวงข้าสตุดี

จอมราชันย์ผู้เกรียงไกร

เชิญพระนารายณ์ (เพลงตระพระนารายณ์, นารายณ์บรรทมสินธุ์)

โอมวิษณุนามะ โอม ตัสสะ โอมหริโอม วันทามิ จะ นมัสการัง ปรเมศะวตารัง
เทวะหัตถจักรานัง อวตารัง รามมณูชาสะนัง ยะกาลิยุตะ อานุภาเวนะ มหาเทวา จตุ
หัตถะ สัพเพยักขา วินาศสันติ อะหังวันทามิ อัญชะระกัต อัญชะรี วิญญานัง มหาเทวา
เอหิมะมะ มามา อิติปิโส ภาควาฯ ฯลฯ

เชิญพระพรหม (เพลงตระพระพรหม, ดำเนินพรหมณ์)

โอม พรหมมานัง พินธุนาถัง จตุรพักตเทวา มหาราชา ปรมาศายะ สหปติ
พรหมา พรหมธาดา พรหมเทวาติ โลกะนาถัง มหาพรหมมัง สันตัง สุตวา มนุเหติ
จะบุชิตามหาปะตา พรหมมานัง อัญชะระกัตอัญชลี องค์กระ นิสะวารัง พรหมเมคสะ
ยันภู ปัสสะวะวิษณุ ไวยะทานะ โมโตติ ลูกะ ปัญทะระมา ยะไวยะลา คะมุลัม สะ
ท้านังตะระะ วิมุสตินัง นะมัสเต ตัสมา หิเนรักกะ กะปิปะมัตตาฯ ฯลฯ

ข้าพเจ้าขอเชิญเทพยเจ้าผู้เป็นใหญ่ทั้งสามพระองค์ คือ พระอิศวร พระ
นารายณ์แลพระพรหม จงเสด็จเข้าสู่โรงพิธี ณ สถานบ้านเลขที่ 71/1 หมู่ 1 ตำบล
กร่ำ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง ขอความสวัสดิ์มีชัยจงมาเป็นเกียรติของผู้ร่วมงานใน
ที่นี้ทุก ๆ ท่านด้วยเทอญ

เชิญพระวิษณุกรรม

โอมครุเทวา นะมามิหังวิษณุกรรม กันจะวะ อาจารย์ยังเทวา มหาปัญโญ นิमितัง
คิลปานามัง โยธาพิเตสัง ปฏิกกรรมนามัง ภาวันตุโน อาคัจฉายะ อาคัจฉาหิ เอหิ เอหิ
มะมะ มามา

เชิญพระฤๅษี (เพลงพระฤๅษีเดินดง)

โอม ครุเทวา นะมามิ มหามุนีนากร นมัสการ อะหังวันทามิ ตริโลกัสชนะ มหา
ฤๅษี อิตินาหมุณี มหาตมะ ฤ ฤ อัญชะระ กัตอัญชลี วิญญานัง ครุ อาจารย์ยัง เอหิ
เอหิ มามะ มามาฯ ฯลฯ

บูชาพระภารตมุณี (พ่อแก่)

อุกาสะ อิมัง อัคคีพาหุบุปผัง อะหังวันทา อาจารย์ยัง สัพพะสัณยัง วินาศสันติ
สิทธิการิยะ อะปะระปะชา อิมัสมิง ภาวันตุเม

ทุติยัมปิ อิมัง อัคคีพาหุบุปผัง อะหังวันทา อาจารย์ยัง สัพพะสัณยัง วินาศสันติ
สิทธิการิยะ อะปะระปะชา อิมัสมิง ภาวันตุเม

ตะต๋ยมปี อิมัง อักคีพาหุบุปผัง อะหังวันทา อาจารย์ยัง สัพพะลัยยัง วินาสสันติ
สิทธิการิยะ อะปะระปะชา อิมัสมิง ภาวันตุเม

บูชาพระประโคนธรรพ (พ่อครูใหญ่) เพลงตระพระประคนธรรพ

โอม อิมัสมิง พระโคณธัพ พระมุนีเทวา ทิตา ตุมเห ปริคุณขันตุ
ทุติยมปี พระโคณธัพ พระมุนีเทวา ทิตา ตุมเห ปริคุณขันตุ
ตะต๋ยมปี พระโคณธัพ พระมุนีเทวา ทิตา ตุมเห ปริคุณขันตุ

เชิญพระมหาเทวี (เพลงมหาภารตะ, ทรานงเดิน)

ศรี ศรี อูมา คณปติ ปราวตี ทูรคาเทวี ศรีกาลิเยมันตา ลักษณะีเทวามาตา เทวี
ศรีนารายะ สุรัสวดี มหาเทวี ศรี พรหมมามหามาตา ศรีโลกาสาสะนัง महारानी
มาตา มนุษย์ยักษะ วันทามิ คงคาเทวี ธรณีมาตา आयु अक्षि जटुलोकेशात्महामาता
आक्षायये आक्षायहि मन्मथामा ฯลฯ เปิดเพลงตะบองกัน ครูทรงศักดิ์กล่าวบท
บริกรรมคาถา 3 ครั้ง

เชิญพระพิราพ (เพลงองค์พระพิราพ เพลงตะบองกัน เสมอมาร กลม)

อิมัง พุทธัง องค์พระพิราพัง ขอเอหิจงมา
ธัมมัง องค์พระพิราพัง ขอเอหิจงมา
สังฆัง องค์พระพิราพัง ขอเอหิจงมา

พุทโธ สิทธิฤทธิ ธัมโมสิทธิฤทธิ สังฆะสิทธิฤทธิ สุขะ สุขะ ไชยะ ไชยะ ลาภะ
ลาภะ สัพพะธัมมานัง ประสิทธิเม ประสิทธิเม พุทโธสวัสตีมีชัย ธัมโม สวัสตีมีไชย
สังฆะสวัสตีมีไชย อิมัง ปทีปัง สรรังคันธัง อธิฐาามิ ฯลฯ

ข้าพเจ้าขอกราบอัญเชิญ พระพิราพ พระครูใหญ่ เสด็จเข้าสู่โรงพิธี ณ สถานที่
บ้านเลขที่ 71/1 หมู่ 1 ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ขอช่วยปกป้อง
อันตราย รากะทั้งหลาย อย่าได้มาแผ้วพาน ลูกและคณะจะเดินทางไปไหน ขอให้ไป
รอดปลอดภัย ศัตรูภัยพาลอย่าให้มากล้ากลาย มีโชค มีลาภ ทำการแสดงได้ประสบ
ผลสำเร็จทุกสถานที่เทอญ

เชิญพญาครุฑ (กินรา กินรี) เพลงแผละ เพลงเหาะ

คะรุปะจะ คิณันตัง มะอะอุ โอมพญาครุฑ รุจ รุจ แล้วรวย นะได้เงิน นะได้ทอง
นะเจริญ นะมันคง นะได้ทรัพย์ นะเมตตา อิติปิโส ภควา พระพุทธเจ้าสั่งมา พญา
ครุฑล้าอาถรรพ์ อิตติคงเนื่อ อิตติคงหน่ง พญาครุฑยันตี อภิปุยาจามิ พญาครุฑจะผุด

มนุษย์จะเกิด พุทธังแคล้วคลาด ธัมมังแคล้วคลาด สังฆังแคล้วคลาด องค์
พระพุทเจ้าอย่างบาท นะปัจ จะโยโหตุ ฯลฯ

เชิญพญานาคราช (เพลงเสมอข้ามสมุทร โล้)

สุมะโน สุมะนะจะโล อระวาพระ ปัตตะโก จัมเปโยโย มุจะสินโท จะกัมพะโล
ภูชะคิสสะโร ลุมะนาคราช ลุมณจนาคราช อรวาพะนาคราช

กาละนาโค มหากาโห สังฆะปาโล มะโหทะโร มะณิกัณโฐ มะณิกัณชิ นันทะนา
โค ปะนันทะโก วรรุโณ ณะตะรัฎโฐ จะ กุงควิโลปะลา ละโก จิตตะนาโค มหาวิโร ฉัน
ยาปุตโต จะ วาสุครี กัณหาโคตะโม ฤชะคินโท อัคคิธุมะลิโข ตะถาจุโหทะโร อะหังฉัต
โต นาคา เอราปะถาทะโย อาสีวิสา ไผะวิสา เย ลัพเพ นะยะนาวุธา ชะลัฎฐาวา
ถะลัฎฐาวา ปัพพะเตยยา นะทิจะรา กะโรนตุ โน มหาโสตถิง พญาจิตตะนาคราช
พญามหาวิระนาคราช พญาฉัพพาปัตตนาคราช พญาวาสูกีนาคราช พญากัณหาโค
ตะมะนาคราช นาคผู้เป็นจอมนาคราช พญาอัคคิสิขะนาคราช พญาธุมาสิขะนาคราช
พญาวหิจฉัตตะนาคราช พญาจุโหทะระนาคราช พญานาคทั้งหลาย อันมีพญาเอระปะ
ถะนาคราช เป็นต้น

หมู่่นาคราชทั้งปวงเหล่าใด เป็นนาคราชอันมีพิษร้ายแรง (คือพิษแล่นไปเร็ว) มี
พิษน่าสะพรึงกลัว มีนัยน์ตาเป็นอาวุธ ดำรงอยู่ในน้ำหรือเที่ยวไปในน้ำ ขอนาคราชทั้ง
ปวงเหล่านั้น จงประทานความสวัสดิ์อันประเสริฐ ความมีอายุและความไม่มีโรค แก่
พวกข้าพเจ้าในกาลทุกเมื่อด้วยเถิด

บูชาเจ้าปู่พญานาคศรีสุทโธ

กายะ วาจะ จิตตัง อะหังวันทา นาคาธิปดีศรีสุทโธ วิสุทธิตวา ปูเชมิ
ทุติยัมปิ กายะวาจะ จิตตัง อะหังวันทา นาคาธิปดีศรีสุทโธ วิสุทธิตวา ปูเชมิ
ตะติยัมปิ กายะ วาจะ จิตตัง อะหังวันทา นาคาธิปดี ศรีสุทโธ วิสุทธิตวา ปูเชมิ
เมตตัญจะ มหาลาโภ ปิโยนาคะชั้นธะปริตรตั้ง (อธิษฐานขอทรัพย์, เพลงเข้ฮีสาน)

พระคาถาถวายสักการะพญานาค

เอหิสังคัง ปิโยนาคะ สุปันนาถัง นะมามิหัง กายะวาจาจะจิตตัง อะหังวันทา
वासูกีนาคราช อนันตนาคราช ภูงค์นาคราช นาคาธิปดี ศรีสุทโธ วิสุทธิตวา ปูเชมิ
ข้าพเจ้าขออัญเชิญพญานาคทั้งหลาย สถิตทั้ง 5 เหล่า เสด็จเข้าสู่โรงพิธี ขอให้
สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี อย่าได้มีอุปสรรคอะไรเลย

เชิญพระมหากษัตริย์ (เพลงบาทสกุณี)

พระสยามะมินโท ะโรอิติ พุทธะสังมิ อิติ อะระหัง สะหะสะยากัง ะรังพุทโธ
นะโมพุททาเย ปิยะมะมะ นโมพุททาเย

นะโมอุกาสะ อันว่านมัสการ ลูกจะขอกราบบังคม ทูลเชิญสมเด็จพระบรม
กษัตริย์ราชเจ้าทุกพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐมาตั้งแต่สมัยโบราณ トラบเท่า
ถึงปัจจุบันกาล ทั้งเจ้านายฝ่ายเหนือ เจ้านายเมืองใต้ ทั้งกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุง
ธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ ล้านนา ล้านช้าง เขมรรัตนนครเชียงตุง พระราชวงศ์ศรีธรรมมา
โคกราช พญากือฉา พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง พระเจ้าอู่ทอง สมเด็จพระ
พระนเรศวรราชาเจ้า สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้
ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปิยะ
มหาราช สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ 9 ผู้ทรงเป็นพระภัทรมหาราชผู้ประเสริฐ
ยิ่ง พระมหाराชเจ้าทุกพระองค์ ทูกราชวงศ์ ของจงโปรดอำนวยการพระพรชัยแต่ข้าพเจ้า
ทั้งปวงด้วยเทอญ

เชิญเจ้าพ่อเจ้าแม่กุมารากุมารี่ (เพลงมณฑลนครไชยศรี)

สาธุ อุกาสะ ลูกจะขออัญเชิญเจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าท่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าถนน
หนทางเจ้าที่เจ้าทาง ที่ได้สัจจรผ่านไประมา เชิญเจ้าพ่อขุนด่านซ้าย เจ้าพ่อขุนด่านขวา เจ้าพ่อ
ตะบองทอง เจ้าแม่พิมพ์ เจ้าแม่รำพึง เจ้าพ่ออิศวร เจ้าพ่อหลักเมืองระยอง เจ้าพ่อหลักเมือง
จันทบุรี เจ้าพ่อหลักเมืองทุก ๆ จังหวัด หลวงเตี้ยอวามะขามป้อม เจ้าพ่อแหลมสน เจ้าพ่อ
สำรวณาวา เจ้าพ่อเสือผ่อง เจ้าพ่อกลางทุ่งบ้านเกาะ เจ้าพ่อบรมครูพระสุนทรโวหาร เจ้าพ่อ
เจ้าแม่สะพานท่าราบ เจ้าพ่อปากคลองแกล้ง แม่ย่าตะเคียนเงิน แม่ย่าตะเคียนทอง แม่ย่า
ตะเคียนแก้ว แม่บุญทั้ง แม่บุญเกลือก เจ้าพ่อเจ้าแม่ทุกสถานที่ ที่ได้ออกนามก็ดีมีได้ออกนามก็ดี
ขออัญเชิญทุกท่าน ทุกพระองค์ ทั้งนี้ขออัญเชิญกุมารากุมารี่ กุมารเงิน กุมารทอง กุมารศีล
เทพ กุมารเรียกทรัพย์ กุมารมงคล กุมาร กุมารี่ทั้งหลาย ขออัญเชิญมาสู่โรงพิธี บ้านเลขที่
71/1 หมู่ 1 ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ในวันนี้อำนวยการพรให้แก่ข้าพเจ้าด้วย
เทอญ

จากนั้นเมื่อได้กล่าวบริกรรมคาถาเสร็จ ก็ได้ให้บรรดาลูกศิษย์ว่ากล่าวตาม โดยระหว่างที่
กล่าวนั้นผู้ช่วยผู้ทำพิธีก็ได้แจกธูปคนละดอก เพื่อกล่าวขอมาต่อครูบาอาจารย์ในบทต่อไป ครูทรง
ศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์ในการเชิญครูว่า

เชิญพระวิฆณุกรรมตามความเชื่อของพระวิฆณุกรรมคือเป็นครูช่าง จากนั้นก็
เชิญท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 แล้วถึงจะเชิญเทวดาลงมา นอกจากนั้นยังมีพระอิศวร พระ

พรหม พระนารายณ์ พระพรคนธรรพ เคียรไม่จำเป็นต้องมีทุกเคียรแต่เวลาเชิญเรา
สามารถเชิญได้ ส่วนมากพระพรหมจะไม่ค่อยมีเคียรไว้บูชา เพราะหายาก ส่วนมากที่
ครูมีจะมีพระภคตฤๅษีไว้เป็นส่วนใหญ่ ถ้าหากมีศิระษะของพระพิราพ จะต้องตั้งเครื่อง
สังเวทที่เป็นเครื่องดบอีก 1 ชุด เราจะเชิญครูที่เป็นเทวดาก่อนแล้วค่อยเชิญครูที่เป็น
ยักษ์ทีหลัง ต่อมาก็เป็นพญาครุฑ พญานาค แล้วก็เชิญสายกษัตริย์ เชิญครู แล้วถึงมา
เชิญครูสำสดที่ล่องลับไปแล้ว จากนั้นก็กล่าวถวายเครื่องสังเวท แต่ถ้ามีปีพาทย์มา
บรรเลงก็จะต้องมีการเรียกเพลงเหมือนไหว้ครูปกติ ครั้งแรกคือจุดเทียนชัยก่อน แล้ว
ก็รับพระ มาเคารพคุณใช้เพลงว่า เพลงวานนี้คือสำหรับพร้อมที่จะทำการแสดงแล้ว
ต่อมาก็เป็นพราหมณ์เข้า ก็ต้องสมมุติตนเองเป็นพราหมณ์ ก่อนมีการบริการมคาถา
ขออภัยช่วยให้ประสบความสัมฤทธิ์ผล ต่อมาก็เชิญพระวิษณุกรรมใช้เพลงตระ
นิมิตร ท้าวจตุโลกบาลก็จะใช้เพลงกลม เพลงกลมใช้สำหรับการเคลื่อนที่ของเทวดา
ผู้ใหญ่ ต่อมาชุมนุมเทวดาต่อท้าย พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม ใช้เพลงตระ
พระอิศวร กฤษดาภินิหารบ้าง แต่คณะผมจะใช้เพลงตระอัญเชิญทีเดียวนะ พระ
พิณเนคก็ใช้ตระพระพิณเนคหรือเพลงยะวา แล้วแต่สถานการณ์นั้น ๆ ต่อมาก็เชิญ
พระเทวีใช้เพลงช้า เชิญสายฤๅษีก็จะใช้เพลงเสมอเถรหรือพระฤๅษีเดินดง ถ้าแยก
ปลีกย่อยไปเชิญพระพิราพก็ต้องใช้เพลงองค์พระพิราพ ถ้าเราไม่ได้ตั้งชั้น 5 เพลงนี้
ปีพาทย์จะไม่ตีให้ เพราะทางนาฏศิลป์ถือว่าเป็นเพลงสูงและสาบไว้ เพลงนี้มีอาถรรพ์
คนที่หัดรำเพลงนี้เองไม่สามารถหัดได้ต้องให้ครูเป็นคนหัด ในสมัยก่อนเพลงนี้จะ
หายสาบสูญไป รัชกาลที่ 9 เห็นความสำคัญเลยให้ครูผู้ใหญ่ได้ครอบเพลงนี้เป็น
จำนวน 9 คน เพื่อจะได้สืบทอดเพลงองค์พระพิราพ และสามารถต่อท่ารำได้ และการ
รำเพลงองค์พระพิราพต้องไปสอนในโบสถ์ อันนี้เป็นความเชื่อ ส่วนเชิญพญาครุฑก็
จะเป็นเพลงแผละ เชิญครูที่ตายไปแล้วใช้เพลงเสมอผี เชิญเจ้าพ่อ เจ้าแม่ กุมารใช้
เพลงมงคลจักรวาล หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเพลงครอบจักรวาล จากนั้นก็เป็นเพลง
เสมอเข้าที่ จากนั้นก็ถวายเครื่องสังเวทปีพาทย์ตีเพลงนั่งกินเช่นเหล้า และต่อด้วย
พระเจ้าลอยผาด สุดท้ายด้วยเพลงกราวรำเป็นการสิ้นสุดจบพิธี (ทรงศักดิ์ บรรจง
กิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

เชิญครู ขอขมา

ข้าจะขอไหว้วอน	ยอกรซ้ายขวา
คุณบิดามารดา	ครูบาอาจารย์
ที่ได้ศึกษา	ตำราของท่าน
มีคุณอนันต์	แบ่งปันวิชา

ลูกขอไหว้วอน	ยอกรซ้ายขวา
น้อมเศียรวันทา	เจตนาจากใจ
ครูร้องครูลั่น	ครูเต็มรำไทย
ครูสอนทั่วไป	ด้วยใจเมตตา
ครูระนาดครูซ้อง	ครูกลองรำมะนา
ดิดสีปี่ชวา	มีค่าเท่ากัน
ครูเอกครูท้ม	แก้หนุ่มที่สำคัญ
ครูตะโพนทัพเทวัญ	สารพันนานา
สอนให้ได้ว่า	ทั้งครูมนโรรห์
ครูหมอครูยา	ครูคาถาเวทย์มนต์
คู่สวดอุปัชฌาย์	ครูมาเบื่องบน
ครูผีครูคน	ครูต้นแนะนำ
ครูมนุษย์ครูยักษ์	ครูพักลักจำ
ครูแนะครูนำ	ทั้งสามโลกา
ครูบนสวรรค์	ทุกชั้นเทวดา
ในมนุษย์สุดคณา	ให้มาเป็นประธาน
ทั้งครูใต้หล้า	ในป่าหิมพานต์
ถึงกรุงบาดาล	ป้องกันจัญไร
พวกข้าพเจ้า	น้อมเกล้าถวาย
ผิบบ้างพลั้งไป	ขออภัยทั่วกัน

CHULALONGKORN UNIVERSITY

เชิญครูผู้ล่วงลับ

สาธุ โอกาส ลูกจะขออัญเชิญที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชามาเป็นสมบัติส่วนตัว ตั้งแต่ประถมประชาบาลสารพัด ทั้งครูสอน ครูหัด ครูแนะ ครูนำ หรือครูพักลักจำ ตามบรรดาที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้าซาบซึ้งถึงพระคุณจึงอัญเชิญมาพร้อมเพรียงกัน ทั้งท่านบรรพบุรุษ สดุดโลกของลูกหลานขออัญเชิญมาพร้อมกัน ขออัญเชิญ แม่ สนม ควรรหา พ่อเตี้ย สามารณ ลุงคร ลุงแป๊ะ เจ้เล็ก ตาสีซอ บุนนาค ลุงโกสุม ลุงจ้อย ห้างหิน บำรุงเยาว์ ชากตะไคร้ หมอโกชนัน จันทรพราหมณ์ พ่อเจริญ พงษ์สุข พ่อสงว มีบุญ พ่อเรียว รุ่งเรือง แม่ผิยน รุ่งเรือง แม่ลำออย วงศ์อยู่ แม่เอือน รัตนวิจิตร แม่ สำเร็จ สุนัขช่วย แม่ลำดอน สุวรรณโชติ แม่บุญยิ่ง สะสมทรัพย์ พ่อบุญช่วย ฤทธิรงค์ กังถั่ว หัวแหลม ตาขุนทอง ชากตะไคร้ ลุงโท พังราดไทย ป้าสัณฤทธิ์ ทับทิม ตาแสวง สองสลึง ครูประคอง ดอกไม้ ครูบำเรอ แว่ววับศรี พ่อสว่าง จำรูญ ตาหิง บ้านคลอง

แพน ป้าเหรียญ บ้านหัวทุ่ง กำนันสำเร็จ คณทา ครูขวัญจิต ศรีประจันต์ ครูฝ่าย
สุพรรณบุรี อ่างทอง ครูหวังเต๊ะ ครูลำดัดทุกท่าน ครูสิทธิพงษ์ พรหมรส ครูหมอทำ
ขวัญนาถ ครูหมอพรหมณโนราห์ ครูหมอยา ครูคาถาเวทย์มนต์ ขออัญเชิญทุก ๆ
ท่านเสด็จลงมารับเครื่องสังเวทบูชา ณ กาลวันนี้ด้วยเทอญ

โอกาสะ กายะกรรม 3 วิจิตรกรรม 4 มโนกรรม 3 กรรมหนึ่งกรรมใดที่ข้าพเจ้าได้
เคยล่วงเกินแก่องค์เทพ องค์พรหม องค์บรมครู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่ข้าพเจ้า
ได้กระทำการโดยรู้เท่าถึงการก็ดี มิรู้เท่าถึงการก็ดี ตั้งใจก็ดี มิได้ตั้งใจก็ดี ขององค์เทพ
องค์พรหม องค์บรมครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาล อโหสิกรรมให้แก่
ข้าพเจ้า อย่าได้มีบาป อย่าได้มีเวร อย่าได้มีภัย สวาหะ

ถวายเครื่องสังเวท

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ

อิมัง สุปะ พยชนะ สัมปันนัง สาลินัง สุราเมทัง สุกรมังสัง โภชนานัง อุทถังวะ
รัง พรหมเมศ พรหมมัง มุนีวะ ระวะจะนัง เทวะตะนัง พุทธัสสะ ครูวาทายัสสะ บูเช
มะ

พวกข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวาย	เต็มใจจัดสรร
ถวายเทพเทวัญ	และครูที่มา
หัวหมูปายศรี	มีทั้งหลาย
เปิดไถ่ปูลา	กึ่งพลาปลายำ
ดัมแดงดัมขาว	จัดเข้าอันดับสาม
มะพร้าวอ่อนกล้วยน้ำ	มีตามต้องการ
ผลไม้หลายอย่าง	แต่ครั้งโบราณ
ทุกสิ่งสำคัญ	จัดสรรนำมา
ทั้งขนมหวานมัน	อันรสโอชา
ขนมถั่วขนมงา	นำมาใส่พาน
ขนุนเนื่องเฟื่องฟู	เชิดชูสูงขึ้น
นมเนยเผือกมัน	ครบการพิธี
ข้าพเจ้าทั้งหลาย	ขอน้อมถวาย
พลับพลาที่ประทับ	ขอน้อมถวายบายศรีเทพ
บายศรีพรหมบายศรีหลัก	บายศรีตอ บายศรีปากชาม

xonnoomwaa	ดอกไม้รูปเทียน
เครื่องสักการบูชา	ตามบรรดามี
ของค์เทพองค์พรหมองค์บรมครู	และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย
โปรดได้เมตตา	รับเครื่องสักการบูชาเหล่านี้ด้วยเทอญ

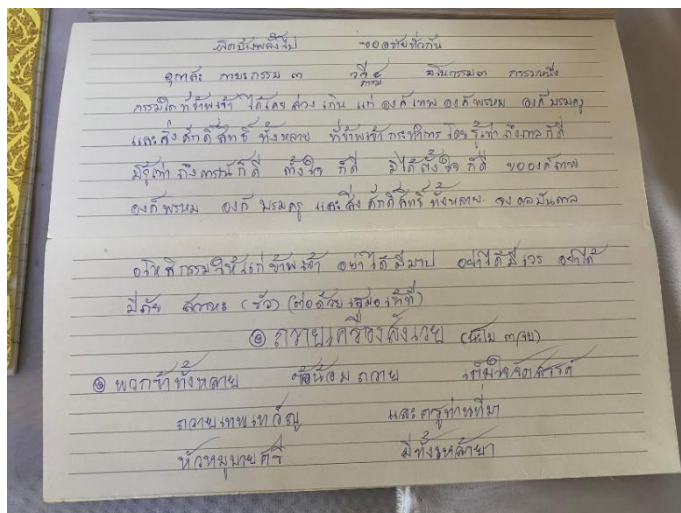
เมื่อจบการกล่าวเครื่องสังเวยแล้วบรรดาลูกศิษย์และผู้ที่อยู่หน้าปะรำพิธีทุกคนได้นำรูปไปปักบนเครื่องสังเวย ทั้งนี้เพื่ออุทิศภัตตาหารให้แก่ครูเทวดาและครูมนุษย์ที่ล่วงลับไปแล้ว

ภาพที่ 46 รูปที่ปักบนเครื่องสังเวย
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 47 สมุดบันทึกคำสวดในพิธีไหว้ครู
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 48 สมุดบันทึกบทสวดในพิธีไหว้ครูลายมือครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.3.6 พิธีฝากตัวเป็นศิษย์

เมื่อจบขั้นตอนพิธีการไหว้ครูเสร็จจากนั้นก็ให้เหล่าบรรดาลูกศิษย์ได้มาไหว้ครูไพเราะ รุ่งเรือง พิธีนี้คือพิธีฝากตัวเป็นลูกศิษย์ โดยครูไพเราะ รุ่งเรืองยกดอกพวงมาลัยและให้ลูกศิษย์จับพานที่ใส่ดอกไม้และกล่าวบริกรรมคาถาเพื่ออวยพรให้ศิษย์ได้เป็นนักแสดงร่ำสวดที่ประสบความสำเร็จ และสามารถสืบทอดร่ำสวดได้ต่อไป โดยจะให้ครูอาวุโสนั่งอยู่หน้าปะรำพิธีและให้ลูกศิษย์ได้มาฝากตัวเป็นศิษย์ทีละคน พิธีกรรมฝากตัวเป็นศิษย์นี้จะไม่มีการบริกรรมคาถา แต่จะเป็นการบอกกล่าวแทนว่าขอให้ประสบความสำเร็จในด้านการแสดงร่ำสวด

ภาพที่ 49 ครูไพเราะ รุ่งเรืองกล่าวอวยพรให้นักแสดงร่ำสวด
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 50 นักแสดงมาฝากตัวเป็นศิษย์กับครูไพเราะ รุ่งเรือง
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.3.7 การแสดงรำสวดถวายครู

เมื่อลูกศิษย์ได้มาฝากตัวเป็นศิษย์แล้วจนครบทุกคนแล้ว ต่อไปก็เป็นการรำถวายครู หรือการรำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์และองค์เทพหน้าปะรำพิธี ครูไพเราะ รุ่งเรืองจะนั่งอยู่หน้าปะรำพิธีด้วยจนจบการแสดงเพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้แสดงจนจบพิธี เพลงที่ใช้ในการถวายครูจะเป็นเพลงที่ใช้เล่นในพิธีรำสวด โดยยกเพลงใดมาก็ได้ขึ้นอยู่กับผู้นำร้อง นักแสดงรำสวดคนอื่น ๆ ที่อยู่ในพิธีก็ช่วยกันร้องและบรรเลงเครื่องประกอบจังหวะตามไปด้วย ในระหว่างที่นักแสดงรำถวายครูในเพลงสุดท้าย ครูทรงศักดิ์ก็ได้ทำพิธีโดยการจุดเทียนพร้อมกล่าวบริกรรมคาถาไปด้วย

ภาพที่ 51 นักแสดงรำสวดแสดงถวายครูหน้าปะรำพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.3.8 พิธีปิดเป่าสิ่งไม่ต้อออกจากตัว

เมื่อนักแสดงรำสวดแสดงถวายครูเรียบร้อยแล้ว ครูทรงศักดิ์ก็ได้ให้นักแสดงนั่งลงเพื่อเตรียมทำพิธีต่อไป คือพิธีปิดเป่าสิ่งไม่ต้อออกจากตัว ซึ่งขั้นตอนนี้จะเป่าในท้องถื่นของชาวระยอง เป็นการนำสิ่งที่ไม่ต้อออกจากตัว ก่อนที่จะมีการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าตัว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้คือการครอบเศียรไห้วครู ในขั้นตอนพิธีนี้ครูทรงศักดิ์นำบายศรีซ้ายขวาและใบชะพลูร่วมใจมาเพื่อใช้ในการทำพิธี ก่อนที่จะมีการครอบครู เริ่มต้นการทำพิธีอันดับแรก ครูทรงศักดิ์บริกรรมคาถาก่อน จากนั้นก็ให้ผู้เข้าพิธีก้มหัวลงเล็กน้อยและวางบายศรีซ้ายขวาไปที่กลางศีรษะ พร้อมเวียนไปทางขวาสามครั้ง เพื่อปิดเป่าความชั่วร้ายออกจากตัวผู้เข้าพิธี ระหว่างเวียนบายศรีครูทรงศักดิ์ก็ได้บริกรรมคาถาไปด้วย จากนั้นก็หยิบใบชะพลูร่วมใจจุ่มลงในขันน้ำมนต์แล้วมาพรมที่ศีรษะของผู้เข้าพิธีจนครบทุกคน ครูทรงศักดิ์ได้หันหน้าเข้าปะรำพิธี นำบายศรีซ้ายขวามาวนรอบศีรษะ 3 ครั้ง โดยเวียนไปทางขวาเป็นอันเสร็จสิ้นพิธี ครูทรงศักดิ์ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการใช้บายศรีซ้ายขวาและใบพลูร่วมใจในการประกอบพิธีไว้ดังนี้

คนที่ทำบายศรีซ้ายขวามาให้เป็นเพื่อนกันอยู่อำเภอบ้านค่าย ความจริงเป็นต้นเหมือนบายศรีทั่วไป มีแค่ที่ระยองที่เดียวที่อื่นไม่มี บายศรีนี้เป็นยอดของบายศรีใช้แทนบายศรีได้ทุกชนิด ถูกทำขึ้นเมื่อ 5 ปีที่แล้ว ถ้าไม่มีบายศรีมาตั้งในงานก็สามารถใช้บายศรีเวียนซ้ายขวาแทนได้ เพราะได้ลงอาคมไว้ในบายศรีนี้แล้ว บายศรีเวียนซ้ายขวานี้ใช้เพื่อปิดเสนียดจัญไรออกจากตัว และยังเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทักขิณาวัฏฐ คือ การเวียนเลี้ยวทางขวาอย่างเข็มนาฬิกา ถ้าเวียนทางซ้ายก็จะเป็นอุตราวัฏฐ หรืออุตราวรรต คือตรงกันข้ามกับเวียนขวานั้นเอง ส่วนใบพลูร่วมใจนั้นใช้แทน “กำคา” ซึ่งคนระยองมีความเชื่อว่าใบพลูเป็นใบไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยรอบตัวได้ (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

สิ่งที่สำคัญและแตกต่างจากพิธีไห้วครูสำนักอื่น คือการใช้บายศรีซ้ายขวา ซึ่งเป็นบายศรีที่คนในพื้นที่ได้ทำขึ้นมาเอง ลักษณะแบน เป็นวงกลม ทำจากหวาย ใช้ในพิธีกรรมก่อนที่จะมีการครอบครู ต้องมีการนำบายศรีมาเวียนที่ศีรษะของผู้ทำพิธีก่อน จากนั้นก็นำไปวนขวาให้กับผู้เข้าร่วมพิธี มีความเชื่อว่าจะเป็นสิริมงคลให้กับตัวผู้ทำพิธี เป็นการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาในตัว และยังเป็นพิธีปิดเป่าสิ่งไม่ต้อออกจากร่างกายด้วย นงนุช ปาเชียว ได้กล่าวถึงความหมายของการเวียนขวาในพิธีกรรมไว้ใน หนังสือเรื่อง พิธีกรรม วิถีคนเมืองสำนักงานศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ความว่า

ประทักษิณ หมายถึง การกระทำความดีด้วย ความเคารพ โดยใช้มือขวาหรือแขนด้านขวาเรียกว่า “ส่วนเบื้องขวา” ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่มีมาช้านานแล้ว ซึ่งพวกพราหมณ์ถือว่า การประทักษิณ คือ การเดินเวียนขวารอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบุคคลที่ตนเคารพนับ เป็นการให้เกียรติ และเป็นการแสดงความเคารพสูงสุด เป็นมงคลสูงสุด

เพราะฉะนั้นบาลีที่แสดงไว้ว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ความปรารถนาและการที่กระทำกรรมทั้งหลาย เป็นประตักขิณ อันเป็นส่วนเบี่ยงขวาหรือเวียนขวา ก็หมายถึงได้รับผลที่เป็นมงคลสูงสุด การเวียนขวาเรียกว่า ประตักขิณหรือตักขิณาวัฏฏ์ เพราะมีความเชื่อว่าทำตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ การเวียนเทียนก็เดินเวียนไปทางขวาเหมือนกับการผูกค้ายสายสิญจน์ก็เริ่มจากพระพุทธรูป (พระประธาน) จบที่พระพุทธรูป (พระประธาน) เหมือนกัน กรณีที่เวียนด้านสายสิญจน์ก็เริ่มจากพระพุทธรูป ใช้ฐานพระพุทธรูปทับค้ายหรือใช้ค้ายเวียนองค์พระพุทธรูป ก่อนที่จะเอาค้ายเวียนฐานบาตรน้ำมันต์ โดยเวียนขวาเหมือนกับการงานมงคลทุกงาน (นงนุช ป้าเขียว, 2554, น.116)

นอกจากบายศรีซ้ายขวาที่เป็นจุดแตกต่างในการทำพิธีแล้ว การใช้ใบพลูร่วมใจในการทำพิธีไหว้ครูของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ ก็มีความแตกต่างด้วย เพราะถูกนำมาใช้แทน “กำคา” พรหมน้ำมันต์ เพราะใบพลูร่วมใจหาได้ง่ายและสะดวกในการทำพิธีโดยเฉพาะในพิธีมงคล ครุทรงศักดิ์ บรรจงกิจได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อของใบพลูร่วมใจที่นำมาใช้ในพิธีว่า

เหตุที่ใช้ใบพลูร่วมใจเพราะเป็นใบไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์ ใช้บูชาเทวดา ครูบาอาจารย์ หมายถึง ยศศักดิ์พรุ่งพรู มาจากการที่ใบพลูแผดติดกันตรงก้านพลูใบพลูหน้าชนติดกัน ก้านพลูติดเป็นเนื้อเดียวกัน มีความเชื่อว่าหากเก็บไว้จะเป็นมหรานิยมแก่ตัว ถ้าใบแห้งแล้วก็ยังใช้ได้เป็นมหรานิยมแก่คนทั่วไป และยังเชื่อว่าใช้ในทางป้องกันแคล้วคลาดจากอันตรายต่าง ๆ พลูเป็นไม้เลื้อย มีข้อและปล้องชัดเจน ใบพลูมีรสเผ็ดร้อน นิยมนำมาทากับปูนแดงเคี้ยวร่วมกันกับหมาก โดยเฉพาะในคนรุ่นก่อน หากใช้เคี้ยวก็จะทำให้มีอายุยืนขึ้น นอกจากนี้ยังใช้ในพิธีมงคลเป็นเครื่องเซ่นไหว้ทำเครื่องบายศรีสู่ขวัญ (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 52 ครูทรงศักดิ์นำบายศรีซ้ายขวามาวนขวา 3 ครั้ง
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 53 ครูทรงศักดิ์นำใบพลูร่วมใจมาพรมตัวผู้เข้าพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 54 ครูทรงศักดิ์นำบายศรีซ้ายขวามาวนที่ศีรษะของตนเอง
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 55 บายศรีเวียนซ้ายขวา
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 56 ใบพลูร่วมใจ
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.3.9 พิธีครอบครู

ต่อไปเป็นขั้นตอนการครอบครู ศิเษรที่นำมาครอบครูคือศิเษรพระภรรตฤษีและเทริด โดยศิเษรของพระภรรตฤษีบ่งบอกถึงความเป็นบรมครูของศาสตร์การแสดง การร้องรำทำเพลง ส่วนการครอบเทริดเป็นสัญลักษณ์ของครูละคร ทั้งนี้เพื่อบ่งบอกว่าเป็นการยอมรับให้เข้าสู่ภาวะศิลปินเต็มตัวสามารถเรียนเพลงระดับที่สูงขึ้นได้ ก่อนที่จะครอบ ครูทรงศักดิ์ได้นำศิเษรพระภรรตฤษีครอบที่ศีรษะของตนเองก่อนพร้อมบริกรรมคาถาไปด้วย ผู้เข้าร่วมพิธีจะต้องสำรวมและแสดงความเคารพ โดยการพนมมือที่หน้าอกในระหว่างการทำพิธี เมื่อบริกรรมคาถาเสร็จก็นำศิเษรมาครอบศีรษะให้กับผู้เข้าร่วมพิธี เช่นเดียวกันการครอบเทริด ครูทรงศักดิ์ก็นำเทริดมาครอบที่ศีรษะตนเองก่อน จากนั้นก็นำไปครอบให้ผู้เข้าร่วมพิธี ขั้นตอนนี้จะทำแค่ครั้งแรกเท่านั้น เป็นการเบิกศิเษรมาครอบผู้ทำพิธีก่อน แล้วจึงครอบต่อให้คนอื่น เพื่อเป็นมงคลชัยและเป็นกรรมสิทธิ์แก่ผู้ทำพิธี เพื่อที่จะสามารถครอบให้คนอื่น ๆ ต่อไปได้ เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีคนถัดไปมาครอบ ก็จะไม่มีการทำพิธีเบิกศิเษรมาครอบก่อน เพราะได้ทำพิธีไปก่อนหน้านี้แล้ว จึงเป็นการครอบที่ตัวผู้ร่วมพิธีเลยจนครบคนสุดท้าย

ภาพที่ 57 ครูทรงศักดิ์นำเศียรมาครอบที่ศีรษะตนเอง
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 58 ครูทรงศักดิ์นำเศียรมาครอบให้กับผู้เข้าร่วมพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 59 ครูทรงศักดิ์ครอบเทริดให้กับผู้วิจัย

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

3.3.3.10 พิธีลาเครื่องสังเวย

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีครอบครูแล้ว ต่อไปก็จะเป็นพิธีการลาเครื่องสังเวย เริ่มจากครูทรงศักดิ์กล่าว
 บริกรรมคาถาขอยุติการประกอบพิธีให้ครูครอบครู ขอขมาลาโทษในสิ่งที่ผิดพลาด และขอความเป็น
 สิริมงคลมายังสถานที่แห่งนี้ เมื่อกล่าวบริกรรมคาถาเสร็จ ก็จะนำใบพลูร่วมใจมาจุ่มในขันน้ำมนต์ใน
 และนำน้ำมนต์พรมไปยังหน้าปะรำพิธี และกล่าวคำลาเครื่องสังเวย “เสสัง มังคะลา ยาจามิ” เมื่อเสร็จ
 สิ้นพิธีแล้ว ก็ให้บรรดาผู้ที่อยู่ในพิธีมายกเครื่องสังเวยออกไป เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีการ

ภาพที่ 60 ครูทรงศักดิ์นำใบพลูร่วมใจมาพรมทั่วบริเวณปะรำพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 61 ผู้เข้าร่วมพิธีมายกเครื่องสังเวยหลังเสร็จสิ้นพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ตารางแสดงพิธีกรรมที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูประจำปี		
พิธีกรรมที่ปรากฏ	รายละเอียดในพิธีกรรม	วัตถุประสงค์
1. การถวายเครื่องบูชาครู	จัดรูปเทียนบูชาเทพยดา และครูบาอาจารย์	ตอบแทนครูผู้ล่วงลับ
2. ถวายเครื่องสังเวย	<ul style="list-style-type: none"> - จัดเตรียมเครื่องสังเวยทั้งคาวและหวาน โดยจัดเป็นสองชุด ชุดหนึ่งเป็นการถวายแก่ครูเทวดา ส่วนอีกชุดเป็นการถวายแก่ครูที่เป็นมนุษย์ - จัดเตรียมบายศรี 	เพื่อเซ่นสรวงบูชาครูเทวดา ครุมนุสย์ และอื่น ๆ ที่เข้ามาในปะรำพิธี
3. จัดวางปะรำพิธี	วางเศียรให้ลดหลั่นกัน ตั้งพระพุทธรูปในตำแหน่งที่สูงสุด ปูพื้นด้วยผ้าขาว จัดรูปแบบให้เหมาะสมตามหลักของการวาง	รักษาขนบการจัดวางของตามแบบโบราณ
4. ไหว้เจ้าที่เจ้าทาง	ไหว้ศาลพระภูมิและเจ้าที่ภายในบริเวณบ้านและนอกบริเวณ	บอกกล่าว ขออนุญาต ขอพร
5. ดำเนินการประกอบพิธี	จัดรูปพร้อมบริกรรมคาถา ทำน้ำมนต์ที่ใช้ในพิธี นำทองบพูนบูชาพระรัตนตรัย ตัวแทนโห่สามลาร่วมกล่าวขอขมาต่อครูผู้ล่วงลับ นำรูปปักลงบนเครื่องสังเวยเพื่อถวายแก่ครู	<ul style="list-style-type: none"> - รำลึกถึงพระคุณ - คารวะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - ขอขมา
6. พิธีฝากตัวเป็นศิษย์	<ul style="list-style-type: none"> - ครูผู้อาวุโสยกพวงมาลัยเพื่อบริกรรมคาถาและอวยพร - ลูกศิษย์มาฝากตัวเป็นศิษย์ทีละคน 	ฝากตัวเป็นศิษย์
7. พิธีแสดงรำสวดถวายครู	ลูกศิษย์รำถวายครูหน้าปะรำพิธี	คารวะครู

8. พิธีปิดเป่าสิ่งไม่ดีออก จากตัว	ใช้บายศรีเวียนขวาและใบพลูร่วมใจเพื่อ ทำพิธี	สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง
9. พิธีครอบครู	ผู้ประกอบพิธีนำเศียรมาครอบให้ตนเอง ก่อนนำไปครอบให้ผู้ร่วมพิธี	ได้รับความคุ้มครองจากครู ในการเรียนการสอน
10. พิธีลาเครื่องสังเว	ผู้ประกอบพิธีกล่าวบริกรรมคาถาขอยุติ การประกอบพิธี นำน้ำมนต์พรมไปยัง หน้าปะรำพิธี และกล่าวคำลาเครื่อง สังเว บรรดาผู้ที่อยู่ในพิธีมายกเครื่อง สังเวออกไปเป็นอันเสร็จสิ้นพิธีการ	- ขอบขอบคุณครู - ส่งครู

ตารางที่ 3 ตารางแสดงพิธีกรรมที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูประจำปี

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากตารางผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า พิธีกรรมไหว้ครูที่พบประกอบไปด้วย 10 พิธีกรรมหลักใน
ข้างต้น โดยในทุก ๆ พิธีกรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาและสิ่งที่มองไม่เห็น เห็นได้
ชัดในพิธีการไหว้เจ้าที่เจ้าทาง พิธีปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากตัวก่อนที่จะมีการครอบครู และยังมีการกล่าว
บทบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งยังคงยึดหลักทางพระพุทธศาสนาในการประกอบพิธีทุกขั้นตอน อีกทั้งยัง
เกี่ยวข้องกับความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นขั้นตอนใน
พิธีกรรมในบทนี้จะสืบเนื่องไปถึงความเชื่อของขั้นตอนในแต่ละพิธี ซึ่งจะกล่าวไว้ในบทที่ 4 ต่อไป

CHULALONGKORN UNIVERSITY

สรุปได้ว่าพิธีไหว้ครูเป็นประเพณีของราชสวดที่สืบทอดมาแต่โบราณ โดยจัดขึ้นในช่วงเดือน
พฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมของทุก ๆ ปี ซึ่งในปีนี้จัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 28 พฤศจิกายน 2564
ลักษณะของพิธีกรรมจะคล้ายกับการไหว้ครูครอบครูทางดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย เครื่องสังเวที่
ใช้ในพิธีกรรมต้องจัดให้ครบถ้วนถูกต้องตามแบบแผนโบราณ อาหารที่นำมาจัดเครื่องสังเวจัด
ออกเป็น 2 ชุด ชุดแรกเป็นการสักการะครูเทวดา ชุดสองเป็นการสักการะครูมนุษย์ โดยจัดเป็นเครื่อง
สุก การจัดวางปะรำพิธีหันหน้าไปทางทิศตะวันออกโดยยกแท่นสูงพร้อมวางเศียร เครื่องดนตรี และ
เครื่องสังเวตามลำดับที่สำคัญที่สุด ในปีนี้เป็นการจัดงานในพิธีกรรมที่ไม่ใหญ่มาก เพราะไม่มีวงปี
พาทย์มาบรรเลง

บทสวดในพิธีไหว้ครูครอบครูเริ่มจากการบูชาพระรัตนตรัย บทมหาโอองการพระเจ้า 5
พระองค์ มนต์พระธรรณี พระคาถาชินบัญชร พระคาถาธรรณีสารน้อย บทโอองการจุฑาธุชเทียนบูชา พระ

คาถามงกุฎพระเจ้า บทเจริญพระคุณ บทเชิญท้าวจตุโลกบาล บทชุมนุมเทวดา บทอันเชิญพระอิศวร บทเชิญพระนารายณ์ บทเชิญพระพรหม บทเชิญพระวิษณุกรรม บทเชิญพระฤๅษี บทเชิญพระพรคนธรรพ บทเชิญพระมหาเทวี บทเชิญพระพิราพ บทเชิญพญาครุฑ บทเชิญพญานาคราช บทเชิญพระมหากษัตริย์ บทเชิญเจ้าพ่อเจ้าแม่กุมารากุมารี่ และเชิญครูผู้ล่วงลับตามลำดับ

การถวายเครื่องสังเวยโดยครูทรงศักดิ์จะเป็นผู้นำสวด และให้ผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ตาม เมื่อเสร็จแล้วก็นำรูปไปปักบนเครื่องสังเวยเพื่อเป็นการเชิญ จากนั้นลูกศิษย์ที่ฝากตัวเป็นศิษย์มานั่งหน้าปะรำพิธี เพื่อให้ครูอาวโสได้อวยพรให้ประสบความสำเร็จในด้านการร่ำสวด จากนั้นก็จะเป็นการร่ำสวดถวายครู เพลงที่ใช้ในการแสดงจะเป็นเพลงเดียวกับที่ใช้ในการแสดงร่ำสวดในงานศพ ผู้อาวโสจะนั่งอยู่หน้าปะรำพิธีจนจบการแสดง ทั้งนี้เพื่อเป็นกำลังใจให้กับผู้แสดงจนจบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีคนอื่น ๆ ก็จะช่วยร้องและบรรเลงเครื่องประกอบจังหวะตามไปด้วย

ขั้นตอนพิธีกรรมก่อนการครอบครูใช้ใบพลูร่วมใจและบายศรีเวียนซ้ายขวาในการประกอบพิธีกรรม พิธีนี้เป็นการปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากร่างกาย ก่อนที่จะมีการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าสู่ร่างกาย เป็นพิธีเฉพาะของชาวจังหวัดระยองที่ต้องทำก่อนการครอบครู เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับผู้เข้าร่วมพิธี เมื่อเสร็จแล้วก็เป็น การครอบครูตามแบบฉบับโบราณคือพิธีครอบเศียร โดยจะนำเศียรพระภคตฤๅษีและเทริดครอบไปที่ศีรษะของครูทรงศักดิ์ก่อน เพื่อเป็นมงคลชัยและเป็นกรรมสิทธิ์ต่อผู้ทำพิธี จากนั้นจึงนำเศียรครอบให้กับผู้เข้าร่วมพิธีจนครบทุกคน เมื่อเสร็จสิ้นพิธีแล้วก็เป็น การลาเครื่องสังเวยและขอขมาลาโทษในสิ่งที่ผิดพลาด เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยการพรมน้ำมนต์โดยใช้ใบพลูร่วมใจพรมไปยังหน้าปะรำพิธีให้ทั่วพร้อมบริกรรมคาถา จากนั้นก็กล่าวบทสวดคำลาเครื่องสังเวยเป็นอันเสร็จสิ้นพิธีไหว้ครูครอบครูร่ำสวด

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่าพิธีไหว้ครูครอบครูของครูทรงศักดิ์มีจารีตแบบแผนและประเพณีการปฏิบัติที่ชัดเจนตรงตามแบบแผนโบราณ ทำให้ครูทรงศักดิ์มีความมั่นใจในการประกอบพิธีกรรมในทุก ๆ พิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมเครื่องสังเวย คาถาที่ใช้ในพิธี บทสวด และการครอบครู อีกทั้งยังมีพิธีกรรมเฉพาะของชาวจังหวัดระยอง คือ การใช้บายศรีเวียนซ้ายขวาก่อนการครอบครู เพื่อความเป็นสิริมงคล พิธีกรรมการไหว้ครูประจำปีของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ จึงเป็นการเล็งให้เห็นถึงความกตัญญูต่องานที่มีต่อครูบาอาจารย์ในการแสดงร่ำสวดได้อย่างชัดเจน

3.5 สรุปท้ายบท

จากการศึกษาพิธีกรรมที่ปรากฏในการแสดงร่ำสวด พบว่าพิธีกรรมมีหลักปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอนทั้งในการแสดงในพิธีศพ การแสดงในวาระอื่นและพิธีไหว้ครูประจำปี ซึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อที่คณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ ได้รับสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และความเชื่อพื้นฐานของคนไทยมาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งมีคติศาสนาพราหมณ์และความเชื่อเรื่องวิญญาณปะปนอยู่ในพิธีกรรม ถึงแม้ว่าสิ่ง

นั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็เป็นที่ยอมรับในกลุ่มสังคมที่มีพื้นฐานความเชื่อที่พ้องกัน การประกอบพิธีกรรมแสดงให้เห็นถึงการพยายามดำรงรักษาไว้ซึ่งขนบวิถีการปฏิบัติเป็นภาพฉายแห่งความเชื่อ อันมีการสืบทอดต่อกัน ซึ่งสังเกตได้ว่าแต่ละขั้นตอนมีวัตถุประสงค์ของการกระทำอย่างชัดเจน ตามความเชื่อของผู้ประกอบพิธีและสมาชิกในคณะฯ ในบทที่ 4 ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงความเชื่อที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมในรายละเอียดต่อไป

บทที่ 4

บทวิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อ

จากการศึกษาเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยอง ในบทที่ 3 ได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่พบในการแสดงรำสวด ทั้งในการแสดงในพิธีศพและการแสดงวาระอื่น รวมทั้งการไหว้ครูประจำปี ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์พิธีกรรมความเชื่อของการแสดงรำสวดเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของพิธีกรรมกับการปฏิบัติที่สะท้อนความเชื่อในด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.1 วิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่

4.1.1 พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง

ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงนับถือพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อเรื่องผี ประกอบกับความเชื่อการแสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทีต่อผู้ถ่ายทอดวิชา และในเรื่องของความเป็นสิริมงคลก่อนการแสดง การไหว้ครูจึงปรากฏก่อนมีการแสดงทุกโอกาส ด้วยเชื่อว่าถ้าได้มีการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูบาอาจารย์ก่อน ก็จะทำให้การแสดงรำสวดเป็นไปได้อย่างราบรื่น และเพื่อเป็นสิริมงคล ในพิธีไหว้ครูจะมีการอัญเชิญเทพเทวดาให้มาคุ้มครองปกป้องดูแล ขั้นตอนของพิธีกรรมมีการบูชาอย่างชาวพุทธ คือ มีการบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นการเริ่มแรก ในการไหว้ครูก่อนที่จะมีการแสดง หากเป็นงานที่เป็นการสวดศพหรือทำการแสดงในวัดในบ้านที่มีศพ พิธีกรรมจะแตกต่างจากงานรำสวดในวาระอื่น คือ การใช้หีบพระอภิธรรมซึ่งใช้ในการรำสวดในพิธีศพเท่านั้น

การไหว้ครูก่อนการแสดงมีการใช้เครื่องบูชาครูเพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสถานที่นั้น เป็นการบอกกล่าวครูบาอาจารย์ เจ้าที่เจ้าทาง ให้มารับเครื่องบูชาครู โดยเชื่อว่าจะส่งผลให้นักแสดงแสดงรำสวดได้ดีไม่ผิดพลาด เป็นที่ชื่นชอบของผู้ที่ได้ยินได้ฟัง และเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับนักแสดงก่อนที่จะมีการแสดง

จากรายงานการวิจัยวัฒนธรรมดนตรีไทย ภาคกลางและภาคอีสานใต้: พิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ โดยบุษกร บิณฑสันต์ ได้วิเคราะห์ถึงการไหว้ครูก่อนการแสดงไว้ดังนี้

การไหว้ครูก่อนการแสดงอาจเป็นการประกอบพิธีไหว้ครูอย่างเป็นทางการคือ มีเครื่องบูชาครูหรือศิลปินบางท่านอาจใช้เพลงร้องพื้นบ้านขับร้อง โดยเนื้อร้องกล่าว แสดงการคารวะต่อครูแทนการประกอบพิธีไหว้ครู หรืออาจใช้ทั้งสองอย่างก็ได้ ทั้งนี้ สุดแต่ความต้องการและความเชื่อของศิลปิน (บุษกร บิณฑสันต์, 2549, น.180)

การรำสวดในพิธีหน้าศพจะต้องมีการทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง โดยพิธีนี้จะทำที่หน้าโลงศพ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธีต้องมีหีบพระอภิธรรม ในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการทำพิธี หากเป็นการ

แสดงรำสวดตามงานรื่นเริงต่าง ๆ พิธีกรรมไหว้ครูก่อนแสดงก็มีความคล้ายคลึงกับการแสดงในพิธีสวดในงานศพ แต่ไม่ใช่หีบพระอภิธรรม พบว่ามีการใช้เครื่องดนตรีตะโพน เพื่อเป็นตัวแทนของครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่แห่งนั้น โดยจะประกอบขั้นตอนพิธีในงานการแสดงที่เป็นงานมงคลหรืองานนอกสถานที่เท่านั้นไม่ปรากฏว่ามีการใช้ตะโพนในพิธีในการแสดงที่มีศพ

การบูชาพระรัตนตรัย กล่าวบทชุมนุมเทวดา และบอกกล่าวครูบาอาจารย์สะท้อนความเชื่อในการแสดง ความกตัญญูต่อครู และเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับนักแสดง ก่อนที่จะมีการแสดงจริงอีกด้วย จากการสังเกตและสัมภาษณ์พบว่า ผู้แสดงที่อาวุโสหน่อยต้องไหว้ผู้มีอาวุโสมากกว่า ด้วยเป็นการแสดงความเคารพตามขนบไทย

4.1.2 พิธีกรรมในการแสดงรำสวด

การสวดพระมอญ หลังจากพิธีการไหว้ครูก่อนแสดงที่ทำเช่นเดียวกับการแสดงวาระอื่นแล้ว การสวดพระมอญจะเริ่มต้นขึ้นเป็นการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่ภพภูมิที่ดี สอดคล้องกับการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ที่เชื่อในเรื่องของชาติภพ บุญบาป นรกสวรรค์ และการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้เชื่อว่าการสวดพระมอญจะช่วยส่งวิญญาณของผู้ตายให้ได้ไปสวรรค์แล้ว ยังเป็นการส่งสมบุญของผู้ที่มาร่วมในการศพ สันนิษฐานว่าอาจจะถือเป็นทางหนึ่ง ที่ช่วยอบรมจิตใจผู้ฟังให้เห็นถึงผลแห่งการกระทำความดีความชั่วไปพร้อม ๆ กัน โดยมีศพเป็นสื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่าพฤติกรรมของผู้ตายเป็นอย่างใด อะไรควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ที่ได้ฟังสวดพระมอญ ก็จะสามารถที่จะนำไปใช้ปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันได้

ในทางปฏิบัติผู้สวดพระมอญต้องได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี และห้ามฝึกสวดในบ้านเรือนที่ไม่มีคนตายเป็นอันขาด เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีคนตายภายในบ้าน อีกทั้งยังห้ามฝึกสวดบนบ้านเรือน เพราะเชื่อว่าจะไม่เป็นสิริมงคล เป็นเสนียดจัญไรแก่บ้าน ในสมัยก่อนผู้ฝึกสวดมีเฉพาะผู้ชายเท่านั้น เพราะจะแสดงในเวลากลางคืนจนกระทั่งรุ่งสาง ด้วยความที่สังคมในสมัยก่อนค่อนข้างจะเคร่งครัดในการไม่ให้ผู้หญิงออกจากเรือนโดยเฉพาะในยามวิกาล การออกนอกบ้านตอนกลางคืน เพื่อไปทำการแสดงจึงไม่เหมาะสมนัก แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยยึดถือธรรมเนียมกันเหมือนแต่ก่อน จึงยังมีการฝึกซ้อมบทพระมอญในบ้าน เพื่ออำนวยความสะดวกสวดสวดต่อผู้ฝึกที่เป็นผู้หญิง ในสมัยก่อนการสวดพระมอญไม่มีดนตรีประกอบ แต่ในปัจจุบันมีการใช้เครื่องดนตรีประกอบจังหวะเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะตะโพน เพราะเป็นเครื่องดนตรีที่มีเสียงดังกังวาน ช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ในระหว่างการทำพิธี

คณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ นั้น มีพิธีกรรมและความเชื่อในเรื่องของการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่ภพภูมิที่ดี สอดคล้องกับการนับถือพุทธศาสนาแบบวิถีชาวบ้านที่เชื่อในเรื่องของชาติภพ บุญบาป นรกสวรรค์ และการเวียนว่ายตายเกิด โดยใช้หีบพระอภิธรรมในการประกอบพิธี มีความเชื่อว่ามีคัมภีร์ที่บรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้าอันเป็นคำสอนที่สูงส่ง ดังนั้นการตั้งหีบพระอภิธรรมจึงต้องมี

การตั้งให้สูงกว่าผู้แสดงเล็กน้อย หรือต้องมีการใช้ผ้าขาวบริสุทธิ์รอง เพราะเชื่อว่าจะเป็นการแสดงความเคารพนอบน้อมต่อพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยความบริสุทธิ์ใจตั้งสีขาวของผ้า จากการสังเกตพบการบริจาคเงินในหีบพระอภิธรรม ถือเป็นการสร้างบุญกุศลในการทำบารุงศาสนา และพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้สืบสานต่อไปได้

การสวดขอขมาหน้าศพ การขอขมาก่อนที่จะมีการแสดงนั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เป็นพิธีกรรมที่ต้องทำทุกครั้งในการแสดงรำสวดหน้าศพ การที่ต้องมีการขอขมาเนื่องจากว่าในการแสดงนั้น ผู้แสดงต้องแสดงไปตามบทบาท เพราะในการแสดงรำสวดในบางตอน อาจมีการใช้ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสม มีการแสดงที่ไม่ถูกกาลเทศะในบางช่วง อาจมีการถูกเนื้อต้องตัว มีการล่วงเกิน เช่น ตีศีรษะ ใช้เท้าเตะพูดจาล่วงเกินต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้แสดงเป็นตัวตลก ซึ่งเป็นผู้อาวุโสมากกว่าใครในคณะ ต้องถูกผู้อาวุโสน้อยกว่าล่วงเกิน จึงต้องมีการขอขมาก่อน มีความเชื่อว่าการกล่าวขอขมากับศพก่อน จะทำให้การแสดงราบรื่น ไม่ติดขัด สิ่งนี้นับเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ดีงาม สร้างความรักใคร่กลมเกลียวและนับถือซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นยังเป็นการเคารพศพของผู้ตายและให้เกียรติผู้ตายอีกด้วย

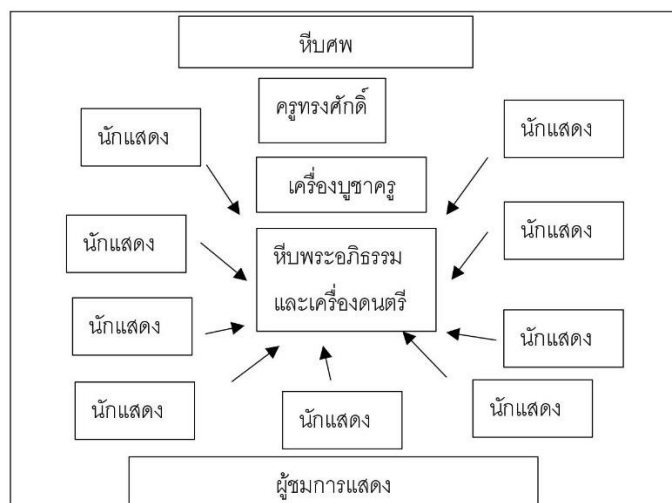
การสวดสังเปรต เป็นพิธีกรรมสุดท้ายในการแสดงรำสวด เป็นความเชื่อว่าการสวดสังเปรตนี้ จะเป็นการชี้หน้าให้ผู้ตายได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี และยังเป็นการแสดงธรรมแก่ลูกหลานของผู้ตาย และคนที่อยู่ในพิธีได้รู้ถึงกฎแห่งกรรม ส่งผลให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่เกิดความตระหนักไม่กล้ากระทำความชั่ว ซึ่งรำสวดก็มีรากเหง้ามาจากการสวดพระมาลัย ถ้าหากมีการสวดพระมาลัยในงานศพก็จะทำให้วิญญาณผู้ตายมีผู้ชี้ทาง ทำให้ไปสู่ในภพภูมิที่ดีขึ้น

จากการสัมภาษณ์พบว่าคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ยึดความเชื่อตามแบบโบราณคือก่อนช่วงสุดท้ายของพิธีกรรม ต้องมีการสวดสังเปรตหรือสวดสังดวงวิญญาณของผู้ตาย เนื้อหาในการสวดเกี่ยวข้องกับนรกสวรรค์ ที่กล่าวถึงบรรดาเปรตในนรก ที่ร้องสั่งพระมาลัยให้มาบอกแก่ญาติของพวกเขาที่เป็นมนุษย์ว่า อย่าให้กระทำความบาปดั่งที่พวกเขาทำ เพราะจะได้รับความทุกข์ทรมานจากบาปนั้น และสั่งให้ญาติช่วยทำบุญไปให้พวกเขา เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานดังที่เป็นอยู่ ซึ่งถือเป็นการเตือนสติแก่ผู้ที่ฟังการสวดพระมาลัยให้เกรงกลัวต่อบาป และให้เร่งสั่งสมความดีเมื่อตายไปจะได้ไม่ตกนรก เพราะเชื่อว่ามีธรรมคอยนำทาง จะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้น สันนิษฐานว่าเพื่อเป็นกุศโลบายให้กับคนที่มีชีวิตอยู่ได้รู้จักบาปบุญคุณโทษ และยังเป็นความเชื่อพื้นบ้าน ซึ่งเชื่อกันว่าการสวดสังเปรต เป็นการชี้ทางให้กับผู้ที่เสียชีวิตไปสู่ภพภูมิที่ดี และเป็นความเชื่อตามหลักของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

นอกจากนี้จากการสังเกตการนั่งในขณะประกอบพิธี ผู้วิจัยพบว่าการวางตำแหน่งในการนั่งของผู้แสดงในแต่ละขั้นตอนมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วง โดยได้เขียนแสดงเป็นแผนผังลำดับการนั่งพิธีกรรมในการสวดพระมาลัย ดังนี้

ภาพที่ 62 รูปแบบการนั่งสวดพระมาลัย
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

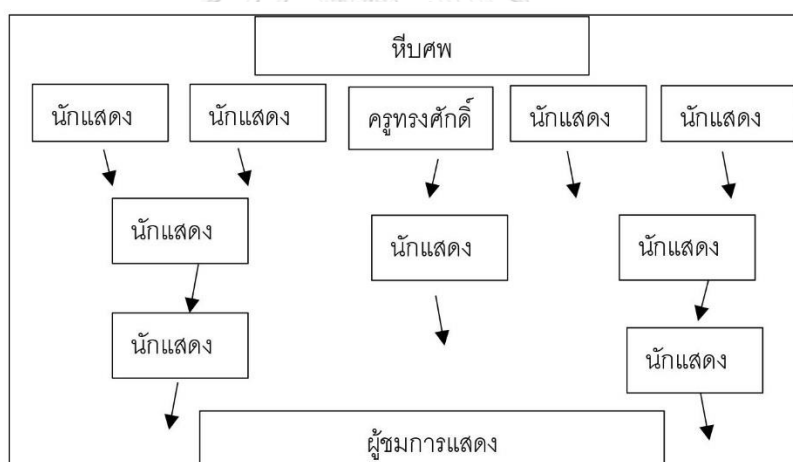
ภาพที่ 63 แผนผังการนั่งในการสวดพระมาลัย
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากภาพที่ 63 การสวดพระมาลัยนั้น เริ่มหลังจากพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง โดยมีการใช้เครื่องบูชาครูในพิธี แสดงตำแหน่งการนั่งของนักแสดงทุกคนเป็นวงกลม หันหน้าเข้าหาหีบพระอภิธรรม จากนั้นก็เริ่มที่บทนะโม บทไหว้ครูและบทในกาลตามลำดับ การสวดพระมาลัยเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์และ

ต้องทำทุกครั้งก่อนที่จะมีการแสดงลำกลอนในลำดับต่อไป ทั้งนี้เพื่อเป็นกุศโลบายให้กับญาติของผู้ตาย และคนที่อยู่ในงานตระหนักถึงการทำความดีละเว้นความชั่ว

ภาพที่ 64 รูปแบบการนั่งรำไห้ครู
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 65 แผนผังการนั่งในการสวดเพลงรำไห้ครู
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

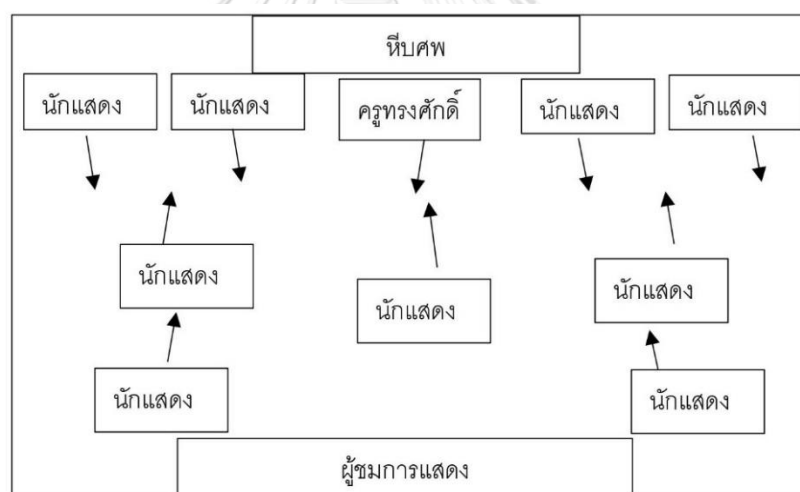
จากภาพที่ 65 แสดงตำแหน่งการนั่งสวดเพลงรำไห้ครู โดยผู้แสดงหันหน้าไปทางผู้ชมการแสดงและมีการออกท่าทางการรำรำที่พร้อมเพรียงกัน นักแสดงที่ไม่ได้รำจะบรรเลงเครื่องประกอบจังหวะควบคู่ไปด้วย โดยมีครูทรงศักดิ์เป็นผู้ร้องนำ นักแสดงที่รำก็จะร้องตามครูทรงศักดิ์ไปด้วย การสวดรำไห้ครูนั้นก็เป็นกรรำลึกนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ และ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าที่เจ้าทางในสถานที่นั้นโดยเนื้อหาการสวดเป็นการไหว้สิ่งที่เกี่ยวข้องในการแสดงรำสวดทั้งหมดและไม่ได้ใช้หีบพระอภิธรรมเหมือนกับการสวดพระมาลัย

ภาพที่ 66 รูปแบบการนั่งขอขมาหน้าศพ
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 67 แผนผังการนั่งในการสวดขอขมาหน้าศพ
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากภาพที่ 67 การสวดขอขมาหน้าศพ เป็นการสวดก่อนที่จะเป็นการสวดบทกลอนทั่วไป การนั่งของผู้แสดงรำสวดนักแสดงที่เป็นผู้รำออกท่าทางจะหันไปทางหีบศพของผู้ตาย ส่วนนักแสดงที่เป็นผู้บรรเลงเครื่องประกอบจังหวะ และร้องกลอนลำจะหันไปทางผู้ชมการแสดง

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่า รูปแบบการวางตำแหน่งของนักแสดงจะมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงพิธี การนั่งของผู้แสดงรำสวดในการสวดพระมาลัย ในเพลงรำไหว้ครูและการสวดขอขมา

หน้าศพมีความแตกต่างกัน โดยการสวดพระมาลัยจะแบ่งออกเป็นการสวดบทนะโม บทไหว้ครูและบทในกาล ในส่วนนี้ ผู้แสดงจะหันหน้าเข้าหาหีบพระอภิธรรมทุกคน จนจบบทในกาลก็มาเข้าพิธีกรรมการรำไหว้ครู ซึ่งผู้แสดงจะนำหีบพระอภิธรรมไปวางไว้ข้าง ๆ พร้อมกับนั่งหันหน้าไปหาผู้ชมการแสดง โดยนักแสดงที่ทำการสวดนั่งอยู่ข้างหลังและนักแสดงที่ทำการรำไหว้ครูหันหน้าเข้าหาผู้แสดง สุดท้ายการขอมาหน้าศพ นักแสดงที่เป็นผู้รำหันหน้าเข้าหีบศพ ส่วนนักแสดงที่เป็นผู้สวดหันหน้าเข้าหาผู้ชมการแสดง ครุทรงศักดิ์ได้อธิบายความเรียงตำแหน่งของนักแสดงว่า

การวางตำแหน่งของนักแสดงในการแสดงไม่ได้ยึดหลักการมากนัก แต่ยึดตามเนื้อหาของบทสวดเป็นหลัก โดยการสวดพระมาลัยเราใช้หีบพระอภิธรรมในการสวดและวางหีบไว้ตรงกลาง การนั่งของผู้สวดก็ต้องนำจิตใจไปจ่อที่พระธรรมคำสอนเพื่อนำทางให้กับดวงวิญญาณของผู้ตายได้มาฟังพระธรรม พอเสร็จสิ้นจากการสวดพระมาลัยแล้วก็ต้องมีการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูบาอาจารย์ก่อน เลยต้องหันหน้าไปทางคนดู เพื่อที่จะบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในที่นี้ให้มารับรู้ ส่วนการขอมาศพก็ต้องหันหน้าไปทางศพเพื่อขอมาก่อนที่จะทำการแสดง หากแสดงผิดพลาดหรือไม่สมควรก็จะได้อโหสิกรรมกันไป ไม่จองเวรต่อกัน ส่วนการจัดแถวของคนรำก็เพื่อความสวยงาม และความแปลกใหม่ของการแสดงด้วย ทั้งนี้ก็อยู่ที่คนรำเขาจะมีการยืนจัดวางอย่างไร และก็ขึ้นอยู่กับสถานที่ด้วย (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2565)

4.1.3 วิเคราะห์ความแตกต่างของการแสดงรำสวดหน้าศพและการแสดงรำสวดในวาระอื่น ๆ

ในการแสดงรำสวดของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ มีการแสดงในงานที่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับศพนับงานแสดงในวาระอื่น ความแตกต่างในการทำพิธีกรรมจึงแตกต่างไปตามวัตถุประสงค์ของการแสดง ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบความแตกต่างไว้เป็นตารางดังนี้

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างในพิธีกรรมรำสวด	
รำสวดหน้าศพ	รำสวดในโอกาสอื่น ๆ
1. จัดแสดงที่วัดหรือบ้านที่มีคนตายเท่านั้น	1. จัดขึ้นเมื่อมีงานรื่นเริงในสถานที่ต่าง ๆ
2. ใช้หีบพระอภิธรรมในพิธีกรรม	2. ไม่ใช้หีบพระอภิธรรมในการแสดง
3. ใส่ชุดสีดำเท่านั้น	3. ไม่จำกัดสีชุด
4. ทำพิธีบูชาครูก่อนการแสดง	4. ทำพิธีบูชาครูก่อนการแสดง
5. มีการสวดพระมาลัย	5. มีการสวดพระมาลัย (แบบย่อ)

6. มีพิธีขอขมาหน้าศพ	6. ไม่มีพิธีขอขมาหน้าศพ
7. มีพิธีรำไห้ครู	7. มีพิธีรำไห้ครู
8. มีการสวดสังเปรต	8. ไม่มีการสวดสังเปรต
9. มีกลอนบทร้องเกี่ยวกับเรื่องทั่วไปและแสดงความบันเทิง 2-3 ชั่วโมงแล้วแต่เจ้าภาพ	9. มีกลอนบทร้องเกี่ยวกับเรื่องทั่วไปและแสดงความบันเทิงแบบจำกัดเวลาสั้น ๆ

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบความแตกต่างของพิธีการแสดงรำสวดที่มีศพกับการแสดงวาระอื่น

ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากตารางสรุปได้ว่าการแสดงรำสวดหน้าศพกับการแสดงรำสวดในวาระอื่น มีความแตกต่างกันในบางช่วงคือ การแสดงรำสวดในงานศพ เป็นพิธีกรรมที่เน้นในเรื่องความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา เป็นส่วนใหญ่ มีการสวดพระอภิธรรมศพก่อนแล้วจึงต่อด้วยการสวดพระมาลัย ซึ่งการนำหีบพระอภิธรรมมาวางตรงกลาง สะท้อนถึงความเชื่อในการเคารพบูชา ให้คุณค่าแก่คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการรวมใจ ด้วยความเคารพศรัทธาสูงสุดของสมาชิกทุกคน การขอขมาหน้าศพ สะท้อนถึงการให้เกียรติผู้ตาย และการสำนึกถึงความผิดบาป อันอาจจะได้เคยล่วงเกินเมื่อผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ มีการสวดสังเปรตสะท้อนความเชื่อในการส่งวิญญาณผู้ตายไปในภพภูมิที่ดี ใส่ชุดสีดำในการแสดงเป็นการสำรวมต่อความโศกเศร้าจากการตาย ส่วนสิ่งที่เหมือนกันในสองพิธีกรรมนี้ คือ การทำพิธีบูชาครูก่อนการแสดง โดยใช้เครื่องบูชาครูเหมือนกัน และทำทุกครั้งก่อนที่จะมีการแสดงรำสวด และการรำไห้ครู เน้นย้ำถึงความเชื่อในการเคารพครูผู้มีพระคุณ ส่วนเพลงที่ใช้ในการสวดกลอนลำทั่วไป เป็นเพลงที่สามารถร้องได้โดยไม่จำเป็นต้องนำเพลงใดขึ้นก่อนก็ได้ เพียงแต่ต้องจบด้วยเพลงลาทุกครั้ง เพื่อเป็นการบอกกล่าวผู้ชมการแสดงว่ารำสวดได้จบลงแล้ว แสดงถึงการปฏิบัติตามขนบการไป lama ไหว้ ทั้งนี้คนท้องถิ่นอาจใช้การแสดงการสวดรำสวดภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น จากเดิมที่เคยแสดงในพิธีกรรมทางศาสนา อาจเปลี่ยนไปสู่การแสดง เพื่อการท่องเที่ยวและการส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเพื่อสะท้อนการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิต

4.2 วิเคราะห์พิธีกรรมความเชื่อในงานไหว้ครูประจำปีของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่

จากข้อมูลเรื่องของความเชื่อในการไหว้ครู พบว่าในสังคมไทยปลูกฝังให้คนไทยรู้จักความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นการผสมผสานความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับพราหมณ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อหนึ่งที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทย คือ ความเชื่อที่ว่าครูเป็นผู้มีพระคุณ อบรมสั่ง

สอนให้วิชาความรู้ต่าง ๆ ดังนั้นผู้ได้รับสืบทอดความรู้พึงมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ นอกจากนี้ความเชื่อในเรื่องเทพ เทวดา ที่มาปกป้องรักษาตัวของผู้แสดง ก็มีบทบาทอย่างมากในการแสดงรำสวดด้วยเช่นกัน การไหว้ครูจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งที่มีกบฏปฏิบัติกันในทุกปี เพื่อตอบแทนพระคุณครู ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามเก็บข้อมูลวิจัยในงานไหว้ครูประจำปีนี้ ทางคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ได้จัดพิธีไหว้ครูในวันอาทิตย์ที่ 28 พฤศจิกายน 2564 ณ บ้านเลขที่ 71/1 หมู่ 1 ตำบลกรำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

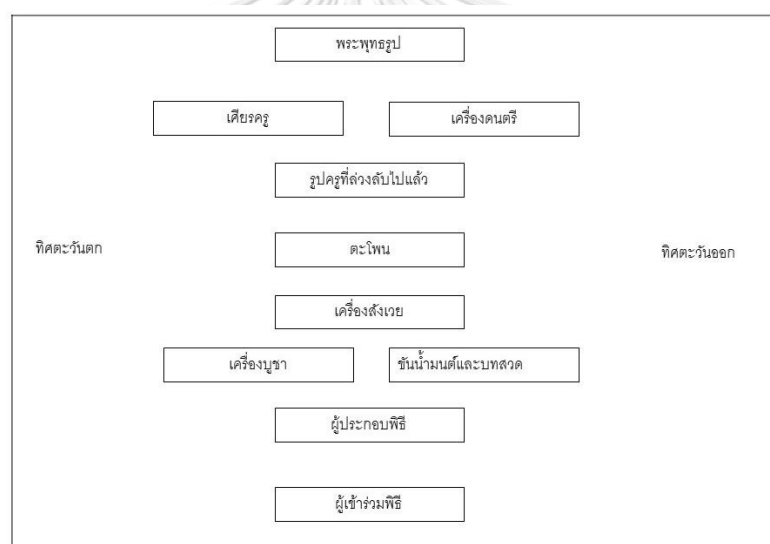
จากการศึกษาพบว่าคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่มีความเชื่อในเรื่องเทพ เทวดา หรือครุรำสวดที่ล่วงลับไปแล้ว เชื่อว่าเมื่อได้มาเข้าพิธีไหว้ครูครอบครูแล้วจะทำให้เกิดสิริมงคลกับตนเอง ในการจัดพิธีไหว้ครูมีข้อกำหนดว่าให้ทำพิธีเฉพาะวันพฤหัสบดี โดยได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อแบบพราหมณ์ว่าวันพฤหัสบดีเป็นวันครู ในปัจจุบันบางสำนักก็นิยมจัดกันในวันอาทิตย์ได้อีก 1 วัน ตามความเชื่อที่ว่าวันอาทิตย์เป็นมิตรกับครู การจัดงานไหว้ครูจึงนิยมจัดในสองวันนี้ บุคคลที่จะมาทำพิธีในการไหว้ครูได้นั้นต้องมีความรู้ มีความประพฤติดี มีวิทยุและคุณวุฒิในด้านการแสดงนั้น ๆ ด้วย

จากการศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อในขั้นตอนไหว้ครูผู้วิจัยพบว่า สถานที่จัดนั้นมีบริเวณกว้างขวาง อากาศถ่ายเทได้สะดวก เหมาะกับการจัดตั้งเครื่องประกอบพิธี มีที่นั่งพอเพียงกับผู้ร่วมพิธี มีการจัดเวทีลดหลั่นกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมของการจัดวางพระพุทธรูป ศิระษะครู เครื่องดนตรี ตลอดจนรูปครูอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้ว เห็นได้ว่าเครื่องสังเวยมีหลากหลายทั้งอาหารดิบสุก ของคาวหวาน เพราะมีความเชื่อว่า ครูเทพเทวดาชอบกินอาหารที่แตกต่างกันเหมือนกับมนุษย์ จึงต้องเลือกถวายอาหารที่มีความหลากหลาย เช่น พระพิฆเนศชอบผลไม้ เนย ถั่ว งา พระพิราพชอบกินเนื้อสัตว์ดิบ เป็นต้น ควรจัดเผื่อครูหลายท่าน ตามกำลังทรัพย์ของผู้จัดพิธี ทั้งนี้ยังมีอาหารที่เป็นสิ่งต้องห้ามคือ ละคร เพราะเชื่อว่าไม่เจริญงอกงาม พุทรา เชื่อว่าสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นจะซาลง ลางสาด ไม่นิยมนำมาบูชา เพราะเชื่อว่าซื้อไม่เป็นมงคล

การจัดปะรำพิธีไหว้ครูนั้นต้องจัดให้อยู่ในรูปแบบของการไหว้ครู โดยขนบธรรมเนียมตามความเชื่อของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ คือต้องจัดให้ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยประกอบไปด้วยเครื่องสังเวยอาหารคาวหวาน ซึ่งอาหารที่นำมาใช้ในพิธีแต่ละชนิดก็มีความเชื่อที่แตกต่างกันไป แต่ทุกอย่างที่นำมาต้องเป็นสิ่งที่ เป็นมงคลและมีความหมาย ไม่นำอาหารที่ไม่เป็นสิริมงคลมาใช้ในพิธี ผู้วิจัยสามารถสรุปรูปแบบการจัดปะรำพิธีเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ 68 รูปแบบการจัดวางปะรำพิธีและการนั่งของผู้เข้าร่วมงาน
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 69 แผนผังการจัดวางปะรำพิธีและการนั่งของผู้ที่อยู่ในพิธีให้วัครูประจำปี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากภาพที่ 69 ผู้วิจัยพบว่าการจัดวางพระพุทธรูปจะต้องอยู่สูงกว่าสิ่งใดทั้งหมด เพราะเชื่อว่าพระพุทธรูป ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐาน เป็นนิมิตแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพิธีนั้น ๆ ด้วย กำหนดให้ปะรำพิธีหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพราะเป็นทิศมงคล โดยจะต้องจัดยกแท่นสูง ทำลดหลั่นกันให้ถูกต้อง เนื่องจากพื้นที่ในงานพิธีมีจำกัด การจัดวางก็จะเป็นไปตามความเหมาะสมของสถานที่ โดยยึดการตั้งพระพุทธรูปให้อยู่ในตำแหน่งที่สูงที่สุดในปะรำพิธี ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นพระประธานอยู่ด้านบนสุด และโยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปเวียนทางด้านขวา เชื่อกันว่าการเวียนขวารอบสิ่งของครบทั้ง 3 รอบ จะเท่ากับเดินเวียนรอบพระรัตนตรัยทั้ง 3 คือ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ทำให้ผู้เวียนจะได้รับบุญบารมีและสิ่งมงคลแก่ชีวิต และ

ต้องยกขึ้นสายสัญญาณให้อยู่สูงมากที่สุดเท่าที่จะสูงได้ เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดข้ามหรือทำขาด โดยโยงรอบสถานที่จัดพิธี แล้วโยงกลับมาวางที่ข้างพระพุทธรูปบนสุด ต่อมาก็วางพระปรคนธรรพ พระภรตฤๅษี และเทริดตามลำดับ โดยให้กลุ่มพระภรตฤๅษีและเครื่องดนตรีอยู่ทางขวา ส่วนเศียรที่ใช้ในการครอบครุอยู่ทางซ้าย เพื่อต่อการเคลื่อนย้ายลงจากปะรำพิธี มีตะโพนอยู่ตรงกลางปะรำพิธี ในทางดนตรีไทยถือว่าเป็นตัวแทนขององค์พระปรคนธรรพ ด้านล่างของปะรำพิธีจะปูผ้าสีขาวเพื่อตั้งเครื่องสังเวและเครื่องบูชาครุ ครุทรงศักดิ์จะเป็นประธานในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด ผู้ที่เข้าพิธีในงานสวมชุดสีขาวเพื่อความเรียบร้อยและความเป็นสิริมงคล นำเครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงรำสวดประกอบไปด้วย ฉิ่ง กรับ ตะโพน กลองบองโกมาจัดวางให้สวยงาม หน้าโขนประกอบไปด้วย พระภรตฤๅษี พระปรคนธรรพ พระพิฆเนศ พระพิราพ เทริด รูปถ่ายครุรำสวดและบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เครื่องสังเว อาหารคาวหวาน โดยผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีจะนั่งหันหน้าไปทางปะรำพิธี

การจัดพิธีไหว้ครุนอกจากต้องจัดปะรำพิธีในการไหว้ครุแล้ว ยังต้องมีการไหว้เจ้าที่เจ้าทางเป็นการไหว้เจ้าที่ ไหว้ศาลพระภูมิหรือเทวดาที่เชิญมาปกป้องดูแลพื้นที่บริเวณนั้น จากการสัมภาษณ์ครุทรงศักดิ์พบว่าศาลพระภูมินั้นถือเป็นพระภูมิเจ้าที่หรือเทวดา ที่เชิญให้เข้ามาปกป้องและปกป้องพื้นที่นั้น ๆ มาจากการผสมผสานกันระหว่างพิธีกรรมและความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องผี เจ้าที่ในบ้านจะเป็นวิญญาณที่อยู่ในบ้านหรืออาคารหลังนั้น ๆ อยู่แล้ว ไม่ได้ถูกเชิญมาจากที่อื่นเสมือนกับการให้ความเคารพวิญญาณของบ้านที่เราอาศัยอยู่ ผู้ติดตามของครุ บริวารของครุที่เข้ามาในพิธีไม่ได้ ฤๅติ ผี วิญญาณเร่ร่อนที่อยู่บริเวณรอบปะรำพิธีให้มารับของเซ่นไหว้ และเพื่อไม่ให้วิญญาณเข้าไประบกวนภายในพิธี เป็นการให้ความเคารพพระภูมิเจ้าที่เจ้าทางในบริเวณบ้านด้วย เพื่อจะได้ปกป้องให้อยู่บ้านอย่างร่มเย็นเป็นสุข ในการไหว้ศาลพระภูมิในที่นี้ไม่มีของคาว โดยต้องจัดของบูชา ได้แก่ ดอกไม้ พวงมาลัย น้ำเปล่า น้ำหวาน เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ขนมของหวาน และผลไม้ต่าง ๆ ยกเว้นผลไม้ที่มีชื่อไม่เป็นมงคล เช่น มังคุด ละมุด พุทรา น้อยหน่า ระกำ สละ กระท้อนทุเรียน ลางสาด เป็นต้น ด้วยมีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดความเสื่อมหรือตกต่ำ ส่วนการไหว้วิญญาณผีเร่ร่อนนั้นมีการนำอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ ผลไม้ ของหวาน เหล้า น้ำเปล่ามาตั้งไว้ที่หน้าบ้าน นำของไหว้ทั้งหมดวางบนเสื่อ จูตรูป เทียน และกล่าวขอขมา หลังจากฐพนหมดแล้ว หลังจากนั้นค่อยนำอาหารไปรับประทาน โดยการไหว้ศาลพระภูมิทำก่อนพิธีไหว้ครุรำสวด สันนิษฐานได้ว่าความเชื่อในการไหว้ศาลพระภูมิและเจ้าที่เจ้าทางมีมาแต่โบราณ มาจากศาสนาจากพราหมณ์ เชื่อว่าหากทำอะไรติดขัด มีอุปสรรค ชีวิตไม่ราบรื่น หรือคนที่อยู่ในบ้านเจ็บป่วยบ่อย มีความทุกข์ คนในบ้านทะเลาะเบาะแว้ง แนะนำให้จูตรูปบอกเจ้าที่เจ้าทางที่อยู่ ที่ปกป้องรักษาที่บ้านหลังนี้ให้คุ้มครองดูแล และเมื่อมีงานมงคลภายในบ้านก็ต้องไหว้เจ้าที่เจ้าทาง เพื่อเปิดรับให้เทวดาที่เชิญมาได้เข้ามาสู่ในพิธีไหว้ครุได้

ผู้ประกอบพิธีถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดในพิธีไหว้ครุ ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับในวงการรำสวด มีการสืบทอดทางด้านพิธีกรรมจากครุ และต้องเป็นหัวหน้าคณะในการแสดง โดยในพิธี

ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมในพิธีจะต้องแต่งกายในชุดขาว เพราะเชื่อว่าสีขาวเป็นสีที่สะอาด ในทางพิธีกรรมต้องมีการเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาสถิตตามร่างกาย จึงต้องใส่ชุดขาวซึ่งเป็นสีที่บริสุทธิ์ เครื่องใช้ประกอบไปด้วย เครื่องบูชาครู ผ้าขาว บาตรน้ำมนต์ ใบพลู บายศรีซ้ายขวา

การใช้บายศรีซ้ายขวาและใบพลูร่วมใจในการทำพิธี เป็นเอกลักษณ์ของคณะรำสวดอรุณฯ ก่อนที่จะมีการครอบหัวโขนให้กับผู้ร่วมพิธี มีความเชื่อว่าจะปิดเป่าสิ่งไม่มีออกจากร่างกาย ก่อนที่จะมีการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าไปในตัวของผู้ร่วมพิธี ผู้ประกอบพิธีจะต้องนำไปปิดเป่าให้กับตนเองก่อน ถึงจะนำไปทำพิธีให้กับผู้อื่นได้ สังเกตได้ว่าการครอบหัวโขนให้กับผู้ร่วมพิธีก็เช่นเดียวกัน ผู้ประกอบพิธีต้องนำหัวโขนไปครอบให้ตนเองก่อนพร้อมบริกรรมคาถา จากนั้นจึงนำไปครอบให้กับผู้ร่วมประกอบพิธี เป็นธรรมเนียมของคณะ และเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษของชาวจังหวัดระยอง และสิ่งที่น่าสนใจในพิธีอีกหนึ่งสิ่ง คือ การฝากตัวเป็นศิษย์กับครูผู้อาวุโสในงานไหว้ครู ทั้งนี้เพื่อเป็นการเรียนเพลงรำสวดในระดับที่สูงขึ้นและสามารถสืบทอดรำสวดให้กับผู้อื่นได้ และยังเป็นกรกล่าวขวัญกำลังใจ ให้กับผู้ที่เริ่มต้นในการเรียนรำสวด ให้ประสบผลสำเร็จในด้านการแสดงอีกด้วย เมื่อผ่านการรับเป็นศิษย์แล้วจะมีการแสดงรำสวดหน้าปะรำพิธี เพื่อเป็นการถวายให้กับครูในพิธีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงรำสวด

นอกจากเครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวยแล้ว สิ่งที่ขาดไม่ได้ในพิธีไหว้ครูคณะอรุณฯ ลูกสุนทรภู่ คือ บายศรี ซึ่งบายศรีในพิธีก็จะประกอบไปด้วยบายศรีปากชาม และบายศรีเวียนซ้ายขวา ดอกไม้ที่ใช้ในการตกแต่งบายศรี ส่วนใหญ่จะใช้ดอกดาวเรืองนำมาตกแต่งให้สวยงาม เพราะดาวเรืองมีความหมายถึง ความเจริญรุ่งเรือง หรือใช้ดอกไม้มงคลแทนได้ บายศรีนั้นประดิษฐ์ขึ้นมาจากคติความเชื่อของพราหมณ์ โดยการนำใบตองมาประดิษฐ์บายศรี เนื่องด้วยใบตองนั้นเป็นของสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีมลทินของอาหารเก่าให้แปดเปื้อน รูปร่างลักษณะของบายศรีที่ได้ จำลองเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่สุดิตของพระอิศวร ตลอดจนเครื่องสังเวย ก็มีความเชื่อมาจากคติพราหมณ์ เช่น ไข่ แดงกวา มะพร้าว รวมถึงพิธีการ เช่น การเวียนเทียน การเจิม และพิธีการต่าง ๆ เหล่านี้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น โบราณถือว่า บายศรีมีครูแรง ถ้าใครไม่ได้ครอบหรืออนุญาตห้ามทำบายศรี ทำให้คนทั้งหลายกลัว ไม่กล้าฝึกทำตามลำพัง เพราะบายศรีเป็นของสูงเป็นเครื่องสังเวยเทพเทวดา ควรทำแบบประณีต

สิ่งที่สำคัญและแตกต่างจากพิธีไหว้ครูสำนักอื่น คือ การใช้บายศรีซ้ายขวาซึ่งเป็นบายศรีที่คนในพื้นที่จังหวัดระยองได้ทำขึ้นมาเอง ลักษณะแบน เป็นวงกลม ทำจากหวาย ใช้ในพิธีกรรมก่อนที่จะมีการครอบครู พิธีนี้เป็นการปิดเป่าสิ่งไม่มีออกจากร่างกายก่อนที่จะมีการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าสู่ร่างกาย ที่ต้องทำก่อนการครอบครูก็เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับผู้เข้าร่วมพิธี หากไม่มีบายศรีปากชามมาตั้งในงาน ก็สามารถใช้บายศรีเวียนซ้ายขวาแทนได้ เวล่านำบายศรีมาใช้ในการครอบครู ต้องมีการนำบายศรีมาเวียนที่ศีรษะของผู้ทำพิธีก่อน จากนั้นก็นำไปวนขวาให้กับผู้เข้าร่วมพิธี มีความเชื่อว่าจะเป็นสิริมงคล

ให้กับตัวผู้ทำพิธีเป็นการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาในตัว และยังเป็นการปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากร่างกายด้วย

นอกจากบายศรีซ้ายขวาในการทำพิธีแล้ว การใช้ใบพลูร่วมใจในการทำพิธีไหว้ครูของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ก็มีความเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ของคณะด้วย ใบพลูร่วมใจถูกนำมาใช้ในการพรมน้ำมันต์ เพราะเป็นใบไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์ ใช้บูชาเทวดา ครูบาอาจารย์ หมายถึงยศศักดิ์พรั่งพรุ มาจากการที่ใบพลูมีลักษณะแผ่ติดกันตรงก้านพลูและใบพลูหน้าชนติดกัน มีความเชื่อว่าหากเก็บไว้จะเป็นมนานิยมแก้ตัว ถ้าใบแห้งแล้วยังใช้เป็นมนานิยมแก้คนทั่วไปได้ และยังเชื่อว่าใช้ในทางป้องกันคนกระทำมิดีมิร้าย และทำให้แคล้วคลาดจากอันตรายต่าง ๆ คนระยองมีความเชื่อว่าใบพลูเป็นใบไม้ศักดิ์สิทธิ์ ที่ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยรอบตัวได้ อีกทั้งยังมีความเชื่อในเรื่องของการนำพลูมาใช้ในเครื่องบูชาครูด้วย เพราะคนในสมัยก่อนนิยมนานิยมนานิยมนำมาทากับปูนแดงเคี้ยวร่วมกันกับหมาก โดยเฉพาะในคนรุ่นก่อน หากใช้เคี้ยวก็จะทำให้มีอายุยืนขึ้น พลูจึงเป็นสัญลักษณ์ความหมายของความยั่งยืนอีกด้วย

ในพิธีการไหว้ครูประจำปีของคณะอรชุนฯ นั้น บรรดาลูกศิษย์ได้มาไหว้ครูไพล่ รุ่งเรือง ซึ่งเป็นนักสวดเก่าแก่ของคณะฯ เพื่อเข้าพิธีฝากตัวเป็นลูกศิษย์ โดยครูไพล่ รุ่งเรืองยกดอกพวงมาลัย และให้ลูกศิษย์จับพานที่ใส่ดอกไม้ และกล่าวบริกรรมคาถาเพื่ออวยพรให้ศิษย์ ได้เป็นนักแสดงรำสวดที่ประสบความสำเร็จ และสามารถสืบทอดรำสวดได้ต่อไป พิธีกรรมนี้จะมีการบริกรรมคาถาแต่เป็นการบอกกล่าวแทนว่า ขอให้ประสบความสำเร็จในด้านการแสดงรำสวด

จากรายงานการวิจัยวัฒนธรรมดนตรีไทย ภาคกลางและภาคอีสานใต้: พิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ โดยบุษกร บิณฑสันต์ ได้วิเคราะห์ถึงการไหว้ครูเพื่อฝากตัวเป็นลูกศิษย์ไว้ดังนี้

การไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์ คือการไหว้ครูเพื่อแสดงการยอมรับว่าตนนั้นเป็นผู้มีความไม่รู้และได้นำเครื่องบูชามาคารวะแก่ครู เพื่อเป็นการแสดงความอ่อนน้อม แสดงความพร้อมที่จะรับถ่ายทอดความรู้ จากครูที่ตนนำเครื่องบูชามอบให้สำหรับครูเมื่อได้รับเครื่องบูชาไว้ ก็เป็นการแสดงการยอมรับที่จะถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ผู้มอบนั้น และครูก็จะบอกกล่าวไปยังครูของตนอีกต่อหนึ่ง ว่าบัดนี้ได้มีผู้มาขอความรู้จากตน ซึ่งความรู้นี้เป็นความรู้ที่ได้มาจากครู ดังนั้นครูที่รับเครื่องบูชาครูไว้จะอธิษฐานถึงครู เพื่อขออนุญาตในการส่งต่อความรู้ ที่ได้รับมานั้นไปยังศิษย์ใหม่ของตนอีกทอดหนึ่ง (บุษกร บิณฑสันต์, 2549, น.174)

การรำถวายครูหรือการรำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์และองค์เทพหน้าปะรำพิธี เป็นการรำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แสดงความเคารพ สำนึกในบุญคุณที่ครูได้ประสิทธิ์ศาสตร์วิชาความรู้ให้แก่เรา อีกทั้งยังเป็นการขอขมาลาโทษ หากสิ่งใดที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก็ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์โปรดอโหสิกรรมให้ เพลงที่ใช้ในการ

ถวายครูจะเป็นเพลงที่ใช้เล่นในพิธีรำสวด โดยยกเพลงใดมาก็ได้ขึ้นอยู่กับผู้นำร้อง นักแสดงรำสวดคนอื่น ๆ ที่อยู่ในพิธีก็ช่วยกันร้องและบรรเลงเครื่องประกอบจังหวะตามไปด้วย

หัวข้อที่นำมาครอบครูคือเศียรพระภทรฤกษ์และเทริด โดยจะนำเศียรพระภทรฤกษ์และเทริดครอบไปที่ศีรษะของครูทรงศักดิ์ก่อน เพื่อเป็นมงคลชัยและเป็นกรรมสิทธิ์ต่อผู้ทำพิธี การเบิกเศียรมาครอบผู้ทำพิธีก่อนแล้วจึงครอบต่อให้คนอื่น ทั้งนี้เพื่อเป็นมงคลชัยและเป็นกรรมสิทธิ์แก่ผู้ทำพิธี เพื่อที่จะสามารถครอบให้คนอื่น ๆ ต่อไปได้ โดยเศียรของพระภทรฤกษ์ บ่งบอกถึงความเป็นบรมครูของศาสตร์การแสดง การร้องรำทำเพลง ส่วนการครอบเทริดเป็นสัญลักษณ์ของครูละคร ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นการยอมรับให้เข้าสู่ภาวะศิลปินเต็มตัว สามารถเรียนเพลงระดับที่สูงขึ้นได้ สันนิษฐานได้ว่า พิธีครอบครูเป็นพิธีที่นิยมกันมาช้านาน โดยการนำศีรษะครูมาครอบ (เพื่อรับเป็นศิษย์) และครูจะคอยดูแลรักษา คอยช่วยเหลือให้ศิษย์มีความจำในกระบวนท่ารำ จังหวะดนตรี หากมีสิ่งใดที่ไม่งามจะเกิดขึ้นกับศิษย์ ครูจะช่วยปิดเป่าให้พ้นจากตัวศิษย์ นับว่าเป็นการทำให้ผู้เรียนมีกำลังใจ ว่าครูจะคุ้มครองรักษาและช่วยเหลือ จะทำให้ผู้เรียนไม่ตระหนกตกใจจนเกินไป เพราะมีความเชื่อมั่นว่าตนเองได้ทำพิธีครอบครูแล้ว ที่สำคัญพิธีนี้ ผู้เข้าร่วมพิธีจะต้องสำรวมและแสดงความเคารพ โดยการพนมมือไหว้ในระหว่างการทำพิธีตั้งแต่เริ่มจนจบพิธีด้วย

4.3 วิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวย

จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยสามารถแบ่งเครื่องบูชาครูที่ใช้ในการไหว้ครูประจำปีออกเป็น 2 กลุ่มคือ เครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวย จากการสัมภาษณ์ครูทรงศักดิ์ ได้เล่าถึงเรื่องเครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวยดังนี้

การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยของเช่นไหว้ต่าง ๆ จำเป็นต้องบางดวงจิตหรือดวงวิญญาณบางดวง สัตว์และดวงจิตวิญญาณทั้งหลาย อาจจะยังติดกับของที่ชอบก่อนตาย เชื่อว่าของเช่นไหว้เหล่านั้น จะคู่ไปถึงนิลยเดิมของเหล่าเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าระหว่างที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้นท่านนิยมชมชอบสิ่งใด บางท่านนิยมชอบเหล้าก็ถวายเหล้า บางท่านนิยมชอบเนื้อสดก็ต้องถวายเนื้อสด บางท่านชอบไข่ต้มก็อาจมีไข่ต้มด้วย

ความหมายของอาหารที่นำมาจัดเป็นเครื่องสังเวยในปะรำพิธีต่างมีความเชื่อว่า ไข่แสดงถึงความมีสติปัญญา นมแสดงถึงการระลึกถึงคุณบิดามารดา ถั่ว งา แสดงถึงความเจริญงอกงาม สับปะรดแสดงถึงการมีความสามารถรอบด้านเหมือนสับปะรดที่มีตาครบด้าน มะพร้าวอ่อนแสดงถึงความอ่อนโยนทั้งกายและใจ ขนุนแสดงถึงการประคับประคองช่วยหนุนนำส่งเสริมกัน เนย ผีอก มัน แสดงถึงความเหนียวแน่น

กลมเกลียวในหมู่พวกพ้อง มีความสามัคคี ลาบแสดงถึงการได้ลาภ ได้ยศ ขนมห้วยฟู แสดงถึงความเฟื่องฟูในหน้าที่การงาน ขนมหอยยิบ ทองหยอด ฝอยทอง แสดงถึงการมีเงิน มีทอง ขนมห่มแดงและขนมห่มขาวถวายพระพินาศโดยเฉพาะ ผลไม้ต่าง ๆ มีความหมายสนับสนุนไปในทางที่ดี ผลไม้ที่เกิดในป่าเป็นผลไม้ที่สะอาดควรแก่การขึ้นหิ้งบูชา เช่น ทุเรียน กลั้ว ทุปทิม องุ่น แดงโม มะม่วง แอปเปิล อ้อย ส่วนมากนิยมเตรียมผลไม้มงคลเหล่านี้มากกว่า 5 ลูก แต่ขึ้นอยู่กับงบประมาณที่พอรับไหว หากมีมากก็ใส่ให้ครบตามจำนวน หรือจะนำมาไหว้อย่างละลูกก็ได้เช่นกัน หากไม่สามารถหาผลไม้มงคลมาได้ทั้งหมด สามารถเลือกมาชนิดเดียวก็ได้แล้วแต่กำลังทรัพย์ จะได้ผลเช่นเดียวกัน ผลไม้ที่ต้องห้ามที่ไม่ควรนำมาไหว้ แต่ไม่ได้หมายความว่ากินไม่ได้ ชื่อของผลไม้อาจจะมีความหมายที่พ้องกับความหมายที่ไม่เป็นสิริมงคล เช่น ละมุด พุทรา กระท้อน ลางสาด มังคุด ลูกจาก ลูกท้อ มะเฟือง มะไฟ ระกำ มะตูม ฯลฯ ไม่ควรนำละมุดมาไหว้ เพราะเชื่อว่าไม่เจริญงอกงาม ส่วนพุทราก็ไม่ควรเพราะเชื่อว่าสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นจะซาลง ซาลง มะเฟือง มะไฟ ก็ไม่นิยมปลูกในบ้านเพราะเชื่อว่าจะทำให้ไม่เจริญ ส่วนลางสาด ไม่นิยมนำมาบูชาเพราะชื่อไม่เป็นมงคล ทางที่ดีควรไหว้ด้วยของไหว้เจ้าที่ด้วยผลไม้มงคลจะดีที่สุด หากเรามีการเตรียมอาหารที่มากก็สามารถบ่งบอกกระตือรือร้น ความอุดมสมบูรณ์และความร่ำรวยของเจ้าภาพได้

ขั้นตอนแต่ละขั้นตอนต้องปฏิบัติตามความเหมาะสม สิ่งสำคัญให้ใส่ใจมากกว่าคือ ควรตั้งใจให้เป็นสมาธิในขณะสวดบูชา และควรปฏิบัติให้ได้ทุกวัน จะเป็นสิริมงคล ตามแต่กำลังทรัพย์และฐานะของผู้ศรัทธา จะบูชาอย่างไรก็ตามหลักสำคัญคือขณะสวดบูชาให้ตั้งใจให้แน่วแน่ สร้างบรรยากาศให้เกิดสมาธิ สวดมนต์ให้ถูกต้อง บูชาด้วยใจที่บริสุทธิ์ ไม่ขอพรด้วยความโลภหรือสาปแช่งผู้อื่น ไม่ขอพรด้วยความท้อ หาย หากปฏิบัติขั้นตอนใดผิดพลาดก็ให้ขอขมา บารมีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ท่านจะคุ้มครองเรา (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2565)

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้คำจำกัดความของคำว่า เครื่องบูชาครู เครื่องกำนัล และเครื่องสังเวย

ไว้ว่า

เครื่องบูชา น. สิ่งที่ใช้บูชาของไทย ใช้ของ 4 อย่างเป็นสำคัญ คือ ข้าวตอก ดอกไม้ ธูป เทียน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น.127)

ก่านล น. เงินค่าค่านับครู, เงินค่านับบูชาครูปีพาทย์ คือ พระประคนธรรพ หรือ พระนารท ซึ่งถือว่าเป็นครูเดิมของตน มีเทียนสำหรับจุดที่ตะโพนด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น.257)

สังเวย ก. บวงสรวง, เซ่นสรวง, เซ่น สังเวยเทวดา. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 128)

ตามที่ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำว่า “เครื่องบูชา” และ “ครู” ไว้ข้างต้น จึงสรุปได้ว่า เครื่องบูชาครู คือ สิ่งที่นำมาใช้บูชาครูผู้ที่สั่งสอนและให้ความรู้แก่ศิษย์ เครื่องก่านล คือ สิ่งที่เป็นเงินเพื่อตอบแทนบูชาครู เครื่องสังเวย คือ สิ่งที่นำมาบูชาหรือบวงสรวงเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้หมายถึง อาหารคาวหวานและดอกไม้ธูปเทียน

อย่างไรก็ดีจากการสัมภาษณ์พบว่าการใช้คำเรียกเครื่องบูชา เครื่องก่านลและเครื่องสังเวยนั้น อาจมีการผสมปนเปกันบ้างทั้งนี้จุดประสงค์ร่วม คือ การมอบสิ่งของเพื่อแสดงความเคารพสักการะ การมอบเพื่อตอบแทนผู้มีพระคุณ หรือการเซ่นไหว้ด้วยหวังให้เกิดสิริมงคลและการอยู่รอดปลอดภัยของผู้ร่วมพิธีนั่นเอง

4.3.1 เครื่องบูชาครู

ไม่ว่าจะเป็นการแสดงรำสวดหรือพิธีไหว้ครู ต้องมีเครื่องบูชาครูเพื่อใช้ในการประกอบพิธีอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อผู้แสดง และยังทำให้การแสดงเป็นไปได้อย่างราบรื่น ไม่ติดขัดจากการศึกษาข้อมูลพบว่าเครื่องบูชาครูใช้ในการประกอบพิธีมีดังนี้

เงิน 12 บาท เกี่ยวข้องกับค่าบูชาครูตามความนิยมของท้องถิ่น ในแถบอำเภอแกลง มักใช้ 12 บาท ซึ่งโบราณใช้ 6 บาท โดยมีนัยแอบแฝงในเรื่องของธรรมคุณ 6 ประการ ส่วน 12 บาท หมายถึงอาโปธาตุ ธาตุน้ำ 12 อย่าง และคุณแม่ธรณี เลข 12 เป็นชั้นของผู้เป็นครูอาจารย์ลำดับขั้นต้น มากราบครูเพื่อฝากตัวเป็นศิษย์และประสิทธิ์ประสาทวิชาต่อไปให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564)

ดอกไม้ ดอกไม้ไปทำพิธีได้นั้นต้องเป็นดอกไม้ที่สดใหม่และสวยงาม ต้องมีความพิถีพิถันในการเลือกดอกไม้ทั้งดงามเป็นพิเศษ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตเราสวยงามตามไปด้วยดังดอกไม้ หากเราเลือกดอกไม้ที่เหี่ยวเฉา ชีวิตก็จะโรยราตามดอกไม้ด้วยเช่นกัน โดยส่วนมากนิยมใช้ดอกไม้ที่หาง่ายตามท้องตลาด เช่น ดอกดาวเรือง เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตพบแต่ความรุ่งเรือง เสริมชีวิตเจริญก้าวหน้า มีเงินมีทอง

เทียน ใช้เป็นเครื่องแห่งปัญญา เชื่อกันว่าหากถวายเทียนจะมีปัญญาสว่างไสวประดุจแสงเทียน ในสมัยโบราณเทียนเป็นเครื่องช่วยในการกำจัดความมืด เมื่อนำไปสักการะ ผู้ที่ได้รับก็จะได้ใช้

ประโยชน์ด้วย ในพิธีไหว้ครูประจำปีจะใช้เทียน 2 เล่ม เพราะพระพุทธศาสนานั้นแยกเป็น 2 ส่วนคือ ธรรมกับวินัย เรียกว่า พระธรรมวินัย

รูป ในพิธีต่าง ๆ จะจุดธูปจำนวน 5 ดอก เพื่อใช้บูชาพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา และครูบาอาจารย์ บูชาทิศทั้ง 5 บูชาศาลพระภูมิ

เหล้า ตามคติความเชื่อคนไทยโบราณสมัยก่อนเมื่อเสียชีวิตไป ความรู้สึกผูกพันในพื้นที่ที่ตนเคยอาศัยอยู่วิญญาณจะไม่ได้ไปไหน มักวนเวียนอยู่บริเวณนั้น มีความเชื่อว่าวิญญาณเหล่านั้นจะคอยปกป้องรักษาลูกหลาน จนต้องกราบไหว้เรียกดวงวิญญาณผู้นั้นว่า เจ้าที่เจ้าทาง รุกขเทวา ฉะนั้นต้องทำศาลพระภูมิไว้ และต้องมีเครื่องเซ่นไหว้ โดยเฉพาะวันสำคัญต้องเซ่นไหว้ด้วยอาหารเครื่องต้มช้างตันตามฐานะ แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้คือเหล้าขาว ซึ่งสมัยก่อนค้นพบเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จากของหมักดองก่อน เมื่อกินแล้วทำให้รู้สึกมึนเมา ให้ผลเช่นเดียวกับยาเสพติดที่มีผลต่อประสาทอื่น ๆ คือ กินแล้วจุคล้ายติดต่อกับเทพเจ้าและผีบรรพชนได้ นับแต่นั้นสุราจึงกลายเป็นเครื่องดื่มศักดิ์สิทธิ์และกลายเป็นของที่ขาดไม่ได้ในพิธี

น้ำเปล่า น้ำที่ใช้ต้องเป็นน้ำสะอาด บริสุทธิ์ โดยเชื่อกันว่าการถวายน้ำ จะช่วยให้จิตใจเราเป็นสมาธิมีความสุขสงบ เริ่มต้นวันใหม่อย่างเป็นมงคล มีสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ ผ่านพ้นอุปสรรคได้ เกิดเป็นบุญกุศลทำให้ชีวิตมีความสุข ราบรื่น เหมือนน้ำที่ไหลริน มีผลกำลัง อายุยืน คล่องแคล่วว่องไว มีชื่อเสียง มีบารมีมาก มีเงินทองไหลมาเทมา มีเงินใช้ไม่ขาดมือ มีผิวพรรณผ่องใส และมีสติปัญญาดี

บุหรี หมากพลู ตามธรรมเนียมโบราณการให้หมากพลู เป็นการแสดงความเคารพ เป็นสัญลักษณ์ในการแสดงความรัก ความสัมพันธ์อันดี

พวงมาลัย ความหมายของดอกไม้ที่นิยมนำมาใช้ในการร้อยมาลัย เช่น ดอกมะลิ สีขาว บริสุทธิ์ของดอกมะลิ เปรียบดังความรักบริสุทธิ์ ดอกกุหลาบสามารถสื่อได้หลากหลายความหมาย ได้แก่ ความรัก ความเคารพ ความชื่นชม และความจงรักภักดี ดอกบานไม่รู้โรย สื่อถึงความรักความศรัทธาที่มั่นคงไม่วันผันเปลี่ยนเช่นเดียวกับดอกบานไม่รู้โรย พวงมาลัยก็จะประกอบไปด้วยดอกมะลิ และดอกรัก มีความเชื่อว่าจะพบแต่ความสุขสดชื่น ไม่ว่าจะเป็นมะลิซ้อนหรือมะลิลา ก็เป็นสิริมงคลทำให้คนในบ้านมีแต่ความบริสุทธิ์ มีความรักความคิดถึงแก่บุคคลทั่วไป (ทองคู่ จันทิกา, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2565)

จากการศึกษาในข้างต้นพบว่าเครื่องบูชาครูมีหลายชนิด แต่ละชนิดยึดตามความเชื่อเป็นหลัก ผู้ทำพิธีกรรมจะใช้อะไรนั้น ขึ้นอยู่กับข้อระเบียบปฏิบัติเป็นตัวกำหนด เครื่องบูชาที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงคือ เงิน 12 บาท ใช้เป็นค่าบูชาครู ดอกไม้ นิยมใช้ดอกไม้ที่หาง่ายตามท้องตลาด เช่น ดอกดาวเรือง ส่วนเทียนหากเป็นในพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงจะใช้เทียน 1 เล่ม หากเป็นพิธีไหว้ครูประจำปีจะใช้เทียน 2 เล่ม โดยยึดตามหลักพระพุทธศาสนาคือธรรมกับวินัย ต่อมาคือ รูป 5 ดอก ใช้เพื่อ

บูชาทิศทั้ง 5 เหล้าคือเครื่องดื่มศักดิ์สิทธิ์ในพิธี ต่อมาคือน้ำเปล่า บุหรี่และหมากพลู ส่วนพวงมาลัยจะเพิ่มเติมมาในพิธีไหว้ครูประจำปี หากใช้พวงมาลัยในพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงก็ไม่ผิดเพราะถือว่าพวงมาลัยเป็นตัวแทนของการไหว้ครู

4.3.2 เครื่องสังเวย

จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยสามารถแบ่งเครื่องสังเวยได้เป็น อาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ และเครื่องกระยาบวช เครื่องสังเวยในการบูชาครู เชื่อว่าต้องจัดให้ครบถ้วนถูกต้องตามแบบแผนที่โบราณได้กำหนดไว้ อาหารคาวหวานที่จัดเป็นเครื่องสังเวยไม่ตายตัว แต่อย่างน้อยต้องจัดเป็น 2 ชุด คือชุดแรกสักการะครูเทพเทวดาและครูมนุษย์ โดยจัดเป็นเครื่องสุก อีกชุดหนึ่งเป็นการสังเวยครูพระพิราพ เทพอสูร ต้องเป็นเครื่องดิบ จำนวนชนิดของขนมไหว้ นิยมให้สอดคล้องกับของคาว เช่น ไหว้ของคาว 3 อย่าง ขนม 3 อย่าง ผลไม้ 3 อย่าง การจัดเครื่องสังเวยต้องวางบนผ้าขาวบริสุทธิ์ที่ปูลาดไว้เพื่อความ เป็นสิริมงคล เพราะมีความเชื่อว่าการบูชาพิธีศักดิ์สิทธิ์นี้ สิ่งของทุกอย่างควรอยู่บนพื้นที่บริสุทธิ์และ สะอาด ในพิธีกรรมปีนี้ไม่มีเครื่องสังเวยที่เป็นเครื่องดิบ เพราะในพิธีนี้ไม่มีเศียรที่เป็นครูยักษ์หรือเทพ อสูรในประเพณี ครูทรงศักดิ์ท่านแนะนำว่า เครื่องสังเวยใด ๆ จะเกิดบุญมาก หากเราได้นำไปถวาย เทวดาท่านและขอเมตตาท่าน อุทิศบุญนั้นให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เราเคารพ อุทิศอย่างเจาะจง เช่น เจ้าที่ เจ้าทางที่บ้าน เทวดาที่ดูแลกิจการร้านค้าหรือศาลใดก็ตาม ควรเตรียมขาม ช้อน ตะเกียบ ตามจำนวน ชุดตามจำนวนบรรพบุรุษ เทวดา และแขกที่มาร่วมงานให้ครบ เครื่องสังเวยที่ใช้ในพิธีไหว้ครูราสวด ต้องจัดให้ครบถ้วนถูกต้องตามแบบแผนของการไหว้ครูที่โบราณกาลได้กำหนดเอาไว้ ผู้วิจัยสามารถ แบ่งเครื่องสังเวยได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

4.3.2.1 เครื่องสังเวยประเภทอาหารคาว

อาหารที่นำมาใช้ในพิธีต้องเลือกอาหารที่เป็นมงคลสำหรับใช้ในการไหว้ครูเท่านั้น อาหารแต่ละชนิดก็มีความเชื่อที่แตกต่างกันไป ในพิธีไหว้ครูประจำปีของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ อาหารคาวที่ผู้วิจัยพบในพิธีมีดังต่อไปนี้

ผัดหมี่ มีความเชื่อว่าถ้านำมาถวายทำให้อายุยืนยาวเหมือนเส้นหมี่

แกงจืด เชื่อว่าการไถ้ น้ำแกงทำให้ชีวิตคู่ลูกหลานหวานราบรื่น

แกงขี้เหล็ก เชื่อว่าการถวายแกงขี้เหล็กจะทำให้สุขภาพดี ช่วยไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ อายุยืนยาว

กุ้งสุก กุ้งมีหนวดยาว มีหลังอเปรียบเสมือนคนแก่ที่มีอายุยืน มีความเชื่อว่าหากถวายกุ้งจะทำให้มีอายุยืน และยังหมายถึงชีวิตที่รุ่งเรือง เป็นตัวแทนของความสุข

ปูสุก เชื่อในเรื่องความเจริญก้าวหน้า ทำอะไรคล่องแคล่ว การงานสำเร็จลุล่วง และความมั่งคั่ง

ปลา เชื่อว่าเป็นตัวแทนแห่งการอยู่ร่วมกัน และความอุดมสมบูรณ์ เงินทองไหลมาเทมา เหลือกินเหลือใช้

หมู มีความหมายถึงความมั่งคั่ง ด้วยความอ้วนของตัวหมู สะท้อนถึงความกินดีอยู่ดี

ไก่ แสดงถึงความเจริญก้าวหน้า ซึ่งไก่นั้นจะต้องยังมีหัว หางและเท้าอยู่ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์

เป็ด สื่อถึงความบริสุทธิ์ ความสะอาด ความเก่งรอบด้าน และความมั่งคั่ง

ไข่ เป็นตัวแทนของการกำเนิดชีวิต ความสุขสบาย ปราศจากโรคภัย

ข้าว สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ช่วยในเรื่องของการเงิน ทำสิ่งใดราบรื่นไม่ติดขัดพบแต่ความสำเร็จ

(ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2565)

สังเกตได้ว่าอาหารคาวที่ครูทรงศักดิ์ใช้ในงานไหว้ครูนั้น มีความหมายที่ดีมีความเป็นสิริมงคล สันนิษฐานว่า หากได้ถวายในพิธีก็จะทำให้เกิดสิริมงคลต่อผู้มาร่วมพิธี ที่เป็นเช่นนี้เพราะศิลปินมีความเชื่อในเรื่องของพระพุทธศาสนา ดังนั้นอาหารที่นำมาถวายจึงต้องเป็นอาหารที่มีความหมายดี มีความเป็นสิริมงคลทั้งตัวผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธี

4.3.2.2 เครื่องสังเวยประเภทอาหารหวาน

นอกจากอาหารคาวแล้วต้องมีอาหารหวานด้วย โดยอาหารนั้นถูกจัดเป็นสองชุด ชุดแรกใช้ในพิธีไหว้ครูโดยถูกจัดวางไว้ที่หน้าปะรำพิธี ส่วนชุดที่สองใช้ในการเซ่นไหว้ศาลพระภูมิและเจ้าที่เจ้าทาง ขนมหวานที่นำมาใช้ในพิธีต้องเป็นขนมหวานที่มีความหมายที่เป็นสิริมงคลเท่านั้น มีดังต่อไปนี้

ขนมลา เป็นขนมหวานพื้นบ้านทางภาคใต้ของประเทศไทย เป็นความเชื่อตามประเพณีว่า ใช้แทนแพพรพรรณ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม หรือเป็นอาหารให้กับบรรพชนที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

ทองหยิบ เชื่อว่าจะทำให้เกิดความมั่งคั่งร่ำรวย หยิบจับการทำงานสิ่งใดก็จะร่ำรวยมีเงินมีทอง

ทองหยอด แทนคำอวยพรให้ร่ำรวยมีเงินมีทอง ใช้จ่ายอย่างไม่รู้หมดสิ้นประดุจให้ทองคำแก่กัน

ฝอยทอง แสดงถึงความร่ำรวย มั่งคั่ง มีชีวิตที่ยืนยาวนาน

ขนมชั้น แสดงถึงความเจริญก้าวหน้า การได้เลื่อนชั้นเลื่อนยศลาบรรดาศักดิ์ให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขนมถ้วยฟู แสดงถึงความเฟื่องฟู

ขนมอาลัว แสดงถึงความมีเสน่ห์ดึงดูดใจ

ขนมจันอับ แสดงถึงชีวิตที่ราบรื่น มีความสุขที่เพิ่มพูนยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขนมเปียะ เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคล ความปรารถนาดีต่อกัน และความสมัคสมานสามัคคี (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2565)

ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าอาหารหวานที่นำมาใช้ในพิธีถูกพบได้ทั่วไปในงานมงคลต่าง ๆ ทั้งงานแต่งงาน งานบวช หรือการมอบให้กันในวันพิธี อีกทั้งยังพบเห็นได้ในประเพณีของคนจีนอีกด้วย สันนิษฐานว่าการนำอาหารหวานมาใช้ในพิธียึดตามแบบประเพณีโบราณที่สืบทอดกันมา ซึ่งคนโบราณได้กำหนดความหมายของขนมแต่ละชนิดที่นำมาใช้ในพิธีได้อย่างน่าสนใจและมีความเป็นสิริมงคล โดยผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนไทยและวัฒนธรรมจีนเข้าด้วยกัน

4.3.2.3 เครื่องสังเวยประเภทผลไม้

ผลไม้ที่นำมาใช้ในพิธีไหว้ครูประจำปี เป็นผลไม้ที่มีความหมายที่ดี เป็นมงคลเช่นเดียวกับอาหารหวาน ไม่น่าผลไม้ที่มีความหมายไม่ดีมาเด็ดขาด ด้วยความเชื่อของคนไทยว่าในงานมงคลต้องมีของที่เป็นมงคลทุกอย่าง ผลไม้ที่ผู้วิจัยสังเกตในงานมีความเชื่อดังต่อไปนี้

สับปะรด แสดงถึงความรอบคอบให้มากขึ้น การมองการณ์ไกลยิ่งขึ้น

กล้วยหอม เป็นสัญลักษณ์ของการสืบทอดต่อกันไปเรื่อย ๆ ทำให้มีลูกน้องบริวารที่ดี

สาลี่ เชื่อว่าจะทำให้เงินไหลมาเทมาในครอบครัว ให้พบกับสิ่งดี ๆ เข้ามาในชีวิต

แอปเปิลแดง เชื่อว่าจะช่วยปัดเป่าโรคภัยต่าง ๆ ได้ มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง

ส้ม แสดงถึงความร่ำรวยเงินทอง มั่งคั่ง

แก้วมังกร แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ร่ำรวยเงินทอง

องุ่น แสดงถึงความมั่งคั่ง อายุยืน

(ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2565)

ผู้วิจัยได้สังเกตว่าผลไม้ที่นำมาใช้ในพิธีนั้นเป็นผลไม้ที่พบเห็นได้ทั่วไป หาได้ง่ายตามท้องตลาด และยังเป็นผลไม้ที่มักใช้ในงานมงคลต่าง ๆ ด้วย จากการสัมภาษณ์ครูทรงศักดิ์พบว่า ผลไม้ที่ไม่นิยมนำมาใช้ในพิธีคือ ผลไม้ที่ไม่เป็นมงคลตามชื่อที่ไม่ไพเราะ เช่น มังคุด ละครุด พุทรา มังคุดเชื่อว่าทำอะไรแล้วไม่ดีไม่โดดเด่น ละครุดก็มุดไปเรื่อยไม่ขึ้นมา พุทราคือการสร้างขาไปเรื่อย ลูกพลับก็จะทำให้อาภัพ ไม่ควรนำมาในพิธี และอีกชนิดคือผลไม้ที่มีสีดำ เนื่องจากเป็นสีอัปมงคล รวมถึงผลไม้ที่มีสีเขียวและผลไม้ดิบก็ไม่ควรนำมาใช้ในพิธีเช่นเดียวกัน

4.3.2.4 เครื่องสังเวยประเภทกระยาบวช

เครื่องกระยาบวช คืออาหารที่ไม่ปนด้วยของสดคาว เป็นอาหารที่ใช้สังเวยครูเทวดาชั้นสูง ผู้ทรงศีล โดยเน้นไปที่พระภิกษุ พระพินาศที่อยู่ในพิธี ความเชื่อในเรื่องของเครื่องกระยาบวชมีดังนี้

บายศรีปากชาม คำว่าบายแปลว่าข้าว ศรี แปลว่าศิริ เมื่อนำมารวมกันหมายถึง ข้าวอันเป็นสิริมงคล เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในงานมงคลทุกงาน ใบตองที่นำมาใช้ต้องเป็นใบตองที่ดี ไม่มีตำหนิ

ขนมต้มขาวและขนมต้มแดง เชื่อว่าเป็นขนมแห่งเทพเจ้าในสวรรค์ชั้นวิมาน มีบทบาทสำคัญในการใช้ในพิธีบวงสรวงเทวดา

หมาก พลู เป็นการแสดงความเคารพ เป็นสัญลักษณ์ในการแสดงความรัก ความสัมพันธ์อันดี (รัตนวดี เื่องหนน, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2565)

ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าเครื่องกระยาบวชนี้ พบเห็นได้ในงานมงคลที่เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น โดยเฉพาะในงานไหว้ครูต้องมีบายศรีและขนมต้มขาวต้มแดงทุกสำนัก สันนิษฐานได้ว่าคนไทยทั่วไป ทั้งในพื้นที่อำเภอแกลงและพื้นที่อื่น ๆ มีความเชื่อในลัทธิเกี่ยวกับพราหมณ์ ฝีสาง เจ้าที่เจ้าทางและ เทพหรือเทวดาอารักษ์เป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าคนไทยจะนับถือพระพุทธศาสนา แต่ส่วนใหญ่ก็ยังนับถือ และมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อแบบดั้งเดิมควบคู่กันไปด้วย

การจัดเครื่องสังเวยของครูทรงศักดิ์นิยมทำเป็นเครื่องคู่ โดยจัดเป็นคู่ ๆ เช่น ปลา 2 ตัว กุ้ง 6 ตัว เป็ดคู่กับไก่ เป็นต้น อาจมีการเพิ่มเติมอย่างไรก็ได้ จากการสังเกตเครื่องสังเวยจะถูกรวมอยู่ใน ถาด โดยเฉพาะ หมู ไก่ เป็ด กุ้ง จะจัดไว้แยกคนละถาดเพื่อความสวยงาม แต่ต้องวางไว้บนผ้าขาว บริสุทธ์ที่ปูลาดไว้ เพราะมีความเชื่อว่าในปะรำพิธีอันศักดิ์สิทธิ์นี้ สิ่งของทุกอย่างควรวางไว้บนพื้นที่ บริสุทธ์และสะอาด การจัดเครื่องสังเวยนั้นถือว่าที่กลางเป็นสำคัญ เพราะเป็นที่รวบรวมครูพระผู้เป็น เจ้า จะจัดตามแผนผังดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 70 รูปแบบการจัดวางเครื่องสังเวยในพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

ภาพที่ 71 แผนผังการจัดวางเครื่องสังเวยในพิธี
ที่มาภาพ: มุกดา การินทร์

จากภาพที่ 71 การจัดวางเครื่องสังเวยเมื่อนำมาจัดเข้าด้วยกันในปะรำพิธีจะเห็นได้ว่า การจัดวางเครื่องสังเวยในพิธี จะแยกระหว่างของคาวกับของหวานอย่างชัดเจน โดยแบ่งออกเป็น 4 แถว แถวที่ 1 ประกอบไปด้วยอาหารคาวที่ยังไม่ผ่านการปรุงคือ ปลาสุก กุ้งสุก ปูสุก ไข่ต้ม หัวหมู ไก่สุก เป็ดสุก เครื่องในสุก แถวที่ 2 ประกอบไปด้วยอาหารที่ผ่านการปรุงแล้วคือ ผัดนก ผัดพริกแกงหมู ข้าว

แกงขี้เหล็ก ต้มจืด และผัดหมี่ แกวที่ 3 ประกอบไปด้วยขนมหวานมงคลคือ ขนมเปี๊ยะ อาลัว ขนมชั้น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมถ้วยฟู ขนมลา และขนมจันอับ แกวสุดท้ายแถวที่ 4 ประกอบไปด้วยผลไม้มงคล คือ สับปะรด สาลี่ แอปเปิล กัลยัม ส้ม แก้วมังกร และหมากพลูวางไว้ในถาดเดียวกัน ด้านขวาคือน้ำชา ด้านซ้ายคือน้ำหวาน เหล้าขาว และน้ำเปล่า ส่วนบายศรีปากชามจะถูกวางไว้ทั้ง 4 มุมของเครื่องสังเวย เห็นได้ว่าการจัดวางเครื่องสังเวยในพิธีต้องจัดให้ถูกต้องตามหลัก เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลให้กับผู้ที่อยู่ในพิธี และยังเป็นการเปิดทางให้เทพเทวดา เจ้าที่เจ้าทาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีได้มารับของเครื่องสังเวยอย่างถูกต้อง ไม่ผิดแบบแผน

4.4 วิเคราะห์ความเชื่อในเนื้อเพลงที่ใช้ในแสดงรำสวด

รูปแบบบทเพลงในการแสดงรำสวดของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ จะแบ่งออกเป็น 6 ประเภท โดยเริ่มจากบทเพลงที่ใช้ในการสวดคือ บทนะโม ซึ่งอยู่ในการสวดพระมาลัย ต่อด้วยบทในกาลหรือบทพื้นมาลัย สวดเพลงรำไหว้ครู สวดขอขมาหน้าศพ สวดลากลอนทั่วไป บทสวดส่งเปรต และสุดท้ายคือบทเปิดพระโกศ ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์เนื้อเพลงแบ่งได้เป็น 6 ลักษณะดังนี้

4.4.1 เพลงบทสวดนะโม

จากภาคผนวกหน้าที่ 190 เพลงบทสวดนะโม พบว่าเป็นการยึดถือตามหลักปฏิบัติตามความเชื่อของทางศาสนาที่ต้องการเคารพบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้เป็นอันดับแรก โดยครุฑทรงศักดิ์จะเป็นคนขึ้นต้นเสียงและนักแสดงคนอื่นสวดเป็นลูกคู่พร้อมกันจนจบ เป็นบทสวดสั้น ๆ นิยมสวดสามจบต่อครั้ง ก่อนที่จะเริ่มสวดมนต์บทอื่น เนื่องมาจากเป็นมนต์ 5 คำ (1) นะโม (2) ตัสสะ (3) ะคะวะโต (4) อะระหะโต (5) สัมมาสัมพุทธัสสะ) เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และยังมาจากการเปล่งวาจาของเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ 5 พระองค์ (1) สาคาสิริย์กษ 2) พระอสุรินทราหู 3) พระจตุโลกบาล 4) พระสักกะเทวราช 5) พระสหัสสปีตรหม) และยังมีความเชื่อว่าจะมีความศรัทธาและมีจิตเป็นกุศลมากขึ้นในขณะสวดและภาวนาด้วยบทสวด นะโม ตัสสะฯ นี้ เป็นบทสวดสรรเสริญพระพุทธเจ้าเป็นมนต์ที่มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าทุกพระองค์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ใช้วิธีการเน้นคำเฉพาะบางคำที่สำคัญเป็นพิเศษเพื่อให้เกิดความไพเราะด้วยน้ำเสียงเน้นหนัก-เบา การร้องเน้นคำร้องให้ชัดเจน และรักษาจังหวะช่องไฟให้ถูกต้อง เป็นไปตามจังหวะที่วางไว้ เพื่อให้ได้ความหมายตามอารมณ์ของบทเพลง เพลงนี้ไม่มีจังหวะหน้าทับกลองและจังหวะฉิ่งในการควบคุมทำนอง เนื่องจากบทสวดนะโมมีเนื้อหาสาระกล่าวถึงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากมีหน้าทับหรือจังหวะฉิ่งเข้าประกอบ จะเสริมให้ทำนองเพลงมีความสนุกครึกครื้น ทำให้ไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับเนื้อหาของบทสวดที่กล่าวบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะต้องกระทำด้วยความสำรวม ดังนั้นในเพลงบทสวดหน้าโมจึงเลือกที่จะไม่ใช้หน้าทับและจังหวะฉิ่งในการควบคุมจังหวะเพลง

4.4.2 เพลงบทในกาล

จากภาคผนวกหน้าที่ 190 เพลงบทในกาลหรือเรียกอีกอย่างว่าบทพื้นพระมาลัย ที่เรียกว่า บทในกาลนั้นเพราะคำขึ้นต้นของบทสวดในตอนนี้เป็นขึ้นต้นว่า “ในกาลอันลับลัน” ฎกระบุในบทพระมาลัยว่าเป็นทำนองฉันท บทนี้มีเครื่องประกอบจังหวะประกอบไปด้วยฉิ่ง กลอง และกรับเข้ามาในกลอนบทที่ 4 เป็นต้นไป มีเนื้อหาในบทร้องว่า “สิ้นกิเลสประเสริฐหนัก” และดำเนินทำนองไปเรื่อย ๆ จนถึงบรรทัดที่ร้องว่า “อานุภาพเหมือนกันมา” เป็นการเล่าประวัติของพระมาลัยในการที่ได้โปรดสัตว์ทั้งหลายในสวรรค์และนรก ผู้ร้องบทนี้จะเป็นผู้ชาย เป็นการสวดที่นำเนื้อความหมายมาจากกาพย์มาลัยสูตร เป็นคัมภีร์ในทางพุทธศาสนา กล่าวถึงพระอรหันตองค์หนึ่งซึ่งมากด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา กมลจิตสลับจากกิเลส ที่มีนามว่าพระมาลัยเทวเถระไปโปรดสัตว์นรก โดยเขียนลงในสมุดข่อยเล่มขนาดใหญ่บรรจุในหีบพระอิทธิธรรม ซึ่งจะนำมาไว้ข้างหน้าขณะสวด ผู้แสดงทั้งหมดจะต้องนั่งล้อมวงรอบหีบพระอิทธิธรรม และนำเครื่องประกอบจังหวะที่ใช้ในการแสดงทั้งหมดมาไว้ข้างหีบพระอิทธิธรรมด้วย โดยภายหลังจากการไหว้ครูและกราบคัมภีร์สวดพระมาลัยแล้วครูทรงศักดิ์จะเป็นต้นเสียงขึ้นสวดบทในกาล

4.4.3 เพลงรำไหว้ครู

จากภาคผนวกหน้าที่ 199 เพลงรำไหว้ครู พบว่าเป็นบทเพลงที่กล่าวถึงการเคารพ ความกตัญญูต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ครูเทพ รวมถึงเจ้าที่เจ้าทางที่อยู่ในสถานที่แห่งนั้น เพื่อให้มารับรูปเทียนที่กราบไหว้บูชา ก่อนจะมีการแสดงจริง ด้วยความเชื่อในเรื่องของการเคารพความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณจะทำให้การแสดงเป็นไปได้อย่างราบรื่น ไม่ติดขัด บทเป็นการกล่าววนอบน้อมต่อครูอาจารย์ ในตอนนี้จะไม่มีการร้องเป็นทำนองเหมือนบทสวดนะโม ครูทรงศักดิ์จะเป็นผู้สวดเพียงคนเดียวเท่านั้น ส่วนนักแสดงคนอื่น ๆ ก็อยู่ในท่าที่ที่สงบ

4.4.4 เพลงขอขมาศพ

จากภาคผนวกหน้าที่ 206 เพลงขอขมาหน้าศพ พบว่าเป็นการแสดงที่ถือได้ว่าเป็นชุดการแสดงเบิกโรงในการรำรำ เพื่อการขอขมาศพหากทำสิ่งใดที่ไม่เหมาะสมไม่ควร โดยบทในการขอขมานี้เป็นบทที่ให้เกียรติแก่ผู้ตาย เป็นโอกาสที่ศิษย์จะได้ขอขมาที่เคยล่วงเกิน ด้วยวาจาหรือกระทำผิดต่อครูอาจารย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ในการร้องรำหน้าศพนี้ผู้แสดงจะออกมารำ ทำท่าในลักษณะการตีบทว่าไปตามการร้อง โดยหันหน้าไปทางหีบศพ แสดงให้เห็นถึงการขอขมาแบบวนอบน้อมของผู้แสดง และบทท้ายของเพลง มีการเพิ่มเนื้อร้องต่อท้าย อนุมานว่าเป็นการเพิ่มบทเพื่อขออภัยต่อผู้ชมก่อนจะแสดง

4.4.5 เพลงกลอนลำทั่วไป

จากภาคผนวกหน้าที 211 เพลงกลอนลำทั่วไป พบว่าเป็นการสวดเพลงที่มีเนื้อหาสนุกสนาน มีการใช้กลองบองโก มีใช้เป็นเครื่องประกอบจังหวะ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ยาวนานที่สุดในการร่ำสวด เพราะสามารถร้องได้หลายเพลง โดยไม่จำเป็นต้องเรียงเพลง ผู้ขึ้นเพลงเป็นผู้นำร้องโดยนำเพลงใดมาร้องก่อนก็ได้ แต่ต้องจบด้วยเพลงลาทุกครั้ง เพื่อเป็นการบอกให้ผู้ที่อยู่ในงานทราบว่าการเล่นใกล้จบแล้ว ในบางครั้งเจ้าภาพก็ขอเพลงมา นักแสดงร่ำสวดก็ต้องมีการประยุกต์เพลงให้เข้ากับสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าจะให้แสดงถึงช่วงไหน บางงานก็ให้แสดงถึงเที่ยงคืน บางงานก็ให้แสดงจนถึงเช้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของลักษณะงานนั้น ๆ ด้วย อีกทั้งการสวดกลอนลำทั่วไป มักใช้เล่นในการแสดงร่ำสวดในโอกาสอื่น ๆ อีกด้วย เพราะไม่ต้องกล่าวถึงบทสวดพระมาลัยและไม่มีการสวดสังเปรต แสดงเพื่อความสนุกสนานในเทศกาลต่าง ๆ เป็นการร่ำเพื่อความรื่นเริงของกลุ่มคนตามหมู่บ้าน ในโอกาสต่าง ๆ เนื้อร้องในบางช่วงใช้ร้องเพื่อเกี่ยวพาราสักนระหว่างชายกับหญิงได้อีกด้วย

เพลงที่นำมาร้องในการแสดงร่ำสวดในโอกาสทั่วไปส่วนมากเป็นเพลงที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยอง โดยกล่าวถึงจังหวัดระยอง สถานที่ท่องเที่ยว สังคมวัฒนธรรมของคนในระยอง รวมไปถึงอาหารขึ้นชื่อ เพื่อป้องกันถึงเอกลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความโดดเด่นที่มีอยู่ในจังหวัดนั้น ๆ มักเป็นคำคล้องจองสั้น ๆ เพื่อให้จดจำง่าย ทั้งนี้ผู้แสดงต่างเป็นคนในพื้นที่จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นผู้เผยแพร่ร่ำสวดให้กับผู้ที่อยู่ในงาน ทำให้ผู้ที่อยู่ในงานทราบว่าร่ำสวดมีพื้นเพมาจากชาวระยอง เป็นผู้เผยแพร่ในการสวดศพครั้งนี้ และยังเป็นส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ดีอีกด้วย ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น

อีกทั้งยังมีเพลงในวรรณคดีพื้นบ้านเช่น อิเหนา ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง และอื่น ๆ โดยทั่วไป นำบทร้องมาจากเพลง 12 ภาษา เป็นการใชภาษาเชิงปฎิภาณไหวพริบอย่างฉับไว แม้บางส่วนของตอนจะใช้บทที่ท่องไว้แล้วก็ตาม แต่อาจนำเอามาปรุงถ้อยคำใหม่ได้ นับเป็นการแสดงที่เน้นเฉพาะการขับร้อง อาศัยถ้อยคำ ทำนอง และสำเนียงตลอดจนภาษาถิ่น เนื้อเรื่องของการแสดงในบางเพลงส่วนใหญ่มัจะสะท้อน คติธรรมค่านิยมทางพุทธศาสนา การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เสริมสร้างคุณธรรม และจริยธรรม เป็นการแสดงความสามารถด้านคิดสร้างสรรค์ สร้างจินตนาการ สอดแทรกคติสอนใจ และแนวคิดที่เป็นประโยชน์

เพลงที่ผู้ขับร้องและแสดงเป็นอันดับสุดท้ายก่อนที่การแสดงจะจบลง ซึ่งเป็นไปตามที่โบราณจารย์ได้กำหนดไว้ กล่าวคือ เพลงแรกที่บรรเลงคือเพลงโหมโรง และเพลงสุดท้ายต้องบรรเลงเพลงลา เพื่อเป็นการร่ำลาให้ศิลปินไพร่แก่เจ้าของงานหรือผู้ชมผู้ฟัง เนื้อร้องมีความหมายในทางร่ำลา อาลัยอาวรณ์ และให้ศิลปินไพร่แก่ผู้ที่มาฟังการแสดงร่ำสวด อีกทั้งยังให้ผู้แสดงและผู้ชมที่อยู่ในงานได้รู้ว่าร่ำสวดใกล้จบแล้ว ในเนื้อเพลงยังมีการขอบคุณเจ้าภาพที่ได้ให้โอกาสคณะสวดพระมาลัยมาสวดในงาน

ศพ ผู้แสดงตอบแทนพระคุณด้วยการสวดอ้อนวณพรให้เจ้าภาพมีความสุขความเจริญ และสวดขอให้ผู้ตายไปสู่ที่สุคติ สิ่งเหล่านี้นับได้ว่ามีคุณค่าทางด้านจิตใจอย่างมากของเจ้าภาพและผู้ที่ได้ฟังการแสดงรำสวดอีกด้วย

4.4.6 เพลงสวดสังเปรต

จากภาคผนวกหน้าที่ 232 เพลงสวดสังเปรต พบว่าก่อนสวดบทสังเปรตนั้นต้องมีการสวดนะโมมาก่อนและต่อด้วยการสวดสังเปรต บทพระวิงค์ เป็นบทเพลงสุดท้ายของการแสดงรำสวด สวดหลังจากเที่ยงคืนไปแล้ว พิธีนี้เป็นขั้นตอนพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ ใช้ให้พระอภิธรรมมาใช้ในการสวด และสวดหันหน้าไปทางทิศศพ โดยญาติพี่น้องของผู้ตายต้องมาอยู่ในขั้นตอนพิธีนี้ ด้วยเนื้อหาในเพลงสวดสังเปรตเกิดจากพระมาลัยได้ไปท่องเที่ยวในนรก ได้พบเห็นคนตายแล้วกลายเป็นเปรต โดยเปรตตนนั้นได้รับความทุกข์ทรมานอยู่ในนรก ร้องไห้อย่างทุกขเวทนา จึงฝากพระมาลัยให้ไปบอกญาติของพวกเขาให้ทำบุญถึงบรรดาเปรตเหล่านั้น เมื่อพระมาลัยได้ยินดังนั้นจึงได้มาบอกกับญาติโยมให้เร่งทำบุญชวนขวายเป็นกุศล อยู่ในศีลธรรม โดยเฉพาะบุญกับบิดามารดา เป็นบุญที่สูงที่สุด คำสอนในบทสวดกล่าวถึงเรื่องความกตัญญูต่อบุพการีของผู้ที่เป็นลูกหลาน สอนให้ลูกหลานมีความกตัญญูต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณ ซึ่งความกตัญญูจะนำมาซึ่งความสุขและความเจริญก้าวหน้า ผู้ที่ทำความชั่วก็จะไปสู่การรับกรรมที่ทำไว้ คนที่ได้ฟังพระมาลัยจึงได้เร่งสร้างกุศลเพื่ออุทิศบุญให้กับเปรตตนนั้น ทำให้เปรตตนนั้นพ้นทุกข์ไป

จากความเชื่อบทเพลงทั้งหมดที่กล่าวมาในข้างต้นผู้วิจัยพบว่า เพลงที่ใช้ในการแสดงรำสวดนั้นมีความหมายแฝงในเนื้อหาของบทเพลงทุกเพลง คือ การทำความดีละเว้นความชั่ว เน้นไปในเรื่องของคติธรรมทางพระพุทธศาสนา แฝงไปด้วยความสนุกสนานในเพลงล้ากลอนทั่วไป และความรู้ในเรื่องของวรรณคดีไทยต่าง ๆ มีการนำเรื่องราวเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันมาแต่งเป็นกลอน พร้อมใส่ทำนองให้มีความสนุกสนาน บ่งบอกถึงความสามารถของนักแสดงที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องของกาพย์ กลอน และทักษะด้านภาษา ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของคนไทยที่ควรรักษาไว้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงภูมิอารยธรรมและความเจริญงอกงามของคนในชาติ

4.5 สรุปท้ายบท

การวิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ สามารถสรุปได้ว่า คนไทยทั่วไปทั้งในพื้นที่อำเภอแกลงและพื้นที่อื่น ๆ มีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติผนวกกับความเชื่อในหลักพระพุทธศาสนา พิธีกรรมมีหลักปฏิบัติอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับชนบทที่สืบทอดกันมา การรำสวดของคณะนี้มี 2 ลักษณะ คือ การรำสวดในพิธีศพและการรำสวดในวาระอื่น พิธีสำคัญที่ปรากฏในการรำสวดสองลักษณะนี้ คือ การไหว้ครูก่อนแสดง โดยใช้เครื่องบูชาครูเหมือนกัน และทำ

ทุกครั้งก่อนที่จะมีการแสดงรำสวด พิธีนี้มีความเชื่อในด้านการมีกตเวทิตาต่อครูและผู้มีพระคุณ มีการถวายเครื่องบูชาด้วย เชื่อว่าจะได้รับความคุ้มครองขณะแสดง และเกิดความเป็นสิริมงคลแก่สมาชิก

การสวดพระมัลลย์เป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์และต้องทำทุกครั้ง ก่อนที่จะมีการแสดงลำกลอนในลำดับต่อไป ทั้งนี้เพื่อเป็นกุศโลบายให้กับญาติของผู้ตายและคนที่อยู่ในงาน ได้ตระหนักถึงการทำความดีละเว้นความชั่ว โดยเริ่มหลังจากพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงก่อน ซึ่งแผนผังการนั่งของนักแสดงทุกคน เป็นการนั่งเป็นวงกลมเข้าหาหีบพระอภิธรรม สะท้อนภาพความเชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ยึดพระธรรมเป็นศูนย์กลาง จึงเกิดการจัดวางหีบพระอภิธรรมไว้เป็นจุดศูนย์กลางขณะสวดพระมัลลย์

การสวดขอขมาหน้าศพเป็นพิธีที่พบได้ในการแสดงรำสวดหน้าศพ ไม่พบในการแสดงรำสวดในวาระอื่น ๆ เนื่องจากพิธีกรรมนี้ต้องทำที่หน้าศพเท่านั้น ทั้งนี้เชื่อว่าการแสดงรำสวดในแต่ละครั้งต้องมีการแสดงที่ไม่เหมาะสม ไม่ถูกกาลเทศะในบางเพลง จึงต้องมีการขอขมากับศพก่อน แต่การแสดงในวาระอื่น ไม่มีการใช้หีบอภิธรรมและไม่มีศพ จึงไม่จำเป็นต้องมีพิธีการสวดขอขมาเหมือนการแสดงรำสวดหน้าศพ

การสวดสังเปรตเป็นพิธีที่สำคัญของคณะ เชื่อว่าการสวดสังเปรตนี้จะเป็นการชี้แนะให้ผู้ตายได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี เพื่อเป็นกุศโลบายให้กับคนที่มียศชีวิตอยู่ได้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ซึ่งเชื่อกันว่าการสวดสังเปรตเป็นการชี้ทางให้กับผู้ที่เสียชีวิตได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี เป็นการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ

การไหว้ครูประจำปีของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่มีความเชื่อในเรื่องเทพ เทวดา หรือครูรำสวดที่ล่วงลับไปแล้ว เชื่อว่าเมื่อได้มาเข้าพิธีไหว้ครูครอบครูแล้ว จะทำให้เกิดสิริมงคลกับตนเอง สิ่งที่น่าสนใจในพิธีไหว้ครูครั้งนี้คือ การใช้บายศรีซ้ายขวาและใบพลูร่วมใจในการทำพิธี เพราะเชื่อว่าจะปัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากร่างกาย ก่อนที่จะมีการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าไปในตัวของผู้ร่วมพิธี เป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษของชาวจังหวัดระยอง การฝากตัวเป็นศิษย์กับครูผู้อาวุโสในงานไหว้ครู ก็เป็นการแสดงความเคารพให้เกียรติครูด้วยความนอบน้อม

เครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวยที่นำมาถวาย ต้องมีความหมายดีและทำให้เกิดสิริมงคลต่อผู้มาร่วมพิธี อาหารที่นำมาถวายจึงต้องเป็นอาหารที่มีความหมายดี มีความเป็นสิริมงคลทั้งตัวผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธี การจัดวางเครื่องสังเวยเมื่อนำมาจัดเข้าด้วยกัน จัดแยกระหว่างของคาวกับของหวานอย่างชัดเจน และต้องจัดให้ถูกต้องตามหลักเพื่อเป็นการเปิดทางให้เทพเทวดา เจ้าที่เจ้าทาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีได้มารับของเครื่องสังเวยอย่างถูกต้อง ที่เป็นเช่นนี้เพราะศิลปินมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาผสมผสานกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

เพลงที่ใช้ในการแสดงรำสวดของคณะอรุณ ลูกสุนทรภู่ แปรเปลี่ยนมาจากกลอนบทสวดต่าง ๆ เพลงในพิธีกรรม เช่น เพลงสวดพระมัลลย์ เพลงรำไหว้ครู เพลงขอขมาหน้าศพ และเพลงสวดสังเปรต

ก็เป็นทำนองที่เป็นบทสวดในปัจจุบัน มีการใส่ลูกเล่นที่เป็นลูกเอื้อนในบางทำนอง ไม่มีจังหวะหน้าทับ กลองและจังหวะฉิ่งในการควบคุมทำนอง เนื่องจากบทร้องมีเนื้อหาสาระกล่าวถึงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากมีหน้าทับหรือจังหวะฉิ่งเข้าประกอบ จะเสริมให้ทำนองเพลงมีความสนุกครึกครื้น ทำให้ไม่เหมาะสม เพราะการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะต้องกระทำด้วยความสำรวม นี่คือการแสดงออกตามความเชื่อ ที่ต้องนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ตนอยู่รอดปลอดภัยไม่เป็นที่ระคายเคืองอันอาจเกิดโทษต่อผู้แสดงได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสะท้อนวิถีชีวิตวิถีชีวิตและความเชื่อของกลุ่มคน พิธีกรรมในการแสดงรำ สวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่จึงเป็นการสะท้อนความเชื่อที่ทำให้เกิดแนวปฏิบัติทางพิธีกรรมอย่างเป็น รูปธรรม ถือเป็นหนึ่งในมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดระยอง ที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรมสืบต่อมาได้เป็นอย่างดีจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 5

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยองมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวด รวมถึงศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ ซึ่งผลการวิจัยปรากฏดังนี้

จากการศึกษามูลบทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวดคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยอง พบว่าคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่มีหัวหน้าคณะ คือ ครูทรงศักดิ์ บรรจงกิจ ได้รับการสืบทอดความรู้มาจากแม่ลำดวน สุวรรณโชติ แม่ไพเราะ รุ่งเรือง แม่สน ครุฑหาและครูขวัญจิต ศรีประจันต์ การแสดงมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การแสดงในพิธีศพและการแสดงในวาระอื่น เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงรำสวด มีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ 4 อย่างคือ ตะโพน กลองบองโก ฉิ่งและกรับ มีการใช้ตะโพนในการสวดพระมาลัยในวาระอื่น ๆ และใช้กลองบองโกในพิธีการสวดหน้าศพ เพลงที่ใช้ในการแสดงถูกแปลงมาจากกลอนบทสวดต่าง ๆ โดยบทสวดจะเป็นเรื่องราวในวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งยังมีเพลงที่ครูทรงศักดิ์ได้แต่งขึ้นเอง พบว่าเพลงที่นำมาใช้มีความคล้ายคลึงกับทำนองเพลงไทยและเพลงลูกทุ่งในปัจจุบัน ส่วนเพลงในพิธีกรรมบทร้องมีเนื้อหาสาระกล่าวถึงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีจังหวะหน้าทับกลองและจังหวะฉิ่งในการควบคุมทำนอง ประเภทเพลงที่ร้องมี 4 ประเภทคือ คือ 1) เพลงที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดระยอง 2) เพลงในวรรณคดี 3) เพลงเบ็ดเตล็ด 4) เพลงลา โดยเพลงที่มีเนื้อร้องเป็นเพลงลาจะถูกนำมาร้องปิดท้ายการแสดง

ด้านพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงรำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ พบว่าการแสดงในรำสวดพิธีศพและการแสดงวาระอื่น ๆ นั้นมีการจัดพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงเป็นการบอกกล่าวครูบาอาจารย์ เจ้าที่เจ้าทางโดยมีการถวายเครื่องบูชาครูซึ่งมีความเชื่อว่าจะส่งผลให้นักแสดงประสบความสำเร็จในการแสดงโดยไม่มีข้อผิดพลาด พิธีไหว้ครูนี้ทำให้ผู้แสดงเกิดความเชื่อมั่นในการแสดงและสร้างความเป็นสิริมงคลก่อนเริ่มทำการแสดง

พิธีกรรมที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งพบในการแสดง คือ การสวดพระมาลัยเป็นพิธีที่เน้นรูปแบบการสวดที่นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เชื่อว่าการสวดพระมาลัยเป็นการฟังสวดเพื่อเป็นการ “เอาบุญ” หรือสั่งสมบุญเอาไว้ และมีพิธีการสวดสังเเปรต มีความเชื่อว่าเป็นการชี้หน้าให้ผู้ตายได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี ในขณะที่เดียวกันก็เพื่อเป็นกุศโลบายให้กับคนที่มิชีวิตอยู่ ได้เกิดความตระหนักถึงบาปบุญคุณโทษอีกด้วย อีกพิธีหนึ่งคือพิธีขอมาหน้าศพ เพราะเชื่อว่าการแสดงรำสวดในบางช่วง อาจมีการใช้ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสม จึงต้องมีการขอมากันก่อน เพื่อให้การแสดงเป็นไปด้วยความราบรื่นและยังเป็นการให้เกียรติต่อผู้ตายและสถานที่นั้น ๆ ด้วย

นอกจากพิธีกรรมที่ปรากฏในการแสดงแล้ว คณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ยังจัดพิธีกรรมการไหว้ครูประจำปีซึ่งมีความเชื่อในเรื่องเทพ ครูเทวดา หรือครูร่ำสวดที่ล่วงลับไปแล้ว เชื่อว่าเมื่อสมาชิกหรือผู้เรียนได้มาเข้าพิธีไหว้ครูครอบครูแล้วจะทำให้เกิดสิริมงคลกับตนเอง ในพิธีกรรมที่ปรากฏนั้นมีความเชื่อเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อวิธีการปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ในความเชื่อที่เกี่ยวกับเครื่องบูชาครูและเครื่องสังเวยที่นำมาประกอบพิธีที่ต้องมีความหมายดีและทำให้เกิดสิริมงคล ที่เป็นเช่นนี้เพราะศิลปินมีความเชื่อในเรื่องของพระพุทธศาสนา ดังนั้นอาหารที่นำมาถวายครูจึงต้องเป็นอาหารที่ได้คัดสรรมาแล้วตามความเชื่อที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ก่อให้เกิดความเป็นมงคลทั้งแก่ผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธี สิ่งที่น่าสนใจในพิธีไหว้ครูคณะนี้คือการใช้บายศรีซ้ายขวาและใบพลูร่วมใจในการทำพิธีตามความเชื่อโดยรวมของชาวระยอง โดยเชื่อว่าจะปัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากร่างกาย และอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าไปปกป้องผู้ร่วมพิธี นอกจากนี้พิธีครอบหัวโขนและพิธีการฝากตัวเป็นศิษย์กับครูผู้อาวุโสในงานไหว้ครูล้วนเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้สอนและผู้เริ่มต้นเรียนร่ำสวด ให้ความมั่นใจว่าครูเทวดาจะช่วยอำนวยพรให้ประสบผลสำเร็จในด้านการแสดงอีกด้วย

จากการศึกษาเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงร่ำสวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยอง พบว่าความเชื่อที่ปรากฏในคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ เป็นความเชื่อตามพุทธคติเน้นถึงความกตัญญูและการปฏิบัติตามหลักคำสอนตามพุทธคติเป็นหลัก เป็นแบบแผนที่ได้สืบทอดกันมาแต่โบราณ การร่ำสวดในพิธีศพเชื่อว่าเป็นโอกาสของผู้แสดงในการทำความดี เพราะเป็นการช่วยให้ดวงวิญญาณผู้ตายได้เดินทางไปสู่ภพภูมิที่ดี พิธีนี้จึงได้รับการถ่ายทอดต่อกันมา อีกทั้งยังก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติในด้านความเชื่อมั่นทางจิตใจว่าการกระทำความดีจะเกิดกุศลคุ้มครองตนให้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต

ข้อสังเกตในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่ามีความเชื่อในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ การบูชาเทพเทวดา ครู อาจารย์ ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยเชื่อว่าจะได้บูชาด้วยเครื่องสังเวยแล้ว จะได้รับการปกป้องรักษา ให้มีความสำเร็จในการแสดง เช่น การไหว้ครูก่อนการแสดง และการไหว้ครูประจำปี พิธีเหล่านี้จึงได้รับการสืบทอดต่อมา และสามารถคงอยู่ได้ การบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติเกิดจากความกลัวต่อสิ่งที่มองไม่เห็น ผู้ร่วมพิธีเชื่อว่าเมื่อปฏิบัติดีแล้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจะคุ้มครองให้อยู่รอดปลอดภัย ทำให้เกิดความเชื่อมั่นทางจิตใจ เป็นผลพลอยได้ของพิธีกรรมไปโดยปริยาย

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การแสดงร่ำสวดในปัจจุบันไม่ค่อยได้พบเห็นมากเหมือนในสมัยก่อน เนื่องจากสภาพสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป ทั้งด้วยปัจจัยเรื่องค่าครองชีพที่สูงขึ้น ค่านิยมของผู้คน มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น และเจ้าภาพต้องการประหยัดระยะเวลาในการสวดศพ ส่งผลให้พิธีกรรมทั้งดงามในอดีตนี้ลดความนิยมลง เป็นปัจจัยที่ทำให้การร่ำสวดมีความ

เสี่ยงต่อการสูญหายไป สอดคล้องกับทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมซึ่ง จูเลียน สจีวิต ที่ได้อธิบายว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาที่จะทำความเข้าใจว่ามนุษย์ปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมอย่างไร โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคม เทคนิคการยังชีพ และสภาพแวดล้อม โดยเขาเชื่อว่า สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่งผลต่อการเกิดวัฒนธรรมของมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์ในที่นี้ หมายถึง กระบวนการที่มนุษย์ปรับสภาพร่างกาย การดำรงชีวิตและสังคมวัฒนธรรมเพื่อที่จะให้มีชีวิตรอด ภายใต้สภาพแวดล้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง การร่ำวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ นี้ หากได้มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของวิถีชีวิต และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ก็น่าจะยังคงได้รับความนิยมจากคนในท้องถิ่นในการว่าจ้าง เพื่อการแสดงอยู่พอควร อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเห็นว่าพิธีกรรมและความเชื่อของคณะฯ และค่านิยมของคนต่อการร่ำวดที่ปรากฏในขณะที่ผู้วิจัยได้ศึกษานี้ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามปรากฏการณ์ทางนิเวศวัฒนธรรม ที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคม หากมิได้มีการศึกษาและบันทึกไว้ ก็อาจจะทำให้ขาดองค์ความรู้ อันเป็นแก่นในหลักปฏิบัติ ในด้านพิธีกรรมและความเชื่อดังกล่าวในอนาคต ดังนั้นการที่งานวิจัยเล่มนี้ได้มีโอกาสบันทึกองค์ความรู้ในด้านพิธีกรรมและความเชื่อของคณะอรชุนลูกสุนทรภู่ไว้ จึงเป็นคุณประโยชน์และเป็นหลักฐานสำคัญ เพื่อคนรุ่นหลังจะได้ศึกษามรดกทางวัฒนธรรมการร่ำวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ และศึกษาถึงพิธีกรรมและความเชื่อ ที่อาจจะเสื่อมสูญไปได้ตามกาลเวลา และการเปลี่ยนแปลงในวิถีของสังคม

5.3 ข้อเสนอแนะ

นอกจากพิธีกรรมและความเชื่อในการการแสดงร่ำวดของคณะอรชุน ลูกสุนทรภู่ จังหวัดระยองแล้ว ยังมีพิธีกรรมและความเชื่อในการสวดพระมาลัยและการสวดคฤหัสถ์ ที่ยังไม่มีการศึกษาวิจัย ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจจะศึกษา ในเรื่องของการวิเคราะห์บทเพลงทางพิธีกรรมในด้านต่าง ๆ เพื่อนำมาเปรียบเทียบในทางการศึกษาต่อไป

การแสดงร่ำวดเป็นการแสดงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของคนในภาคตะวันออก และเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชน ควรเข้ามาร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์เผยแพร่งการเรียนรู้ ศาสตร์และศิลป์ในการแสดงร่ำวด ควรมีการจัดสร้างหลักสูตรท้องถิ่นบรรจุการร่ำวดไว้ในรายวิชาพื้นเมืองของโรงเรียนในจังหวัดระยอง เพื่อให้นักเรียนเข้าถึงการแสดงร่ำวด และเพื่อเป็นการอนุรักษ์ และเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดระยองให้คงอยู่ต่อไป

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(ก)

โน้ตเพลงร่ำสวด 10 บทเพลง
บันทึกโน้ตโดย นางสาวมุกดา การินทร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1. เพลงสดน้ำนะโม

เนื้อร้อง	- - - -	- - - -	- - - นะ	- - - โม	- - - ตัส	- - - สะ	- - - -	- นะ - โม
โน้ตเพลง	- - - -	- - - -	- - - ทุ	- - - ด	- - - รุ	- - - ม	- - - -	- ชุ - รุ

เนื้อร้อง	- เช่อ - เออ	- น่อง - เอย	- - - เออ	เห่อเออเอิงเอย	- ะกะวะ	- - - โต	- ชะชะเอ้อ	- ชะ - เอ้อ
โน้ตเพลง	- ดุ - ร	- ม - ช	- - - ล	ดัล ช ม	- ร ม ช	- - - ร	- ม ร ด	- รุ - ม

เนื้อร้อง	- ชะ - เอ้อ	- เอ้อ - เอย	- - - อะ	- - - ระหะ	- ชะ - เออ	ชะเอ้อ - ชะ	- - - อา	- ระหะโต
โน้ตเพลง	- รุ - ม	- ชุ - ล	- - - ด	- ด - ช	- ด - ล	ชุ ม - ชุ	- - - ล	- ชุ ล ด

เนื้อร้อง	- - - นอย	ละนอนนอย	- - - นอย	ละนอนนอย	- เออชะเอย	- - สัมมา	- - สัมพุธ	- ธิส - สะ
โน้ตเพลง	- - - รุ	ด รุ ช ม	- - - รุ	ด รุ ม ด	- ม ม ม	- - ม ร	- - ด ล	- ชุ - ด

3 จบ

2. เพลงบทในกาล

เนื้อร้อง	- - ในกาล	- เออเอิงเอย	- ชะ - เอ้อ	- เอิง - เอย	- เออเห่อเออ	เออเอ้อเอยอัน	- - - ลับ	- - - ลั่น
โน้ตเพลง	- - - ล ล	- ชุ ล ล	- ดุ - ช	- ล - ล	- ดุ ดุ ดุ	ล รุ ดุ ล	- - - ช	- - - ม

เนื้อร้อง	- - - -	- พัน - เออ	- เช้อ - เออ	- ไป - แล้ว	- ชะหะเอ้อ	- - ชะเอ้อ	ชะเอ้อชะเอ้อ	- เอิง - เอย
โน้ตเพลง	- - - -	- ชุ - ช	- ดุ - ล	- ม - ร	- ม ร ด	- - ร ม	ร ด ร ม	- ชุ - ล

เนื้อร้อง	- เอ้อ - เอย	- เอย - แต่	- - - ครั้ง	- - - ก่อน	- - ภิกษุ	- - - หนึ่ง	- - ชะเอ้อ	- เอิง - เอย
โน้ตเพลง	- รุ - ดุ	- ล - ช	- - - ดุ	- - - ล	- - ดุ ล	- - - ช	- - ดุ ช	- ล - ล

เนื้อร้อง	- เออชะเอ้อ	เสอชะเออถึงให้	- - - พระ	- - - พร	- - - -	- ชือ - เออ	- เห้อ - เออ	- - มาลัย
โน้ตเพลง	- ดุ ดุ ดุ	ล รุ ดุ ล	- - - ช	- - - ม	- - - -	- ชุ - ช	- ดุ - ล	- ม - ร

เนื้อร้อง	- ชะชะเอ๋อ	- - หะเอ๋อ	ชะเอ๋อชะเอ๋อ	- เอ็ง - เอย	- เอ็ง - เอย	- เอ้ย - เท	- - - วะ	- - - เถร
โน้ตเพลง	- ม ร ด	- - ร ม	ร ด ร ม	- ช - ล	- รี้ - ตี้	- ล - ช	- - - ตี้	- - - ล

เนื้อร้อง	- - อาศัย	- เอ๋อเอ็งเอย	- ชะ - เอ๋อ	- เอ็ง - เอย	- เออเทอเออ	เอ๋อเอ๋อเอ็งบ้าน	- - - กำ	- - - โพช
โน้ตเพลง	- - ล ล	- ช ล ล	- ตี้ - ช	- ล - ล	- ตี้ ตี้ ตี้	ล รี้ ตี้ ล	- - - ช	- - - ม

เนื้อร้อง	- - - -	- ชน - เออ	- เอ้อ - เออ	- นะ - บท	- ชะหะเอ๋อ	- - ฮะเอ๋อ	ชะเอ๋อชะเอ๋อ	- เอ็ง เอย
โน้ตเพลง	- - - -	- ช - ช	- ตี้ - ล	- ม - ร	- ม ร ด	- - ร ม	ร ด ร ม	- ช - ล

เนื้อร้อง	- เอ้อ - เอย	- เอ้ย - โร	- - - หะ	- - - เถร	- - อัน	- - - เป็น	- - ฮะเอ๋อ	- เอ็ง - เอย
โน้ตเพลง	- รี้ - ตี้	- ล - ช	- - - ตี้	- - - ล	- - ตี้ ล	- - - ช	- - ตี้ ช	- ล - ล

เนื้อร้อง	- เอ๋อชะเอ๋อ	เฮอเฮอเอ็งบ	- - - รี้	- - - เวร	- - - -	- ใน - เออ	- เทอ - เออ	- - แวนแคว้น
โน้ตเพลง	- ตี้ ตี้ ตี้	ล รี้ ตี้ ล	- - - ช	- - - ม	- - - -	- ช - ช	- ตี้ - ล	- ม - ร

เนื้อร้อง	- ชะชะเอ๋อ	- - หะเอ๋อ	ชะเอ๋อชะเอ๋อ	- เอ็ง - เอย	- เอ็ง - เอย	- เอ้ย - เมือง	- - - ลง	- - - กา
โน้ตเพลง	- ม ร ด	- - ร ม	ร ด ร ม	- ช - ล	- รี้ - ตี้	- ล - ช	- - - ตี้	- - - ล

เนื้อร้อง	- พระเกรนั	- เอ๋อเอ็งเอย	- ชะ - เอ๋อ	- เอ็ง - เอย	- เออเทอเออ	เอ๋อเอ๋อเอยเออ	- - - มี	- - - ฤทธิ
โน้ตเพลง	- ตี้ ล ล	- ช ล ล	- ตี้ - ช	- ล - ล	- ตี้ ตี้ ตี้	ล รี้ ตี้ ล	- - - ช	- - - ม

เนื้อร้อง	- - - -	- ประ- เออ	- เอ้อ - เออ	- สิทธิ - ธิ	- ชะหะเอ๋อ	- - ฮะเอ๋อ	ชะเอ๋อชะเอ๋อ	- เอ็ง เอย
โน้ตเพลง	- - - -	- ช - ช	- ตี้ - ล	- ม - ร	- ม ร ด	- - ร ม	ร ด ร ม	- ช - ล

เนื้อร้อง	- เอ้อ - เอย	- เอ้ย - ด้วย	- - - พระ	- - - ปัญญา	- - - มี	- - - ศีล	- - ชะเอ๋อ	- เอ็ง - เอย
โน้ตเพลง	- รี้ - ตี้	- ล - ช	- - - ตี้	- - - ล	- - ตี้ ล	- - - ช	- - ตี้ ช	- ล - ล

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

เนื้อร้อง	- - - ชุะ	- เออ -เออ	- เออ - เออ	เหอเอิง - เอย	- - - -	- - ครั้นแล้ว	- - โปรดชาว	- - สวรรค์
โน้ตเพลง	- - - ล	- ฟ - ช	- ฟ - ช	ดํ ล - ล	- - - -	- - ดํ ดํ	- - ช ล	- - ล ดํ
กลอง	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ

เนื้อร้อง	- เอย - อย่า	- อา - เอย	- อาอาเอย	- ชะเอิงเอย	- เอย - อย่า	- อา - เอย	- อาอาเอย	- ชะเอิงเอย
โน้ตเพลง	- ดํ - ช	- ล - ดํ	- ล ดํ รํ	- ดํ ล ล	- ดํ - ช	- ล - ดํ	- ล ดํ รํ	- ดํ ล ล
กลอง	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ

เนื้อร้อง	- - - ด้วย	- - พระธรรม	- - อัน	- - ฉับเดียว	- - - -	ชะโละเห่	- โละเห่	- โละเฮ
โน้ตเพลง	- - - ช	- ฟ - ล	- - ล ช	- - ฟ ช	- - - -	ล ช ฟ ร	- ร ด ร	- ร ฟ ช
กลอง	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ

เนื้อร้อง	- - - -	- ทะโละเห่	- โละเห่	- โละชะ	- - - ชุะ	- เออ - เออ	- เออ -เออ	เหอเอิง -เอย
โน้ตเพลง	- - - -	ล ช ฟ ร	- ร ด ร	- ร ฟ ช	- - - ล	- ฟ - ช	- ฟ - ช	ดํ ล - ล
กลอง	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ

เนื้อร้อง	- - - พระ	- - มาลัย	- - - เทพ	- - - เถร	- เอย - อย่า	- อา - เอย	- อาอาเอย	- ชะเอิงเอย
โน้ตเพลง	- - - ดํ	- - ล ล	- - - ช	- - - ล	- ดํ - ช	- ล - ดํ	- ล ดํ รํ	- ดํ ล ล
กลอง	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน	- ปะ - ปะ	- โทน-โทน
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ	- - - กรับ

เนื้อร้อง	- เอย - อย่า	- อา - เอย	- อาอาเอย	- ชะเอิงเอย	- - - -	- - บ่แปลก	- - กันดูจ	- - พิมพ์เดียว
-----------	--------------	------------	-----------	-------------	---------	------------	------------	----------------

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

เนื้อร้อง	----	- น้ำ - ตา	-ไหล-เล็ด	----	--- ผ้า	-แต่ -เช็ด	- น้ำ - -	- ตา - -
โน้ตเพลง	----	- ตั - ล	- ตั - ตั	----	--- ฟ	- ช - ตั	- ช - -	- ล - -
กลอง	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ

เนื้อร้อง	----	-โบก-มือ	- อำ - ลา	----	-สัญ - ญา	-บอก-ว่า	-บ้าย-บ้าย	----
โน้ตเพลง	----	- ร - ม	- ฟ - ช	----	- ตั - ล	- ช - ฟ	- ฟ - ฟ	----
กลอง	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ

เนื้อร้อง	----	-โบก-มือ	- อำ - ลา	----	-ไว้ - โอ	-กาส-หน้า	-ค่อย-พบ	-กัน-ใหม่
โน้ตเพลง	----	- ร - ม	- ฟ - ช	----	- ตั - ล	- ช - ล	- ช - ตั	- ช - ฟ
กลอง	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม	-ป๊ะป๊ะป๊ะ	-โหม-โหม
ฉิ่ง	- ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ	-ฉิ่ง - ฉับ
กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ

9. เพลงสวดสังเขป

เนื้อร้อง	----	- - นรก	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	--- และ	----	--- แล	- เป - ตา
โน้ตเพลง	----	- - ช ล	- ช - ช	- ตั - ล	--- ฟ	----	--- ช	- ช - ช

เนื้อร้อง	- - ถวาย	- - เจ้าเออ	-แม่หนูเออ	- วัน - ทา	----	-ไหว้ - สั่ง	-อา -เออ	- - - ไป
โน้ตเพลง	- - ช ล	- - ฟ ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - จิ่ง	- - พระเณร	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - ซื่อ	----	- ซื่อ - มา	- - - ลัย
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- - ช ช	- ตั - ล	- ช - ฟ	- - - ช	----	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	----	-บอก-เออ	-แม่หนูเออ	-แก่-ญาติ	----	-ถ้วน-ทุก	-เอ่อ-เออ	- - - คน
โน้ตเพลง	----	- - ฟ ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- - - ฟ

เนื้อร้อง	----	-- ดุรา	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- ท่าน	- ะระวะ	-ท่าน-ทั้ง	--- หลาย
โน้ตเพลง	----	-- ซ ซ	- ด - ล	- ซ - ฟ	--- ซ	- ซ ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	-- เร่งเอย	-แม่หนูเอย	-ชวน-ชวาย	----	-สร้าง-บุญ	-อา -เอ้ย	-- กุศล
โน้ตเพลง	----	-- ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- ด ช

เนื้อร้อง	--- ญา	- ตี - ท่าน	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- ได้	----	-ได้ - ทุก	--- ทน
โน้ตเพลง	--- ฟ	- ซ - ซ	- ด - ล	- ซ - ฟ	- - - ซ	----	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	-- สั้งเอย	-แม่หนูเอย	-ให้-ท่าน	----	-เร่ง-สร้าง	-อา -เอ้ย	--- บุญ
โน้ตเพลง	----	-- ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- ด ช

เนื้อร้อง	--- เปต	- น - รก	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- สั้ง	- ะระวะ	- สั้ง - ดัน	--- ไต
โน้ตเพลง	--- ฟ	- ซ - ล	- ซ - ซ	- ด - ล	--- ฟ	- ซ ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	--พระเอย	-แม่หนูเอย	-มา - ลัย	----	- ผู้ - มี	-อา -เอ้ย	--- คุณ
โน้ตเพลง	----	-- ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- ด ช

เนื้อร้อง	----	-ให้-ญาติ	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- เขา	- ะระวะ	-เขา -ทำ	--- บุญ
โน้ตเพลง	----	- ซ - ล	- ซ - ซ	- ด - ล	--- ฟ	- ซ ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	- -อันเอย	-แม่หนูเอย	-เขา - อยู่	----	-ใน-เมือง	-อา -เอ้ย	--- คน
โน้ตเพลง	----	-- ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- ด ช

เนื้อร้อง	--- เปต	- น - รก	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- สั้ง	- ะระวะ	- สั้ง - ดั่ง	--- นี้
โน้ตเพลง	--- ฟ	- ซ - ล	- ซ - ซ	- ด - ล	--- ฟ	- ซ ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	- -ร้องเอย	-แม่หนูเอย	- สั้ง - มี	----	- มา - ทุก	-อา - เอ้ย	--- ตน
โน้ตเพลง	----	-- ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- ด ช

เนื้อร้อง	----	-ทำ-บาป	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	---ได้	-อะระวะ	-ได้-ทุกซ์	---ทน
โน้ตเพลง	----	-ช - ล	-ช - ซ	- คํ - ล	--- ฟ	-ช ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	-บาปเอย	-แม่หนูเอย	-ตั้ง - นี	----	-อย่า - ให้	-อา -เอ้ย	--- ทำ
โน้ตเพลง	----	- - ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- คํ - ซ

เนื้อร้อง	--- ชื่อ	-ว่า-ทาน	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- ให้	-อะระวะ	-ให้ - เร่ง	--- ให้
โน้ตเพลง	--- ฟ	-ช - ล	-ช - ซ	- คํ - ล	--- ฟ	-ช ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	- - ชื่อเอย	-แม่หนูเอย	- ว่า - ศีล	----	-ให้ - เร่ง	-อา -เอ้ย	--- จำ
โน้ตเพลง	----	- - ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- คํ - ซ

เนื้อร้อง	--- ชื่อ	-ว่า -บุญ	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- ให้	-อะระวะ	-ให้ - เร่ง	--- ทำ
โน้ตเพลง	--- ฟ	-ช - ล	-ช - ซ	- คํ - ล	--- ฟ	-ช ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	- -คุณเอย	-แม่หนูเอย	-พระ-เจ้า	----	-เร่ง - ภา	-ว - นา	--- เอย
โน้ตเพลง	----	- - ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- คํ - ซ

เนื้อร้อง	----	- ทำ-บุญ	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- เป็น	-อะระวะ	-เป็น-ส่วน	--- บุญ
โน้ตเพลง	----	-ช - ล	-ช - ซ	- คํ - ล	--- ฟ	-ช ซ ซ	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	-แม่ -เอ้ย	-แม่หนูเอย	- มี - คุณ	----	- แล - บี	-เอ้ย -ดา	--- เอย
โน้ตเพลง	----	- - ฟ ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- คํ - ซ

เนื้อร้อง	----	-จง-บอก	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เอย	--- แก่	----	- ญา - ดี	--- กา
โน้ตเพลง	----	-ช - ล	-ช - ซ	- คํ - ล	--- ฟ	----	- ร - ฟ	--- ฟ

เนื้อร้อง	----	-ข้า -เอ้ย	-แม่หนูเอย	-ได้ - ยาก	----	-แทบ-อา	- - - เอ้ย	--- สัญ
โน้ตเพลง	----	- ฟ - ซ	- ฟ ล ซ	- ฟ - ฟ	----	- ฟ - ซ	- ฟ - ล	- คํ - ซ

เนื้อร้อง	-ชายที่ชื่อ	คุณพ่อเข้มโชน	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - ก็	- - - -	- ก็ - ร้อง	- - - สั่ง
โน้ตเพลง	- ช ช ฟ	ชฟลชช	- ช - ช	- คี - ล	- - - ฟ	- - - -	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - -	-หญิง-เออ	-แม่หนูเออ	- ชื่อ - นี	- - - -	- ก็ - สั่ง	- - - เอ้ย	- - - พลัน
โน้ตเพลง	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- คี - ช

เนื้อร้อง	- - - บาบ	- ดั่ง - นี	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - มา	- อารยะ	-มา-ตาม	- - - ท้น
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- ช - ล	- ช - ช	- คี - ล	- - - ฟ	- ช ช ช	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - -	- ตู - เออ	-แม่หนูเออ	- จึง - ได้	- - - -	-ความ-ทุกข์	- - - เอ้ย	- - - ทน
โน้ตเพลง	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- คี - ช

เนื้อร้อง	- - - อย่า	-ให้-ญาติ	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - กระ	- อารยะ	-กระ-ทำ	- - - บาบ
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- ช - ล	- ช - ช	- คี - ล	- - - ฟ	- ช ช ช	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - -	-ทำ-เออ	-แม่หนูเออ	-แต่-ล้วน	- - - -	- ส่วน - กุ	- - - เอ้ย	- - - ศล
โน้ตเพลง	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- คี - ช

เนื้อร้อง	- - - ให้	- อุ - ทิศ	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - บุญ	- อารยะ	-บุญ-แผ่	- - - ผล
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- ช - ล	- ช - ช	- คี - ล	- - - ฟ	- ช ช ช	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - -	-สั่ง - เออ	-แม่หนูเออ	-บุญ-นั้น	- - - -	- จง - เร็ว	- - - เอ้ย	- - - ลา
โน้ตเพลง	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- คี - ช

เนื้อร้อง	- - - เขา	-เป็น-ทุกข์	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - ทุก	- อารยะ	-ทุก-วัน	- - - คีน
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- ช - ล	- ช - ช	- คี - ล	- - - ฟ	- ช ช ช	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - -	-ให้-เออ	-แม่หนูเออ	- สะ - อี	- อี - อื่น	-โศก-นัก	- - - เอ้ย	- - - หนา
โน้ตเพลง	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	- ฟ - ฟ	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- คี - ช

เนื้อร้อง	- - - -	-ให้-พลาง	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - ร้อง	- - - -	-ร้อง-สั่ง	- - - มา
โน้ตเพลง	- - - -	- ช - ล	- ช - ช	- คี - ล	- - - ฟ	- - - -	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - -	-ถึง-เออ	-แม่หนูเออ	- บิ - ดา	- - - -	-แล-มาร	- - - เอ้ย	- - - ดา
โน้ตเพลง	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	- ฟ - ฟ	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- คี - ช

เนื้อร้อง	- - - บ่	-เห็น-ใคร	-เอ็ง-เออ	-เอ็ง-เออ	- - - จะ	- ะระวะ	-จะ-ช่วย	- - - ได้
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- ช - ล	- ช - ช	- คี - ล	- - - ฟ	- ช ช ช	- ร - ฟ	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- - - -	-เห็น-เออ	-แม่หนูเออ	-แต่-ญา	- - - -	- คี - การ	- - - เอ้ย	- - - ก่อน
โน้ตเพลง	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ ล ช	- ฟ - ฟ	- - - -	- ฟ - ช	- ฟ - ล	- คี - ช

เนื้อร้อง	-เฮ้อ-เออ	-เออ-เออ	-ให้-ญาติ	-ให้-ญาติ	- เร้ - เร	- เร - เھر	- เร้ง - สั่ง	- - - วร
โน้ตเพลง	- ล - ช	- ช - ช	- ร - ม	- ช - ล	- คี - ล	- ช - ม	- ร - ม	- - - ด

เนื้อร้อง	- เร้ - เร	- เร้ - เھر	- จำเอ้ย	- สิ้น-แล้ว	- พุง - ย่า	- บ้า - เھر	- เร้ง - ให้	- - - ทาน
โน้ตเพลง	- ม - ร	- ม - ด	- คี - ล	- คี - คี	- ช - ล	- คี - ม	- ช - ล	- - - ช

เนื้อร้อง	-เฮ้อ-เออ	-เออ-เออ	-เขาคำนึง	-เขาคำนึง	- เร้ - เร	- เร - เھر	- ถึง - ลูก	- - - รัก
โน้ตเพลง	- ล - ช	- ช - ช	- คี ร ม	- ม ช ล	- คี - ล	- ช - ม	- ร - ม	- - - ด

เนื้อร้อง	- เร้ - เร	- เร้ - เھر	-ว่าเมียเอ้ย	-เมีย-รัก	- พุง - ย่า	- บ้า - เھر	-นาง-นง	- - - คราญ
โน้ตเพลง	- ม - ร	- ม - ด	- ล คี ล	- คี - คี	- ช - ล	- คี - ม	- ช - ล	- - - ช

เนื้อร้อง	-เฮ้อ-เออ	-เออ-เออ	- ว่าให้ลูก	- ให้ - ลูก	- เร้ - เร	- เร - เھر	-เมีย-สง	- - - สาร
โน้ตเพลง	- ล - ช	- ช - ช	- คี ร ม	- ม ช ล	- คี - ล	- ช - ม	- ร - ม	- - - ด

เนื้อร้อง	- เร้ - เร	- เร้ - เھر	- เอ็นเอ้ย	- ดู - เขา	- พุง - ย่า	- บ้า - เھر	-เร้ง-ทำ	- - - บุญ
โน้ตเพลง	- ม - ร	- ม - ด	- คี - ล	- คี - คี	- ช - ล	- คี - ม	- ช - ล	- - - ช

เนื้อร้อง	-เฮ้อ-เออ	-เออ-เออ	- ว่าขอลูก	- ขอ - ลูก	- เร็ - เร	- เร - เھر	- ผู้ - ใจ	- - - บาน
โน้ตเพลง	- ล - ซ	- ซ - ซ	- ด ร ม	- ซ - ล	- ดิ - ล	- ซ - ม	- ร - ม	- - - ด

เนื้อร้อง	- เร็ - เร	- เร็ - เھر	- เมียเอ้ย	- สง - สาร	- ทุ้ง - ยา	- บ้า - เھر	- แม่ - มี	- - - คุณ
โน้ตเพลง	- ม - ร	- ม - ด	- ดิ - ล	- ดิ - ดิ	- ซ - ล	- ดิ - ม	- ซ - ล	- - - ซ

เนื้อร้อง	-เฮ้อ-เออ	-เออ-เออ	- ให้เร่ง	- ให้ - เร่ง	- เร็ - เร	- เร - เھر	- กระ-ทำ	- - - บุญ
โน้ตเพลง	- ล - ซ	- ซ - ซ	- ร - ม	- ซ - ล	- ดิ - ล	- ซ - ม	- ร - ม	- - - ด

เนื้อร้อง	- เร็ - เร	- เร็ - เھر	- ส่งเอ้ย	- บุญ-นั้น	- ทุ้ง - ยา	- บ้า - เھر	- มา - เร็ว	- - - พลัน
โน้ตเพลง	- ม - ร	- ม - ด	- ดิ - ล	- ดิ - ดิ	- ซ - ล	- ดิ - ม	- ซ - ล	- - - ซ

เนื้อร้อง	-เฮ้อ-เออ	-เออ-เออ	-เมื่อ-นั้น	-เมื่อ-นั้น	- เร็ - เร	- เร - เھر	- พระ-มา	- - - ลัย
โน้ตเพลง	- ล - ซ	- ซ - ซ	- ร - ม	- ซ - ล	- ดิ - ล	- ซ - ม	- ร - ม	- - - ด

เนื้อร้อง	- เร็ - เร	- เร็ - เھر	- นำเอ้ย	- เอา - ไป	- ทุ้ง - ยา	- บ้า - เھر	- บอก-ทุก	- - - อัน
โน้ตเพลง	- ม - ร	- ม - ด	- ดิ - ล	- ดิ - ดิ	- ซ - ล	- ดิ - ม	- ซ - ล	- - - ซ

เนื้อร้อง	-เฮ้อ-เออ	-เออ-เออ	- ฝูง - คน	- ฝูง - คน	- เร็ - เร	- เร - เھر	- ได้ - ฟัง	- - - พลัน
โน้ตเพลง	- ล - ซ	- ซ - ซ	- ร - ม	- ซ - ล	- ดิ - ล	- ซ - ม	- ร - ม	- - - ด

เนื้อร้อง	- เร็ - เร	- เร็ - เھر	- ชัก - เอ้ย	- ขวน-กัน	- ทุ้ง - ยา	- บ้า - เھر	- สร้าง - ฤ	- - - ศล
โน้ตเพลง	- ม - ร	- ม - ด	- ดิ - ล	- ดิ - ดิ	- ซ - ล	- ดิ - ม	- ซ - ล	- - - ซ

เนื้อร้อง	-ฮะ - โอ้ย	-ฮะ - โอ้ย	- - - โอ้ย	- ให้ - -	- หะ - โอ้ย	- หะ-โอ้ย	- - - โอ้ย	- ให้ - -
โน้ตเพลง	- ซ - ดิ	- ซ - ล	- - - ซ	- ม - -	- ซ - ดิ	- ซ - ล	- - - ซ	- ม - -

เนื้อร้อง	- - - อย่า	- ไป - นั่ง	- - - ร้อง	- ให้ - -	- - - กัน	- ละ - โอ้	- - - -	- ละ - เ
โน้ตเพลง	- - - ล	- ล - ม	- - - ซ	- ม - -	- - - ล	- ล - ม	- - - -	- ม - ล

ทำนองเข็ด

เนื้อร้อง	-เมื่อ- นั้น	-คนทั้งหลาย	- ได้ - ฟัง	- อภิปราย	- - - พระ	- มา - ล้าย	-เจ้า-บอก	- - - พลัน
โน้ตเพลง	- ด - ฟ	- ร ร ฟ	- ด- ร	- ด ฟ ร	- - - ฟ	- ร - ร	- ร - ด	- - - ร

เนื้อร้อง	- - - -	- - - ปา	- นะ - เห	- - - โย	- - - เขา	-จึง - แต่ง	-กับ - ปีย์	- จัง - หัน
โน้ตเพลง	- - - -	- - -ร	- ร - ฟ	- - - ร	- - - ฟ	- ร - ด	- ด - ร	- ร - ฟ

เนื้อร้อง	-ใส่-บาตร	-คราม-ครัน	- แล้วอุทิศ	บุญนั้นส่งไป	- - - -	- - - ปา	- นะ - เห	- - - โย
โน้ตเพลง	- ด - ด	- ร - ร	- ฟ ร ฟ	ร ฟ ด ร	- - - -	- - -ร	- ร - ฟ	- - - ร

เนื้อร้อง	-ต่าง-คิด	- อนิจจา	- ใน - ใจ	- สงสารนี้	-กระ -ไร	-ที่ -ญาติ	-ของ-เขา	-ทุกซ์-ทน
โน้ตเพลง	- ร - ฟ	- ร ร ฟ	- ด- ร	- ฟ ฟ ด	- ด - ร	- ร - ด	- ร - ฟ	- ฟ - ร

เนื้อร้อง	- - - -	- - -กลอน	- นะ - เห	- - - โย	- เร่ง -รีบ	-สืบ-สร้าง	- กุ - คล	-แล้วอุทิศ
โน้ตเพลง	- - - -	- - -ร	- ร - ฟ	- - - ร	- ด - ด	- ด - ด	- ร - ฟ	- ฟ ร ฟ

เนื้อร้อง	- แผ่ - ผล	- ขอ - ให้	-ถึง-ญาติ	- - - -	- - - โย	- - - กาย	- นะ - เห	- - - โย
โน้ตเพลง	- ร - ฟ	- ฟ - ด	- ฟ - ด	- - - -	- - -ร	- - -ร	- ร - ฟ	- - - ร

เนื้อร้อง	-เมื่อ-นั้น	-ฝูง-เปรีต	-ทุก-พรรค	-เห็นกุศล	-นั้น - อัน	- ดิภาตณ	- ทำ - ก็	- ดี - ใจ
โน้ตเพลง	- ด - ฟ	- ร - ฟ	- ฟ- ฟ	- ฟ ร ฟ	- ร - ฟ	- ด ด ร	- ร - ด	- ร - ร

เนื้อร้อง	- - - โย	- - - กาย	- นะ - เห	- - - โย	- เขา -จึง	-พัน-ทุกข์	- นั้น - ไป	-เกิด -ใน
โน้ตเพลง	- - -ร	- - - ร	- ร - ฟ	- - - ร	- ฟ - ร	- ฟ - ฟ	- ฟ - ร	- ด - ร

เนื้อร้อง	- สุราลัย	-วิมารแก้ว	- มินางฟ้า	เป็นบริวาร	- - - โย	- - - กาย	- นะ - เห	- - - โย
โน้ตเพลง	- ด ร ร	- ฟ ร ด	- ร ร ฟ	ร ร ร ร	- - -ร	- - -ร	- ร - ฟ	- - - ร

เนื้อร้อง	-ธรรม - นั	-เที่ยง-แท้	-ไม่แปรผัน	- - - พระ	-มาลัยนั้น	- เธอ - มี	- อิทธิฤทธิ์	-นัก-หนา
โน้ตเพลง	- ร - ฟ	- ร - ฟ	- ด ร ฟ	- - - ฟ	- ร ร ฟ	- ร - ร	- ด ร ฟ	- ฟ - ฟ

เนื้อร้อง	- - - โย	- - - กาย	- นะ - เท	- - - โย	-ธอ-โปรด	- น - รก	- เป - ตา	- ให้ - พัน
โน้ตเพลง	- - - ร	- - - ร	- ร - ฟ	- - - ร	- ร - ด	- ร - ฟ	- ร - ร	- ร - ฟ

เนื้อร้อง	- ทุก - ขา	- นิ - ร	-ทุกข์- สุข	-ลำ-ราญ	- - - โย	- - - กาย	- นะ - เท	- - - โย
โน้ตเพลง	- ฟ - ฟ	- ฟ - ฟ	- ฟ - ด	- ฟ - ร	- - - ร	- - - ร	- ร - ฟ	- - - ร

เนื้อร้อง	-พระ-เถร	-กลับ - สู้	- วิ - หาร	-เพิ่ม-กิจ	-นิตย-นาน	-เพิ่ม-สุข	- ส - วัสด์	- เท - อย่า
โน้ตเพลง	- ฟ ร ฟ	- ด - ด	- ร - ฟ	- ด - ด	- ฟ ร ร	- ร - ร	- ร - ร	- ด - ด

ลงจบ

เนื้อร้อง	- เฮ - ยา	- เท - ยา	- แซ - วา	-อย่า - ว่า	- - พलग	- เท - ฮา	- เถ - หิ	- ยา - เฮ
โน้ตเพลง	- ร - ร	- ฟ - ร	- ร - ร	- ด - ด	- - - ด	- ด - ด	- ร - ฟ	- ด - ด

10. เพลงเปิดพระโกศ

เนื้อร้อง	- - - เปิด	- -พระโกศ	-ชะเออเอย	-มิ่ง-มิตร	-ชะอะเอ็ง	- เอย - -	- - - พิศ	- - - พักตร์
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- - ช ล	- ดํ ช ล	- ช - ฟ	- ช ฟ ร	- ฟ - -	- - ช ล	- - - ช

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - โคก	- นัก - -	-โคก-นัก	-ทรวง-ใน	-ชะอะเอ็ง	- เอย - -	- - - ฤทัย	- - - หมอง
โน้ตเพลง	- - - ร	- ฟ - -	- ร - ช	- ฟ ร ด	- ร ด ล	- ด - -	- - ร ฟ	- - - ร

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - สONG	- -พระกร	-ชะเออเอย	-ซ้อน-กอด	-ชะอะเอ็ง	- เอย - -	- -พระโกศ	- - - ทอง
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- - ช ล	- ดํ ช ล	- ช - ฟ	- ช ฟ ร	- ฟ - -	- - ช ล	- - - ช

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - ชลนัย	- - - -	- - ชลนัย	-ไหล-นอง	-ชะอะเอ็ง	- เอย - -	- - ทั้งสอง	- - - ปราง
โน้ตเพลง	- ฟ ฟ ฟ	- - - -	- ฟ ช ฟ	- ร - ด	- ร ด ล	- ด - -	- - ร ฟ	- - - ร

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - ให้	- -ละ-ไทย	-ให้ละ-ไทย	-รอย- แรง	-ชะอะเอ็ง	- เอย - -	- -กันแสง	- - - พलग
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- - ช ล	- ดํ ช ล	- ช - ฟ	- ช ฟ ร	- ฟ - -	- - ช ล	- - - ช

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - โอ้	- - ว่าปราง	-โอ้ว่าปราง	-เจ้ายังอุ่น	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	- - - ละ	- - - มือ
โน้ตเพลง	- - - ร	- - ฟ ฟ	- ร ฟ ซ	- ฟ ร ด	- ร ด ล	- ด - -	- - - ฟ	- - - ร

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - เจ้า	- - จะอยู่	-ชะเอ้อเออ	- ไป - ไย	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	-ใน-พระ	- - - โศก
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- - ซ ล	- ด ซ ล	- ซ - ฟ	- ซ ฟ ร	- ฟ - -	- ซ - ล	- - - ซ

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - กุม	- - - โทษ	-กุม-โทษ	-โกรธ-กั้ว	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	-ไป-เที่ยว	- - - หรือ
โน้ตเพลง	- - - ร	- - - ฟ	- ร - ซ	- ร - ด	- ร ด ล	- ด - -	- ร - ฟ	- - - ร

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - หรือ	- - - จะให้	-หรือจะให้	-ขาว-เมือง	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	-เขา-เลื่อง	- - - ลือ
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- - - ซ ล	- ด ซ ล	- ซ - ฟ	- ซ ฟ ร	- ฟ - -	- ซ - ล	- - - ซ

กลับต้น

เนื้อร้อง	- ว่า - ขึ้น	- ชื่อ - -	-ขึ้น-ชื่อ	-ว่าพี่ชั่ว	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	-ไป - ทั่ว	- - - ทิศ
โน้ตเพลง	- ฟ - ร	- - - ฟ	- ร - ซ	- ร - ด	- ร ด ล	- ด - -	- ร - ฟ	- - - ร

กลับต้น

เนื้อร้อง	- จะ - ขอ	- - - เชิญ	-ชะเอ้อเออ	-ลงบรรทม	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	- ปัญ - จ	- - - ถรม
โน้ตเพลง	- ฟ - ซ	- - - ล	- ด ซ ล	- ซ - ฟ	- ซ ฟ ร	- ฟ - -	- ซ - ล	- - - ซ

กลับต้น

เนื้อร้อง	- จะ - ขอ	- นอน - -	-ขอ-นอน	-อิง-แอบ	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	- แนบ - ส	- - - นิต
โน้ตเพลง	- ฟ - ร	- ฟ - -	- ร - ซ	- ร - ด	- ร ด ล	- ด - -	- ร - ฟ	- - - ร

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - กาย	- - - กรรม	-ชะเอ้อเออ	- วจกรรม	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	- มะ - โน	- - - กรรม
โน้ตเพลง	- - - ฟ	- ซ - ล	- ด ซ ล	- ซ - ฟ	- ซ ฟ ร	- ฟ - -	- ซ - ล	- - - ซ

กลับต้น

เนื้อร้อง	- - - กรรม	- ไค - -	-กรรม-ไค	-ใคร-ทำ	-ชะอะเอ็ง	-เอ๋ย - -	- ขอโท	- - สกรรม
โน้ตเพลง	- - - ร	- ฟ - -	- ร - ซ	- ร - ด	- ร ด ล	- ด - -	- ฟ ร ฟ	- - ด ร

กลับต้น

เนื้อร้อง	- สัพ-พะ	- พุท - ธา	- นุ - ภา	- - - เว	- สัพ-พะ	-ธรรม-มา	- นุ - ภา	- - - เว
โน้ตเพลง	- ร - ช	- ช - ฟ	- ร - ฟ	- - - ล	- ช - คํ	- ล - ล	- ฟ - ช	- - - ฟ

เนื้อร้อง	- สัพ- พะ	- สั - ฆา	- นุ - ภา	- - - เว	-สัพ - พะ	- โสต - ธิ	- ภา - วัน	- ตุ - เต
โน้ตเพลง	- ร - ช	- ช - ฟ	- ร - ฟ	- - - ล	- ช - คํ	- ล - ล	- ล - ช	- ฟ - ฟ

เนื้อร้อง	- ถ้ายูได้	- พี่จะอยู่	- เป็น - คู่	- น้อง - -	-จะอยู่ร้อง	- สักวา	- จน - ฟ้า	- - - สาง
โน้ตเพลง	- ฟ ร ฟ	- ฟ ฟ ร	- ฟ - ร	- ล - -	- ฟ ร ล	- ร ฟ ฟ	- ช - ล	- - - ล

เนื้อร้อง	- - - แต่	- ใน - จิต	พี่ยังไม่คิด	-ไกล-ห่าง	- - - แต่	- ใน - จิต	พี่ยังไม่คิด	-ไกล-ห่าง
โน้ตเพลง	- - - ร	- ฟ - ร	ล ล คํ ช	- ฟ - ร	- - - ร	- ฟ - ร	ล ล คํ ช	- ฟ - ร

เนื้อร้อง	- จะ - ขอ	-ลา-สร้าง	-ชนะ-แล้ว	- - - เอย	- - - เออ	-เออ-เออ	- ขอ - ลา	- - - เอย
โน้ตเพลง	- คํ - ช	- ฟ - ช	- ล - ร	- - - ฟ	- - - ร	- ช- ล	- คํ - ช	- - - ฟ

(ข)

รายนามนักแสดงราชวาทคณธอรชุน ลุกสุนทรภู่

- 1) นายทรงศักดิ์ บรรจงกิจ (หัวหน้าคณะ)
- 2) นางรัตนวดี เนืองนุ่น (สมาชิก)
- 3) นางวันเพ็ญ แวววัศศรี (สมาชิก)
- 4) นายสุพจน์ ทับทิม (สมาชิก)
- 5) นายเจริญ พงษ์สุข (สมาชิก)
- 6) นายนราวิชญ์ สำนักวิชา (สมาชิก)
- 7) นายภูวดล รุ่งเรือง (สมาชิก)
- 8) นายทยากร จิ๋วทองบุญ (สมาชิก)
- 9) นางสาวชลธิศ ลิ้มธำมาศกุล (สมาชิก)
- 10) นายกิตติธเนศ กสิกรรม (สมาชิก)
- 11) นางสาวชลธิชา อุ่มบุญ (สมาชิก)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2552). พิธีกรรมและประเพณี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2554). ความรู้ศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมศิลปากร. (2542). วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด. หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม. กรุงเทพฯ: 2542.
- กรองแก้ว แรงเพ็ชร. (2549). องค์ประกอบการแสดงลิเก คณะพรเทพ พรทวี. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดระยอง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2530). สังคตินิยมว่าด้วยดนตรีไทย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ชลิดา จันทรแก้ว. (2542). การศึกษาวัตรปฏิบัติผู้อ่านโองการไหว้ครูตามวัฒนธรรมดนตรีไทยแนวอนุรักษ์: กรณีศึกษา ครูสุบิน จันทรแก้ว. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2530). วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. สถาบันไทยศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาฏฟ้า. (2551). บุชาพ่อแก้วศักดิ์สิทธิ์ ชีวิตรุ่งเรือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไพลิน.
- นิรันดร์ นิรุติศาสตร์. (2551). สวดพระมาลัย: กรณีศึกษานางรำหน้าศพ ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ ศป.ม. (มานุษยวิทยา) กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นงนุช ป่าเขียว. (2546). การดำเนินงานและแนวทางการพัฒนางานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สาขาวิชาการบริหารการศึกษา สถาบันราชภัฏลำปาง.
- นพพล ไชยสน และคณะ. (2562). กราบในวัฒนธรรมดนตรีลุ่มน้ำโขง. วารสารกระแสวัฒนธรรม ปีที่ 21 ฉบับที่ 39: 17-31
- บุษกร บิณฑสันต์. (2549). ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีไทยภาคเหนือ. (ทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- บุษกร บินทสันต์. (2549). วัฒนธรรมดนตรีไทย ภาคกลางและภาคอีสานใต้: พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้. (ทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปานตา ศรีคง. (2560). พิธีกรรมและความเชื่อดนตรีกาหลอ ครุสมพงศ์ บุญมาเกิด. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประดิษฐ์ อินทนิล. (2536). ดนตรีไทยและนาฏศิลป์. กรุงเทพมหานคร: สุริยาสาน.
- ประสาน ัญญะชาติ, พิสุทธิ การบุญ. (2561). ทำนองลำสวดพระมอญของชาวบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาดนตรี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ปรารธนา มงคลธวัชและสายสมร งามล้วน. (2547). การเล่นรำสวดในจังหวัดตราด. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร.
- ปรมินท์ จารุวรรณ. (2542). การสืบทอดทำนองสวดและประเพณีสวดพระมอญที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2560). เสด็จสู่แดนสรวง: ศิลปะ ประเพณี และความเชื่อในงานพระพรมศพ และพระเมรุมาศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- พิสุทธิ การบุญ. (2555). การศึกษาวิเคราะห์บทไหว้ครูรำสวด จังหวัดจันทบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาดนตรี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- พิสุทธิ การบุญ และชวลรัตน์ สมนึก. (2561). การศึกษาวัฒนธรรมทางดนตรีบทเพลงรำสวดโบราณ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มนตรี ตราโมท. (2540). การละเล่นของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 9. กรุงเทพฯ: ธนาคารไทยพาณิชย์.
- เลิศศักดิ์ รักสุจริต. (2554). มโหรีพื้นบ้าน: กรณีศึกษาคณะก้องฟ้า อำเภอตาบขุนทด จังหวัดนครราชสีมา. (วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชามนุษยดุริยางควิทยา. สาขาวิชามนุษยดุริยางควิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศรัทธา จันทมณีโชติ. (2546). ภูมิปัญญาความเชื่อเรื่องอาหารที่นำมาจัดเป็นเครื่องสังเวยในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย. วารสารปริชาติ ปีที่ 16: 60-69.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มุลนิธิ. (2559). บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 2 เพลง
ทรงเครื่อง. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

สุพิศวง ธรรมพันทา. (2532). พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: ดี.ดี. บุ๊คส์โตร์.

สุวิชัย พระยาชัย. (2563). พิธีกรรมและความเชื่อการสร้างกลองยืนและกลองหลอนในวงม้งกะของ
คณะ ศ ราชพฤกษ์ศิลป์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย. คณะ
ศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุก นววิมล. (2528). สารานุกรมเพลงพื้นบ้านภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.

อนุวัฒน์ บิสสุริ. (2558). ร่ำสวดคณะครูสาคกร ประจง อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต). สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

อภิชาติ จันทรแดง (2546). ความเชื่อ พิธีกรรม กระบวนการเรียนรู้เพื่อศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชน
ชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านยางหลวง ตำบลท่าผา อำเภอมะแม่ม จังหวัดเชียงใหม่.
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. (2556). เทวสถานโบสถ์พราหมณ์. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราช
ประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 34: 9-10.

อร่ามรัศดี ตัวชนะ. (2537). การศึกษาประเพณีสวดพระมัลย์ของชาวอำเภอยะโฮง จังหวัดสุราษฎร์ธานี.
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). สาขาวิชาจารึกภาษาไทย. คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

อารีย์ ธรรมโครอง และอ้อมใจ วงษ์มณฑา. (2562). พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตายของ
ชาวบ้านไทยพุทธ ในอำเภอยะโฮงและอำเภอยะนาแระ จังหวัดปัตตานี. ภาควิชาปรัชญาและ
ศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา.
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

<https://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/28> เข้าถึงเมื่อ 7
พฤษภาคม 2565.

https://www.m-culture.go.th/rayong/ewt_news.php?nid=63 เข้าถึงเมื่อ 8 พฤศจิกายน 2565.
มติชน ทวี. 2562. รายการ “ขรรค์ชัย-สุจิตต์ ทอดน่องท่องเที่ยว” ตอน ระยองโยงโลกกว้าง เส้นทางแห่ง
ความสุข [รายการโทรทัศน์]. ออนไลน์:

<https://www.youtube.com/watch?v=4nSdx8Ay9GM>.

ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ. (2564a 22 กันยายน) สัมภาษณ์ ครั้งที่ 1.

วันเพ็ญ แววัปศรี, (2564a 22 กันยายน) สัมภาษณ์.

ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ. (2564b 16 ตุลาคม) สัมภาษณ์ ครั้งที่ 2.

- สุพจน์ ทับทิม. (2564a 16 ตุลาคม) สัมภาษณ์
ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ. (2564c 28 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์ ครั้งที่ 3.
รัตนวดี เนื่องหนูน. (2564a 28 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์.
นิพนธ์ กล่อมบรรจง. (2565b 17 กุมภาพันธ์) สัมภาษณ์.
ไอยเรศ งามแฉล้ม. (2565c 20 กุมภาพันธ์) สัมภาษณ์.
ทองคู่ จันทิกา. (2565d 21 กุมภาพันธ์) สัมภาษณ์.
วิชัย เวชโอสถ. (2565e 22 กุมภาพันธ์) สัมภาษณ์.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสาวมุกดา การินทร์
วัน เดือน ปี เกิด	27 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2535
สถานที่เกิด	กาฬสินธุ์
วุฒิการศึกษา	สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนวังไกลกังวล สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร ศีลศาสตรบัณฑิต สาขาการสอนนาฏย สังคีต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีการศึกษา 2559
ที่อยู่ปัจจุบัน	256/163 หมู่ 3 ตำบลบ่อวิน อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี 20230

